T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNDE YAŞANAN KRİZLERE YÖNELİK UYGULANAN KAMU POLİTİKALARININ ETKİNLİK ANALİZİ (ANTALYA İLİ KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ)

Ali KELEŞ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mete SEZGİN

Konya-2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	:ALİ KELEŞ
	Numarası	:154160002001
	Anabilim Dalı / Bilim Dalı	:Turizm İşletmeciliği/ Turizm İşletmeciliği
	Danışmanı	: Prof.Dr. Mete Sezgin
	Programı	: ☐ Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora
	Tez Konusu	TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNDE YAŞANAN KRİZLERE YÖNELİK UYGULANAN KAMU POLİTİKALARININ ETKİNLİK ANALİZİ (ANTALYA İLİ KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ)

ÖZET

Dünyada son yıllarda yaşanan her türlü krizler ,turizm sektörüne ciddi zararlar vermiş ve sektörün tüm paydaşları büyük zarar etmiştir. Konjonktürel yaşanan bazı krizleri konaklama sektörünün tek başına üstesinden gelmesi mümkün olamamakta ve kamu desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.Konaklama işletmeleri faaliyetlerini sürdürebilmek ve meydana gelecek krizleri önleme yada krizleri en az zararla atlatabilmeleri için kamu sektörü ile birlikte koordineli bir çalışma içerisinde krize karşı her an hazırlıklı olunmalıdır.

Araştırmanın amacı sık sık krizlerle karşı karşıya kalan Türkiye'de turizm sektörüne yönelik uygulanan kamu politikalarının sektör tarafından ne kadar benimsendiğini ve krizleri çözmekte ve atlatmakta ne kadar etkin olduğunu analiz etmektir. Bu amaçla Antalya ilinde faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzerindeki konaklama işletmelerinin temsilcilerine yönelik alan araştırması yapılmıştır.

Sonuçta konaklama işletmelerinin hizmet yılı ve oda sayısı değişkenine göre kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Kriz, Konaklama İşletmesi, Kamu Politikası

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	:ALİ KELEŞ
	Numarası	:154160002001
	Anabilim Dalı / Bilim Dalı	:Turizm İşletmeciliği/ Turizm İşletmeciliği
	Danışmanı	: Prof.Dr. Mete Sezgin
	Programı	: ☐ Tezli Yüksek Lisans [X] Doktora
	Tez Konusu	THE EFFICIENCY ANALYSIS OF PUBLIC POLICIES APPLIED CONCERNING THE CRISES IN TOURISM SECTOR IN TURKEY (THE CASE OF ACCOMMODATION ESTABLISHMENTS IN ANTALYA PROVINCE)

ABSTRACT

In recent years, all kinds of crises in the world have caused serious damage to tourism sector and all the stakeholders of the sector has suffered from great losses. It is not possible for accommodation sector alone to overcome some crisis experienced cyclically and public support is needed. The accommodation establishments should be always prepared for the crises in a coordinated work with the public sector in order to continue their activities, to prevent the crises that will happen or to overcome the crises with the least damage.

The aim of the research is to analyze to what extend the public policies applied concerning the tourism sector are adopted by the sector and how effective they are in resolving and overcoming crises in Turkey where crises are often confronted. For this purpose, a field study was conducted on the representatives of the 4 and more star accommodation establishments operating in the province of Antalya.

As a result, according to the service year and room number variables of accomodation establishments, significant differences have been determined between their attitudes in terms of the measures taken and to be taken within the periods of crises.

Keywords: Tourism Sector, Crisis, Accommodation Establishment, Public Policy

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIT	: Uluslararası Turizm Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EXIMBANK	: Türkiye İhracat Kredi Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IMO	: Uluslararası Denizcilik Örgütü
İYİG	: İhracat Amaçlı Yurtdışı İş Gezisi
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OSPG	: Toplumsal Forum ve Ortak Stratejik Planlama Grubu
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PATA	: Asya-Pasifik Seyahat Birliği
SDE	: Stratejik Düşünce Enstitüsü
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAPDK	: Tütün ve Alkol Piyasasi Düzenleme Kurulu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
THY	: Türk Hava Yolları
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TURSAB	: Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
TUSAP	: Türkiye Uzaktan Satış Platformu
TÜROFED	: Türkiye Otelciler Federasyonu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu
UNWTO	: Dünya Turizm Örgütü
USD	: Amerikan Doları
ÜDİK	: Üst Düzey İşbirliği Konseyi
VRHİB	: Vergi, Resim ve Harç İstisnası Belgesi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: 1996-1998 Yılları Arasında Ülkelerin Turist Sayısındaki Değişme 50
Tablo-2: 1990- 2000 Yılları Arasında Dünyada En Çok Turist Çeken Ülkeler (milyon kişi) 51
Tablo-3: 1990-2000 Yıllara Göre Dünyada Turizmde En Çok Gelir Elde Eden Ülkeler ... 52
Tablo-4: 1990-2000 Yılları Arasında Türkiye ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı, Toplam Gelir, Kişi Başı Harcama ve Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı 53
Tablo-5: 1990-2004 Yılları Arasında Türkiye ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı, Toplam Gelir, Kişi Başı Harcama ve Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı 60
Tablo-6: 1990-2009 Arası Dünya Turizm Hareketlerinin Gelişimi 65
Tablo-7: 2007-2009 Yılları Arasında Ülkeler Göre Uluslararası Turist Sayıları 66
Tablo-8: 2007-2009 Yılları Arasında Ülkelere Göre Uluslararası Turizm Gelirleri 66
Tablo-9:1990-2008 Yılları Arası Ülkeler Bazında Dünya Turizm Gelirlerinin Dağılımı (%) 67
Tablo-10: 2009 Yılı Sonu İtibari ile Gerçekleşen Sayılara Göre Turist Sayısı ve Turizm Gelirine Dünyada İlk 10 Ülke 69
Tablo-11: 2001-2011 Yıllarına Göre Turizm Gelirleri, Turist Sayısı (Yabancı Ziyaretçiler ve Vatandaşlar) ,Ortalama Harcama Tutarı, Turizm Gelirinin GSMH içindeki Oranı 70
Tablo-12: 2003-2009 Yılları Konaklama Tesisleri Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranları 71
Tablo-13: 2003-2009 Yıllları Konaklama Tesislerinde geceleme ve Tesise Geliş Sayısı . 72
Tablo-14: 2012-2013 Yılları Arasında İstanbul ve Türkiye ‘ye Gelen Ziyaretçi Sayıları ve Değişim Oranları 76
Tablo-15: 2015-2017 Yıllarında B.D.T Ülkelerinden Gelen Ziyaretçi Sayısı Karşılaştırılması (Ocak-Aralık Dönemi) 84
Tablo-16: Rusya ile Uçak Krizi Öncesi ve Sonrasında Gelen Turist Sayılarındaki Aylık Değişim 85
Tablo-17: 2015-2017 Yıllarında Hollanda ve Almanya ile Politik Krizi Öncesi ve Sonrasında Gelen Turist Sayıları ve Aylara Göre Değişim Oranları 92
Tablo-18: 2015-2017 Yıllarında Avrupa Ülkelerinden Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Karşılaştırması 92

Tablo-19: Dünyada En Çok Ziyaretçi Alan İlk 10 Ülke ve Dünya Turizm Pastasından Aldıkları Pay (2015-2016-2017)....94
Tablo-20: 2000 - 2017 Yılları Arası Türkiye Turizminin Dünya Turizmin Pastasından Aldığı Pay Turist sayısı ve Turizm Geliri olarak....94
Tablo-21: 2000-2017 Yılları Arasında Türkiye'nin Dünya Turizmindeki Sıralama Durumu 95
Tablo-22: Teşvik Belgeli Yatırımlara Sağlanacak Destek Unsurları 116
Tablo-23: Desteklenen Sektörler Yatırım Limitleri ve Destek Oranları 119
Tablo-24: Dünya Genelinde Turizm Sektörü İstihdam Bilgileri (2005-2017)....130
Tablo-25: Türkiyenin Sektörlere Göre İstihdam Verileri (1927-2017)....131
Tablo-26: Türkiyenin Yatak Kapasitesi Verileri (*) (1990-2017) (Adet)....132
Tablo-27: Türkiye de Turizm Sektöründe İstihdam (2013-2017) (000 kişi)....133
Tablo-28: İşletmelerin Hizmet Yılı....139
Tablo-29: İşletmelerin Statüsü....139
Tablo 30. İşletmelerin Sınıfı....139
Tablo-31: İşletmelerin Sermaye Yapısı....140
Tablo-32: İşletmelerin Hizmet Sunduğu Piyasa....140
Tablo-33: İşletmelerin Faaliyet Dönemi....140
Tablo-34: İşletmelerin Oda Sayısı....141
Tablo-35: İşletmelerin Personel Sayısı....141
Tablo-36: İşletmelerin Yaşadığı Kriz Sayısı....141
Tablo-37: KMO ve Bartlett's Testi....142
Tablo-38: Faktör Yapıları....142
Tablo-39: Maddelerin Faktör Yük Değerleri (Rotated Component Matrix)....143
Tablo-40: Güvenirlik Katsayıları....145
Tablo-41: Alınan Önlemlere İlişkin Frekans Dağılımı....145
Tablo-42: Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Frekans Dağılımı....147
Tablo-43: Alınan Önlemlere İlişkin Ortalamalar....151
Tablo-44: Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Ortalamalar....152
Tablo-45: Hizmet Yılına Göre Farklılık Analizi....154
Tablo-46: Alınan Önlemlere İlişkin Hizmet Yılı Ortalamaları....155

Tablo-47: Statüye Göre Farklılık Analizi 155
Tablo-48: Sermaye Yapısına Göre Farklılık Analizi 155
Tablo-49: Hizmet Sunduğu Piyasaya Göre Farklılık Analizi 156
Tablo-50: Faaliyet Dönemine Göre Farklılık Analizi 156
Tablo-51: Personel Sayısına Göre Farklılık Analizi 157
Tablo-52: Hizmet Yılı Değişkenine Göre Alınan Önlemlere İlişkin Korelasyon Analizi 157
Tablo-53: Hizmet Yılı Değişkenine Göre Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Korelasyon Analizi 158
Tablo-54: Statü Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 158
Tablo-55: Sınıf Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 159
Tablo-56: Sermaye Yapısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 159
Tablo-57: Hizmet Sunulan Piyasa Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 160
Tablo-58: Faaliyet Dönemi Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 160
Tablo-59: Oda Sayısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 161
Tablo-60: Personel Sayısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 161
Tablo-61: Kriz Sayısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi 162
Tablo-62: Hipotez Kabul–Ret Tablosu 162

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT II
KISALTMALAR III
TABLOLAR LİSTESİ V
İÇİNDEKİLER VIII
GİRİŞ 1

1.BÖLÜM

KRİZ KAVRAMI VE KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KRİZ YÖNETİMİ

1.1. Kriz Tanımı 6
1.2. Krizin Özellikleri 8
1.3.Turizm Sektöründe Kriz Kavramı 11
1.3.1. Konaklama İşletmelerinde Kriz Kavramı ve Kriz Nedenleri 14
1.3.1.1.Krize Neden Olan Dışsal Faktörler 14
1.3.1.1.1. Uluslararası Çevre 15
1.3.1.1.2. Doğal Çevre 15
1.3.1.1.3. Ekonomik ve Politik Koşullar 15
1.3.1.1.4. Yasal ve Hukuki Düzenlemeler 18
1.3.1.1.5. Sosyo-Kültürel Faktörler 18
1.3.1.1.6. Teknolojik Koşullar 19
1.3.1.1.7. Terör Eylemleri ve Çatışma Ortamı 20
1.3.1.1.8. Aracılardan Kaynaklanan Sorunlar 21
1.3.1.2.Krize Neden Olan İçsel Faktörler 21
1.3.1.2.1. Hizmette Ortaya Çıkan Sorunlar 24
1.3.1.2.2. Örgütsel Yapı 25
1.4. Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi 25
1.4.1.Kriz Yönetim Tanımı 26
1.4.2.Kriz Yönetiminin Özellikleri 28
1.5. Kriz Süreci ve Sonuçları 30
1.5.1. Krizin Gelişim Dönemi 32
1.5.2. Kriz Dönemi 33

1.5.3. Krizin Çözülme Dönemi 34
1.5.4. Krizlerin Olumlu Sonuçları 35
1.5.4.1.Örgütün Zayıf Yönlerinin Açığa Çıkması 36
1.5.4.2.Etkin Stratejilerin Geliştirilmesi 36
1.5.4.3.Takım Ruhunun Oluşturulması ve Yeni Yeteneklerin Keşfedilmesi 37
1.5.4.4.Geleneksel Yönetim Araçlarının Değişiminin Hızlanması 37
1.5.5. Krizlerin Olumsuz Sonuçları 38

2.BÖLÜM

1994-2017 YILLARI ARASINDA YAŞANAN KRİZLERİN TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

2.1. 1994 Ekonomik Kriz ve Etkileri 42
2.2. 1997-1998 Küresel Kriz 42
2.3. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ve Etkileri 54
2.4. 2007 – 2009 Finansal Krizleri ve Etkileri 60
2.5. 2013 Siyasi Orijinli Sosyal Kriz (Taksim Gezi Parkı) 72
2.6. 2015 Rusya Krizi ve Etkileri 77
2.7. 2017 AB Krizi ve Etkileri 86

3.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK UYGULANAN KAMU POLİTİKALARI

3.1.Turizm Politikası Kavramı 96
3.2.Turizm Politikasının Araçları 98
3.3.Turizm Politikası Uygulamaları 99
3.3.1 Planlı Dönem Öncesi Turizm Politikaları (1963 Öncesi Dönem) 100
3.3.2 Planlı Dönemde Turizm Politikaları (1963 Sonrası Dönem) 102
3.3.3 AB Uyum Sürecinin Turizm Politikalarına Etkisi 110
3.4.Turizm Destek ve Teşvik Uygulamaları 111
3.4.1. KOSGEB Destekleri 112
3.4.2.Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Teşvik Ve Destekler 113
3.4.3.2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu 116

3.4.4.Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Kırsal Turizm Desteği 118
3.4.5.Emlak Vergisi Muafiyeti 120
3.4.6.Türkiye İhracat Kredi Bankası (Eximbank) Turizm Kredisi 120
3.4.7.Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki 121
3.4.8.Turizm İşletme Belgeli Tesislere Sağlanan Diğer Destekler 121
3.4.9.Turizm Sektörü Acil Eylem Planı Destekleri 122
3.4.10.2018 Yılında Turizm Sektörüne Getirilen Yeni Teşvikler 127
3.4.11.Türk Turizminde Genel istihdam Durumu 128

4.BÖLÜM

TURİZM SEKTÖRÜNDE YAŞANAN KRİZLERE YÖNELİK UYGULANAN KAMU POLİTİKALARININ ETKİNLİK ANALİZİ: ANTALYA İLİ KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi 134
4.2. Araştırmanın Metodolojisi 134
4.2.1. Verileri Toplamada İzlenen Yöntem ve Veri Toplama Aracı 134
4.2.1.1. İşletmelerin Özellikleri 135
4.2.1.2. Ölçekler 135
4.2.2. Araştırmanın Kısıtları 136
4.2.3. Ana Kütle ve Örneklem 136
4.2.6. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler 136
4.2.7. Araştırmanın Hipotezleri 137
4.3. İşletmelerin Özelliklerine İlişkin Bulgular 139
4.4. İstatistiksel Bulgular 142
4.4.1.İşletmelerin Özelliklerine Göre Farklılık Analizi Bulguları 154
4.4.2.Hipotezlere İlişkin Bulgular 157
SONUÇ 164
KAYNAKÇA 173
EKLER 192
ÖZGEÇMİŞ 196

GİRİŞ

Turizm sektörü gün geçtikçe daha da büyüyüp gelişmekte ve ülkeler açısından da büyük önem arz eden ekonomik bir güç haline gelmektedir. Sektör gelişmekte olan pek çok ülke açısından çok ciddi bir gelir kaynağı durumundadır. Bunu farkında olan ülkeler turizm sektöründen elde edilecek gelirin ülkelerinin ulusal ekonomilerine sağlayacağı katkıyı elde etmek maksadıyla çalışmalar yapmakta ve bu katkıyı artırmak için de azami gayret göstermektedir. Turizm sektörü sahip olduğu elastiki yapısıyla, ülkelerin içine düştükleri kriz dönemlerinde istihdam ve ekonomiye sağladığı desteklerle, ülkelerin krizle mücadele edip krizden çıkabilmelerinde hayati bir rol üstlenmektedir.

Genel hatlarıyla krizleri; önceden sezilemeyen, beklenilmeyen, zaman kaybetmeden cevap verilmesi gereken, içine aldığı işletmelerin uyum mekanizmalarını yetersiz kılarak hali hazırdaki değerlerini ve amaçlarını tehdit eden durumlar olarak tanımlayabiliriz. Turizm alanında faaliyet gösteren bütün işletmeler son dönemde ortaya çıkan gerek yerel seviyede gerekse küresel seviyedeki krizlerden etkilenmiştir. Krizlerin ortaya çıkma nedenlerine bakıldığı zaman bunu belli bir çerçeveye oturtmak mümkün değildir, zira krizin ortaya çıkması oldukça farklı etmenlere bağlıdır ve işletmeler bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Çağımızda, yaşanan kriz türlerinin en yaygını ekonomik krizler olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak doğal felaketler, terörist saldırılar, politik sorunlar, siyasal istikrarsızlıklar ve daha buna benze birçok durum turizm sektöründe krize neden olabilmektedir. Krizler ani gelişmeler oldukları için işletmelerin yönetimini zora sokmakta ve kriz dönemlerinde işletmeleri idare etmek zorlaşmaktadır. İşletmeler bu durumdan en az hasarla çıkabilmek için krizlere karşı bir takım özel önlemler almalıdırlar. Bu bağlamda, ortaya çıkan krizin türüne ve zamanına bağlı olarak en etkin ve doğru yöntemlerin uygulanması krizden alınacak olumsuz etkiyi minimize etmek açısından oldukça önemlidir. Bundan dolayıdır ki; daha krizler ortaya çıkmadan gelişebilecek durumları öngörebilmek adına krize sebep olabilecek unsurlar tespit edilmeli, yapılacak analizler neticesinde de gerekli önlemler alınmalıdır.

Turizm sektörü 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Dünya genelinde hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Bu durumun yansımaları, Türkiye'de ise 1980'lerin ikinci yarısında görülmeye başlamış ve yükseliş eğilimine girmiştir. Sektördeki gelişmelere paralel olarak faal işletmelerin sayısı da artış göstermiştir. TBMM'nin 1982 yılında çıkardığı 2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile turizme ilişkin yapılan yatırımlar

hızlanmıştır zira teşvik kanunu yatırım yapmaya hazır olan iş adamlarına yeni olanaklar sunmuştur. Bu duruma bağlı olarak yapılan yatırımlar ve girişimler neticesinde Türkiye de öncelikle Antalya olmak üzere daha başka illerimiz turizm merkezi olmaya başlamıştır. Antalya 1990'lı yıllara gelindiğinde çok önemli ve hızla gelişen bir turizm merkezi halini almıştır. Antalya içerisinde bulunan Belek, Turizm Bakanlığı eliyle yatırımlara açılmış ve hızlı bir yatak kapasitesi artışı yaşamıştır. Çünkü yapılan teşviklerle pek çok milli ve küresel ölçekte işletme bölgede ciddi yatırımlar yapmışlardır.

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre, 2017 yılı içerisinde tüm dünyada toplam 1 milyar 322 milyon kişi çeşitli amaçlarla seyahat etmiş gözükmektedir. Bu rakam 2016 yılı verileri ile kıyaslanınca toplamda %7,1 oranında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. (UNWTO, 2018). Eldeki veriler ışığında, turizmin tüm dünyada bir artış içerisinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. 2017 yılı verilerine baktığımız zaman, Kültür ve Turizm Bakanlığı kaynaklarına göre Türkiye'yi bu yıl içerisinde 38 milyon 600 bin kişi ziyaret etmiş bulunmaktadır. 2016 yılından elde edilen rakamlara bakınca ortalama %23 düzeyinde bir artış yaşandığı gözükmektedir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018). Fakat 2016 yılının Türkiye turizmi açısından çok sıkıntılı bir yıl olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır. 2015 yılı verileri Türkiye 41 milyon 600 bin civarında ziyaretçi ağırlamıştır. Bu yıl içerisinde Türkiye'de herhangi bir kriz varlığından söz edilemez. Ele alınan bu üç yıl kendi aralarında kıyaslanınca 2015 yılında elde edilen başarıya kriz yılı olan 2016 yılında yaklaşılamadığı gibi kriz sonrası yılı olan 2017 yılında da ulaşılamamıştır. 2017 yılında Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı 2015 yılındakinden yaklaşık olarak %7,2 oranında daha azdır. Bu da krizlerin etkilerinin beklenenden uzun olabileceğini göstermektedir.

Turizm sektörü hassas bir yapıya sahip olmasından dolayı karşılaşabileceği her türden krize karşı hazırlıklı olamayabilir. Nitekim krize hazırlanmak belli bri takım ön çalışmayı ve maliyeti de beraberinde getirecektir. Ancak krizlere önceden hazırlanmak maksadıyla, kriz yönetim süreçlerini hayata geçirebilen işletmeler kriz anlarında ortaya çıkabilecek muhtemel negatif etkilerden daha az etkilenecek ve rakiplerine karşı ciddi avantajlar sağlayacaklardır. Daha da önemlisi, bu işletmeler krizin sebep olduğu dezavantajlı ortamı tamamen fırsata çevirip krizlerden kazançla dahi çıkabilmektedir.

Ancak böyle bir avantaja sahip olabilmek, daha krizler olmadan önleyebilmek veya krizi erken aşamalarında kontrol altına alabilmekle mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra, düzgün kurgulanan ve hayata geçirilebilen bir kriz yönetim planı turizm sektöründe işletmelerin rekabet güçlerini korumalarına olanak vererek ayakta kalmalarına katkı sağlayacaktır. Bundan dolayıdır ki; işletmeler her zaman krizlere karşı hazırlıklı olmak durumundadırlar. Ayrıca, işletmeler, geçmiş tecrübelerinden de gereken dersi çıkarmalı ve benzer durumlarla karşılaşmamaya gayret etmeli ya da karşılaşsalar bile durumu nasıl bertaraf edeceklerini bilmelidirler. İşletmeler bu denli yaşanan yoğun rekabet ortamı içerisinde hayatta kalıp müşterilerinin beklentilerini karşılayabilmek adına her türlü analiz ve değerlendirmeyi yapmak durumundadırlar.

Seyahat eden kişiler seyahat esnasında gereksinim duyduğu en önemli konu konaklama ihtiyacıdır. Dünyada seyahat eden kişi sayısı her geçen yıl artarak devam etmektedir. Bu durum insanların gece konaklamasının yanında ilave olarak temel ihtiyaçlarından sayılan yeme, içme, eğlenme gibi çeşitli faaliyetlerinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu faaliyetlerin bir araya gelmesi de konaklama işletmelerini ortaya çıkartmıştır. Konaklama işletmeleri seyahat eden kişilerin, amaçları, gereksinimleri, istek, beklenti ve gelir düzeylerine göre, farklı şekillerde konaklama işletmeleri ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda bakıldığında, konaklama işletmelerinin seyahat eden kişileri memnun etmesi bakımından başlıca taşıması gereken özellikleri; yönetim yapısı ve donanımı müşterileri tatmin edecek düzeyde ve nitelikte olması, barınmanın yanında yeme-içmeyi de barındırması, konaklama işletmesi her bakımdan hijyenik, sağlık açısından uygun olması bunun yanında tüm birimlerde müşteriye hizmet edecek kalifiye yeterli sayıda personele sahip olmasıdır. Diğer taraftan konaklama sektörü gün geçtikçe gelişmekte ve faaliyet alanları çeşitlenmektedir. Örneğin son yıllarda, çeşitli eşya satan mağazalar, hamam- saunalar, kuaför, güzellik merkezi gibi işletmeler konaklama işletmeleri çatısı altında ortaya çıkmıştır. Konaklama işletmelerinde sunulan ürünler ve hizmetler anında tüketilmesi gereken depolanması, saklanması mümkün olmayan ürünler olması nedeni ile sanayi kuruluşlarından ayrılmaktadır. Konaklama işletmelerinin hizmetleri büyük ölçüde insan gücü yerine getirdiği için, müşteri, aldığı hizmete karşı, işletme hakkında kritik yapmakta ve diğer mevcut müşterileri de etkilemektedir. Diğer taraftan turizmde, kesin talebin önceden tahmin edilmesi ve

belirlenmesi çok zordur. Turizmde talebi bir çok etkenler özellikle ekonomik şartlar etkilemektedir. Bu nedenle meydana gelen ekonomik bir kriz durumunda konaklama işletmelerinde talep ciddi şekilde değişkenliğe uğramakta buda konaklama işletmelerinin etkilenmesine ve faaliyetlerinde riskler oluşturmakta bu risklere karşı konaklama işletmeleri faaliyetlerini talebe ve mevsimlere göre düzenlenmektedir. Konaklama işletmeleri riski fazla işletmelerdir. Eğer işletme planladığı gibi talebe ulaşamaz ise hedeflediği karlılığı elde edemez ise bu bir risktir ve işletmenin geleceğini tehdit altında demektir. Bunun dışında en büyük risk özellikle önceden tahmin edilmeyen ekonomik krizler, terör olayları, politik, siyasi krizler, salgın hastalıklar gibi işletmenin dışında meydana gelen olaylardır.

Turizm sektörü gelişimi özellikle global olarak 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra ciddi bir ivme kazanmış olup, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri için can simidi konumundadır. Uluslararası turizm faaliyetleri, birçok ülke için önemli bir gelir kaynağı olmayı sürdürmektedir. Dünya ölçeğine baktığımızda ülkelerin toplam istihdamının içinde turizm sektörünün payı küçümsenmeyecek bir oranda ortalama %7-10 arası değişmektedir. Diğer taraftan ülkelere sağladığı istihdam imkânları dışında, ülkelerin genel ekonomik sistemi içerisinde ödemeler dengesi açısından döviz girdisi temin edilmesi özellikle dış ticaret açıklarını kapatılmasındaki, yabancı sermaye ve bütçe gelirlerinin artırılmasında pozitif rolü nedeniyle, bunun yanı sıra bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinide, sosyo-kültürel getirileri tüm ülkeler için turizm sektörünü vazgeçilmez ve son yıllarda gözde sektör konumuna getirmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin göz bebeği olan turizm sektörü, sektörde talep elastikiyetinin çok yüksek olması nedeni ile ulusal ve uluslararası ölçekte yoğun bir rekabet ortamı meydana getirmekte ve ülkeler arası ciddi rekabetler yaşanmaktadır.

Bu bağlamda ülkeler kriz dönemlerinde turizm sektörüne olumlu katkı vermek amacı ile dolaylı ya da doğrudan teşvikler ve destekler sunmaktadır.

İktisadi yaşamın tüm dönemlerinde vazgeçilemez bir parçasını oluşturan teşvikler devletlerin ekonomiye müdahale edebildikleri en etkili ve önemli araçlar arasında sayılabilmektedir. Küreselleşmenin bu denli hızlı yaşandığı çağımızda, rekabet ortamı acımasız bir hale gelmiş olması ve dış yatırımları da ekonomiye dahil etme mücadelesi hem teşviklerin sayısında hem de niteliklerinde değişimlere neden olmuştur.

Bu güne kadar Türkiye'de yaşanan krizlerde konaklama işletmelerine uygulana destek ve teşviklerin etkinliği ile ilgili çalışmalar çok az sayıdadır. Hatta akademik olarak bu konuda hiç bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu çalışma kamu sektörüne ve konaklama işletmeleri ve diğer turizm paydaşlarına teşvik ve desteklerin yerinde, etkili ,faydalı, uygun, uygulanabilir olup olmadığı ile ilgili bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışmada dört bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümü kuramsal tanımlara ve 1994 den günümüze kadar yaşannan önemli krizlere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise krizlerde uygulanan kamu politikalarına, verilen destek ve teşviklere, dördüncü bölümde ise turizm sektöründe yaşanan krizlere yönelik konaklama işletmelerine uygulanan kamu politikalarının etkinliği anket uygulamasına ışığında ilk bölümlerde verilen kuramsal açıklamaların uygulanmasına göre yapılan araştırmaya yer verilmiştir.

İlk bölümde kriz kavramı ve konaklama sektöründe ve paydaşlarında kriz kavramı, krize neden olan etkenler, kriz süreci ve sonuçları,

İkinci bölümde 1994 yılından günümüze kadar yaşanan krizler ve krizlerin turizm sektörüne etkilerine,

Üçüncü bölümde ise Türkiye de turizm sektörüne yönelik uygulanan kamu politikaları, turizm politikası kavramı, turizm politikası araçları, turizm politikası uygulamaları, turizm destek ve teşvik uygulamaları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise turizm sektöründe yaşanan krizlere yönelik konaklama işletmelerine uygulanan kamu politikalarının etkinliği anket uygulamasına yer verilmiştir.Bu uygulamada kriz dönemlerinde kamunun sağlamış olduğu destek ve teşviklerin konaklama işletmelerinin krizi atlatmakta ne kadar yardımcı olduğu ölçülmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde yapılan çalışmanın sonuçları ve önerilere yer verilmiştir.

1.BÖLÜM

KRİZ KAVRAMI VE KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KRİZ YÖNETİMİ

1.1. Kriz Tanımı

Kriz etimolojik olarak Latince ’den gelmiş Eski Yunan Dili kökenli bir kelimedir. Eski Yunanca ‘da “krinein” yani kara vermek ya da ayırmak anlamındadır. Terim 1500 ‘lü yıllarda tıp alanında “vücut ateşinde ani bir yükseliş veya düşüş olabilecek yüksek ateşli bir kişi..” olarak kullanılmıştır. Çincede ise kriz kelimesi iki anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bunlardan biri tehlike diğeri ise fırsattır. “Tehlike” krize konu olan olağanüstü durumun sonucunda meydana gelebilecek kayıplar, temel olarak can kaybıyla alakalıdır. “Fırsat” ortada karmaşık bir problem olduğunu ve her durumda bu problemin muhtemel bir çözümü olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca alınacak doğru kararlarla bu olağanüstü durum yeni fırsatların oluşacağı yeni bir duruma zemin hazırlayabilmektedir (Çelikkan, 2012: 5).

Bir başka tanıma göre kriz, bir sistemi tüm yönleriyle fiziksel olarak etkileyen bir tehdittir (Pauchant ve Mitroff, 1992: 15).

Kriz çeşitli disiplinlere göre farklı şekilde tanımlanabilmektedir. İşletmelerde ise kriz, krize kaynak eden etmenler karşısında işletmelerin örgütsel ve yönetsel süreçlerinde işleyiş bozukluklarına ve örgütsel düzenin önemli ölçüde sarsılmasına sebep olan ve beklenmedik bir halde ortaya çıkan sorunların, çözüm yollarının yetersiz duruma gelmesi sonucu karşılaşılan gerilim durumudur (Tutar, 2000: 16).

Kriz, sezilemeyen ve beklenilmeyen, örgüt tarafından acele karşılık verilmesi gereken, örgütün önleme ve işleyişini yetersiz hale getirerek, var olan niteliğini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumudur. Kriz döneminde yaşanan duyguların yansımaları, stres, endişe, felaket gibi kavramlardır (Tağraf ve Arslan, 2003 : 150).

Bir başka tanımda ise "kriz" işletmenin ortaya koyduklarını, hizmetlerini, yöntem ve süreçlerini veya ününü etkileyebilecek tehditler olarak karşımıza çıkar (Smither, Houston ve Mdntire, 1996: 448).

Kriz, aniden ve öngürülmeyen şekilde meydana geldinde mevcut düzeni alt üst eden, yıkıcı özelliği olan olaylar anlamına gelmektedir. Asya-Pasifik Seyahat Birliği

(PATA) ise turizm krizini, "turizm endüstrisini etkileyecek potansiyele sahip doğal ya da insanlar tarafından gerçekleştirilen her türlü felakettir" şeklinde tanımlamaktadır (Köroğlu, 2003: 71). Krizler beklenmeyen anlarda ortaya çıkar, hazırlıksız olunduğu zaman kişi, kurum, kuruluş ya da devletler açısından bir yıkım durumuna dönüşebilmektedir (Aydede, 2005: 160).

Krizin kıstas alınan noktalar göre farklı tanımları yapılmaktadır. Sonuçlarına yapılan vurguya göre kriz "bir organizasyonu, şirketi veya endüstriyi çalışanlarını ürünlerini ve ismini negatif etkileme potansiyeline sahip büyük oluşumdur. Karar alma süreci açısından ise kriz "basit olarak hızlı ve üst seviye karar alınmasını gerektiren organizasyona tehdit oluşturan ani ve beklenmeyen olaydır." Başka bir tanımda tehdit olarak tanımlanan kriz, "istenmeyen ya da negatif sonuçlar yaratma potansiyeline sahip olaylardır." (Zao, 2009: 3).

Genel ifadeyle kriz, sıkıntılı işleyen ve yeniden oluşum gerektiren kararsız durum ve yapıdır. Kriz, bir örgütün düzenli işleyişini bozan ve bir anda meydana gelen herhangi ivedi bir durum şeklinde açıklanabilir. Bu yönüyle kriz, mühim bir değişme veya gelişme olduğu zaman, örgütün mevcut işleyişini bozan rahatsızlık durumudur (Tutar, 2004: 14). Kriz, bir sistemin tamamına etki eden, sistemin temelinde, kişisel hislerinde, temel görüşlerinde endişe ve karmaşa meydana getirmektedir (Haşit, 2000: 8). Ömer Dinçer, krizi, "içinden çıkılması zor süreç", "bir işin, bir olayın geçtiği karışık evre, aniden ortaya çıkan kötüye gidiş yönündeki ve tehlikenin var olma durumu" (Bozgeyik ,2004: 39).

Yukardaki tanımlara göre krizin başlıca özelliği aniden meydana gelmesidir. Aniden meydana gelmesi tüm işletmeleri megativ bir şekilde etkilemektedir. İşletmelerin sahip olduğu mevcut hedeflerinin ve yürütüğü tüm faaliyetlerinin sürekliliğini de tehdit oluşturur. Bu durumda krizlere hızlı bir şekilde önlem alınması ve müdahale edilmesi zorunlu bir durumdur.

Krizler zamanında işletmelerin sahip olduğu, ünü ve imajıda olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Meydana gelen her turizm krizleri, içerdiği özellikleri ve içeriği farklı olsada, meydana geldiği yörenin, bölgenin yâda ülkenin imajınına zarar verir.

Normal süreç içeresine de meydana gelen her sorun kriz olarak algılanmamalıdır Bu sebepten yapılan tanımlar çok iyi kavranması gerekir. Yapılacak bu tespitlerin sonucu aşağıdaki şekilde açıklanabilinir (Çiçek ve Kılıç, 2001: 62) Bunlar;

- Beklenmeden meydana gelmesi
- Beklenmeyen tepki / aksiyon göstermesi
- İşletme başarısını etkilemesi/ yıkıma uğratması
- Belirsizlik ve gerilim yatarması
- İşletmenin imajını, varlıklarını ve karlılığını tehdit etmesi
- Yönetilebilir olması.

1.2. Krizin Özellikleri

Kriz beklenmeyen bir durumdur. Kriz durumları işletmedeki tüm işleyişi değiştirerek yerine yenisini getirebilecek ve böylelikle işletmeye yepyeni bir bakış açısı verecej derecede önem arz eden değişikliklerin yapılmasını mecburi kılar. Bu ani değişim, işletme üst yönetiminin, kriz yönetiminin gerekli gördüğü yeniliklere karşı isteksiz davranmasına sebep olmaktadır. Kriz sürecinin en mühim özelliği belirsizliktir. Belirsizlik çoğaldıkça, kriz şiddetlenir ve çözüm arayışı da, o oranda aciliyet kazanır. Kriz dönemlerinde vakit kısıtlıdır; olanakların sınırı vardır; gelecek bulanık ve belirsizdir, bir şeyler yapılmalıdır ama neyin nasıl yapılacağını tespit etmek çok zordur. Genel ifadeyle krizlerin özellikleri; kriz durumunun öngürelememesi ve örgütün öngörü ve önleme mekanizmalarının yetersiz olmasıdır. Bu durumu düzeltmek amacıyla, yapılacaklar için gerekli vakit, veri ve malzemenin olmaması, karar mekanizmalarında gerilim meydana getiren bir süreç olması da, krizin özelliklerindendir (Haşit, 2000: 9).

Herhangi bir olaya kriz denilebilmesi için, kriz esnasında meydana gelen olağan dışı durumların ülke ekonomisine makro ve mikro boyutta zarar vermesi gerekmektedir. Krizler türlerine göre farklı özellikler gösterse de ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Baran, 2012: 26; Seçilmiş ve Sarı, 2010: 502).

- Kriz durumu, öngörülemeyen yani önceden tahmin edilemeyen ve beklenmeyen bir anda ortaya çıkar.
- Krizler ciddiye alınması ve hemen müdahale edilmesi gereken durumlardır.
- Örgütün üst düzey hedeflerini hatta bütününü bile tehdit edebilmektedirler.
- Krizler tamamen sonlandırılamadığı gibi tekrarlama riski olan durumlardır.
- Krizin çözüm noktasında yeterli bilgi ve zaman sıkıntısı mevcuttur.
- Krizler ani değişikliklere neden olabilmektedirler.

- Kriz olgusunun meydana getirdiği belirsizlik durumu endişe ve paniğe yol açabilmektedir.
- Krizler difüzyon etkisi gösterir. Kriz durumu herhangi bir sektörde ortaya çıkabilir ve kriz durumu diğer sektörleri de içine alabilirken, kriz yaşayan sektörün kendi içinde organize olduğu alt sektörler de krizin olumsuz etkilerine maruz kalabilirler.
- Krizler örgütün kendini etkilerken, üçüncü kişileri de (yönetici, iş gören, hissedar vb.) etkisi altına alabilmektedir.
- Bazı durumlarda krizler fırsata dönüşebilirler.
- Kriz dönemlerinde kontrol güçlüğü yaşanmaktadır.
- İşletmede korku ve panik havası oluşturmaktadır.

Diğer yandan modern krizlerin özellikleri şöyledir (Boin ve Lagadec'den aktaran Akıncı, 2010: 42):

- Majör etkileri vardır ve nüfusu makro etkilemektedir.
- Maaliyeti yüksektir, her zaman kullanılan tedbirlere baskın çıkar.
- Hiç yaşanmamış, geniş ve birbiri ile bağlantılı sorunlara yol açar, hayati kaynakları etkiler.
- Çok yönlü etkilediğinden kartopu dinamiği gibidir.
- Uygulanmayan, eski zarar verici yöntemler gibi ivedi sistemler yanlış ize tepki verirler.
- İvedi proses içerisinde aşırı belirsizlik kaybolmaz.
- Zamanla tehditler dönüşüme yaşar.
- Kümelenmeyi berabirinde getirir.
- Toplumla, güvenilir örgütlerle, medyayla ve mağdurlarla önemli anlaşmazlıklar doğurur.
- Her türlü mühim risk söz konusudur.

Kriz, işletmeleri belirsiz bir ortamın içine sokmakta, bundan dolayı örgütün ve çalışanların nereye yönleneceğine ilişkin büyük bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Kriz, acil cevap gerektiren ve anlamsız bir düzensizlik durumu oluşturmakta ve bu anlamsız ortam kriz öncesi meydana gelen semptomlarla başlayıp, dengenin yeniden oluşturulduğu döneme kadar örgüte hâkim olmaktadır (Pira ve Sohodol, 2004: 26).

Kriz durumunda örgüt yönetimini strese sokan, en çok boşluk yaratan konu olması muhtemel olayların belirsizliği ve bu belirsizliğin ortadan kaldırılması ihtiyacını doğurmasıdır. Kriz, belirsizlikten beslenerek şiddetini arttırır, buna karşılık yönetim, değişmeleri ve gelişmeleri nasıl takip edeceğini bilemez. Olumsuz etmenlere dair tüm hazırlıkların tek özelliği, ihtimallere dayalı olmalarıdır. Teorik olarak olası gelişmelerin sayısı ile bundan dolayı yapılan maliyetli ödemeler, kısıtlamaları ve tedbirlerin yoğunlaştırılmasını gerektirir (Dinçer, 1998: 384).

Krizlerin bir başka özelliği ortaya çıkan acil duruma karşılık bir an evvel tedbir alma yani zaman baskısının olmasıdır. Negatif bir gelişmenin meydana gelişini belirlemenin mümkün olmayışı, öngörü süresi ve var olan tepki süresi itibarıyla bir ivediliği gösterir. Çünkü süreçler olarak incelenen krizler, hareket kapasitesini giderek kısıtlar, bir karar alma ve faaliyete geçme ihtiyacı duyulur ki bu da krizin içerisinde bulunan kişilerce zaman baskısı olarak algılanır. Zaman baskısının derecesi, esas itibarıyla, karar süresi, kriz içerisindeki kişilerin dış baskıya karşı kişisel hassasiyeti ve sorunun büyüklüğü şeklinde üç bileşene ayrılabilir. Pira ve Sohodol'a göre (2004: 26), zaman baskısı, var olan zaman ile karar verilebilecek son zaman arasındaki farktır. Kriz anında, zaman baskısının etkisini göstermesi, hemen karar verme ve hemen uygulama zorunluluğunun bulunması sebebiyle yöneticilerin çok detaylı inceleme ve araştırmalar yapmak ya da uzun soluklu toplantılar düzenlemek gibi alternatifleri bulunmamaktadır. Örgüt yöneticileri, kriz zamanlarında birden fazla mühim görevi çok kısa bir zamanda yapmak durumundadır.

Bu durumda zamanın iyi idare edilmesi ve zamandan en iyi şekilde faydalanılması ortaya çıkmaktadır. Kişiler için yaşamın en büyük lükslerinden birini tatmak yani düşünebilmek, dinlenebilmek, iş yapabilmek ve eğlenebilmek için bol vakte sahip olmanın tek yolu zamanın etkin bir şekilde yönetilmesinden geçmektedir. Diğer yandan zamanın faydasının insanların onu iyi kullanabilmesine bağlı olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. İnsanların pek çoğu zamanın kendisine yetmediğinden yakınır. Oysa insan aklı ve nefsine söz geçirerek, zamanı ve hayatı kontrol edebilecek güçtedir (Özdemir, 2006: 110) .

Kriz, işletmelerin hedefini ve menşeini tehdit ederek, var olamama tehlikesi ile baş başa bırakmaktadır. Tehdit, mevcut durum ile istenen üst düzey hedefler arasındaki ayrılık (olası kayıp) olarak algılanmaktadır. (Ataman, 2001: 231).

Kriz, örgütlerin amaçları, işleyiş sistemi gibi temel direklerini tehdit eder.. Tehdidin önemi kriz çeşitlerine, krizin meydana gelişine, örgütün konumuna ve ilgili hedef kitlelerin gelişen olaylara nasıl tepki verdiklerine göre farklılık gösterebilmekte ve bu gerçeklik genellikle krizin sonuçlarını, gelişimin ve yapılması gereken önlemlere ilişkin çözüm yollarını belirleyen önemli bir faktördür. (Pira ve Sohodol, 2004: 26).

Krizlerin bir başka özelliği de sürprizlere yol açmasıdır. Krize neden olan ani değişimler, genellikle örgütlere tehlikeliye de sokar. Bir örgütü tehdit eden sürpriz, diğer bir örgüt için bir fırsat yaratabilir. Bu fırsatı örgütün hedefleri doğrultusunda kullanmak için yönetimin yetenekleri doğrultusunda doğru kararlar alması gerekir. Portföyünü çeşitlendirerek farklı alanlara yatırım yapan örgütler, meydana gelen ani değişimlerden daha az etkilendikleri gibi aynı anda fırsatları da değerlendirebilirler. İç veya dış çevreden kaynaklanan beklenmedik facialar, doğal afetler gibi olaylar nedeniyle meydana gelen sürprizler, şaşırtıcı bir ivme kazanarak, kriz seviyesine ulaşabilir ve örgütün yaşamını, hedeflerinive insan kaynaklarını önemli derecede tehdit edebilir. Sürekli üretim yapan, müşteri talebi ile ilerleyen fakat sürpriz gelişmelere de uymak zorunda kalan işletmelerde, planlama fonksiyonu ciddi anlamda önemlidir (Koçhan, 2015: 79).

1.3.Turizm Sektöründe Kriz Kavramı

Turizm sektörü günümüzde birçok sektör durağan halde iken, turim sektörü kendi kendini yenileyen, diğer birçok sektöre göre daha hızlı büyüyen ve hızla değişen bir sektör konumundadır.

Dünya turizm örgütünün tahminlerine göre, yine önümüzdeki 15-20 yıl içersin de hızlı büyüme gösterecek ve sürekli gelişmesini devam ettirecek sektörlerin başında turizm sektörü olacağı kabul edilmektedir.

2017 yılı sonu itibari ile dünya genelinde 1,322 milyon kişi seyahat etmiş ve 2020 yılında 1,500 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu turizm pastasından dünya genelinde 2017 yılı itibariyle yaklaşık 1 trilyon 422 $, 2020 yılı itibari ile de tahmini 2 trilyon $ olacağı öngörülmektedir. Turizm sektörü artık modern ekonomiler için vazgeçilmez bir sektör halini gelmiş durumdadır. Turizm gelirleri birçok gelişmiş ülkenin öncelikli kaynakları arasında olmasa bile ülke gelir kaynakları bakımından önemli bir kaynak oluşturduğu görülmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu turistik ürün zenginliği, bu ülkelerin ekonomide büyük bir gelir kalemini oluşturmakta ve turizm geliri ülke ekonomisinin kalkınması ve dış ticaret açığının kapatılması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Diğer yandan turizm sektörü, yalnız kendi tesir ettiği sahada büyük ekonomik getirisiyle değil, sosyo-kültürel değişimi sürüklemesi, ekonomik refahın topluma yayılması, tek başına bir sektör olarak ülke çapında dengeli büyümeye olan katkısı, diğer sektörlerle olan önemli etkileşimi ve ülkeyi tanıtmak için öncü konumuyla önemli bir sektör konumuna gelmiştir (Göçen, vd, 2011: 497).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre 1990 yılında 459 milyon turist 264 milyar dolar gelir, 2000 yılında 698 milyon turist, 475 milyar dolar gelir olan uluslararası turizm gelirleri ve turist sayısı 2017 dünya genelinde 1 milyar 322 milyon turist ve 1.422 (t) milyar dolara ulaşmıştır. Uluslararası turizm gelirleri son 17 yıllık zamanda % 200, turist sayısı ise %190 oranında fazlalaşmıştır. Bu verilere göre, dünyanın en çabuk gelişen sektörlerinin en başında turizm gelmektedir. (UNWTO, Göçen, vd, 2011: 497)

Turizm endüstrisi risk faktörü yüksek bir sektördür. Ekonomik, politik ve doğa faktörler başta olmak üzere dünyada yaşanan her türlü olumlu ya da olumsuz gelişme turizm endüstrisini ve dolayısı ile konaklama işletmelerini büyük ölçüde etkilemektedir. Olumlu gelişmeler sektör içinde bir risk oluşturmasa da, olumsuz gelişmeler turizm endüstrisi ve konaklama işletmeleri için büyük bir risk faktörü olarak görülmektedir. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) turizm sektöründeki krizi; "aniden ortaya çıkan, turistlerin destinasyona olan güvenini azaltan ve turizm işletmelerinin düzenli faaliyetlerini engelleyen olaylar zinciri ''olarak tanımlar (www.world-touism.org) (08.03.2002)

Turizmle ilgili işletmelerin mevcut faaliyetlerini tehdit eden, turistik bölgenin güvensiz olduğu izlenimi veren, turistleri yörenin turistik güzellikleri ve rahatlığı hususnda negatif etkileyen ve bölgeye yönelik turizm talebinin ve giderlerinin azalması sebebiyle yöresel turizm işletmelerinin etkinliklerini yerine getiremedikleri ya da varlıklarını devam ettiremedikleri, turizm talebinin ve bölgesel ekonomik canlanmanın gerilemesine etki eden olaylardır (Hacıoğlu vd., 2004: 42).

Turizm sektöründe meydana gelen krizler sektörün kendi hareketliliğinden ve değişiminden kaynaklanan nedenlerden dolayı meydana geldiği gibi, sektör dışında meydana gelen olaylara bağlı olarakta ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yine turizm sektöründeki yapısal farklılıktan dolayı bir başka unsur da yaşanan krizlerin tekrar etme olasılığının olmasıdır. Savaş, terör ya da doğal felaketler, dünyanın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda tekrar tekrar meydana gelebilmektedir. Turizm sektöründe çarpan etkisinin yüksek olması, kriz ortamlarında alt sektörleri çok daha fazla etkilemektedir. Örneğin, uluslararası bir tur şirketinin yaşadığı ekonomik buhran, turist gönderdiği ülkede yerel hizmet veren, konaklama yapılan tesisi, seçtiği havayolu şirketini dahi etkileyebilmektedir (Göçen, vd, 2011: 498-499).

Bir başka tanıma göre turizm de kriz ;''turizm ile ilgili işletmelerin düzenli faaliyetlerini negatif etkileyen, turistik bölgenin güvensiz olduğu izlenimi veren, turistleri yörenin turistik güzellikleri ve huzuru hususunda negatif etkileyen ve bölgeye yönelik turzim talebinin ve harcamaların kısıtlanması sebebiyle yöresel turizm işletmelerinin faaliyet gösterememelerine, bu nedenle turizm talebinin de azalmasına sebep olan olaylsr bütünüdür ((Sönmez, vd, 1994: 2).

Kuşkusuz kriz türlerinin hepsi turizme etki etmektedir. Krizlerin bir kısmı turizmden bağımsız meydana gelirken, bazı krizler ise turizme bağımlı olarak meydana gelmektedir. Doğal afete dayalı krizler, siyasal krizler, ekolojik krizler turizmden bağımsız meydana gelirken, siyasal şiddete dayalı krizler (terörizm) ile ekonomik krizler de turizme bağımlı gerçekleşen krizlerdir (Küçükaltan, vd, 2015: 42).

Turizm krizlerinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir.

- Birincil ve ikincil (bazen) sebeplere sahiptirler.
- Belirli birikimler sonucu ortaya çıkarlar.
- Ekonomik sebeplere dayanmasalar da sonuçlarının ekonomik değeri vardır.
- Zamanla yenileyebilirler.
- Yapının tümünde, yapısal işleyişi bir araya getiren sistemler yoluyla etkili olurlar,
- İç ve dış kaynaklı meydana gelebilirler.
- Belirtilerin sergilendiği bir ön prosese (kriz öncesi), sonuçların nüfuzlu olduğu bir işlerlik prosesine (kriz sırası) ve etkilerin giderek azaldığı bir son prosese (kriz sonrası) sahiptirler,

- Çözümleri ve efektleri bakımından kısa, orta ve uzun vadeli olabilirler.
- Turizm sektöründe kriz ortamlarının oluşmasında en etkili olan sebepler şöyle sıralanabilir: Başta deprem olmak üzere, doğal afetler, savaş-terörizm, hastalıklar (zehirlenmeler) ve ekonomik – finansal krizler (Özkul, 2001: 47).

1.3.1. Konaklama İşletmelerinde Kriz Kavramı ve Kriz Nedenleri

Konaklama tesisleri turistlerin değişik mekânlarda geceleme ihtiyaçlarını karşılayan işletmelerdir. Turistlerin seyahat nedenleri; beklentileri, gelir durumları, yaş grupları ve zevklerinin birbirinden ayrı olması konaklama işletmelerinin de farklı olmasını gerektirmektedir. Konaklama işletmeleri; otel, motel, pansiyonlar, tatil köyleri, kampingler, apartlar, oberj, hosteller, avcılık tesisleri, spor ve sağlık tesisleri gibi değişik kriterlere göre ayrılmaktadır (Esen, 2011: 4).

Konaklama işletmesini, seyahat eden insanların öncelikle konaklama, yeme-içme, eğlenme gibi ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak yapılandırılmış, personeli, mimarisi, hizmeti ve misafirle olan bütün etkileşimleri belli düzene ve ölçüte bağlanmış olan işletmeler olarak tanımlamaktadır (Kozak, 1998: 2).

Diğer bir tanıma göre, konaklama işletmesi, turizm işletmeleri arasında öncelikle yer alan ve turistik mal ve hizmetlerin üretimini geröekleştiren, varlıkları turizm olayına bağlı meydana gelen ve bu bağlamda şekil alan işletmeler olarak tanımlanabilir (Usta 2001: 182).

Krize sebep olan etkenler işletme dışı ve işletme içi olmak üzere ikiye ayrılır.

1.3.1.1.Krize Neden Olan Dışsal Faktörler

Krize sepep olan işletme dışı etkenler, işletmenin insiyatifi dışında gerçekleşen büyük etkenlerdir. Bu faktörler aynı zamanda tüm ülkeyi hatta tüm dünyayı etki altına alarak, birçok işletmenin işleyişinin bozulmasına neden olabilir hatta varlığını tehdit edebilir. Çevre etkenleri çok hızlı değişmekte ve işletmeler bu hızlı dinamiğe uyum göstermesi gerekmektedir.

Bu değişime dinamiğin sağlanamaması krize sebep olmaktadır. Geç kalınan her an krizin şiddetinin artmasına sebep olmaktadır (Tüz, 1996: 9).

İşletme içi faktörlerden kaynaklanan kriz nedenleriyle karşılaştırıldığında, işletmenin dış çevresinden kaynaklanan dışsal faktörlerde çeşitliliğin oldukça arttığı görülmektedir (Luecke, 2009). Bu faktörleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1.3.1.1.1. Uluslararası Çevre

Küreselleşmenin boyutlarıda göz önünde bulundurulduğunda söz konusu faktörler kriz ortamları yaratmada oldukça kritik bir konum almaktadır. Başarılı yöneticiler bu noktada devreye girerek, işletmeleri için yapacakları stratejik planlama ile belirlemiş oldukları genel amaçlar doğrultusunda, kuruluşlarının yakın, genel ve uluslararası çevre koşullarını analiz ederek bu çevrelerde yapabilecekleri faaliyetlerde karşılaşılacak tehdit ve fırsatları ortaya koyarak dost ve düşman çevre unsurlarının belirlenmesini sağlamalıdırlar (Eren, 2003: 119).

Küreselleşmenin etkisiyle milletlerarası pazarlarda oluşan fiyat değişimleri, savaş ve benzeri vakalar, arz-talep değişiklikleri gibi olayları takip etmekte başarısız olan tesisler için her an kriz ortamı doğabilir (Özden, 2009: 9).

Yabancı ülkelerde yaşanan savaşlar, fiyat dalgalanmaları, arz talep değişiklikleri, borsadaki ani düşüşler sadece o ülkeyi değil tüm dünya ülkelerinde dalga dalga yayılarak ülkeleri yakından etkilemektedir (Kalpaklıoğlu, 2010: 145).

1.3.1.1.2. Doğal Çevre

Ülke yönetimleri tarafından kontrol edilemeyen doğal afetlerin de elbette turizm sektörü üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır.Örneğin, 1986 yılında Türkiye'nin çok yakınında cereyan eden Çernobil faciası ve akabinde meydana gelen çevre faciası Türkiye turizmini negatif etkilemiş ve turizm gelirlerinde %8,4'lük bir düşüş olmuştur (Topaloğlu ve Tunç, 1997: 88).

Doğal çevre, işletmelerin kendi kontrol, istem ve bilgisi haricinde ortaya çıkan, bu dönemde herhangi bir önmel ve tedbir alamadığı kuraklık,sel, domuz gribi,deprem ve kuş gribi gibi tahmin edilemeyen doğal olaylar krizin en belirgin sebepleridir. Bu durumda can ve mal kayıplarına sebep olan ve yerleşim yerlerini uzun bir zaman eski haline dönüşemeyecek durumda etkileyen doğal olaylar tüm potansiyel kriz ihtimallerine karşı önlemlerini almak için uğraşan ve çaba gösteren işletmeleri bile krize yöneltebilir (Akıncı, 2010: 56).

1.3.1.1.3. Ekonomik ve Politik Koşullar

Ekonomi, turizm endüstrisinin arz ve talep yapısını belirleyen temel faktör konumundadır. Ülke ekonomilerinin gelişmişlik seviyeleri; harcama yapılarını , turist

profiline yön verip turist ziyaretini hızlandırabilirken, meydana gelen ekonomik sıkıntılar sektörde kriz ortaya çıkarabilmektedir. Bu kriz olgusuna karşı devletlerin aldıkları parasal önlemlere bağlı olarak turizm sektörünün bu süreçten aldığı pay da olumlu veya olumsuz biçimde farklılık gösterebilmektedir (Henderson, 2007: 28).

Ekonomideki değişimler ve beraberinde getirdiği belirsizlik ortamı turizme direkt etki etmektedir. Zamanla bu beklenmeyen olumsuzluk turizm sektöründe krize yol açmaktadır. Yurt içi ve yurt dışı gelişmişlik düzeyi turizm açısından çok önemlidir. Turizm sektöründe oluşacak gerileme ülke içi ekonomik dengesizliğe sebep olabileceği gibi hedeflenen pazarların olduğu ülkelerin ekonomik seviyelerindeki kötü koşullar da aynı sonucu getirebilir. Ülke dışındaki ekonomik dengesizlikler gelen turist sayısı üzerinde negatif etkiye yol açabilir. Bir ülkenin içinde olduğu ekonomik belirsizliklerin turizm sektörü üzerinde bir çok farklı negatif etkileri vardır:

- Bu ekonomik belirsizlik yatırımcıların cesaretlerini kaybetmesine neden olabilmektedir.
- Enflasyonist bir yapıda kaynak sunumu indirgendiği için yatırımlar olumsuz etkilenebilir.
- Kişilerin bütçelerinden, paranın satın alma gücündeki azalmadan dolayı turizm için ayırdıkları payı azaltmalarına sebep olur, turizm sektörü bu durumdan negatif etkilenecektir.

Bir ülkenin turizm sektörü o ülkeye turist gönderen ülkelerin ekonomik yapıları ile de doğru orantılıdır. Örneğin; 1992 yılında Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik sorunlar nedeni ile 1993 yılında Avrupa ülkelerinden ülkeden çıkan turist miktarında %5'lik bir düşüş yaşanmıştır. Aynı şekilde turizm konusundaki hedef pazarlardaki devletlerin alacağı devalüasyon kararı, bu kararın alındığı ülkelerin para birimlerinin değerini azaltacağından ülke vatandaşlarının satın alma gücü azalacak ve yurt dışında gitmeleri zorlaşacaktır (Şahbaz ve Tuna, 1998: 154).

Milletlerarası kapsamda yasanan son ekonomik kriz olan 2008 krizi pek çok endüstri kolunda küresel temelde etki ederken, turizm sektörü üzerinde de negatif etkiler bırakmıştır. 2009 yılı boyunca tüm dünyada Afrika kıtası dışında, turizm sektörü yıl boyunca ortalama %2 ile %10 arasında değişimler yaşamıştır. Milletlerarası turist sayısı ise %4 miktarında düşüş yaşamıştır (UNWTO, 2010).

Yaşanılan ekonomik krizler turizm gelirleri ve turist sayılarında düşüşe yol açmakla beraber; oluşan güvensizlik ortamı, piyasadaki istikrarsızlık, nakit akışındaki yavaşlama ve daha pek çok sorundan dolayı turizm yatırımlarının durdurulmasıyla daha uzun vadeli sonuçlar yaratabilmektedir.

Ülkelerde yaşanacak politik istikrarsızlıklar farklı kriz türlerinin oluşumuna yol açacağından işletmeler için dışsal kriz faktörleri içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda, hükümetlerin değişmesiyle beraber değişebilecek koşullara uyum sağlamada esnek olunabilmesi, olası krizlerden kaçınmada önemli bir rol oynamaktadır (Sarı, 2010: 12).

Devlet ve devlet yönetimine egemen olan politik görüş ve bu görüşü savunan siyasi iktidarın değişmesi ya da özellikle politik düşüncenin devlet müdahalesi yolu ile, ekonomik sistemin düzenlenmesi taraftarı olması, işletmelerin faaliyetleri üzerinde de etkilerini gösterebilmektedir. Politik tanzimler, bölgeye, ülkeye ve turistik çekim merkezine olan talebi ve talebin doğrultusunu etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu durum turizm sektöründe faaliyette bulunan konaklama işletmelerini de etkilemekte ve olumsuz bir durum karşısında konaklama işletmelerini güç durumda bırakabilmektedir. Bir ülkedeki genel siyasi durum insanların seyahat etme isteğine etki eden önemli bir etmendir. Uluslararası siyasi gerginlikler, belirli bir bölgede savaş patlak vermesi, terör, turizm talebine etki eden genel etkenlerdendir (Olalı ve Timur, 1988: 312).

Askeri darbe, devalüasyon- revalüasyon, ambargo, uluslararası ticaret engellemeleri, gümrük düzenlemeleri de turizm sektörünü etkileyebilecek yasal ve politik olaylar arasında sayılabilmektedir (Köroglu, 2004a: 15).

Bu tip olayların yaşandığı bölgeler için turizm talebi, ansızınve hızlı gerilemeler gösterebilmektedir. Endonezya'nın en büyük turizm merkezi olan Bali Adası'nda 2002 yılında gerçeklesen terörist saldırısı çoğu turist 180 kişinin hayatını kaybetmesi sonucu turistlerin Bali Adası'na olan güvenlerini zedelemiştir. 2002 yılında 959,107 olan turist sayısı 2003 yılında büyük bir düşüş göstermiştir ve 610,780 kisi olmuştur (Preston, 2005).

Diğer bir taraftan Mısır'da meydana gelen iç savaşa yol açabilecek halk ayaklanması sonucu birçok ülke kendi vatandaşlarını Mısır'a gitmemeleri konusunda uyarmıştır ve dünyaca ünlü tur operatörleri Kahire ve İskenderiye gibi turlarını iptal etmişlerdir. 2011 yılında Şubat ayında bir önceki yıla göre düşüş gösteren Mısır'ı

ziyaret eden turist sayısı 211 bin kişi olmuştur (www.tourexpi.com Erisim:12 Mayıs 2011). Bu durumdan Mısır'da faaliyet gösteren konaklama işletmeleri de olumsuz yönde etkilenmiştir.

1.3.1.1.4. Yasal ve Hukuki Düzenlemeler

Yasama organının kültürel, ekonomik ve sosyal olaylarla ilgili yasamalar ve kurallara işletmelerin uymaları gerekmektedir. Hukuk kurallarına orantılı değişimlere hızla adapte olamayan işletmelerin kriz ile karşılaşması kaçınılmaz olabilmektedir (Can, 2002: 335).

Özellikle faaliyet gösteren ülkedeki politik riziko durumu önemli bir kriz kaynağıdır. Hükümetin hukuksal, ekonomik, sosyal ve politik alanlarda vereceği yeni kararların gereği gibi işletmeler tarafından yerine getirilmemesi durumunda krizi doğurabilir.

Diğer bir taraftan turizm endüstrisi hükümetçe uygun görülen yasamalara ve kısıtlamalara karsı hassas bir yapıya sahiptir ve turizm tesislerinin faaliyette olduğu ülkeye, turistik cazibe merkezine ve canlılık alanına yönelik bir yasama, işletmenin yaşamsal var oluşunu tehdit edici şekilde olabilmektedir. 1997 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin almış olduğu kararla, Türkiye'de bulunan kumarhaneleri kapatması, bu faaliyet alanında yatırım yapan konaklama işletmelerini, pazara yönelik tur organize eden seyahat acentelerini kısa süreli de olsa zora sokmuştur. Ayrıca sözde Ermeni Soykırımı iddialarına karşın, Türkiye ile parlamentosunda tartışma zemini hazırlayan Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerin gergin duruma gelmesi, Fransız turizm işletmeleri ile iş ortaklığı yapan Türk turizm işletmelerini olumsuz yönde etkilemesini krize neden olan hukuki ve siyasi etkenlere örnek vermek mümkündür (Seymen, Bolat ve Çeken, 2004: 119).

Hükümetler tarafından yapılan engellemeler ve siyasi gerginlikler belirli bir bölgeye olan turizm talebinin azalmasına neden olarak, o bölgedeki konaklama işletmelerini kriz ortamına sürükleyebilmektedir (Köroglu, 2004: 17).

1.3.1.1.5. Sosyo-Kültürel Faktörler

Sosyo-kültürel çevreyi oluşturan unsurlar işletme için tehdit oluşturabilmekte, ancak bununla birlikte fırsatlar da sunabilmektedir. işletmenin sosyo-kültürel çevreyi

gerektiği gibi tahlil yapmaması durumunda, sorunlardan kaçınarak elde edeceği fırsatları kendi lehine yönlendirmeleri imkansızlaşmakta ve kriz meydana gelebilmektedir (Can, 1992: 298).

Toplumun beklentileri ve insanların hayatı yaşama şeklindeki ciddi değişmeler, krizi meydana getiren etmenler arasındadır. Toplumda mecburi kültür değişmelerinin kişi, toplum ve işletme davranışlarında meydana getirdiği en belirgin netice dengesizlik ve kararsızlıktır. Yani bir kriz halidir. Bireylerin değer yargılarının değişme uğraması, müşterilerin alakalarının ve taleplerinin azalması, sosyal karışıklıklar, olumsuz ve huzursuz bir ortam işletmelerin kriz yaşamasına neden olabilir. Ancak burda toplumun değerlerinin özellikle örf, adet ve geleneklerin değişmesi uzun sürede gerçekleşeceği düşünülürse, bu anlamda bir krizin meydana gelmesi çok düşük bir olasılık olarak görülebilinir (Dinçer, 1998: 387).

Turizm işletmelerinin hitap ettikleri pazarlardaki sosyo-kültürel farklılıkları dikkate almamaları isletmeler açısından ciddi sıkıntılar yaratabilmektedir. Örneğin fast food yemek yeme alışkanlığının dünyada yaygınlık kazanması, ülke mutfaklarını olumsuz yönde etkileyen bir gelişme olmuştur. Bu da Türk Mutfagı'nı, "özellikli menü" olarak satışa sunan yiyecek ve içecek işletmelerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Seymen, Bolat ve Çeken, 2004: 119).

1.3.1.1.6. Teknolojik Koşullar

Teknolojik gelişmelerin, hizmet endüstrisini imalat endüstrisine oranla daha az etkilediği düşünülmekle birlikte turizm endüstrisi, finans sektörü ile birlikte istisna teşkil etmektedir. Turizm hizmetlerinin dağıtımı ve yönetimi teknolojik gelişmeden ve özellikle bilgi teknolojilerinden etkilenebilmektedir. Teknolojik gelişmeler turizm işletmelerinin sunduğu olanakları geliştirmekte ve konaklama ile seyahat sektörüne yenilik kazandırmaktadır (İçöz, Var ve Birkal, 2002: 177).

Üretimden yönetime kadar örgütlerin bütün birimlerinde varlık gösteren teknoloji; rekabet avantajı elde etmede oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Teknolojideki hızlı değişim, örgütlerin bu hızlı değişime uyum sağlama dönemi ve örgütlerin teknolojiye bağımlılık durumu, krizlerin meydana gelmesinde ciddi bir rol oynayacaktır. Bilhassa, işletmelerin henüz hayata geçiremediği yeni teknolojiler ile üretilen ürünlerin yerine

ikame edilebilen yeni teknolojik ürünler geliştirilmesi sonucunda işletmeler için kriz kaçınılmaz bir durum olacaktır (Budak ve Budak, 2004: 568).

Konakla işletmelerinde kalan müsafirlerin giriş esnasında kayıt (check in) işlemleri süresince ve işletmeden ayrılırken çıkış işlemleri (check out) süresince, odalar hakkında bilgi akışının yürütülmesi, departman hasılatının ve kasaların durumunun anlık olarak izlenebilmesi, oda durum bilgilerinin güncellenmesi, konukların telefon görüşmelerini bitirdikleri anda ücretin hesaplarına geçirilebilmesi ve konukların otelden ayrılırken hesaplarının hızlı ve doğru olarak görülmesi ve konuk bekletilmeden faturalarının verilebilmesi için bilişim teknolojileri kullanılmaktadır (Poon, 2002).

1.3.1.1.7. Terör Eylemleri ve Çatışma Ortamı

Bir memlekette terör ve şiddet olaylarından kaynaklanan risk var ise o ülkeye seyahat edecek olan turistler güvende olmayacakları duygusuyla yaşamlarından kaygı duyabilmekte, bu sebeple de o ülkeye gitmekten vazgeçebilmektedirler (Neumayer, 2004: 261-278).

Gerek ulusal;gerekse de evrensel seviyede üzücü bir şekilde çoğalan terör olaylarının siyasal ve diplomatik sonuçları kadar ekonomik sonuçları da belirgin olarak öne çıkmaktadır. Bu terör olaylarının yansıması olarak ilk başta, özellikle turizmi hedef seçen şiddet ve terör olaylarının turizm bileşenleri üzerinde ortaya çıkardığı yıkıcı etkiler gelmektedir. Sonuçta terör olaylarının sürekliliği ve sertlik derecesiyle ilintili olarak; bir yerde ceryan eden terör eylemleri turistlerin o bölgeye dönük talepleri üzerinde saptırıcı etkiler yaratabilmektedir. böylece o ülke turizminde onarılması zor hasarlar meydana getirebilmektedir. Son yıllarda kamuya açık alanlarda sivil halkı hedef alan,evrensel düzeyde gün geçtikçe çoğalan,terör eylemlerinin kalabalıklar üzerinde ortaya çıkardığı endişe ve korku bu durumun ana göstergesidir. Nitekim,sivil halkı direkt veya endirekt olarak hedef alan terör eylemlerinin genel toplam içindeki payı 2001 yılından sonraki zaman diliminde %22,9'dan %33,4'e çıkmış ve terörün ortaya çıkardığı korku algısı tüm dünyada bariz bir şekilde hissedilir olmuştur (Çelik, Karaçuka, 2017: 313).

Terör olayları turizmi iki temel bağlamda etkilemektedir (Özkul, 2001: 89). Bunlar:

- Turist çeken ülkede, turizmin gereksindiği barış ve güven ortamını yok edip bu ülkeye olan turizm talebini düşürmektedir.
- Turizm için harcanabilecek kaynakların başka alanlara kaymasına neden olup gelişim hızını azaltmaktadır.

Bu etkiler bazen ülkenin imajında giderilmesi güç olumsuzluklar oluşturmakta, bu ülkedeki turizm etkinlikleri olağanüstü boyutlarda etkilenmektedir.

1.3.1.1.8. Aracılardan Kaynaklanan Sorunlar

Krize sebep olan dışsal etmenlerden biri de, aracıların sebep olduğu problemler olarak belirtilmektedir. Konaklamayla ilgili olan tesisleri müşterilerinin kalabalık bir çoğunluğunu, ekseriyetle, tur operatörleri ile seyahat acenteleri gibi aracılar yardımıyla edinmektedirler. Dolayısıyla bu aracılar; bazen, bu tesisler üzerinde baskı unsuru oluşturabilmekte ve böylece konaklama işletmelerinin fiyat yaklaşımları üzerinde etkili olabilmektedirler. Böyle durumlarda konaklama işletmesinin, tur operatörü ya da seyahat acentesiyle anlaşamaması sonucunda ,işletmenin doluluk oranları düşmekte ya da işletmenin tanıtım seviyesi azalmakta ve işletme krize girebilmektedir (Topuz, 2009: 92).

1.3.1.2.Krize Neden Olan İçsel Faktörler

Krizler, ekonominin dışındaki faktörlerden dolayı meydana gelebildikleri gibi, ülkelerin ya da işletmelerin kendi iç yapıları nedeni ile de meydana gelebilmektedir. Krizlere sebep olan içsel faktörlere bakıldığında yetersiz yönetimler ve değişime ayak uyduramayan yöneticiler yüzünden, işletme ekonomilerinin zarar gördüğü anlaşılmaktadır. İşletmeler açısından krizle ilgili konulara tamamen hâkim olamama, geçmiş dönemlerin çözüm yollarını kullanma, kısa dönemde yararlanılacak çıkarların peşinde olma isteği ve dış çevreyle koordinasyonun gerektiği gibi sağlanamaması gibi nedenler işletmeler açısından kriz oluşturucu iç faktörlere örnek olarak verilebilir (Yılmaz, 2004: 21).

İçsel etkenler, bir memleketin ekonomik ve siyasi çerçeveler içerisinde kendine özgü olarak meydana çıkan ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel etkenler olarak açıklanmaktadır (Aydın, 2006: 65).

İşletme yönetimi meydana gelen kriz durumunda krizlerin neden ortaya çıktığını araştırıp kriz nedenlerini tespit edip ,ortadan kaldıracak eylem planları ve çözüm yolları hazırlamaktadır. İşletmede meydana gelen ve işletmeyi etkisi altına alabilecek kriz faktörleri işletme ile ilgili (içsel) nedenlerden dolayı ise işletmeler bu tür kriz etkisini yönetebilecektir. Yada işletme bu kriz faktörlerini kısmen yönetebilecektir veya yönlendirebilecektir. İşletmelerin krize girmelerinde makro etkenlerden çok örgüt içi etkenlerin daha etkili olduğu ileri sürülmektedir. Diğer bir deyişle örgüt içi etkenlerde güçlü olan işletmeler, dış ortamlardaki yenilenmeye hızlı uyum yoluyla krizden çıkabilmektedirler (Tüz, 2001: 7).

İşletmenin ve örgütün içyapısında ve yönetim aşamalarında ortaya çıkan olaylar iç etkenler arasında sayılabilir. Aynı zamanda yönetimin güçsüzleşmesi, yeteri kadar enformasyon sistemlerinin olmaması, deneyim ve alışkanlıklar, tesis içi körlük v.b. etkenler içsel etkenler arasında sayılabilir (TÜROFED, 2010: 41).

İçsel etkenler sebebiyle ortaya çıkan krizler; konaklama işletmelerinin karşı karşıya kaldıkları işletme nedenli krizler olarak adlandırılmaktadır. İçsel etkenlerden ortaya çıkan krizler şunlardır:

- Toplumsal nedenlere dayalı krizler
- Siyasal nedene dayalı krizler
- Kaynaklara ilişkin krizler
- Yanlış turizm politikalarının neden olduğu krizler
- Ekonomik nedene dayalı krizler
- Etnikliğe dayalı krizler.

İnsan kaynaklı' krizler, kaçınılmaz şartlarda meydana gelmesi doğal felaketler gibi dışsal nedenlerle kıyaslandığında, toplumun örgütlere daha negativ tepkiler vermesine ve çok daha uzun süreli bir güven kaybına sebep olmaktadır.(Glaesser, 2005:9;Pearson ve Mitroff, 1993: 48).

Krizler ile baş edebilmek için öncelikle işletme içi nedenlerde ortaya çıkan sorunların ortadan kaldırılması gerekliliğini büyük önem taşımaktadır. İşletme içi yetersizlik; yaşanan problemleri derinleştirmekle beraber, dış çevreden kaynaklandığı düşünülen sorunların aslında örgütün kendi iç dinamikleri nedeniyle meydana geldiğinin anlaşılması noktasında zaman kaybına neden olabilmektedir.

Baran' a göre ise işletmelerin örgütsel faaliyetleri açısından krize neden olan içsel faktörler aşağıdaki gibidir (Baran, 2012: 27-29).

- **Tepe Yöneticilerin Yetersizliği**: Üst mevkii deki yöneticilerin yeteneksiz ve öngörüsüz oluşu işletmelerin krizlere kolay yakalanmasının en önemli sebeplerinden birisidir. Eğer yönetici kriz durumunu kavrayamaz ise ,yeni oluşabilecek problemlere de çözüm bulamayacak duruma düşer. Ayrıca eski yöntemlerle sorunlara yaklaşarak, kendini geliştiremeyen ve çevrenin aktif yapısına uyum sağlayamayan bir üst yönetim, işletme içi krizin sebebi olabilmektedir.
- **Bilgi Toplama ve Tecrübe Yetersizliği:** İşletme içi koordinasyon eksiklikleri, işletmenin çevresel faktörlerin etkileşimleri karşı duyarsızlığı, bilgi ve tecrübe eksikliği gibi nedenlerle krizler öngörülememektedir.
- **Yönetim Değerleri ve İnanç Tutumları:** Yönetimin sahip olduğu, değer yargıları nedeniyle, işletme çevreye uyum sağlamakta zorlanır ise bu da krize neden olabilir.
- **İşletmenin Tarihi Geçmişi ve Tecrübeleri:** İşletme kendi içinde krizlere çözüm ararken geçmiş deneyimlerinden faydalanabilir. Bu nedenle yeni krizlerle baş ederken önceki kriz döneminde edinilen tecrübeler kriz durumundan çabuk çıkılması açısından önemlidir. Her krizin kendine özgü özellikler taşıması, krizlerin birbirlerinden farklı nedenler ile oluşması, krizlere çözüm bulma noktasında, işletmenin eski tecrübelerinin yetersiz kalmasının önemsenmesi gereken bir durumdur.
- **İşletmenin Hayat Safhası:** Örgütler içinde bulunduğu durum itibariyle (doğuş, gelişme, olgunlaşma, çöküş vb.) krizlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Örneğin; işletmelerin gelişme dönemlerinde hedefledikleri büyüme oranlarına ulaşabilme çabaları krizle sonuçlanabilmektedir. Bu krizlerin özelliği ise önceden tahmin edilebilir nitelikte olmalarıdır. Bu dönemlerde, genellikle krizden bahsedebilmek için işletmeler sahip oldukları temel değerleri, amaç ve yaklaşımları açısından değişime zorlanmalıdırlar. Gerileme dönemlerinde ise daha çok korku ve kayıplar neticesinde oluşan krizler, işletmenin devamlılığını tehdit eder türdendir.
- **İşletmenin Diğer Özellikleri**: İşletmelerde yönetimin merkezileşme düzeyi, yönetim yapı esnekliği, karar verme bilgi akışı vb gibi durumlardaki işletme özellikleri krizlere sebep olabilmektedir.

Drabek, Burby, Wagner'e göre; içsel faktörler nedeniyle ortaya çıkan krizler; konaklama işletmelerinin yüz yüze kaldıkları sebebi işletme olan krizler olarak tanımlanmaktadır. İçsel etkenlerde kaynaklanan krizler iki bölümde ele alınmaktadır. Bunlar; iş başında açığa çıkan sorunlar ve örgütsel yapı olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede, Drabek (1995: 20)'in ABD'ndeki konaklama işletmeleri ile ilgili yaptığı bir araştırma ile Burby ve Wagner'in (1996: 55) New Orleans'daki konaklama tesisilerinde yaptığı araştırmalarda birbiriyle örtüşen sonuçlara rastlanmaktadır. Yapılan bu araştırmalrın neticesinde, konaklama tesisilerinde krize sebep olan içsel etkenler, işletme yönetimince önüne geçilebilecek bir durumdayken, yönetimler tarafından genel olarak, dışsal etkenler nedeniyle orataya çıkan krizler daha fazla dikkate alınmaktadır. Aynı araştırmalarda, tesislerin içsel faktörler nedeniyle ortaya çıkan krizlerin büyük kısmında, kriz yönetimi dâhilinde uygulanması gereken birçok uygulamayı yerine getirmedikleri ve genellikle kriz kademelerinin büyük bir kısmının belgelendirilmediği ortaya konulmaktadır.

1.3.1.2.1. Hizmette Ortaya Çıkan Sorunlar

Konaklama tesislerinde genellikle kurallara riayet edilmemesi nedeni ile çalışanlardan veya müşterilerden dolayı bir çok problem ile yüz yüze kalınmaktadır. Konaklama tesisi içinde ortaya çıkan, öncelikle gıda olmak üzere farklı zehirlenme türleri, hırsızlık,kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma,v.b gibi olaylarla ya da işletme özelinde ortaya çıkabilecek ölüm olayları, çalışanlar arasında ve çalışan-müşteri arasında meydana gelen çatışmalar, krize sebep olabilen arzu edilmeyen olaylar olarak belirtilmektedir. İstenmeyen bu olaylar, hizmet kalitesini etkilediği gibi, bazı zamanlarda konaklama tesisilerinde krize sebep olmaktadır (Uzun, 2001: 80; Yılmaz, 2004: 100 ;Jones ve Groenenboom'a göre 2002: 24).

1997 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) içerisinde turistik seyahat eden tüketicilerin yüz yüze kaldıkları kriz durumlarına dönük ortaya konulan bir araştırmada; denek olarak araştırmaya tabi tutulan katılımcılardan % 50'sinden fazlasının bir seyahati sırasında konaklama tesisi içinde ortaya çıkan saldırı, hırsızlık ya da vefat gibi bir olayla yüz yüze kaldıkları, bu yaşantılarından sonra bir sonraki gezileride, konakladıkları tesisleri değiştirme doğrultusunda karar aldıkları tesbit edilmiştir. Aynı araştırmada, konaklama tesislerinde ortaya çıkan içsel etkili krizlerin, tesislerin türüne bağlı olup

olmadığı da incelenmiş ve özellikle işletme olarak prestiji yüksek olan tesislerde diğerlerine kıyasla daha az olay meryadana geldiği tesbit edilmiştir.

1.3.1.2.2. Örgütsel Yapı

Kriz işletmelerde, plansız bir biçimde ortaya çıkan gelişmelere ayak uydurması ve bu gelişmelere adapte olabilmeleri, doğal sistem stilinde örgütsel ve yönetsel etkinlikte bulunmasına bağlıdır. Fakat, değişime ve yeniliğe açık olmayan, geleneksel bakış açısıyla devam eden ve olup biten her duruma karşı direnen, bilgi birikiminden yoksun eğitimsiz,değişme değiştirme gereketirecek bir yapıya sahip olmayan,esnek olmayan katı ve değişime kapalı katı bir örgüt yapısı, krizin işletmesel kaynaklarıdır (Tutar, 2007: 34-35).

Çevredeki değişme ve gelişmelere uyum sağlayabilmesi,dinamik ve karmaşık çevresel durumların olduğu ortamlarda iş yapan konaklama tesisleri için, esnek bir örgütsel yapının olması zorunludur. İnsiyatif alabilen,yaratıcı ve esnek bir örgüt yapısı olan konaklama tesisleri etrafta meydana gelen değişim ve gelişimleri ön görererk, ortaya çıkabilecek krizleri önlemede daha başarılı olmaktadır (Köroğlu, 2004: 66).

Dinamik bir ortamda faaliyet gösteren konaklama işletmeleri, değişimlere karşı son derece hassas ve bu nedenle de esnek bir örgütsel yapı nedeniyle dik kalabilen tesisler olarak dile getirilmektedirler. Konaklama tesislerinin krizlerle karşı karşıya kalmalarında rol oynayan örgütsel yapı; iletişim becerisi ve liderlik tarzı gibi etmenleri kapsar.Örgütsel yapıdan kaynaklanan eksik iletişim, krizlere ortamyararttığı gibi, ortadaki krizin daha da ağırlaşmasında sebep olmaktadır. Böyle değerlendirildiğinde konaklama tesislerinin krize tutulmasında veya krizlerden çıkmasında örgütsel yapının oldukça etkili olduğu görülebilir (Uzun, 2001: 79).

1.4. Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi

Bilindiği gibi kriz yönetimi, birçok faaliyetten oluşan geniş bir alanı kapsamaktadır. Konaklama işletmeleri açısından kriz yönetimi de; bu geniş alanın içinde yer almaktadır. Kriz yönetiminde, tüm turizm sektörü içerisinde konaklama işletmelerinin ayrı bir önemi bulunmaktadır (TÜROFED, 2010: 41).

Krizlerin iskeleti 4C modeli olarak betimlenerek ve açılımı ingilizce'de "Causes, Consequences, Caution, Coping" olarak Shrivastava tarafından ortaya atılmıştır. Bunlar "nedenler, sonuçlar, tedbir ve başa çıkma" ile krizlerin en önemli noktalarını

belirtmektedir (Pearson&Clair, 1998: 61). Krizlere bu açıdan bakıldığında kriz yönetimini etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için, meydana gelebilecek potansiyel krizlere gerekli tedbirlerin alınması, krizlerin sebepleri göz önünde alınarak, üstesinden gelme stratejileri oluşturulması ve elde edilen sonuçlarının kontrolünden geçmektedir.

Dönemsel bir faaliyet olan kriz yönetimi, yöneticilerin karşılaştığı risklerin ayrıntılı bir analizini yapmasıyla başlayan bir faaliyet olarak adlandırılır. Her tehdittin analizi benzersizdir. İşletme yapı ve faaliyetleri, doğal afet riskleri, güvenlik sorunları vb.gibi çeşitli faktörlere göre farklılık göstermektedir (Boatwright, 2007: 34).

Haşit'e göre,krizlere hazırlanan ve tahmin yürüten işletmelerin krizleri önleme şansları oldukça yüksektir.Ortaya çıkan krizler işletmeler için oldukça tehlikeli oluşumlardır. (Haşit, 2000: 64).

Krizler işletmeler bakımından, bazı durumlarda fırsata dönüşebilmektedir, her zaman bir tehdit ya da tehlike anlamına gelmemektedir. Krizlerin olumsuz etkisi olarak maliyetlerin yükselmesini, başarısız kararların verilmesini, personel çıkarmalarını, üretim ve satış hatalarını örnek vermek mümkündür. Pozitif etki, yani fırsat olarak ise üretim maliyetlerinin düşmesini, kriz yönetimi konusunda tecrübe kazanılmasını ve yeni programlarla tanışılmasını örnek olarak vermek mümkündür (Okumuş vd., 2005: 97).

1.4.1.Kriz Yönetim Tanımı

Küba krizi sırasında politik arenada kullanıldığı kabul edilen kriz yönetimi kavramı; lk olarak ABD başkanı John F. Kennedy tarafından oraya atılmıştır. Günümüzde ise kriz yönetimi kavramı kendisine işletme finans ve bilgi teknolojileri dahil pek çok farklı alanda kullanım sahası bulmaktadır (Doeg, 2005).

Kayınova, kriz yönetimi kavramını, artan rekabet koşullarında, müşteri memnuniyeti esas alınarak, hızlı, ekonomik ve cazip fırsatlar sunulması ile daralan turizm pazarını genişletme amacı güderek, krizi en az zararla atlatma çabası olarak tarif etmektedir (Kayınova, 2013).

Aymankuy tarafından kriz yönetimi; turizm sektörü için, ülke içinde mevcut turizm sektörünün ya da sektörün içindeki bir kısım işletmeler için, önlenemeyen doğal olaylar, ekonomik ve sosyal değişimler, yanlış siyasi kararlar terör olayları,yönetimsel hataları vb. durumlarda, organizasyonun yapısının bozularak yeni organizasyon yapısı arayışı içine girilmesi, işletmenin ya da sektörün bu durumunu en kısa ve en az zararla

atlatabilmesi için seçilecek doğru politikaların aynı zamanda alınacak doğru önlemlerin belirlendiği durum olarak ifade etmektedir (Aymankuy; 2001: 106).

Aktan ise; kriz zamanlarında krize karşı güçlü bir yaklaşım sergileyerek işe yarar önlemler ortaya koymak, ortadaki tehdit ve tehlikelerden asgari zararla kurtulmak ve kriz anıdaki durumları fırsata çevirmek ancak işe yarar bir kriz yönetimi ile sağlanabilir demektedir. Krizleri idare etmek, adından da anlaşılacağı gibi krize karşı organizasyonlarca alınması şart olan önlemleri dile getirmektedir (Aktan, 1999: 6).

Son yıllarda giderek önem kazanan turizm sektörü, yine son yıllarda ortaya çıkan turistik tüketici kavramı ve turistik tüketicilerin Tüketiciyi Koruma Kanunu çerçevesine alınması ile ilgili ortaya konulan faaliyetler de turizm sektöründe bulunan işletmelere bir takım zorunluluklar getirmektedir. Bu nedenle, kriz yönetimi kavramı, konaklama işletmelerinin önem vermesi gereken konulardan biri olarak kabul edilmektedir (TÜROFED, 2010: 41).

Turizm alanında çalışan işletmelerin yapması gereken ilk şey,başka işletmelerde olduğu gibi, kriz başlamadan önce kriz yönetiminin ilk aşamasını gerçekleştirmek olmalı,kriz başlamadan gerekli önlemleri almaya çalışmak olmalıdır. Bilinmesi gereken en önemli nokta, kriz ortaya çıkmadan önce; rezervasyon iptalleri, seyahat acenteleri ve tur operatörleri arasındaki anlaşmazlıklar gibi belirgin sinyaller krize işaret eden önemli olaylardır.

Bu gibi durumlarda işletme yöneticilerinin çabuk haraket etmesi, krizin görünür olması önlenmesi ya da zararın azaltılması için önemli bir noktadır. Erken uyarı sinyallerinden sonra krize hazırlık ve önleme, daha sonra krizi kontrol altına alma en son olarak da iyileşme ve normal düzene geçiş krizin turizm işletmelerini etkilediği aşamalardır (Seçilmiş ve Sarı, 2010: 505-506).

Konaklama tesislerinde krizin önemli bir olgu olduğu kanısının yaygınlaşması sonucunda kriz yönetimi stratejilerinin uygulanması,konaklama işletmelerin bu konuda sorumluluklarını yerine getirebilmesi, hem de daha verimli hem de daha etkin çalışabilmesine olanak vermektedir. Konaklama tesislerinin müşterilerine karşı en önemli yükümlülüklerinden birisi,müşterilerinin tesis içinde oldukları zaman diliminde mal ve can güvenliğini sağlamak olarak vurgulanmaktadır. Konaklama tesilerinde konaklayan turistlerin sağlıklı ve tehlikeden uzak bir durumda bulunmaları, konaklama tesisi varlıklarının korunması ve tesise etraftan gelebilecek zararların önlenmesi,

konaklama tesislerinde kriz idaresi kavramının ana hattını oluşturmaktadır. Özellikle geçtiğimiz yıllarda konaklama işletmelerinde yaşanan birçok olay, konaklama işletmesi yöneticilerinin, kriz yönetimi kavramı üzerinde daha ayrıntılı düşünmeleri gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. (TÜROFED, 2010: 41).

1.4.2.Kriz Yönetiminin Özellikleri

Kriz yönetiminde temel amaç, krizlerin önceden tespit edilip, gerekli sınıflandırmaların yapılarak, bu olumsuzluklara karşı gerekli önlem alarak mevcut yapıdan yeni deneyimler kazanarak en hızlı bir şekilde eski gücüne kavuşan işletmelerin oluşturulmasıdır.

Kriz yönetiminin kendine özgü klasik yöneticilik anlayışının dışında farklı birtakım özellikleri içermektedir. Kriz yönetiminin en büyük amacı, krizleri önceden sezinlenebilmesini, hangi kriz olduğunu tahmin edebilen, bu meydana gelecek krize karşı gerekli bazı önlemleri alabilen, bu krizlerden yeni bir bilgiler elde edip, tecrübe edinen ve en çabuk şekilde oluşacak olumsuz ortamı ve işletmeyi toplayan örgütler meydana getirmektedir (Pearson-Mitroff, 1993: 49).

Krizin en önemli özelliklerinden birisi bu dönemde talebin düşmesi ,maliyetlerin artması nedeni ile rekabet şartları oldukça yoğunlaşmakta ve zorlaşmaktadır.. İşletmeler bu yoğun rekabet şartlarında farklı yöntemler ve değişik teknikler kullanarak, yaşanılan bu krizin etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Akat, 2000: 8).

Kriz sürecinden yeni deneyimlerle çıkılabilmesini, karşılaşılan tehditlerin fırsata dönüştürülebilmesini ve işletmenin yeniden yapılanmasının en kısa sürede olanaklı kılınmasını sağlayan bir süreç olma niteliğine sahiptir. Kriz yönetimi; işletme açısından zor ve karmaşık bir süreç olmakla birlikte, işletmenin bu süreçte yaratıcılığının, esnekliğinin, yeniliğe açık olmasının ve beklenmeyen durumlara uyum sağlama potansiyelinin geliştirildiği süreç olma niteliğine sahiptir. Aynı zamanda krizi yönetecek bireylerin kavrama kabiliyetleri kriz yönetiminde ciddi bir öneme sahiptir. Meydana gelen krizlere engel olmada başarı, kriz yönetiminin yaşanan krizleri ne biçimde kavrayabildikleri ile doğrudan bağlantılıdır (Haşit, 2000: 63-67).

Kriz zamanlarında, kriz yönetimi, örgüt yöneticilerinin krizi algılama ve değerlendirme şekillerine göre koordine edilen bir süreç olma niteliğine sahiptir. Bu bağlamda kriz, işletme yöneticileri tarafından bir tehdit ve tehlike durumu olarak

değerlendirildiğinde, işletmenin krizi önleme ya da krizden en az zararla çıkabilme olasılığı artmaktadır. Kriz yönetimi, işletmenin daha toleranslı hareket etmesini ve sahip olduğu yeteneklerini kullanmasını gerektiren süreç olma niteliğine de sahiptir (Çelik, 1999: 65:67).

Kash ve Darling ise Kriz yönetimini; farklı kriz türlerine göre farklı kapsamlarda oluşturulması gereken süreç olma niteliğine sahiptir. Zira her kriz türü, işletmenin farklı tehlike ve tehlikelerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle de işletme tarafından maruz kalınan tehdit ve tehlikelere özgü tedbirler alınması gerekmektedir. Kriz yönetimi, işletmenin stratejik amaç ve hedeflerinin tehdit edilmesine yönelik bir süreç olması bakımından da stratejik yönetim kapsamında değerlendirilmesi ve işletme stratejik planında yer bulması gereken süreç olma niteliğine sahiptir (Kash ve Darling, 1998: 181-182).

Başka bir açıklamaya göre; kriz yönetimi, belirli bir başlangıç ve son kapsamında değerlendirilmemesi gereken ve süreklilik dâhilinde yürütülmesi gereken faaliyetleri içeren bir süreç olma özelliğine sahiptir. Kriz yönetimi; sürekli iletişim, kontrol, maliyet, örgüt kültürü, planlama ve karmaşık sistemlerin yönetilmesi gibi örgütsel işleyişlerin birbirleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmesini gerektiren süreç olma niteliğine sahiptir (Hale, Dulek ve Hale, 2005: 114-115).

İşletmede kriz dönemlerin de, kriz yönetimi sürecinde başarılı olunması durumunda, bu durum büyük oranda yöneticilerin başarılarının bir göstergesi olmak açısından, yöneticilerin özgüven düzeylerinin artmasını ve moral ve motivasyonlarının yükselmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda kriz yönetimi, bu süreci yönetecek ve koordine edecek bir yönetim ekibinin oluşturulmasını ve bu ekibin profesyonel anlamda eğitilmesini gerekli kılan süreç olma niteliğine sahiptir (Carmeli ve Schaubroeck, 2008: 179-80).

Karköse kriz yönetimini başka bir açıdan değerlendirerek şöyle ifade etmektedir ; Krizler aniden ve beklenilmeyen zamanlarda ortaya çıkması neticesinde, meydana gelen olayları kontrol altına almak, kriz süresince ortaya çıkan olumsuzlukları pozitive çevirmek için kriz yönetiminin ciddi bir stratejik planlamaya ihtiyaç vardır. Burda en önemli nokta oluşturulacak stratejik plan en kötü ihtimale göre oluşturulmalıdır. İşletmelerde oluşturulacak kriz yönetiminin asli amacı, meydana gelebilecek muhtemel

bir krizi önceden tahmin etmesi, bu muhtemel krize karşı gerekli önlemleri hızlı bir şekilde alması ve sorunlara karşı ivedi şekilde çözümler bulmasıdır (Karköse, 2007: 5).

Kriz yönetimi sürece ortaya çıkan, krizin cinsine ve boyutuna göre belirlenmelidir. Krizler içeriklerine göre bir takım sinyaller verebilmekte olup bu sinyallere yönelik çözüm süreçleri geliştirilmelidir. Kriz yönetiminin diğer bir asli amacı, sıkıntı ve buhran yaratacak durumların önceden görülmesi, durumların kendi içinde analiz edilmesi, bu durumlara yönelik tedbirler alınması, yaşananlardan ders çıkarılması, sürecin olabildiğinde hızlı bir şekilde işletmenin toparlanması, önceden ön görüle bilen krizlere yönelik oluşturulan planların sıklıkla denenmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Kriz yönetimi karar vericilerin yetenekli olması ve öngörü yeteneği doğrultusunda başarılı oluna bilinecek bir süreçtir (Ekinci ve İzci, 2006: 41).

1.5. Kriz Süreci ve Sonuçları

Krizlerde ele alınması gereken diğer bir noktada yaşanan krizlerin süreci ve sonuçlarıdır. Meydana gelen kriz süreci ile ilgili bir kaç değişik görüşe rastlanmaktadır.

Krizlerin meydana geliş aşamasında bazı belirtiler vardır. Bu belirtilerin önceden yeterince algılanamaması, gerektiği şekilde önemsenmemesi veya bu belirtilerin krize ait olduğunun sinyalinin alınamaması sonucunda, işletmeler krizler yaşamak zorunda kalırlar (Tağraf ve Arslan, 2003:149).

Başlangıçta kriz dönemleri ile alakalı olarak, stratejik açıklık meydana gelmeketedir. Burda stratejik açıklık; işletmelerin bulunduğu çevrede yaşanan, çabuk ve köklü değişimlerin sonucunun takip edilememesinden dolayı ortaya çıkan bir durum olarak tarif edilir. İşletmelerde eğer bir stratejik açıklık meydana gelmiş ise bu durum işletmeyi, hızla krize doğru götürerek kriz yaşamasına neden olur. İşletmeler de yaşanan kriz durumları bir süreç olarak ele alındığında, krizlerin başlangıcından sonuçlandırılmasına kadar kademe kademe ele alınması ve işletme üzerindeki ortaya çıkan etkilerinin tespit edilmesi gerekmektedir (Yılmaz, 2004: 27).

İşletmeler, her zaman yaşadıkları ani değişim sürecinin sonucunda kriz ile karşılaşırlar. Kriz süreci, birbirini takip eden yakın zaman dilimleri ile, aynı zamanda ve ara ara meydana gelen aşamalardan geçerek işletmeleri etkilemektedir (Can, 2002: 336).

Çelik ve Akgemici; kriz sürecini; krizin gelişimi, (kriz öncesi), kriz aşaması ve kriz sonrası olarak üç genel boyutta değerlendirmektedir. Kriz süreci için en fazla kabul gören yaklaşım budur (Çelik ve Akgemci, 1997:133).

Kriz öncesi konumda, muhtemel bir kriz önceden hissedilebilmeli, önleyici tedbirler alınmalı ve oluşacak krizden korunma yolları tespit edilmelidir. Kriz aşamasında, kriz ortamının meydana getirdiği şartlara uyum sağlayabilmek ve ortaya konan işletmenin hedeflerine ulaşmak için süratle olumsuzluğu ortadan kaldıracak kararların alınması, bu alınacak kararların krizin yaptığı tahribatı ortadan kaldırıcı şekilde uygulamaya konulması ve yaşanan krizin etkilerinin en az zarar ile atlatılabilmesi için gerekli kazanımlardır. Krizden sonraki dönem ise muhtemel gelişmelere karşı uyum gösterecek etkin bir şirket işleyişinin meydana getirilmesini hedefleyen ve işletme kültüründe yapılabilecek bazı değişiklikleri kapsayan çalışmalar söz konusudur (Akgemci ve Güleş, a.e: 214).

Yine aynı şekilde Pira ve Sohodol 'a göre kriz süreci benzeri bir yaklaşalım ile tarif edilmektedir. İşletme-kriz ilişkisi; krizin gelişim dönemi (prodromal crisis stage), kriz dönemi (acute and chronic crisis stage) ve krizin sona ermesi (crisis resolution stage) olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır (Pira ve Sohodol (2004: 47-53).

Tutar, kriz aşamalarının üç değişik şekilde ifade ederek açıklamıştır. Krizin ilk başlangıcı, krizin sıcak evresidir ve şok dönemi olarak adlandırılır. İşletmelerde olağan düzen bozulmuş bir çok şey karmaşık bir hal almıştır. İşletmede ve ortamda ciddi bir belirsizlik mevcuttur. Örgüt içersinde bir şaşkınlık mevcuttur ve örgüt elemanları nasıl davranacaklarını, neye tutanacaklarını bilememektedirler. Bundan sonraki dönem de ise şok evresini takip eden dönemdir ve bu dönemde şokun verdiği şaşkınlık yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. İşletmeler krizi aşmak için ne tür önlemler alınması gereklidiri ve aksayan yönleri tartışmaya başlarlar. Bu aşamaya işletme ve işletme yönetiminin krize uyum sürecini olarak adlandırılabilinir ve bu evreye geçiş, kişilerin krize karşı ön hazırlıklarına, aynı zamanda krizin yaşattığı endişenin boyutuna bağlıdır. İşte bu aşamaya sukunet dönemi denir. Bu aşama, tüm kişilerin ve işletmeden bir esneklik, değişim ve yaratıcılık beklentisi içersinde oldukları dönemdir.Gerçek olan bir durum vardır od işletmeler ve insanlar ortaya çıkan değişime ne kadar çok uyum sağlayabildiği ölçüde istikrar kazanırlar. Ancak krize dönemlerinde yaşanan krizlere uyum sağlamak, krize uyum süreci kişilere hazırlık yapma imkanı sağladığı ve

belirsizliklerinin çok fazla olması nedeni ile, kişileri ve işletmeleri zorlar. Krizin son aşaması yani üçüncü evresi, işletme için bir son mu yoksa sonun başlangıcımı ya da işletmede için bir fırsat mı olacağını işletme içersindeki bireylerin zihni belirler. Bu yaşanan krizin tüm bu süreçleri, krizin hem meydana gelişinin, hem de yönetimin belli safhalar kapsamakta olduğunu göstermektedir.(Tutar, 2004: 51).

Fink kriz aşamalarını tıbbi terimlerle dayandırarak dört aşamada tarif etmektedir. Finke göre krizde bir hastalık kadar önemli ve ciddi özellikler taşımaktadır. Bu durumda bu aşamalar; **krizin oluşum aşaması**, **krizin ortaya çıkma aşaması**, **krizin süreğen hale gelme aşaması** ve **krizin çözülmesi aşamasıdır** (Fink,1986: 20).

Bir başka yaklaşıma göre ise kriz sürecini Fink gibi dört aşamada açıklamaktadır. Bunlar, krizlerde en uzun süreyi kapsayan krizin yaygınlaşma aşaması, diğer taraftan yaşanan krizin en şiddetli olduğu ve krizin yoğun bir şekilde işletmelerde hissedildiği ortaya çıkış aşamasıdır. Kısaca Caroll şöyle tarif etmektedir; kriz öncesi, krizin ortaya çıkması, krizin yaygınlaşması ve krizin çözüm aşamalarıdır (Caroll,1989: 494).

Kriz hazırlıksız bir durumda ve beklenilmeyen bir zamanda ortaya çıkan ve örgütlerin olağan normal faaliyetlerini etkiyene olaylardır. Fakat meydana gelen krizler her zaman ve her dönemde negatif olarak değerlendirmemeke gerekir. Bu nitelendirme tutarlı bir yaklaşım değildir. Yaşanan kriz dönemleri, işletmeler için her zamn tehlikeli olmakla birlikte, diğer taraftan işletme için bir değişim ve gelişim şansı olarak da değerlendirilmelidir. Meydana gelen krizlerin, işletmeler üzerindeki yaratıkları etkilerinin boyutları, tepe yönetim tarafından oluşturulan kriz yönetimi stratejilerinin özelliği ile yakından bağlantılıdır (Karaköse, 2007: 6).

1.5.1. Krizin Gelişim Dönemi

Krizin gelişim dönemi yaşanan krizlerin ilk basamağıdır ve krizin başlama sinyalleri çoktan ortaya çıkmıştır. Fakat işletme yönetimi hala kriz işaretlerini fark edememiştir. Aynı şekilde krize karşı tedbir alacak mekanizma harekete geçememişi, yine işletmenin üst yönetim kademesine, kriz sinyalleri tespit edilemediği için uyarılamamıştır. Başlayan krizin işaretlerinin doğru olarak algılanamaması, krize tedbir almayı ve çözüm bulmayı geçiktrdiği için kriz başlamış olmaktadır. İşte burda kriz yönetimi ve işletmedeki liderin önemi her zaman ve her dönemde olduğu gibi bu aşamada da büyük önem arz etmektedir. Krizin bu aşaması üç boyutta açıklanabilinir.

Bunlar; krizi gözardı etmek (Körlük), **eyleme geçmemek (Atalet), hatalı karar vermek**tir.

İlk boyutu krizin ne olduğunun tarifi yapılması gereken körlük boyutudur. Burda krizden kaynaklı işletmenin geleceğini tehdit eden iç ve dış değişimler ayrıca diğer çevre ile olan ilişkiler nedeni ile sorunlar ortaya çıkmaya başlamaktadır (Can, 2002: 336).

Krizin gelişim boyutunun ikinci aşaması aynı zamanda hareketsizlik aşaması olarak ifade edilir. Bu aşamada işletmenin başarı oranı düşer, işletme başarısının düşmesine rağmen örgüt içinde buna karşı hiçbir önlem alınmaması işletmeyi durağan haraketsiz bir duruma iter. Bu aşama artık krizin başlaması için son safhaya gelindiği ve kriz ile ilgili yanlış tespit ve yanlış karar verilerek bunun sonucunda da ayanlış eylem aşamasını ifade eder. İşte burda bu son safhada üst yönetimi doğru yönlendirmeyen yanlış eylem ve hatalı karar vermeye neden olan nokta, yaşanan panik ve endişe nedeni ile kişilerin yaratıcı kararlar yerine, aceleci ve genelde yanlış bilgilere dayanan kararlar verme eğilimi olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2004: 31).

Akut kriz aşaması aynı zmanda kriz döneminin ilk aşaması olarak açıklanır.Bu aşamada, artık işletme ve çevresinin yaşadığı fiziksel, mali ve psikolojik problemler son safhasında olduğu için işletmede karışıklık ve endişe artmakta, işgörenler bu panik havası sonucunda yaratıcılıktan mantıklı çözüm bulmaktan uzaklaşmakta, motivasyon ve performans düşüklüğü önlenemez bir aşamaya ulaşmaktadır (Tüz, 2001: 18).

1.5.2. Kriz Dönemi

Kriz dönemi kriz sürecinin ikinci aşamasıdır ve kriz artık ortaya çıkmıştır, kriz arık belirgin bir hal almıştır, krizin işaretleri iyi tespit edilip sezinlenememiş yada kriz başlamadan önce gerektiği ölçüde önlem alınarak kontrol edilememişse, artık kriz meydana gelmiştir. Bu safha, işletmede ki üst yöneticilerin ve diğer çalışanların, işletmenin esas amacını, ideoloji ve işletmede izlenen genel stratejileri ciddi şekilde özen ile ele alıp tekrar kotrolden geçirilmesi gereken dönemdir. İşletme yönetiminde değişiklik yapma ihtiyacı ve gereksinimi varsa hızlı bir şekilde yapılmalıdır. Fakat bunun yeni bir krize yol açmamasına dikkat edilmelidir. Aksi durumda üst kademe personelin değiştirilmesi, diğer çalışanların ve rakip olan diğer kişilerin yeteneklerine bağlı olarak moralini düzeltir veya ciddi şekilde onların demorolize olmasına neden

olur. Genellikle yaşanan kriz dönemlerinde, işletmedeki denetim mekanizması merkezileşir, işletme içersinde endişe ve panik yaşanmaay başlar ve buda alınacak kararların sürecini etkiler (Göksu, 2013: 4).

Kriz döneminin ikinci evresi kronik kriz olarakta tanımlanmaktadır. Kronik kriz evresi, ortaya çıkna olaylar artık yavaşlamış, krizin yarattığı o panik hava hafiflemiş, krizin şiddeti kaybolmuş safha olarak açıklanır (Kash ve Darging, 1998: 182).

1.5.3. Krizin Çözülme Dönemi

Krizin çözülme dönemide ortaya çıkan kriz artık ya kontrol edilir ya da işletme krizi kontrol altına alamaz, krize hiçbir çözüm bulamaz ve işletme yok olur. Eğer şirket bu kriz döneminde doğru adımlar atmışsa, tüm bu olanlardan bir altın çağa geçiş yapabilir. Çalışanların bu aşamada koordine olması şirket bağlarını güçlendirir. Kriz sırasında kendilerini geliştirmelerine imkân verilmişse bu zafer onların daha da başarılı olmasına olanak tanır. Bu durumda herkes kazançlı olarak bu dönemi atlatmış olur. Kriz çok büyük bir tecrübedir ve başarı ile atlatılması şirketin saygınlığını arttırır. Şirketin krizi atlatıp, edindiği tecrübeler ve yenilikler şirketinin vizyonun genişletebilir ve yeni misyonlar edindirir. Aynı hatalar bir daha tekrarlanmaz ve bir kriz durumunda hatta kriz başlangıcında neler yapılacağı önceden belirlenebilir. Krizin çözülme aşaması işletme için son şanstır ve yaşadığı krizden kurtulma evresidir. Bu dönemde işletmeyi yönetenler doğru tespitler yapmalı, krize karşı en uygun işletme stretejisini belirlemeli, krizin yarattığı etkilere göre yeni bir vizyonu belirlenmeli ve işletmede ciddi bir değişim başlatılmalıdır. Aslında krizin her safhasında işletmenin yaşadığı sorunları tesbit ederek ona göre çözüm bulma zorunluluğu ve gerekliliği vardır. Bu son aşamada işletme değişime uygun çözümler ortaya koyabidiği ölçüde işletme faaliyetleri yeni bir yön ve ivme kazanabilir. Eğer aksi bir durumda, işletme yönetimi sahip olduğu bu son şansı olumlu yönde değerlendiremezse, krizin yataracağı sorunlarla baş edemez ve yavaş yavaş gücünü kaybeder ve yok olur (Tüz, 2001: 20).

Yaşanan krizin çözülme safhası aynı zamanda çökme safhası olarak da adlandırılır. Krizden sonra işletmeler yeniden olağan faaliyetlerine başlaması krizin çözülmesi olarak açıklanır. Fakat krizin başlangıcında, sorunların tespiti doğru yapılıp işletmenin aksayan yönleri ortaya çıkartılamaz ise, bu aşamada verilen yanlış kararlar ve bu kararların işletme faaliyetlerinde yaratacağı tahribat kontrol edilemez bir durum

almış ise bu safhadan sonra işletmenin orta ve uzun süreli ayakta kalma şansı kalmamışsa, yok olma gündeme gelecektir. Sürecinin son aşaması olarak dağılma süreci işlemlerinin ters çevrilerek oluşturulması mümkün değildir. İşletme yönetimi bu aşamada işletmenin çevresel ilişkilerinin bozulması, müşterilerden gelen olumsuz şikayetlerin artması, sermaye kaynaklarının azalması, nakit desteği sağlayacak kredilerin azalması, ticaret yapılacak pazarların azalması ve nitelikli personellerin işyerinden ayrılması ciddi yıkılma sürecinin içine girmiş demektir. Ayrıca işetmede üst düzey yöneticilerin değişmesi ve bu yöneticilerin tecrübesiz ve deneyimsizlikleriyle başarısızlık bir kez daha kaçınılmaz bir hal almaktadır (Tüz, 2001: 19, Patan, 2009: 28).

Yaşanan krizler, doğru bir kriz yönetimi ile kotrol altına alınıp işletmede olağan iş akışına ve standart faaliyetlere dönülmüşse bu aşamadan sonra yapılması gereken bu yaşanan krizden çıkatılacak dersler neler olmalı konusuna kriz yönetimi eğilmelidir. Çünkü artık krizin son aşaması gelmiştir. Burda yaşanan krizn değerlendirmesi yapılmalı, krizin kazandırdıkları ve kaybettirdikleri ortaya konmalı, ilerde tekrar ortaya çıkacak benzer bir krizde işletmenin en az hasarla krizi atlatması için gereken önlemler önceden tesbit edilip belirlenmelidir. Krizde ortaya çıkan eksikler giderilmeli, benzer krizlerin gelecekte te olabileceği olasılığın karşı planlar şimdiden yapılmalıdır. Krizlerin bu son aşaması olan çöküş aşaması aynı zamanda ilerde meydana gelecek krizlerin çözüm aşamasıdır. Bu nedenle bu evrede işletme için uygun stratejiler belirlenmeli, yeni vizyon ortaya konularak işletmede değişim başlatılmaıdır (Göksu, 2013: 5-6).

1.5.4. Krizlerin Olumlu Sonuçları

Yaşanan krizlerin işletme üzerinde mutlaka bir etkisi vardır. Bu etki işletmeyi negatif yada pozitif olarak etkiediği veya yaşanan krizlerin işletme için tehdit mi yoksa fırast mı sunduğu, ancak kriz sonucunda kriz yönetimi tarafından yapılacak değerlendirmede elde edilen bulgular ışığında ortaya çıkar (Okumuş, 2003: 208).

Krizler bir çok olumsuzluk birlikte getirdiği halde, işletme kriz yönetimi tarafındam başlangıçtan sonuna kadar iyi yönetildği takdirde bir çok olumlu sonuçlarınında meydana gelebileceğinden söz edilebilinir. Bunlar; **işletmelerin eksik ve zayıf yönlerinin tesbit edilmesi,** işletme için daha **etkin stratejilerin ortaya konması,** örgüt içersinde **takım ruhunun yaratılması** ve çalışanlar için de **yeni yeteneklerin keşfedilmesinin** yanı sıra işletmenin **geleneksel yönetim vasıtalarının değişiminin**

çabuklaşması gibi sayılabilibir (Burnett, 1998; Fink, 1986; Kerchner ve Schuster,1982; Kovoor-Misra vd., 2001).

1.5.4.1.Örgütün Zayıf Yönlerinin Açığa Çıkması

Krizlerin işletme üzerinde en önemli olumlu yönlerinden biriside, işletmeler standart olarak çalışan sistem içinde işler yolunda gitttiği ve uzun süre bir sorun yaşanmadığı için iş akışını zaman zaman kontrol etme ve gözden geçirme gereği duymazlar. Bu nedenle ara ara yaşanan problemler sistem ve süreç içersinde halledildiği için yaşanan problemlerin üzerine fazla eğilinmez. Zaman içersinde işletme iş akışı içersinde daha sık sorun yaşamaya başlar. İşte krizler bu tür zamanla yaşanan problemlerin gün yüzüne çıkartılmasına ve iişletmenin aksayan yönlerinin ortaya çıkmasına olumlu katkı yapar. İşletme krşz yaşamaya başlayınca zorunlu olarak işletmedeki aksayan yönleri belirleyip, bunları ileride tekrar yaşamamak için o sorunları çözmek durumunda kalacaktır. Buda işletmenin geleceğindee olumlu bir değişim olarak yansıyacaktır (Berk, 2001: 82).

1.5.4.2.Etkin Stratejilerin Geliştirilmesi

İşletmelerin kriz dönemlerinde en çok tesbip ettikleri ve yararlandıkları olumlu yön, işletmede güçlü ve zayıf olan tüm noktaları ve işletme içerisinde meydana gelen problemleri ortaya çıkarmasıdır. Bu nokta da yapılacak en önemli adım işletme içersinde, dış çevredeki değişim ve olaylardan kaynaklı doğabilecek sorunların, tehditlerin yada oluşabilecek işletme için yeni fırsatların, kurulacak erken uyarı sistemi ile tesbip edilmesi ve bu yönde işletme için yeni stratejiler geliştirilmesi olacaktır. Bunun tam tersi durumda, mevcut yapı ve mevcut strateji ile yol adevam edilmesi piyasadaki rakiplerin gerisine kalmasına neden olacaktır. Yeni etkin ve piyasa şartlarının istediği yönde yeni işletme stratejisine sahip olmak işletmenin geleceğine daha güvenle bakmasına ve gelişip büyümesine etki edecektir. Diğer bir yandan krizler işletmelere yeni pazarlara yönelme fırsatı, buna paralel olarak yeni ürün yaratma ve üretme zorunluluğu getirecektir. İşte bu bağlamda krizler işletme için faydalı önemli ve yeni fırsatlar sunduğu görülmektedir. Diğer taraftan krizler, işletme yöneticilerinin krizleri kullanarak işletmenin mevcut yapısında, işleyişinde ciddi yapısal ve kültürel değişiklikler yapma imkanı vermekte, buda işletmenin zamanla önemli bir maliyet ve kambur olan aksayan yönlerden kurtulmasını,işletmenin ciddi tasarruf etmesini

sağlayacaktır. Kriz dönemlerini yaşayan tepe yöneticileri bu dönemlerde işletme için ciddi bir bilgi tecrübe birikimine sahip olabilmektedirler. İşletme yönetim kademesinin edindiği bu bilgi birikimi ve tecrübenin değeri, gelecekte ortaya çıkacak bir krize karşı nasıl önlemler alması gerektiği, bu bilgi ve tecrübesini işletme içi kademelere nasıl aktardığı ve nasıl öğretebildiği ile doğrudan bağlantılı ortaya çıkacak bir durumdur. Her işletme yaşadığı krizlerden ne kadar iyi ders çıkartırma becerisine sahip olursa uzun dönem piyasada daha çok rekabet etme gücüne sahip olacaktır (Okumuş, 2003: 209).

1.5.4.3.Takım Ruhunun Oluşturulması ve Yeni Yeteneklerin Keşfedilmesi

Kriz yönetiminin krizin dönemlerinde işletme içersinde etkili yapıcı bir yönetim uygulaması durumunda işletmede çalışanlar üst seviyede ve kendilerinden beklenmeyen üstün bir performans ortayakoyacaklardır. Doğal olarak alt kademenin göstereceği bu olağan dışı üstün performans tepe yönetimin dikkatini çekecek ve takdirini toplayacaktır. Bu durumda alt çalışanlarda yeteneği olan kişilerin örgüt içersinde ortaya çıkmasını ve o kişilerin yeni kariyer elde etmelerine fırsat sağlayacaktır. Kriz dönemlerinde örgüt arasında oluşturulacak bir takım ruhunun krizden sonrada devam etmesi işletmenin geleceğine olumlu bir sinerji olarak yansıyacaktır. Bu bağlamda kriz dönemlerinde çalışanlar kendilerini bir takımın elamanı olarak benimseyecekler, özgün düşüncelerini rahatça söyleme ortamı bulacakları için , yetenekli olanların ortaya çıkması bakımından krizler olumlu ortamlar olarak kabul edilir (Ataman, 2001: 253).

1.5.4.4.Geleneksel Yönetim Araçlarının Değişiminin Hızlanması

Ortaya çıkan krizler ile başa çıkmak ve etkin bir mücadele gerçekleştirmek ancak krizin yaratacağı tehdinin önceden sezinlenmesi, tesbit edilmesi ve buna karşı doğru etkili bir önlem alınması ile mümkün olabilmektedir. Fakat işletmelerin uzun yıllar sahip olduğu işletme kültürü ve geleneksel yönetim araçlarıyla krizlerin önceden fark edilmesini ve krize karşı gerekli tedbirlerin alınması genellikle olanak vermemektedir. Genelikle krizin başlangıç aşamasında örgütün geleneksel yapısı yeterli iken ilerleyen dönemlerde özellikle erken uyarı sistemi gibi bazı değişik sistemler önem arz etmektedir. Ortaya çıkan krizin gerçek sebepleri ile işletmenin krizi yok edebilmesi mesi için ihtiyaç olunan hareket alanının belirlenmesine, geleneksel yönetim araçları imkan tanımaz. Bu açıdan, kriz, geleneksel yönetim araçlarının değişimini

hızlandıracak, işletmenin yeni bir krizle karşılaşma durumunu azaltacağı gibi, meydana gelecek yeni bir krizin etkilerinin de en az zararla işletmenin atlatmasına yardımcı olacaktır (Ataman, 2001: 253).

1.5.5. Krizlerin Olumsuz Sonuçları

Kriz dönemlerinde ortaya çıkan beklenmedşik iç ve dış çevrede dolayı oluşan değişiklikler, örgütün sahip olduğu mevcut yöntem ve tecrübelerin dışına çıkmasına neden olur. İşletmelerde plansız değişme krizin olağan dışı boyutunun bir fonksiyonudur. Kriz dönemlerinde mevcut yönetimin ani gelişen olaylara karşı rasyonel ve etkili bir cevap verebilecek kadar zamana sahip olmayabilirler. Bu neden ile kriz plansız değişiklikler yapmayı, proğram dışı olağan olmayan faaliyetleri ve yeni kabiliyetler geliştirmeyi mecbur kılar (Tutar, 2000: 65).

Krizin olası olumsuz sonuçlarının yaratacağı etkiler hem işletmelerin büyüklüğü hem de krizin şiddeti ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda krizlerin işletmeler açısından çıkarabileceği olumsuz sonuçlar şu şekilde açıklanabilinir (Akgemici ve Güleş, 2009: 218):

- İşletmeler ciddi nakit sıkıntısına girebilir
- İşletme içi iletişim bozulabilir
- İşletme karar sürecinde aksaklıklar meydana gelebilir
- İşletmede çalışanlarda motivasyon eksikliğinin ortaya çıkar
- İşletmenin hedeflerine ulaşması güçleşir
- İşletmelerde küçülme eğiliminin ortaya çıkar
- İşletmenin imajı zayıflar
- İşletme de stres artar.

Krizler ekonomik dalgalanmaların sonucunda ortaya çıkmaktadır ve bu neden ile, işletmelerde kriz dönemi boyunca karar alma zorlaşmaktadır, işletmede gerilim artmaktadır**.**

Kriz süresince, işletmede yetkinin merkezileştirilmesi, karar verme mekanizmasının bozulması, işletme kontrolünde merkezileşme yöneliminde bir artış gerçekleştiğini belirtmektedir. Alınan karar sürecinde yaşanan bozulma ve sonrasında karar almada zorluklar yaşanması, işletmede gerilim artırmakta üretim sistemlerinin aksamalar meydana gelmesine, maliyetler artmasına neden olmaktadır.

Kriz zamanlarında üst kademe yöneticilerin ve personelin değişimi artmakta, işte başarı tatmin oranı düşmektedir. Kriz dönemlerinde yöneticiler işletmenin kayıplarla ilgilenirler bu süreçte kısa vadeli çözümler bulup krizi atlatmaya çalışırken, zihni süreçlerin kullanımında detaylı düşünmeyi yapamamakta ve basit mantıklı hareket etmekte buda yöneticileri panik havası oluşturmaktadır.

Krizler işletmenin ve kişilerin hedeflerine ulaşmasını tehdit etmesi neticesinde ise iş veriminde düşüş, fiziksel olarak gerginleşme ve kaygı ortaya çıkarmaktadır. Kriz süresince, kriz ile ilgilenen personelde bedensel ve zihinsel yorulma görülmekte, çalışanların işi bırakması veya yavaşlatmak zorunda kalması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır.

İşletmede çalışanların ruhsal yönden zedelenmeleri ve fiziksel açıdan zarar görmeleri veya can kaybına uğraması, iş yerindeki ekipmanların, teçhizatın, binaların zarara uğraması, işletmenin mevcut borçlarının ödenememesi, yine işletmenin alacakların tahsil edilememesi sonucunda zorunlu olarak acil yeni finansal kaynak aramak durumunda kalınması, örgüt içinde şikayetlerin artış göstermesi gibi diğer bir başka sonuçla karşı karşıya kalan işlemede yatırımların durdurulması ve sonunda da işletmenin işlerine son vermesi yada tamamen kapanması veya el değiştirmesi, krizin olumsuz etkilerinin bazıları olarak açıklanabilinir. (Okumuş, 2003: 229, Okumuş, 2001; Okumuş ve Çiçek, 2002: 636-648, Kuklan, 1998: 22).

Kriz dönemlerinde işletmelerde örgütün krizin devam ettiği sürede bilgi toplama yeteneklerinde azalma olması nedeniyle standart günlük olarak devam eden iş proğramının dışına çıkma zorunluluğu, örgüt içersinde üst yöneticiler arasında karar almayı zorlaştırdığı gibi diğer taraftan tüm sorumluluk ve kontrol mekanizmasının bütü ile üst yönetiminde toplanması neticesini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da üst yönetimin ve yöneticilerin işletme içersinde alt kademeye olan güvenin azalması sonucunda kriz esnasında alınması gereken tüm tedbir ve kararların üst yönetim deki yöneticilerden çıkmasına neden olur. Yine ortaya çıkacak bir başarısızlık ve olumsuz durumda bu yetkilerin üst yönetimde toplanmaısını zorunlu kılar. Bu durumda kriz esnasında alınacak tedbir ve verilecek tüm kararlara işletme içersinde katılım iyice azalır, alt kademede kimse sorumluluk üstlenmek istemez ve sorumluluk alan üst yönetimin yanında üst yönetimin özgüvenini kazanmış örgüt içersinde birkaç kişinin katılması ile uygulanacak kararlar ortaya çıkar (Dinçer, 1998: 398).

Şiddetli ani meydana gelen krizler, yöneticilerin doğru kararlar verebilmelerini etkilemektedir. Çünkü krizin şiddetinin vereceği zarar başlangıçta tahmin edilememektedir. Kriz döneminde işletmede belli bir konuya odaklanması sonucunda, diğer bazı faktörlerin gözden kaçmasına sebep olmaktadır. Buda krizde doğru karar verme, krizi etraflıca inceleme ve sonucunu tahmin etme gibi kriz süresince hesap hatalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle kriz döneminde alınacak tedbir ve kararların herkesin ortak kabul edebileceği bir nitelikte olması gerkmeketedir. Çünkü böyle bir karar yöneticilerin başarısızlıkların sorumluluğunu paylaşmak ve işletme içi çatışmalarım azaltmak için önemlidir. Fakat diğer taraftan herkesin kabul edebileceği bir çözüm aramak, verilecek kararların niteliğinin bozulmasına sebep olmaktadır. (Dinçer, 1991: 283).

Krizler küçük ölçekli işletmeleri olumsuz olarak daha çok etkilemektedir. Bunun en önemli sebebi ise, küçük işletmelerin profesyonel olarak yönetilmedikleri ve genelikle tek ve dar bir alan içersinde faaliyet yaptıkları için riskilerini dağıtamamaktadırlar. Buda bu tür küçük işletmelerin finansal güçlerinin yetersizliği ve ihtiyaç durumunda kredi alamamaları nedeni ile kaynaklandığı ifade edilmektedir (Drummond ve Chell, 1994 : 32).

2.BÖLÜM

1994 - 2017 YILLARI ARASINDA YAŞANAN KRİZLERİN TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Turizm sektörü talep esnekliği büyük bir sektördür. Bu nedenle talep esnekliği büyük sektörlerde krizlerin etkisi daha derin olmaktadır. Turizm sektörü sadece kendi iç dinamiklerinde krizler yaşamakla kalmamakta, bunun dışında yaşanan makro krizlerin de sonuçlarından etkilenmektedir (Köroğlu, 2004: 71).

Buna paralel olarak, turizm sektöründe kriz kavramı kapsadığı alan ve yarattığı etki sebebi ile genel kriz tanımlarından farklılık göstermektedir. Turizm sektöründe krizler genellikle en çok ürüne olan talebi negatif bir biçimde etkilemektedir. Bu açıdan ele alındığında, turizm sektöründe yaşanan krizlerin etkilerini anlayabilmek için farklı açılardan irdelemek gerekliliği vardır. Bunlar; krizin turizm talebi üzerindeki etkisinin şiddeti, coğrafi alan üzerine yayılma durumu ve krizin etkisinin süresi şeklinde ele alınabilinir (Pizzam, 1999: 34). Turistik bölgelerde meydana gelen kriz ortamları talep üzerinde değişik etkiler meydana getirebilmektedir. Sık sık olmasa da nadir olarak meydana gelen olaylar, önemsiz olarak kabul edilen suçlar bile, turizm talebi üzerinde geçici düşüşler yaşanmasına neden olabilmektedir. Ancak olay sürekli bir hal aldığında (terör ya da savaş gibi) talep tamamen ortadan kalkabilmektedir. Coğrafi alan üzerine yayılma açısından baktığımızda, yerelde gerçekleşen bir olayın etkisi zamanla uluslararası boyuta taşınması mümkün olmaktadır. Buna en güze örneklerden biri, 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'da meydana gelen İkiz Kuleler saldırısıdır. Bu saldırı yerelde meydana geldiği halde olumsuz etkisi uluslararası arenada ciddi şekilde hissedilmiştir. Saldırıdan sonra tüm dünyada hava yolu şirketlerine karşı bir güvensizlik ortamı oluşmuş, uçak rezervasyonlarında ve biletlerinde yoğun iptaller gerçekleşmiştir (Dallaryan, 2006: 25).

Dünyada meydana gelen birçok kriz (terör, savaş ya da doğal felaketler vb.) dünyanın çok farklı yerlerinde ve farklı zamanlarda da meydana gelse de, sık sık gerçekleşmiş olması, turizm sektöründe çarpan etkisinin yüksek olmasına neden olmakta, ayrıca bu kriz ortamları alt sektörlerde daha fazla olumsuzluk yaratmaktadır. Örneğin, uluslararası bir tur operatörünün yaşadığı ekonomik sıkıntı, turist gönderdiği ülkede yerel hizmetleri sağlayan seyahat acentesini, konaklama yapılan otel işletmesini, ulaşım için seçtiği havayollarını etkileyebilmektedir (Dallaryan, 2006: 26).

Ulusal veya uluslararası alanda meydana gelen tüm ekonomik krizler zaman içerisinde tüm sektörleri etkileyebilmektedir. Turizm, boş zaman ve tasarrufun nasıl kullanılacağına ilişkin ekonomik bir kararla başlayan, yatırım, tüketim, istihdam, ihracat ve kamu gelirleri gibi ekonomik boyutları bulunan bir olgudur. Bu nedenle zaman içerisinde ortaya çıkan bu tarz krizlerin neticesinde gelir azalmakta, işsizlik artmaktadır. Böyle bir durum da tüm sektörleri az veya çok etkileyebilme gücüne sahip olmaktadır. Yapısı itibariyle emeğe dayalı bir sektör olması ve talep edilmesi de gelire bağlı olması nedeniyle turizm sektörü ekonomik krizlerden en fazla etkilenecek sektörlerin başında gelmektedir. Turizm sektörü krizden etkilenecek sektörlerin başında gelmesine rağmen, aynı zamanda kriz esnasında ülke ekonomisine fırsatlar sunabilecek bir sektör konumundadır. Çünkü;

*İstihdam kapasitesinin fazla olması,

* Ekonomide yer alan diğer sektörlerle ilişki içinde olması,

* İthalata bağımlılığının az olması,

* Ülkeye net döviz girişi sağlaması kriz esnasında ülkelere katkı sağlamaktadır (Emir ve Özgür, 2008: 164).

Yaşana krizlerden turizm sektörünün yoğun bir şekilde etkilenmesinin diğer bir nedeni de dünyada yoğun şekilde yaşanan küreselleşme olgusudur. Turizm sektörü küreselleşme nedeni ile yine krizlerden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Çünkü turizmin ve küreselleşmenin, uluslararası boyutları nedeniyle, medyanın da tetiklemesiyle krizleri kolayca taşıyıcı etkisi bulunmaktadır (Küçükaltan, 2008).

Görüldüğü üzere genel olarak krizler, turizm sektörü üzerinde en çok, turizm arzını, turizm talebini, turizm gelirlerini, turizm yönetim fonksiyonlarını, pazarlama fonksiyonlarını, finans fonksiyonlarını ve yatırım politikalarını etkilemektedir.

2.1. 1994 Ekonomik Kriz ve Etkileri

Temelini kamu kesimi açıklarının ve bunların finansman yönteminden meydana gelen 1994 yılının başlarında Türkiye ekonomisin yaşadığı bu büyük ekonomik krizin kendini en fazla hissettirdiği alanlar döviz ve sermaye ve piyasaları olmuştur (Andıç, 2004: 146). 1994 krizi küresel özellikler taşıyan bir finansal kriz niteliğindedir. Ancak finansal açıdan meydana gelen ilk finansal kriz özelliği olmasına rağmen, bu krizin

sebebi sadece finansal yapıdan dolayı meydana gelmemiştir. Özellikle krizin meydana gelmesinde reel sektördeki aksaklıklar önemli bir rol oynamıştır (Keskin, 2004: 107).

Yaşanan bu krizi iyi anlayabilmek için 1994 yılından daha önceki yıllarda ülkenin ekonomisine bir göz atmak gerekir. 1980 yılından sonra devlet serbest piyasa ekonomisini ön plana alarak geliştirip devletin ekonomideki rolünü azaltmayı planlamıştır. Bundan bağlamda üretimi özel sektöre yaptırmak için özelleştirmenin önünü açmaya çalışmıştır. Ancak uygulanan istikrar paketlerinden beklenen sonuçlar elde edilememiştir. Yapılmak istenenin tam aksine devletin ekonomide rolünde daha çok artış meydana gelmiştir (Eroğlu, 2008: 311; Celasun, 1998: 2).

1980 öncesinde Latin Amerika ülkeleriyle Türkiye'nin durumu birçok yönden benzerlik taşıyordu. Latin Amerikan ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye'de özellikle işsizlik, kısa vadeli dış borç ve yüksek enflasyon, ithalat sıkıntılar ve ihracat durgunluğu ile çok sıkıntılı bir durumda idi 1988 yılından itibaren kamu kesimi borçlanması sürekli artarak, 1988-1993 döneminde GSMH'nın % 4,8'inden % 12'sine ulaşmıştır. Türk lirasının reel anlamda fazla değer kazanmış ve iç talebin fazla artmıştı. Ayrıca ihracatçıları iç piyasa için üretim yapmaya teşvik edilmiş ve buda ihracatı azalmıştır. İhracattaki yavaşlama ve ithalattaki artışlar sonucu cari işlemler açığı 1993 yılında 6 milyar 433 milyon dolara yükselmiştir. Yükselen cari açık bu dönme de GSYİH'nın % 3,3'üne çıkmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 35).

Buna paralel olarak kamunun iç borçlanması ciddi artış göstermiş, yükselen iç borçlanma ise faiz oranlarını yükselmiştir. Yüksek faizden dolayı gelen yabancı sermaye öncelikle ithalatın finansmanı karşılamak ve diğer taraftan da kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla kapatılması için kullanılmıştır (Karluk, 1999: 413). Bütçenin ciddi açık vermesi nedeni ile ve ayrıca iç tasarrufların azalması üzerine faiz oranlarını düşürme yoluna gidilmiştir. Faiz oranlarının düşürülmesi sonucunda ise Türk lirasına olan talebi azaltmış ve dövize olan talebi aşırı yükseltmiştir. Sistemdeki likidite dövize yönelince hazine borçlanamamış, dolar kuru hızla yükselmiştir. Döviz fiyatları üç ay içerisinde %230 oranında artmış ve faiz oranları %1000'lere yükselmiştir (Sadıklar, 2001: 36).

Yaşanan bu olumsuz durum, dış ticaret açığının artmasına neden olmuş ve 1993 yılına gelindiğinde dış ticaret açığı Hazine Müsteşarlığı verilerine göre – 14.160 milyon

dolara ulaşmıştır. Yılsonunda finansal piyasalarda istikrarsızlığın artması ve döviz kurundaki aşırı dalgalanmalar, ekonomide geleceğe ilişkin kötümser beklentileri körüklemiş, buda belirsizlik ortamına neden olmuştur. Ayrıca 1990 yılında başlayan Körfez Savaşı ve Irak'a uygulanan ambargo Türkiye'nin Orta Doğu ile yaptığı ticaretin daralmasına sebep olmuştur (Bilgen, 200: 125). Bütün bu gelişmelerin yanında Güneydoğudaki terör olayların da ciddi bir artış olmuş ve terörle mücadele etmek için yüksek bir askeri harcama yapılmak durumunda kalınması kamu kesimi dengesini daha da bozmuştur. 1993'te Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH oranı %11,7'ye erişmiştir (TOBB, 1994: 59) Bununla birlikte, Türkiye de politik olarak istikrarın olmaması 1991 yılında erken seçimlere gidilme zorunluluğu, para politikalarının gevşemesine neden olmuştur. Para politikasından ödün verilmesi sonucunda kamu kesimi açıklarının artması, vergi gelirlerinin iç borcu karşılamaması, ücret ve maaşlardaki hızlı artışlar ile karşı karşıya kalınmıştır. Körfez Savaşı, mevduatların bankalardan çekilmesine sebep olmuş ve bu durum da yine faizlerin ve kurların yükselmesi için başka bir neden olarak ortaya çıkmıştır (Uğurel, 2003: 88).

Tüm bu yaşanan olumsuzluklara ilave olarak 1993 yılının sonlarına doğru ve 1994 yılının ilk aylarında yapılan siyasi ve iktisadi yanlışlıklar, yani kötü yönetim 1994 krizinin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır (Yentürk, 2005: 67; Sağlam, 2009: 175). 1993 yılında büyüme oranı %8.1 iken, 1994 yılında ekonomi %6.1 oranında düşüş yaşamış, enflasyon %120'lere yükselmiş ülkenin kredi notu düşürülmüş ve neticesinde daha pahalı borçlanma süreci başlamıştır (Erdem, 2001: 14).

Özetle, yaşanan tüm olumsuzluklar sonucunda piyasadaki likidite fazlası devalüasyon beklentisiyle 1994 yılının başlarında dövize talebin çoğalmasına neden olmuştur. Talep aşırı artınca kurlar hızla yükselmiş, 1994 yılı başında resmi kur ile serbest kur arasındaki makas % 23'ü aşmıştır (Keyder, 2000: 112). 26 Ocak 1994 tarihinde Türk lirası ortalama % 14 oranında devalüe edilmiştir. Yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybının hızlanması sonucu kur-faiz makası daralmış, açık pozisyonlarını kapatma yarışında olan bankaların da dövize hücum etmeleri sonucu Merkez Bankası rezervleri hızlı biçimde erimiştir. Bankacılık sistemi içeresinde olan üç banka kapatılmak zorunda kalınmış ve tüm bu gelişmeler Türk Ekonomisi krize sürüklenmiştir. Bu yaşanan 1994 krizinin faturası ekonomiye çok ağır olmuştur. 5 Nisan

1994'de döviz rezervleri 3 Milyar dolarla dibe vurmuş, enflasyon oranı Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) bazında %106'lara fırlamıştır (Keyder, 2000: 112).

Hükümet tarafından 5 Nisan 1994 tarihinde alınan ve tarihi önem taşıyan 5 Nisan Kararları, kısa vadede etkin görünse de bunun sağlıksız bir iyileşme olduğu sonradan anlaşılmıştır. 1994 yılı 5 Nisan tarihinde alınan bu kararların değerlendirilmesini yapıldığında olumlu ve olumsuz gelişmelere neden olduğu görülmüştür (TOBB, 1995: 96).

Olumlu Sonuçları;

- Döviz kurlarına bir durgunluk kazandırmıştır. 1994 Mart ayında 22.137,6 TL olan dolar kuru, yaklaşık % 53,9 artışla 34.086,69 TL'ye çıkmıştır. Ancak bu karardan sonra dolar kuru, 31.000 32.000 TL aralığında hareket etmiştir.
- 1994'te dış ticaret açığı % 63,3 oranında gerilemiş, ihracat bir önceki yıla göre % 18 artmış, ithalat % 20,9 azalmıştır. İhracat 15,3 milyon $'dan, 18,1 milyon dolara yükselmiş, ithalat 29,4 milyon $'dan, 23,2 milyon $'a düşmüştür.
- 5 Nisan 1994 kararlarından sonra döviz rezervi hızla artmış yıl sonu itibari ile 7,1 milyar $, 10 Mart 1995 itibariyle 11 milyar $'açıkmıştır.
- Cari işlemler 2,6 milyar $ fazla vermiştir.
- 1994 yılında ciddi bir dış borç ödemesi gerçekleştirilmiş, 5,4 milyar $ anapara, 3,9 milyar $, faiz olmak üzere toplam 9,3 milyar $ dış borç ödemesi yapılmıştır

Olumsuz Sonuçları;

- Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) % -6,1 oranında daralmıştır.109
- 1994 yılında Türkiye de enflasyon oranında artış olmuştur. Bunun sebebi kamu harcamalarının kontrol edilememesi ve azaltılamaması, bunun karşılığında da kamu gelirlerinin arttırılamamasıdan kaynaklanmıştır. 1994 yılında enflasyon % 149,6 olarak gerçekleşmiştir.
- İşsizlik oranı % 10,5'e çıkmış, yatırımlar azalmış ve tüketim düşmüştür.

Aşağıdaki veriler Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) Mayıs 1995'te yayınladığı Ekonomik Rapor kitabından alınmıştır.

- Özel sektör sabit sermaye yatırımları % 10,6 ve kamu sektörün sabit sermaye yatırımları % 28,4 azalmış ve bu durumda toplam sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre % 15,7 azalmıştır. Özel sektör imalat sanayi üretimi % 11,9 azalmıştır. Özel tüketim harcamaları % 5,4, devletin tüketim harcamaları % 3,5 azalmıştır. 1994 yılında

662 şirket kapanmıştır. 1993'te 1,5 milyon olan işsiz sayısı 1994'te 2,1 milyona çıkmıştır.

- İç borç stoğunda 1994 Eylül sonun da % 58,8 oranında artış olmuştur. Dış borç stoğunda ise yine aynı tarihte % 3,8 oranında azalma gerçekleşmiştir.
- 1993 yılında 797 milyon $ olan yabancı sermaye girişi, 1994 Kasım ayı sonunda % 36,1 azalarak 509 milyon $ olmuştur. Yabancı sermaye girişlerinde ciddi azalma olduğu görülmüştür.
- Memur maaşlarında ve işçi ücretleri ve ciddi düşüş olmuştur. 1994 işçi ücretleri reel olarak kamuda % 8, özel sektörde % 13,7, memur maaşlarında % 22 oranında gerileme yaşanmıştır.
- Sermaye çıkışını engellemek için alınan tedbirlerden bir tanesi yüksek faiz politikaları ve diğeri mevduat hesaplarının % 100 güvence altına almak olmuş ancak kısa dönemde kârlı olacağı düşünülen bu tür önlemler daha da büyük krizlerin oluşmasına neden olacak zemini hazırlamıştır.
- En önemli nokta 5 Nisan da alınan kararlar IMF tarafından hazırlanmadığı için bu kararları uygulama aşamasında ve bu programın işleyişini kolaylaştıracak yeterli dış kaynak desteği alınamamıştır. IMF'nin vermeyi taahhüt ettiği dış kaynak 900 milyon $ ile sınırlı kalmış ve bu yardımın 340 milyon $'ı 1994 yılında, 370 milyon $'ı da 1995 yılında kullandırılmıştır. Geriye kalan yaklaşık 200 milyon $'ın kullandırımından da vazgeçmiştir.

2.2. 1997-1998 Küresel Kriz

1997 ve 1998 krizinin gelişmesi incelendiğinde çıkış noktası Tayland olarak başlayan ve ekonomik sarsıntılara uğrayan bazı Güneydoğu Asya ülkelerinde, finansal kurumların borç yükümlülüklerini yerine getirememesi, sonrasında ülke piyasalarında yaşanan panikle spekülatif ataklar ve yoğun bir sermaye çıkışı yaşanması, sabit kur sisteminin terk edilerek ülke paralarının yüksek oranda devalüe edilmesiyle bankacılık krizinin para krizine dönüşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu yaşanan kriz ikiz kriz olarak tanımlanmaktadır (Ergenç, 2009: 32).

1995'ten itibaren uluslararası piyasalarda doların güçlenmeye başlaması ve Güney Kore, Tayland gibi Güneydoğu Asya ülkelerine kısa dönemli ve büyük miktarda yabancı sermaye girişlerinin artması ile bu ülkelerin para birimleri yabancı paralar karşısında aşırı derecede değerlenmesinden kaynaklanmaktadır. Ülkelerin İhraç ettikleri

ürünlerin fiyatları aşırı yükselmiş, ithal edilen ürünlerin fiyatları ise düşmüştür (Doğan, 2005: 65).

1994 yılında bu ülkeler ile benzer ürünler üreten Çin'in para birimi Yuan'ı devalüe etmesi ve Japonya'nın ise 1990'lı yıllardan beri girdiği durgunluktan hala çıkamamış olması da krizin meydana geldiği Güneydoğu Asya ülkelerinin ihracatlarının azalmasına sebep olmuş ve ülkeler cari açıklarını kapatabilmek için daha fazla dövize ihtiyaç duymaları ve ihracattan elde ettikleri gelirlerin azalması nedeniyle söz konusu ülkelerin dış kaynaklardan kısa vadeli olarak borçlanmak zorunda kalmışlardır. Bu kısa vadeli borçların bankacılık sektörü tarafından verimli alanlara yönlendirilememesi krizin ortaya çıkmasına etken olmuştur (Doğan, 2005: 66).

1997 yılının ortalarında Tayland'da başlayıp sermaye ve mal hareketleri yolu ile Güneydoğu Asya'yı etkisi altına alan bu kriz, 1998 yılının Ağustos ayında Rusya'nın moratoryum (bir ülkede, savaş durumu ya da benzeri olağanüstü dönemlerde, devletin ödeme süresi gelmiş borçlarını yasayla ertelemesi) ilân etmesiyle tüm dünya ekonomilerine yayılmıştır. Rusya'da 1998 yılında patlak veren krizin esas nedenleri; dünya petrol fiyatlarının düşmesi, Güney Doğu Asya'da meydana gelen finansal kriz, Rusya da vergi gelirlerinde düzenli artışların sağlanamaması, Rusya da bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmeye çalışılması, ulusal bankalarda etkin bir denetimin sisteminin oluşturulamaması, kötü bütçe yönetimi ve artan yolsuzluk olaylarıdır. (Sağlam, 1998: 43)

Özellikle bütçe gelirlerinin büyük bir çoğunluğunu petrol ve petrol ürünlerinden elde eden Rusya dünya petrol fiyatlarının 1997 yılında başlayarak ciddi düşüş göstermesi sonucu diğer bir çok ekonomik dengeleri de tetiklemiş ve bu olumsuz etkilenmeler neticesinde, ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlanmış ve artan sıkıntılar sonucunda 17 Ağustos 1998 yılında Ruble devalüe edilerek 90 günlük moratoryum ilan edilmiştir (Gençtürk, 2008: 15).

Rusya ekonomisi bu krizle birlikte; sanayi ve tarım sektörlerinin çöküş içinde olduğu, yurt içinde yatırım yerine sermayenin yurt dışına kaçırıldığı, kamu hizmetlerinin en alt düzeyine indiği, toplumun çoğunluğu açısından yaşam standardının sürekli gerilediği ve yolsuzlukların hayatın her alanına girdiği bir ekonomi haline gelmiştir. Güney Doğu Asya Krizi'nden sonra Rusya'da yaşanan kriz 1998'de Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkileyen ikinci önemli olay olmuştur. Bu mali

kriz aynı zamanda Türkiye'nin bavul ticaretini ciddi şekilde olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya'da gerçekleşen devalüasyon sonrası halkın gelir düzeyinin düşmesi alım gücünün düşmesine sebep olmuş bu da halkı tüketimin de daha ucuz mallara yönelmesine neden olmuştur (TCMB, 1998: 62).

Asya da başlayıp Rusya ile devam eden bu kriz, Türkiye'de daraltıcı politikaların uygulandığı bir döneme rast gelmiştir. Bu kriz ortamı, krizin Türkiye'ye de taşıyabileceği kaygısı yaratmış, uluslar arası sıcak para kontrolsüz bir şekilde piyasalardan kaçmaya başlamıştır. Bu durumun en güzel örneği Ekim 1997'de Türkiye hisse senedi piyasasından yabancıların 313,1 milyon dolar çekilmesi ile açıklanabilinir (Akdiş,1998:118). Buna ilaveten Ekim 1997-Ocak 1998 dönemini kapsayan dört aylık dönemde, borsadan toplam 565,3 milyon dolar çıkış olmuştur. Ancak Asya krizinin mali piyasalara yansımasında önemli etkiler olmamış, fakat kriz ve sonrası Türk reel piyasaları daha çok etkilenmiştir. Bunun altında yatan en önemli sebep ise Türk ekonomisinin globalleşme seviyesidir.

Sonuç olarak**,** reel ihracatta gerileme iki milyar dolardan 1,3 milyar dolara düşmüştür. Bunun yanında Ağustos ayından itibaren gerçekleşen yabancı sermaye çıkışı ve hızlı artmış mali sektörde küçülmeye, bu da reel faizlerin yükselmesine ve özel sektör için kullanılabilir kredi miktarının azalması gibi sonuçları beraberinde getirmiştir (Akdiş, 1998: 119).

Yaşanan bu krizin Türkiye ekonomisine diğer etkilerini şu şekilde özetlenebilinir: Hükümet 1998 yılının başından itibaren enflasyonu düşürmek için mali ve parasal politikalar ve iç borçlanma programı uygulaması, piyasalardaki belirsizliği azaltmış ve ekonomi yönetimine olan güveni artırmıştır.

IMF ile Temmuz ayında imzalanan yakın izleme anlaşması piyasalardaki iyimser havayı güçlendirmiştir. Fakat Ağustos ayı sonunda çıkan Rusya krizi iyimser havanın kaybolmasına, belirsizlik ortamının artmasına ve faiz oranlarının sıçramasına neden olmuştur.

1997 yılı Asya krizinin ardından, Ağustos 1998 yılında ortaya çıkan Rusya krizi'nin derinleşmesi Rusya ile Türkiye arasındaki yakın ticari ilişkileri olumsuz etkilemiştir ve gelişmekte olan pazarlardan sermaye çıkışı yaşanmasına neden olmuştur, bu durum da Türkiye'deki ekonomik durgunluğu tetiklemiştir.

Türkiye'de meydana gelen 1999 yılındaki deprem, sanayi ve nüfusun yoğun olduğu bölgeye zarar vermiş, piyasada daralmayı arttırmış bundan da en çok sanayi, ticaret ve inşaat sektörleri etkilenmiştir. Bu etkilenmenin sonucunda ekonomik büyüme 1998 yılında % 3,9 iken, 1999 yılında % - 6,4 oranında küçülmüştür. Finansal kriz sonucu para birimleri ucuzlayan Asya ülkelerinin dünya pazarlarına ucuz ürün sunması ihracatçı ülkeler ve Türkiye için pazar daralmasına neden olmuştur. Türkiye de Malezya Güney Kore, Tayland gibi ülkelere yaptığı ihracat miktarı 1996 yılında 368,4 milyon $ iken, 1997 yılında 258 milyon dolara kadar inmiştir. Ancak ihracat miktarında düşüş çok az oluşturtur. Çünkü, Türkiye'nin bu krizin yaşandığı ülkelerine yaptığı ihracat toplamı, tüm ihracatın içindeki aldığı pay 1996 yılı itibariyle % 1,6 gibi küçük bir oranda olmasından kaynaklanmaktadır. Rusya krizi ise, dünya piyasalarında yeni gelişen piyasalar (emerging markets) olarak bilinen ve Türkiye'nin de yer aldığı bazı ülkelerden hızlı ve yüksek miktarda kaynak çıkışına neden olmuştur (TCMB, 2001: 138).

Rusya'ya olan coğrafi ve ekonomik yakınlık nedeniyle Türkiye krizden en fazla etkilenen ülke olmuştur. Özellikle de Rusya ile yapılan bavul ticaretini çok ciddi olarak etkilemiştir. 1996 yılında 8,8 milyar $ olan bavul ticareti, 1997 yılında 5,8 milyar $'a düşmüştür. Rusya'da meydana gelen finansal krizin, Türkiye üzerindeki etkisi baktığımızda ilk somut etkisini dış ticaretimiz üzerinde yarattığı görülmektedir. Nitekim Rusya ile olan ihracatımızın krizden sonra düşme eğilimi göstermiş ve 1997 yılında ihracatı 2.057 milyon $ iken, 1998 yılında 1.347 milyon $'a düşmüştür. Diğer taraftan ise bu ülkelerin milli paralarında meydana gelen değer kayıpları Türkiye'nin bu ülkelerden olan ithalatını artırmıştır. Özetle Türkiye'nin Doğu Asya ülkelerinden olan ithalatı 1996 yılında 42.463,8 milyon $ iken, 1997 yılında 46.655,3 milyon $'a kadar çıkmıştır. Bu yaşanan krizden en çok sanayiler ise demir – çelik, tekstil, hazır giyim, deri ve otomotiv sektörleri olduğu görülmektedir (Dinçer, 2002: 88).

Sonuçta Asya krizi ve Rusya'ya sıçrayan global kriz Türkiye'yi finansal piyasalardan başlayıp, reel kesime sıçrayarak birçok sektörde etkili olmuş ve bu sektörlerde istihdam daralmasına ve durgunluk yaşanmasına kadar etki etmiştir.

Turizm Sektörü Üzerine Etkileri: 1998 yıllarında ard arda yaşanan Asya ve Rusya Krizleri uluslar arası piyasada turizm hareketlerini yavaşlatmıştır. Kriz öncesi tahmin edilen uluslararası turizm hareketleri artış oranı %5.5 iken kriz ve sonrası

gerçekleşen %3.8 seviyesinde kalmıştır. Ancak yaşanan bu krizlerin turizm sektörü üzerine etkileri ile ilgili çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Örneğin yaşanan Asya krizi ile ilgili çok az bir çalışma mevcuttur ve araştırmacılar genellikle Asya krizi sonrası turizm sektörüne etkileri araştırmasına çok az önem vermişlerdir (Pine vd.1998, Leiper ve Hing, 1998).

Prideaux'a 1999 yılında Asya krizinin turizm sektörü üzerine olan etkileri ile ilgili yapmış olduğu çalışmada, kriz döneminde bu bölgelere gelen turist sayısında azalma olduğunu belirtmiştir. Aşağıda ki tabloda krizin yaşandığı ülkelerin turist sayısı ile ilgili sayısal veriler mevcuttur. Bu tablo ya göre Asya krizi sonrasında bazı ülkelerin turist sayıları artarken bazıların ise azalma olduğu görülmektedir. Bunun sebebi bölgeler arası fiyatlarının farklı olmasından dolayıdır. Örneğin Hong-Kong'da devalüasyon olmaması nedeni ile ülkedeki fiyatlar diğer ülkelere göre yüksek kalmış ve bu ülkeden diğer ülkelere seyahat etmek daha cazip hale gelmiştir. Ancak tam tersi bir durum Güney Kore ve Tayland gibi ülkelerin ise para birimleri değer kaybetmediği için bu ülkelere gelen turist sayısı ise artış göstermiştir.

Tablo-1: 1996-1998 Yılları Arasında Ülkelerin Turist Sayısındaki Değişme

Ülkeler	1996-1997 Yıllarında Turist (%) Değişimi	1997-1998 Yıllarında Turist (%) Değişimi
Avustralya	3.7	-3.7
Çin	10.1	4.3
Çin,Hong-Kong	-11.1	-8.0
Endonezya	2.9	-11.2
Japonya	9.9	-2.7
Güney Kore	6.1	8.8
Malezya	-13.1	-10.6
Yeni Zelanda	-2.1	-0.8
Flipinler	8.4	-3.3
Singapur	-1.3	-13.3
Tayland	0.7	5.8

Kaynak: Prideaux,1999:280.

Yapılan diğer bir çalışma da ise çalışmasında da Asya finansal krizi ve bölge üzerindeki etkilerinden söz edilmektedir. Bu krizin Asya bölge ülkeleri turizmine iki şekilde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

İlk olarak Asya bölgesine gelen turist sayısında azalma meydana gelmiştir ve 1997 yılına göre 1998 yılında % 5 oranında bir daralma yaşanmıştır.

İkinci etkisi ise Asya bölgesinin finansal dönüşümdeki değişiklik turizm pazarının karakteristik özelliğinin değişimesine sebep olmuştur. Örneğin kriz sonrası bölge olanakları nitelik ve özellik bakımından Tayland'da eko turizmine ciddi bir yönelme başlamıştır (Kontogeorgopoulos, 1999: 322).

Aşağıdaki tablo 2'de 1990-2000 yılları göre dünyada en çok tursit çeken ülkelerin istatistiksel bilgileri bulunmaktadır.

Tablo-2: 1990- 2000 Yılları Arasında Dünyada En Çok Turist Çeken Ülkeler (milyon kişi)

Ülkeler	**1990**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
Fransa	52,5	60,1	62,4	66,8	70	71,4	75,5
İspanya	39,4	43,3	46,3	48,9	46,3	46,9	50,9
İtalya	34,1	39,3	40,5	43,4	47,7	51,9	48,2
Çin	10,5	23,3	22,7	23,7	25	27	31,2
İngiltere	18	24	25,2	26	25,7	25,7	24,9
Rus.Fed.	*	9,2	14,5	10,5	15,8	16,4	21,2
Meksika	**17,2**	**20**	**21,4**	**22,7**	**19,8**	**20,2**	**20,6**
Kanada	15,2	16,8	17,3	17,5	18,8	19,5	20,4
Almanya	17	14,8	15,2	15,8	16,5	17	19
Polonya	3,4	19,2	19,4	19,5	11,9	11,6	18
Avusturya	19	17,1	17	16,5	17,3	17,6	18
Macaristan	20,5	20	20,7	19,4	15	12,9	15,6
HongKong	**6,5**	**10,2**	**11,7**	**10,5**	**9,5**	**10,4**	**13,1**
Yunanistan	8,8	10,1	9,2	10,1	10,9	11,4	12,5
Portekiz	8	9,7	9,7	10,1	11,2	11,6	12
İsviçre	13,2	11,5	10,6	11	10,9	10,8	11,4
Hollanda	*	6,5	6,5	7,8	9,3	9,8	10,2
Malezya	7,4	7,4	7,7	7,2	5,5	6	10
Türkiye	5,3	6,6	8,6	9,7	9,7	7,5	9,6

Kaynak: World-tourism.org (12.10.2018)

Yaşanan bu krizin tablo 2'de görüldüğü gibi Asya ülkelerinin bazılarında olumsuz etki yaparken, bazı ülkelerde ise ciddi derecede olumlu etkisi olmuştur.

Aşağıda tablo 3'te Asya ülkelerinin turizm gelirleri görülmektedir. Bazı Asya ülkelerinde kriz döneminde gelirlerde artış görülürken bazılarında düşüş yaşandığı ya da sabit kaldığı görülmektedir. Bunun da sebebi paralarının ucuz olması ve daha fazla turist çekebilmek için ucuz ürün olarak pazarlanmasından kaynaklanmıştır. Örneğin Meksika'nın turizm geliri 1996 yılında 6,8 milyon dolar seviyelerinde iken, 1997 de 7,5 milyon dolar,1998 de ise 7,8 milyon dolara yükselmiştir. Hong-kong ta ise tam tersi

olmuş, kriz den önce 11,2 milyon dolar seviyesinde iken, kriz döneminde 7 milyon dolar seviyesine inmiştir.

Tablo-3: 1990-2000 Yıllara Göre Dünyada Turizmde En Çok Gelir Elde Eden Ülkeler

	Milyon dolar						
Ülkeler	**1990**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
ABD	43	61,1	64,4	75	71,2	73	85,2
İspanya	18,5	25,3	28,4	27,1	29,7	25,1	32,4
Fransa	20,1	27,5	28,2	27,9	29,9	24,6	31,5
Avustralya	20	27,4	27,3	30	29,8	31	27,4
İngiltere	14,9	19,1	20,4	20,5	20,9	20,9	19,3
Almanya	11,4	12,8	13,2	16,4	16,4	9,5	16,7
Çin	2,2	8,7	10,5	12	12,6	14	16,2
Avusturya	13,4	14,6	15,1	12,3	11,1	11,2	11,4
Kanada	6,3	8	8,7	8,9	9,3	10,2	10,8
Yunanistan	*	4,1	3,7	3,7	5,1	5,4	9,3
Meksika	**5,4**	**6,1**	**6,8**	**7,5**	**7,8**	**7,8**	**8,3**
Hongkong	**5**	**9,6**	**11,2**	*****	**7**	**7**	**7,9**
Türkiye	2,7	4,9	5,9	7	7,1	5	7,6
Tayland	**4,3**	**7,6**	**8,6**	**8,7**	**5,9**	**6,6**	**7,5**

Kaynak: World-tourism.org(12.10.2018)

Asya ve Rusya krizinin Türkiye turizmi üzerine etkilerine bakıldığında şüphesiz yaşanan her küresel krizden olumsuz etkilenmemek mümkün olmamıştır. Ancak Asya krizinin tek başına Türk turizmi üzerinde çok ciddi bir etkisi olmamıştır. Fakat 1998 yılında yaşanan Rusya krizi ise Türkiye için önemli bir turist potansiyeline sahip olması nedeniyle Türkiye turizmini önemli ölçüde etkilemiştir (Albeni ve Ongun, 2005: 98).

1997 yılında Asya ülkelerinde yaşanan krize ragmen, Asya ülkelerinden Türkiye'ye talep artışı yaşanmıştır. Türk turizminin 1998 yılında yaşadığı düşüşün esas nedeni, en büyük turizm pazarı olan Almanya'da işsizliğin 1998 yılında artış göstermesi, Almanya'da ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ve Rusya ile yaşanann krizin aynı döneme rast gelmesi Türk turizmi için olumsuz bir etki yaratmıştır. Çünkü Türkiye için tursit gönderen ikinci büyük pazar konumunda olan Rusya'da ciddi bir kriz yaşanmaktadır. Bunların yanında Türkiye'nin rakip konumunda olduğu İspanya ve Yunanistan'da uygulanan mali politikalar, KDV oranlarının düşürülmesi, hava alanı vergilerinin indirilmesi ve Yunan Drahmisi'nin devalüe edilmesi gibi önlemler Türkiye'nin turizm alanında rekabet gücünü zayıflatmıştır (Aymankuy, 2001: 112).

Türkiye Seyehat Acenteleri birliği 1999 yılında Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Yapılan bu çalışma

neticesinde Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bu araştırmaya göre 1999 yılında şubat ayının ikinci yarısından mayıs ayına kadar geçen sürede meydana gelen iptallerin yıl sonu turist sayısında 2.5 milyon, turizm gelirlerinde ise iki milyar dolarlık kayba yol açtığı öngörülmektedir. Yine bu dönemde iptal edilen uçak seferleri 1562 sayısını bulmuştur. Seyahat acenteleri ve tur operatörleri ise bu dönemde 650 otel ile anlaşmasını iptal etmiştir. Tüm bunlar sonucunda turizm gelirlerinin azalmasına, ödemeler bilançosu dengesinin bozulmasına, tesislerin kapanmasına, yeni yatırımların yapılmaması ve işsizliğin artmasına neden olmuştur (Aymankuy, 2001: 113).

Tablo-4: 1990-2000 Yılları Arasında Türkiye ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı, Toplam Gelir, Kişi Başı Harcama ve Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı

Yıllar	Toplam Yabancı Ziyaretçi sayısı	Toplam Turizm Geliri Milyon USD (000 $)	Kişi Başı Ortalama Harcama ($)	Turizm Gelirinin GSMH içindeki Payı
1990	5 389 308	3 225 000	621,3	2,1
1991	5 517 897	2 654 000	519,7	1,8
1992	7 076 096	3 639 000	533	2,3
1993	**6 500 638**	**3 959 000**	**668,1**	**2,2**
1994	**6 670 618**	**4 321 000**	**674**	**3,3**
1995	7 726 886	4 957 000	684	2,9
1996	8 614 085	5 962 100	748	3,2
1997	**9 689 004**	**8 088 549**	**876**	**4,2**
1998	**9 752 697**	**7 808 640**	**879,5**	**3,8**
1999	**7 487 285**	**5 203 000**	**736,0**	**2,8**
2000	10 428 153	7 636 000	764,3	3,8

Kaynak: www.tursab.org.tr (12.10.2018)

Tablo 4'te 1990-2000 yılları arasında Türkiye deki turist sayısını, turizm gelirini ve kişi başı turizm gelirini göstermektedir. Görüldüğü gibi 1994 yılında yaşanan krize rağmen turist sayısı, turzim geliri ve kişi başı gelir bir önceki yıla göre azda olsa artmış durumdadır. 1993 yılında 6.500.638 kişi iken 169.980 kişi artarak 1994 yılında 6.670.618 kişiye ulaşmıştır. Gelirde 362.000 dolar artış göstermiştir. Ancak 1997 ve 1998 yıllarında tursit sayısı bakımından kayda değer bir artış olmamış ancak Rusya krizinden kaynaklı fiyatların düşük olması nedeni ile toplam gelir 1997 yılına göre yaklaşık 280.000 dolar düşüş göstermiştir. Türkiye turizminde 1999 yılında yaklaşık

turist saysında %30, turzim gelirinde ise %50 gibi bir düşüş olmuştur. Ancak bu düşüşün en önemli sebebi Türkiye de yaşanan 1999 Marmara depremi olmuştur.

2.3. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ve Etkileri

Türkiye'de 1990 yıllından itibaren yaşanan krizler incelendiğinde yaşanan birçok krizin ortak noktasının aynı olduğu, yaşanan krizlerin aynı zamanda diğer bazı gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı krizler ile aynı nedenlerden dolayı meydana geldiği gözlemlenmektedir.

Türkiye uzun yıllar, finansal ve ciddi ekonomik krizler ile karşılaşmıştır ve bunların başlıca ortak nedenleri arasında kamu bankaları olmak üzere mali sistemde sağlıksız bir yapının olması, sürdürülemez bir iç borç yapısının ve bunların dışında diğer yapısal sorunların uzun yıllar kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması yatmaktadır. Diğer taraftan, dünyada küreselleşme, ekonomide belirgin bir kriz olmadığında da diğer ülkelerde olan krizlerin küreselleşme nedeni ile başka ülkeleri de etkilemesi, Türkiye'de de istikrarsızlık doğurmuştur. Asya ve Rusya krizleri gibi bizim sınırlarımız dışında meydana gelen dışsal etkenler ekonominin dayanıklılığını azaltarak durgunluğa ve daralmaya sebep olmuştur (DPT, 2002).

Türkiye'de meydana gelen 2000 ve 2001 krizlerinin kısa ve özet olarak başlıca nedenlerine bakıldığında ekonomi politikalarındaki ciddi yapısal hataların yanında kısa süreli yabancı sermayenin ciddi ve hızlı bir şekilde ülkeden çıkmasının en büyük sebepler olduğu görülmektedir. Böyle bir atmosfer piyasada panik havası yaratmış, faiz ve döviz kurları ciddi oranda yükselmiş bu durum da ortaya çıkan krizde ekonominin tamamına yansımıştır (Keskin, 2004: 108).

Bu nedenlere ilaveten, kamuda uzun yıllar, yolsuzluk, partizanlık, savurganlık, popülist politikalar ve bunları önleyecek yapısal reformların yapılamamış olması, mevcut yasalardaki kontrol sistemin layıkıyla işletilememesi, ekonomide dış açığı çok ciddi oranda büyütmüş, iç ve dış faiz ile dış borç ve taksit ödemeleri her gün ekonomiye daha çok yük getirmiştir (Hiç, 2001: 518).

Türkiye'de yaşanan Kasım 2000 krizi incelendiğinde, bankaların sorumluluklarını yerine getirememesi, finansal sistem içeresinde ciddi sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Sistemin çökmesi sonucunda açık pozisyondaki bankaların ve spekülatif atakların oluşturduğu aşırı taleple, döviz kurlarının kur rejimini ortadan kaldırması

sonucunda yaşanan bu krizin bir para krizi olduğunu göstermektedir ki, bu noktada bu krizin bir bankacılık krizi olduğunu söyleyebiliriz (Ergenç, 2009: 37).

Kasım 2000 krizi başladığında Türkiye dış borçlarının arttığı, bunun karşısında ihracat gelirlerinin düştüğü, ithalat giderleri ve yabancı sermaye girdisinin yapılamadığı, cari işlemler açığının da GSYİH'nın %4'ünün üzerine çıktığı bir durumdaydı. Bu dönemde 1999 yılından beri yaşanan finansal sorunlar nedeni ile piyasada devalüasyon beklentisi iyice artmış, bu negatif ortam sonucunda da 4 milyar 800 milyon dolarlık düzeyinde bir portföy Türkiye'den kaçmış ve bankalar açık pozisyonlarını kapatabilmek için aşırı derece döviz talebinde bulunmuşlar ve bankaların aşırı döviz talep artışı da piyasada ciddi likidite sıkıntısına neden olmuştur. Buna karşılık artan likidite artışını karşılamak için Merkez Bankası, IMF programı dahilinde tespit edilen döviz rezervlerini en az düzeyde tutmak ve parasal tabanı net dış varlıklardaki artış seviyesinde yükseltmek amacıyla piyasaya likidite veremez hale gelmiştir. Döviz talebinde meydana gelen bu artış, faiz oranlarında artışa gidilerek azaltılmak istenmiştir (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002: 111-140).

Ancak yükselen diğer piyasalarda önceden yaşanan likidite krizleri, Türkiye'de hali hazırda uygulanan IMF programında yer alan, yumuşak kur çıpasına benzeyen uygulamaların sürdürülebilirliği hususunda uluslararası yatırımcıların güvenini, daha önceden yaşanan sorunlar nedeni ile önemli ölçüde azaltmış ve bu güvensizlik ortamında ortaya çıkan ilk finansal sorunların belirtisinde uluslararası yatırımcılar yerel para biriminden kaçma eğilimine girmişlerdir.

Bütçe-kamu açıkları, % 54,9 – 106,3 düzeyinde olan kronikleşmiş enflasyon, sürekli artan iç ve dış borçlar, yüksek oranlı reel faizler (11 – 46,8) sayesinde büyüyen spekülatif-rantiyer tarzındaki birikimin ekonomik hayatta kemikleşmesi, GSYİH'deki ortalama artış oranının % 3,9 (1990 – 1999) gibi düşük bir seviyede kalması, aynı zamanda "açık pozisyonları" nedeniyle ciddi riskler barındıran bankacılık sektöründeki kırılganlık, Kasım 2000'de ortaya çıkan finansal krizin ortaya çıkmasına, sonrasında da Şubat 2001'de yaşanan krizin derinleşmesine neden olan belli başlı ana faktörler olarak göze çarpmaktadır. (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 87).

Türkiye'de 2000 yılı sonbahar aylarında başlayan ve 2001 yılında devam eden büyük finansal ikiz krizin nedenleri aşağıdaki başlıklar altında toplanabilinir:

-Bankaların Açık Pozisyonları,

-Kamu Bankalarının Görev Zararları,

-Yabancı Kısa Vadeli Finansmana Bağımlılık,

-Özelleştirme,

-Yolsuzluk ve Rüşvet,

-Tüketici Kredilerindeki Artış,

-TL'nin Çok Fazla Değerlenmesi,

-Cari İşlem Açıkları ve Dış Piyasalardaki Ülke Riskinin Artması,

-Sterilizasyon ve Yerli Paranın Aşırı Değerlenmesi,

-Faiz Oranları ve Enflasyon,

-Depremin Yarattığı Tahribatın Ekonomik Yapıya Yansıması,

-Dar Tabanlı ve Yüksek Oranlı Vergiyle sağlanan Yetersiz Kamu Gelirleri, -Devletin Hantal Yapısı, Yapısal Reformların Zamanında yapılmaması ve Azalan Dış Kaynak Girişi.

2000-2001 Krizlerinin Türkiye Ekonomisine Yansımaları: Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sırasında meydana gelen Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında 21 Şubat 2001 tarihindeki gerilim, 2000 yılının Kasım ayından itibaren piyasalardaki yaşanan hassaslığın da etkisiyle ciddi düzeyde bir ekonomik krize dönüşmüş ve gecelik faizler %7500'e çıkmış, İMKB endeksi de %18,1 oranında düşmüştür (Varlık, 2009: 168).

Faizlerin astronomik oranlara çıkmasına rağmen, Türkiye'de yaşayan yerleşiklerin yoğun döviz talebi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ciddi döviz satmak zorunda kalmıştır. Krizin başlamasından bir gün sonra 16 Şubat 2001 günü 27 milyar 943 milyon dolarlık ülke döviz rezervleri, 19 Şubat 2001 tarihinde 22 milyar 581 milyon dolar seviyesine kadar düşmüştür. Hafta sonu olmasına rağmen Merkez Bankası rezervi bir günde 5 milyar dolar azalmıştır (Akar ve Çiçek, 2007: 178).

Merkez bankası bu dönemde sabit kur rejimini savunmayı, döviz rezerv kayıplarını önlemeyi ve piyasaya verdiği Türk Lirası cinsinden likiditeyi sınırlamayı amaçlamış ve bunun için mücadele etmiştir. Ancak bu çabalar piyasada yeterli görülmemiş ve gecelik faizler %1.000'lere çıkmıştır ve para politikası ve likidite yönetiminin etkinliğinin tamamen ortadan kalkmasıyla birlikte TCMB'nin para ve kur konusunda uyguladığı bu politika sürdürülemez bir seviyeye gelmiştir. Türkiye kamuoyunda 21 Şubat 2001 "Kara Çarşamba" olarak da tarih sayfasında yerini almıştır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda TCMB'sı 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kur rejimine geçme kararı almıştır. Çünkü 2001 yılında yaşanan bu kriz, finans sektöründe yapısal sorunları olan Türkiye ekonomisinde sabit kur rejiminin sürdürülemeyeceğini sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte Merkez Bankasının dalgalı kura geçme kararı almasından sonra dolar 688 bin TL seviyesinden 962 bin TL'ye yükselmiştir (Varlık, 2009: 168).

Bu yaşanan krizlerin ,bankacılık sektöründe meydana getirdiği zarar yaklaşık 25 milyar dolar civarında olduğu ifade edilmektedir. Bu krizlerin diğer bir etkisi ise, 1999 yılı itibari ile uygulanan "Enflasyonla Mücadele Programı"nın Şubat 2001 kriziyle birlikte sona ermesidir. Ancak 15 Mayıs 2001 tarihinde yeni bir program yürürlüğe girmiş ve bu programın adı ''Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılmıştır (Akyüz ve Boratav, 2002: 17). 2000 ve 2001 yılında meydana gelen bu krizler Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerinde oldukça olumsuz yansımalara sebep olmuştur. Bu bağlamda özellikle Türkiye'nin GSYİH rakamları da çok ciddi gerileme yaşamıştır. 1995-1998 yılları arasında artış gösteren GSYİH, 1999 yılında 142 milyar dolar iken, 2000 yılında 185,6 milyar dolara çıkmış, sonrasında ise 2001'de yaşanan krizin etkisiyle çok ciddi bir azalmayla 123 milyar dolara gerilemiştir. Yine ülkedeki ithalat ve ihracatta artışlar yaşanmış, 2000 yılında yeni yeni yaşanmaya başlayan artışlar, krizin olduğu 2001 yılında gerileyerek, ithalat 2000 yılındaki düzeyi olan 58,3 milyar dolardan 38,5 milyar dolara ve ihracat ise 44,5 milyar dolar seviyesinden 41,5 milyar dolara gerilemiştir (Akyüz ve Boratav, 2002: 19).

Son olarak bu krizler ile ilgili denilebilir ki, 2001 ve 2002 yılı krizleri ülke ekonomisindeki yapısal sorunlar ve siyasal yönetim eksikliklerini açıkça göstermiştir. Türkiye ekonomisi üzerinde derinleşen finansal sistemdeki kırılmalar, ülkedeki finansal panik ortamında ani sermaye çıkışlarına yol açmıştır. Bu sermaye çıkışları sonucunda, bankacılık kesiminde ağırlaşan uluslararası (döviz) likidite sıkıntısı ve yerli paranın değer kaybı yönündeki baskıları da artınca Türkiye ikiz kriz ortamı ile baş başa kalmıştır. Burada çok ilginç bir nokta vardır. Türkiye 1999 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile bir anlaşmaya varmış ve döviz kuru çıpasına dayalı teknik ve finansal destekler içeren bir mali uyum programı yürürlüğe koymuştur. Ve hatta bu programda 2002 yılında enflasyonun %10 altına indirileceği hedefi belirlenmiştir. Ancak bu programa rağmen birer yıl ara ile 2000 yılının kasım ayı ve 2001 yılının şubat ayında

krizleri yaşanmış ve bu program sonlandırılmış ve Uluslar Arası Para Fonu (IMF) ile 2002 yılında yeniden bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde dalgalı kur rejimine geçiş yapılmış, 2002 yılında yapılan seçimden tek partinin iktidar olması, IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve bu program gereğince uygulanan sıkı para ve maliye politikaları hayata geçirilmeye başlanmıştır (BDDK, 2010: 26).

2000-2001 Yılında Yaşana Ekonomik Krizin Turizm Sektörüne Etkileri: Geçmiş yıllara bakıldığında Türkiye tarihinde birçok krizler yaşamıştır. Son 30 yılda Tükiyenin etkilendiği ve yaşadığı krizlerin başlıcaları; 1990 yılında Petrol Krizi, Körfez Savaşı, yine bu dönemlerde terörist saldırılar, meydana geliş bakımında birbirine çok benzeyen ve birçok nedeni ortak olan 1994 ve 2001 krizleri, 17 ağustos 1999 Marmara depremi, 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezine yapılan uçak saldırısı, 2008 küresel finans krizi, 2016 Ruya uçak krizi, 2017 bazı AB ülkeleri ile yaşanan krizdir.

Yaşanan bu krizlerin bazıları, ulusal bazıları bölgesel, bazıları da global kriz niteliğinde meydana gelmiştir. Global nitelikte meydana gelen krizler uluslararası turizm talebini etkilerken, sadece Türkiye'de yaşanan yada bir bölgede yaşanan krizler ise sadece Türkiye turizm talebini ya da o bölgeye olan turizm talebini etkilemektedir.

Bu açıklamalar bağlamında Türkiye 1994 ve 2001 yıllarında başta finans sistemi kaynaklı ve diğer ortaya çıkış nedenleri benzerlik gösteren iki büyük kriz yaşamıştır. 2008 yılında yapılan bir çalışmada Türkiye'de yaşanılan 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin turizm işletmelerinin finansal performansı üzerindeki olumsuz etkisini açık biçimde ortaya koymuşlardır. Yapılan bu çalışmada yaşanan iki ekonomik kriz neticesinde kriz dönemlerinde, turizm gelirlerinin milli gelire oranla yükseldiği fakat turizm işletmelerinin finansal performanslarında azalma görülmüştür. Yaşanan finansal krizlerde turizm işletmelerinin finansal dengelerinin olumsuz etkilendiği ancak ülke turizm gelirlerinde ekonomik kriz ve dalgalanmalardan çok fazla etkilenmedikleri görülmektedir. Finansal krizler döneminde yabancı paralar karşısında Türk Lirasının değer kaybetmesi neticesinde turizm destinasyonları açısından daha çekici, ülke olarak ise Türkiye daha ucuz bir ülke haline gelmiştir. Ucuz ve çekici bir ürün olması nedeni ile Türkiye turizmine olan talep bu dönemlerde artış göstermiştir. Talep artışı şirketlerin finansal tablolarında olumlu etki yapmamıştır. Bunun en önemli sebebi yaşanan bu iki ekonomik kriz dönemlerinde Türk lirasının ciddi değer kaybetmesi, doluluk oranlarının artmasına rağmen kârlılık oranlarının azalmasıdır. Diğer bir nedeni ise turizm

sektörünün kendine has olarak yabancı müşterilerin rezervasyon ve oda satışlarını bir yıl öncesinden ve döviz kuru üzerinden yapmaları sonucunda turizm işletmeleri kriz dönemlerinde meydana gelen TL'nin değer kaybetmesini avantaj olarak yansıtamamaktadırlar. Bu nedenle bu kriz dönemlerinde turizm işletmelerinin satış gelirleri azalırken, giderleri ise artmaktadır (Kandır vd, 2008: 226-233).

Diğer taraftan 1994 ve 2000 – 2001'de yaşanan krizler iç turizmi olumsuz etkilerken, dış turizmi ise olumlu yönde etkilemiştir. Ekonomide Türk lirasına yapılan devalüasyon ülke vatandaşlarının gelirlerinin ve harcamalarının azalmasına neden olurken, yurtiçi turizm talebi düşmüş, ancak yabancı paralar karşısında değer yitiren Türk lirası yabancı turistler için daha cazip hale gelmiştir. Doğal olarak bu cazip durum yabancı turistlerin taleplerine pozitif etki etmiştir. Turizmde talep artışı ve elde edilen gelir sadece turizmin paydaşlarına fayda sağlamamakta aynı zamanda yan sektörleri de olumlu yönde etkilemekte ve katkı sağlamaktadır. Turizm sektöründen kazanılan paranın çoğaltan etkisi vardır.

Turizm sektörü aynı zamanda, tarım ve hayvansal ürünleri sektörü, gıda ve içki sanayi, hediyelik eşya imal edenler ve satanlar, seramik, cam, sıhhı tesisat, demir-çelik sanayi, deri mamülleri, ulaştırma sektörü, inşaat sektörü, manav, kasap, market, elektrikçi, boyacı, çiçekçi, parfümeri, pastane, sağlık tesisleri, fırınlar, banka, sigorta şirketleri vb. işletmeleri etkisine alarak gelirin dağılmasını sağlamaktadır (Berikol, 2003: 143).

Yaşanan krizlerin turizm sektörü üzerine diğer bir etkisi de, tanıtım ve pazarlamaya daha çok önem verilmesinin zorunluluğunun ortaya çıkması, konaklama işletmelerinin profesyonelce idare edilmesinin sağlama, en önemlisinde hizmet kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi, kriz dönemlerinin etkisinin azaltılması için, yeni pazarlara yönelinmesi, yeni ürünler geliştirme zorunlu hale gelmesi bakımından uzun dönemde olumlu etkiler olmaktadır. Bu tür krizlerin olumsuz etkileri ise sektörün hükümetten daha çok destek beklemesi, en önemli olumsuz etkisi ise uzun vadede ucuz destinasyon, ucuz konaklama işletmeleri imajının oluşması, yeni yatırımların duraksaması, kamusal hizmetlerin yavaşlaması, iç turizm talebinin iyice düşmesidir. Kısa vadede olumsuz etkileri ise maliyetlerin artması, hizmetlerin aksaması, kalitenin düşmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Okumuş ve Çiçek, 2002).

Krizler etkisi sadece yabancı turistleri krizlerin içeriğine göre olumlu ya da olumsuz etkilememektedir. Diğer taraftan Türkiye'den yurt dışına çıkacak kendi vatandaşlarının yapılan devalüasyon sonucunda maliyetlerin artışı nedeni ile yurt dışı çıkışları %8.1 oranında azalmıştır. Ancak 2001 yılında Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısında artmıştır. Hatta kriz sonrası 2002 yılında yabancı ziyaretçi başına harcama miktarı %10.9 oranında artmıştır (Başaran, 2004: 73-89).

Tablo-5: 1990-2004 Yılları Arasında Türkiye ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı, Toplam Gelir, Kişi Başı Harcama ve Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı

Yıllar	Yabancı Toplam Ziyaretçi sayısı	Toplam turizm Gelir (Milyon USD) (000 $)"	Kişi Başı Ortalama Gelir ($)	Turizm Gelirinin/ GSMH içinde ki payı
1990	5 389 308	3 225 000	621,3	2,1
1991	5 517 897	2 654 000	519,7	1,8
1992	7 076 096	3 639 000	533	2,3
1993	6 500 638	3 959 000	668,1	2,2
1994	**6 670 618**	**4 321 000**	**674**	**3,3**
1995	7 726 886	4 957 000	684	2,9
1996	8 614 085	5 962 100	748	3,2
1997	9 689 004	8 088 549	876	4,2
1998	9 752 697	7 808 640	879,5	3,8
1999	7 487 285	5 203 000	736,0	2,8
2000	**10 428 153**	**7 636 000**	**764,3**	**3,8**
2001	**13 450 127**	**10 450 728**	**777**	**6,0**
2002	15 214 514	12 420 519	816	5,5
2003	16 302 053	13 854 868	850	4,5
2004	20 262 640	17 076 609	843	4,4

Kaynak: www.tursab.org.tr (13.10.2018)

Yukardaki tablo 5'te görüldüğü gibi 2001 finans krizinin Türk tuzimi üzerine etkisi olumlu yönde olmuştur. Bunun en önemli sebebi Türk lirasının çok ucuzlaması sonucunda destinasyonların çok ucuzlamasından kaynaklanmıştır. Kriz öncesi 2000 yılındaki turist sayısı yaklaşık %30 artış ile 13 milyon 450 bin 127 kişiye ulaşmış turizm geliride %37 artarak 10 milyon 450 bin 728 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Turizm gelirinin /GSMH içinde ki payı da %3,8 den % 6'ya çıkmıştır.

2.4. 2007 – 2009 Finansal Krizleri ve Etkileri

Amerika da başlayan bu dalgalanma daha önceki yıllarda Türkiye ekonomisinin yaşadığı durumla oldukça benzerlikler göstermektedir. Yaşanan krizler incelendiğinde,

Türkiye özellikle kriz öncesi dönemlerde giriş yapan çok yüksek sıcak sermaye akışlarının yarattığı talep artışı sebebi ile ekonomisi daha çok ithalata dayalı tüketime yönelmiştir. Örneğin 2000-2001 krizlerinden önce otomotivdeki talep artışı buna güzel bir örnektir. Benzer durum borç üzerinden olmasa da likidite artışı nedeniyle kriz öncesi dönemde gelişmiş ülkelerde refah artışı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. 2005 yılı itibari ile dünya ekonomisi beklenmeyen ölçüde bir büyüme trendine girmiştir. Bu büyümenin yanında aynı zamanda ticaret hacmi de ciddi şekilde genişlemiştir. Finansal dalgalanmalar Kasım 2008 tarihinden itibaren ciddi bir boyuta ulaşmış ve küresel bir finans kriz olmuştur. Başka bir deyişle Amerika'nın düşük faiz ile herkese verilen kredilerin geri ödenmemesi sonucu finans kesiminde oluşan bu balon patlamış ve zamanla küresel bir finans krizi halini almıştır. Meydana gelen bu küresel kriz hem uluslararası finansal sistemde hem de reel ekonomide büyümeye önemli oranda etki etmiştir (Aksoy, 2010: 77).

Başlangıçta konut sektöründeki kredilerin geri ödenememesi ve finansal sitemi etkileyen bu kriz, zaman içerisinde diğer sistemlere yayılmış, küresel seviyede beklentilerin, kredi mekanizmalarında ve talepteki bozulmalara bağlı olarak, iflaslar, üretim ve istihdamda bozulmalar şeklinde kendisini göstermiştir (Maechler ve Ong, 2009:12). Amerika'da başlayan bu krizin dünyadaki hemen hemen her ülkenin ekonomisini önemli ölçüde etkilemesi nedeni ile literatüre "Küresel Kriz" olarak geçmiştir. Bu bağlamda dünyada daha önceki dönemlerde meydana gelen krizlerden farklılaştığını söylemek daha yerine bir açıklama olacaktır (Kansu, 2006: 64).

Temmuz 2007 tarihinde başlangıçta konut kredilerinin geri ödenememesi sonucu ilk sinyalini vererek ortaya çıkan bu kriz Amerika Birleşik Devletleri'nde 158 yıllık geçmişe sahip olan en büyük yatırım bankalarından bir olan Lehman Brothers aşırı yüksek seviyede borçları olması ve bu borçları ödeyememesi sonucunda 2008 yılı Eylül ayında iflasını açıklamış ve bu iflas açıklamasından sonra bu kriz tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Ünal ve Kaya, 2009: 4).

Meydana gelen bu kriz, birçok ekonomist tarafından 1929 krizinden sonra dünyada yaşanan en büyük 2. kriz olarak kabul edilmiştir. Gerçekte 2008 yılında patlak veren bu krizin başlangıcı, 2007 yılından itibaren birçok ülkede ekonomide olumsuz yönde gelişen ve birçok ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen olayların yaşanmaya başlaması sonucunda ortaya çıkmıştır (Erdogan, 2010: 36).

Yapılan çalışmalar ve araştırmalara göre küresel finans krizinin sebeplerini tespit etmeye yönelik tüm girişimler, Amerika Birleşik Devletlerin emlak balonunun patlaması noktasında hemfikir olmaların rağmen, bu krizin oluşumunda başka sebeplerde olduğunu özellikle dünyadaki küresel dengesizliklerin gerçek bir rolü hususunda farklılık göstermektedir. Bu açıdan baktıklarında ilk görüş ve iddia, küresel dengesizliklerin Doğu Asya ekonomilerinin ihracat yönlü büyüme çabası ve stratejisi nedeni ile kendini sigortalama amaçlı olarak uluslararası rezervlerin biriktirilmesini ve Çin'in döviz kurunu düşük seviyelerde tutması, bu çerçevede uyguladığı iktisat politikaları tarafından meydana getirildiği yönündedir. Diğer taraftan da ihracat yönlü büyüme stratejisine işaret eden varsayım, Doğu Asya Ülkeleri'nin muhtelif mikro ekonomik ve makroekonomik politikalar yoluyla sistematik ihracat artışının küresel dengesizliklerin yaratılmasında çok önemli olduğun yönündedir. Diğer bir varsayım ise sigortalanma güdüsü varsayımıdır. 1999'da pek çok ülkenin IMF'den yardım talep etmek zorunda kaldığı, tekrar eden ödemeler dengesi krizlerine karşı bir koruma olarak Doğu Asya Ülkeleri'nin uluslararası rezerv biriktirmelerinin, cari işlemler fazlası yaratmalarında kritik bir öneme sahip olduğunu varsayım olarak kabul edilmektedir. En son varsayım olarak ise, Çin Yuan'ın değerini yapay olarak düşük seviyede tutmayı sürdürdüğü ve böylece ülkenin ihracatta rekabet edebilirliğini koruduğu algısı, Çin' in artan dış ticaret fazlasının ve küresel eşitsizliklerin arkasındaki anahtar unsur olarak sıkça söz edilmiştir.

Yukardaki varsayımlar sonucunda, dünyada uygulanan politikalar genelinde düşük faiz oranları, finansal sektörün dizginlenememiş büyümesi ve patlaması, küresel finansal krizi tetiklemiştir. Bu durum büyük emlak balonuna yani emlak kredisi (mortgage) piyasasının düşük gelirli kesimlere genişlemesine, gevşek para politikasına, büyük ölçüde banka düzenlemelerinin dışındaki gölge banka sisteminin ortaya çıkışına sebep olmuş ve anahtar unsur olarak küresel tasarrufların bolluğu temel düşünce olarak kabul edilmektedir (Lin ve Treichel, 2012: 24).

Bir taraftan emlak balonundan kaynaklı servet etkisince mümkün hale gelen hane halklarının aşırı tüketimi, diğer taraftan Irak ve Afganistan savaşlarının ve Bush'un vergi kesintilerinin neden olduğu, mali politikadan kaynaklı kamu borçları Amerika Birleşik Devletlerini büyük bir cari işlemler açığı ortamına götürmüştür. Bu yanlış politikalar sonucunda meydana gelen açıklar, Amerikan dolarının rezerv para olma

sebebi vasıtası ile finanse edilebilmiştir. Bu iddia gerçekte krizi, küresel dengesizlikleri etkileyen ve emlak balonunun oluşmasını kolaylaştıran Amerika Birleşik Devletlerin deki sürdürülemez aşırı tüketimi teşvik eden, Amerika Birleşik Devletlerin sürdürdüğü geniş "parasal, mali, emlak" politikalarına bağlanmaktadır (Lin ve Treichel, 2012: 25).

Konut kredisi kullandıktan sonra bir borçlunun ipotek ettirdiği gayrimenkulün değeri sanal olarak yükselmiş, ancak gayrimenkulün reel değerinin borcu karşılayamadığı anlaşılınca, finansal sistemde hissedilen ilk sarsıntı ile mekanizma krize girmiştir (Özatay,2009:143). Diğer yandan bu tür yapay fonlarla kredi araçları olağanüstü boyutlara ulaşmış ve reel kesimle arasında olan organik bağın kopması sonucunda finans kesimi, reel kesimin seviyesini aşarak, aşırı şekilde büyümüştür. Bu da, piyasalarda tüketiciye olan güvenin sarsılmasına ve panik havasına sebep olmuş, reel sektörde de talebin azalmasına yol açmış ve finansal alandaki krizin reel sektöre etki etmesine sebep olmuştur (Kansu, 2006.65; Özatay,2009:145). Yaşanan bu krizin patlak vermesinde ki en önemli gösterge verilmiş olan konut kredilerinin geri ödenememesi sonucu, konutlar bankalara geçmiş ve banklalar, ellerindeki konutları piyasaya sununca konut arzı artımı ve buda konut fiyatlarında ciddi düşüşe yol açmıştır (Özcan, vd., 2009:233). Hal böyle olunca bir çok konut kredisi kullanıcıları kredi ödemek yerine konutların anahtarlarını bankaya göndermeye başlamışlardır. Çünkü mevcut ödemek zorunda oldukları krediler konutların değerinin çok üstünde kalmıştır konutları değerinin altında satmak zorunda kalan bankalar ciddi zararlar etmeye başlamışlardır (Maechler ve Ong, 2009:11). Kısaca bu krizin özet nedeni, 2007-2008 yılında ABD'deki ikiz açıklar, aşırı likidite ve risk iştahında artış, eşik altı krediler, konut ve emtia fiyatlarındaki balonlar, derecelendirme kurumlarının yetersizliği, çok başlı denetim sistemi ve düzenleme eksiklikleridir (Özcan, vd., 2009: 231).

Bu dönemde Sub-prime (düşük gelirli hane halkına hitap eden) mortgage kredisi ödemeleri 2 yıl süresince sabit, takip eden dönemlerde ise piyasanın faiz oranlarına endekslenmiştir. 2004-2006 yılları arasında ABD faiz oranlarının %1,5 tan %5 oranına yükselmiştir. Bu da düşük gelirli hane halkının kredi borçlarını ödeyememe sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Hane halkına kullandırılan bu konut kredileri, kredilerinin 2 yıllık sabit ödeme dönemi bitince değişken faiz oranları uygulaya geçilmiş, kredi kullanan hane halkının geliri sabit kalırken ödeyeceği kredi taksiti sürekli artış göstermiş, borç sahiplerini zor bir sürece sürüklenmesine neden olmuştur. Diğer yandan

Amerika Birleşik Devletlerinde 2003 yılında düşük gelir grubu için açılan konut kredilerinin toplamdaki konut kredilerindeki payı %8,5 iken bu oran giderek artarak, 2006 yılına gelindiğinde % 20,1'e çıkmış ve bu durum da bu krizin oluşmasında sistemin barındırdığı en büyük risk olarak gösterilmektedir (Alantar, 2009).

Yaşanılan 2008 küresel ekonomik kriz bakıldığında diğer dönemlerde yaşanan krizlerden ayıran en önemli özelliği, bu krizin sadece gelişmekte olan ülkelere değil aynı zamanda gelişmiş ülkelere de ağırlıklı olarak etkisinin büyük olduğu gösterilebilir. Bunun nedeni ise krizin temelindeki ipotekli emlak kredileri piyasalarında yaşanan temel sorunlar olmasıdır. Bu tür piyasalar da gelişmekte olan ülkelerde yoğunluk kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin daha önce yaşamış oldukları krizlere bağlı olarak finansal ve bankacılık sektörlerinde gerçekleştirmiş oldukları reformlar bu krizden daha az etkilenmelerinin nedenleri arasında yer almaktadır (Altuntepe, 2009:136). Ancak gelişmekte olan ülkelerde ticaretin canlı olması nedeni ile bu ülkeler 2010 yılı içerisinde krizin etkilerinden kurtulmaya başlamışlar, gelişmiş ülkeler uzun süre bu krizin etkilerinden kurtulamamışlardır. Bu yaşanan küresel finans kriz uzun süreli iktisadi bir durgunluk dönemine neden olmuştur (Kazgan, 2013: 281).

2008 yılında yaşanan küresel finans krizinin Türkiye deki etkilerine bakıldığında bu krizin Türkiye ekonomisine yaptığı etki endirekt olarak farklı kanallardan oluşmuştur. Özellikle reel kesim, bu küresel ekonomik krizden etkilenmiştir ve küresel kredilerin kısılması, kredi maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bu da yurtdışı pazarların daralmasına etki etmiş ve bunun sonucunda da reel sektörde ekonomik kayıplar yaşanmıştır. Doğal olarakta reel sektörün kayıpları Türkiye'nin makroekonomik dengelerine yansımış ve sonuç olarak da kısmende olsa, büyüme rakamları gerilemiş kişi başı milli gelir azalmış, bütçe açığı çoğalmış, dış ticaret açıkları artmış, borç stoku çoğalmış, merkez bankası rezerv azalmış, işsizlik artmış, enflasyon rakamları artmış dış kaynak girişi yavaşlamış, ve buda Türkiye'nin ekonomik olarak bir daralmasına neden olmuştur (Alptekin, 2009: 6).

Türkiye ekonomisi her ne kadar yukardaki sayılan olumsuzlukları yaşamış olsa da bu olumsuzluklar 2001'de yaşanan kriz kadar makro ekonomik göstergelerde çok etkili olmamış geçici bir süre etkili olmuş bunu da en büyük sebebi, 2001 krizi sonrasında yapılandırma sürecine giren bankacılık sektörünün krizden reel sektör kadar zarar görmemesi ve olumsuzluk yaşamamasına neden olmuştur. Örneğin, 2008 küresel

krizinin ortaya çıkması sonucunda 2007 yılında %0,7 olan büyüme oranı 2009 yılında hızla düşerek %-4,7 olarak gerçekleşmiştir ve bu büyüme hızındaki düşüş istihdamı negatif etkileyerek işsizlik oranının %11 den 2009 yılında %14 e çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Uyan, 2011: 81).

2008 Küresel Krizinin Turizm Sektörü Üzerine Etkisi: Dünyada meydana gelen finansal krizlerin etkileri çoğunlukla ülkelerin ekonomik perspektifi açısından incelenmiş ve her ülkenin literatürde her zaman geniş şekilde yer almıştır. Ancak yaşanan krizler turizm açısından ve turizm sektörü üzerine yaptığı olumlu yada olumsuz etkiler bakımından sınırlı kalmıştır. 2008 yılında meydana gelen Küresel Krizin Avrupa ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri turizmi üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Yaşanan tüm küresel krizlerden sadece turizm sektörü değil onun paydaşları olan alt bileşenlerini yani, seyahat acenteleri, konaklama, yeme-içme işletmeleri, tur operatörleri ve ulaşım sektörü de etkilenmiştir. Daha önceleri tatil yapmak lüks bir tüketim aracı olarak görülürken artık günümüzde her yıl yapılması zorunluluk olarak görülen bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında kriz dönemlerini turizm açısından fırsata çevirmek de mümkün görülmektedir.

Tablo-6: 1990-2009 Arası Dünya Turizm Hareketlerinin Gelişimi

Yıllar	Dünya Turist Sayısı (Milyon Kişi)	Dünya Turizm Geliri (Milyar $)
1990	438	264
1995	533	405
2000	683	478
2005	802	679
2007	901	858
2008	919	941
2009	880	852

Kaynak: World Tourism Organization (UNWTO), 2010.

Tablo 6'ya göre 2009 yılında dünyada yaşanan küresel kriz nedeni ile turist sayısı %4,3 düşerek 880 milyona gerilemiştir. Buna paralel olarakta uluslararası turizm gelirleri de 2008 yılına göre %9,6 azalarak 852 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-7: 2007-2009 Yılları Arasında Ülkeler Göre Uluslararası Turist Sayıları

	Uluslararası Kıtalar Turist Sayıs (Milyon)			**Pazar Payı(%)**	**Değişim(%)**	
	2007	2008	2009	2009	08/07	09/08
Gelişmiş Ekonomiler	496	494	470	53,4	-0,4	-4,9
Gelişmekte Olan Ekonomiler	405	425	410	46,6	4,9	-3,4
Avrupa	485,4	487,2	459,7	52,2	0,4	-5,7
Asya ve Pasifik	182,0	184,0	181,2	20,6	1,1	-1,6
Amerika	143,9	147,8	140,7	15,9	2,8	-4,8
Afrika	43,1	44,2	45,6	5,2	2,5	3,1
Orta Doğu	46,7	55,6	52,9	6,0	19,0	-4,9

Kaynak: World Tourism Organization (UNWTO), 2010.

Tablo 7'ye gore 2007 yılında gelişmiş ülkelerdeki turist sayıları 496 milyon iken, 2008'de yaşanan küresel ekonomik kriz yılında 494 milyona düştüğü görülmektedir. Ancak esas düşüş ise 2009 yılında yaşanmıştır ve 470 milyona inmiştir. Değişim oranına bakıldığında 2007 yılından 2008 yılna gelişmiş ülkelerde %-0,4 iken 2008/2009 yılında %-4,9 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin turizm hareketleri incelendiğinde 2008 krizin yaşandığı yıl artış olmuş 425 milyona ulaşmış fakat 2009 yılında %-3,4 düşerek 410 milyona inmiştir.

Tablo-8: 2007-2009 Yılları Arasında Ülkelere Göre Uluslararası Turizm Gelirleri

	Uluslararası Turist Gelirleri (Milyon USD)		Değişim(%)		
	2008	2009	07/06	08/07	09/08
Gelişmiş Ekonomiler	613	547	4,9	1,9	-6,7
Gelişmekte Olan Ekonomiler	328	305	6,8	0,1	-3,8
Avrupa	473,7	413,0	2,7	-1,2	-6,6
Asya ve Pasifik	208,9	203,7	10,0	4,6	-0,7
Amerika	188,1	165,2	6,6	4,9	-10,1
Afrika	30,2	28,9	9,7	-3,5	-4,4
Orta Doğu	39,7	41,2	9,4	0,8	-0,9

Kaynak: World Tourism Organization (UNWTO), 2010.

Turizm gelirleri açısından bakıldığında gelişmiş ülkeler de gelir kaybı %-6,7 gibi bir oranda iken, az gelişmiş ülkelerde ise %-3,8 olarak gerçekleşmi ve gelişmiş ülkeler daha çok gelir kaybına uğramıştır. En çok gelir kaybı %-10,1 ile krizin patlak verdiği Amerika'da olmuştur. Amerikayı %-6,6 ile Avrupa ülkeleri takip etmiştir.

Tablo-9:1990-2008 Yılları Arası Ülkeler Bazında Dünya Turizm Gelirlerinin Dağılımı (%)

	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya turizm geliri (milyar dolar)	269,2	474,0	466,6	481,9	525,1	633,0	678,0	742,0	858,0	944,0
Gelişmiş ekonomiler	70,5	81,1	79,0	78,7	79,9	75,8	63,6	64,1	60,4	59,5
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	29,5	18,9	21,0	21,3	20,1	24,2	36,4	35,9	39,6	40,5
AB Ülkeleri*	44,6	44,1	44,1	45,9	48,5	45,6	39,2	38,7	36,8	35,3
ABD	**16,0**	**25,0**	**22,9**	**21,1**	**18,8**	**17,8**	**12,1**	**11,6**	**11,3**	**11,7**
İtalya	**6,1**	**6,1**	**5,8**	**5,9**	**6,8**	**6,0**	**5,2**	**5,1**	**5,0**	**4,8**
İspanya	**6,9**	**7,1**	**7,7**	**7,8**	**8,8**	**8,1**	**7,1**	**6,9**	**6,7**	**6,5**
Yunanistan	**1,0**	**2,0**	**2,0**	**2,1**	**2,1**	**2,0**	**2,0**	**1,9**	**1,8**	**1,8**
Japonya	1,3	1,3	1,2	1,3	2,2	2,3	1,0	1,1	1,1	1,1
Kanada	2,3	2,8	2,7	2,6	2,3	2,4	2,0	2,0	1,8	1,6
Asya ekonomileri**	2,9	4,4	4,2	4,1	4,1	4,1	7,2	7,1	7,2	7,5
Arjantin	0,4	0,7	0,6	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
Brezilya	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Meksika	2,0	1,9	2,0	2,0	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4
Rusya	0,1	0,7	1,0	1,1	1,1	1,1	0,9	1,0	1,1	1,3
Türkiye	1,2	1,6	1,7	1,8	2,5	2,5	2,7	2,3	2,2	2,3

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü, Tourism Higflights 2009 Edition

Tablo 9'da toplam dünya turizm gelirleri ve bunların ülkeler arasındaki dağılımı verilmiştir. Dünya da turizm olgusu ve seyahat eden kişi sayısı ve bu kişilerin harcadığı para her geçen yıl artmaktadır. Bu gelişmede turizm endüstrisini yaratmıştır. Bunun en güzel ispatı dünya turizm gelirlerinin her yıl düzenli olarak artış göstermiş olması gösterile bilinir. Bu gelirlerin en büyük payının yaklaşık %60'ını gelişmiş ülkeler almakta, geriye kalan %40'ını ise gelişmekte olan ülkeler paylaşmaktadır. Ülkelerin turizmden elde ettikleri pay incelendiğinde 2008 yılında en fazla payı %11,7 ile ABD'nin aldığı görülmektedir. Bunu Akdeniz çanağında bulunan ve Türkiye'nin de ciddi rakipleri olarak görülen sırası ile İtalya, İspanya ve Yunanistan paylaşmaktadır. 2008 yılında turizm gelirlerinden aldıkları pay sırasıyla ile %4.8 İtalya, %6.5 ile İspanya ve %1.8 ile Yunanistandır. Bu üç ülkenin 2004 yılından itibaren turizm gelirlerinde azalma olduğu da tablodan görülmektedir. Tablo 9'a göre Türkiye'nin dünya turizm gelirlerinden aldığı pay 2008 yılında %2.3'tür. 2005 yılında %2.7 olan bu oran sonraki yıllarda azalmıştır (Mladenoviç ve Zlatkoviç, 2009: 56-57).

2008 Krizinin Türkiye Turizmine Etkileri: Küresel kriz uluslararası turizmi etkilediği gibi Türkiye turizm sektörünü de etkisi altına almıştır. Buna rağmen, Türkiye'ye yönelik turizm talebinin artış trendinde olduğu görülmektedir. Fakat aylık bazda ele alındığında 2009 yılının Ocak- Temmuz döneminde, 2008 yılının aynı dönemine göre % 7'lik bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün nedeninin küresel ekonomik krizle birlikte dünya genelinde ortaya çıkan A(H1N1) virüsü olduğu düşünülmektedir. Ancak yıl bazında Türk turizmi krizi artışla bitirmiştir (Demir vd, 2009); 2008 Küresel Finans Krizinin turzim sektörüne yapmış olduğu başlıca etkileri şu şekilde özetlemek mümkündür ;

- Yatırımcılara bankaların daha az ve dikkatli kredi vermeye başlaması nedeni ile yeni yatırımlar azalmıştır.

- Tatilcilerin alım gücünün düşmesi sonucu ve krizin etkilerinin daha uzun süreceği endişesi tatilcileri tasarrufa yönlendirmiş ve bu da tatilcilerin tatil iptaline ya da ertelemesine ya da daha kısa tatil yapmalarına neden olmuştur. Örneğin Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Dünya Bankası, Türkiye'de 2 bin 102 aile üzerinde refah araştırma anketi uygulamışlardır. Büyük şehirlerdeki ailelere uygulanan

bu araştırmaya göre, ankete katılanların dörtte üçü 2008 yılının ekim ayı ile 2009 yılının haziran ayları arasında gelirlerinde azalma olduğunu belirtmişlerdir (TEPAV, 2009: 50).

- Gıda ve konaklama masraflarının enflasyon etkisi ile artması konaklama masraflarını da artırmış bu da sektöre olumsuz olarak yansımıştır.

- Kriz nedeni ile durgunluk riski endişesi, teşvike bağlanan turizm yatırımlarını azaltmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de 2007 yılında 1 milyar 24 milyon Türk Lirası olan 94 proje teşvik belgesi alınmışken, 2008 yılında bu rakam 992.8 milyon Türk Lirasına düşmüş ve 86 projeye gerilemiştir. Bu gösterge yatırımlarda 1 yıl içerisinde %3'lük bir azalmaya neden olduğunu göstermektedir (Turizm Bakanlığı, 2009).

Tablo-10: 2009 Yılı Sonu İtibari ile Gerçekleşen Sayılara Göre Turist Sayısı ve Turizm Gelirine Dünyada İlk 10 Ülke

Dünya Gelen Yabancı Turist Sayısı İlk 10 Ülke (Milyon)		Dünya Turizm Geliri İlk 10 Ülke (Milyon)	
1-Fransa	74,2	1- A.B.D	94,2
2-A.B.D	54,9	2-İspanya	53,2
3-İspanya	52,20	3-Fransa	48,7
4-Çin	50,9	4-İtalya	40,2
5-İtalya	4320	5-Çin	39,7
6-İngiltere	28,0	6-Almanya	34,7
7-Türkiye	**25,5**	7-İngiltere	30,1
8-Almanya	24,9	8-Avustralya	25,6
9-Malezya	22,1	**9-Türkiye**	**21,3**
10-Meksika	21,5	10-Avusturya	

Kaynak: World Tourism Organization (UNWTO), 2010

Tablo 10'da görüldüğü gibi 2009 yılında Dünya Turizm Örgütünün yayınladığı veriler ışığın da Türkiye Dünya turizm endüstrisi içeresinde 2008 yaşanan krize rağmen ilk 10 ülke içerisinde yerini koruyarak 25 milyon 500 bin turist sayısı ile yedinci sırada yer almıştır. Dünya da turizm gelirleri bakımından da dokuzuncu sırada bulunmaktadır.

Türkiye de 1980'den sonra turizm sektörü açısından ciddi olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Daha sonraki yıllarda turizm Türkiye ekonomisi için vazgeçilmez en önemli sektörlerden biri konumuna gelmiştir (Aktaş, 2005: 165).

Tablo-11: 2001-2011 Yıllarına Göre Turizm Gelirleri, Turist Sayısı (Yabancı Ziyaretçiler ve Vatandaşlar) ,Ortalama Harcama Tutarı, Turizm Gelirinin GSMH içindeki Oranı

	Yabancı Ziyaretçi Sayısı Toplamı	Yurt Dışında İkamet Eden Ziyaretçi Sayısı Toplamı	Yıllık Ziyaretçi Sayısı Toplamı	Yıllık Turizm Geliri Toplamı (milyon usd) (000 $)	Kişi başı ortalama Gelir ($)	Turizm Gelirinin/ GSMH içinde ki payı (%)
2001	11 276 531	2 173 596	13 450 127	10 450 728	777	6,0
2002	12 921 982	2 292 532	15 214 514	12 420 519	816	5,5
2003	13 701 419	2 600 634	16 302 053	13 854 868	850	4,5
2004	17 202 996	3 059 644	20 262 640	17 076 609	843	4,4
2005	20 522 621	3 601 880	24 124 501	20 322 111	842	4,2
2006	19 275 948	3 872722	23 148 670	18 593 950	803	3,5
2007	23 017 081	4 197 904	27 214 985	20 942 501	770	3,2
2008	**26 431 124**	**4 548 856**	**30 979 979**	**25 415 067**	**820**	**3,4**
2009	27 347 977	4 624 398	31 972 375	25 064 481	783	4,1
2010	28 510 852	4 517 090	33 027 942	24 930 996	755	3,4
2011	31 324 528	4 826 799	36 151 327	28 115 694	778	3,6

Kaynak: www. tuik.gov.tr (12.10.2018)

Fakat 1994 krizinde 2001 krizinde Türk lirası kısa süre içersinde %70 lere varan oranda değer kaybetmesi nedeni ile çok ciddi ekonomik ve politik sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntılar aynı zamanda turzim ile bağlantılı olan paydaş olan birçok sektörü de etkilemiştir (Okumuş, Altınay ve Araslı, 2005: 95).

Ancak 2008'de yaşanan küresel kriz Türkiye ekonomisi içersinde ciddi bir yeri olan turizm sektörü diğer birçok ülke ve bölgelerdeki gibi çok olumsuz şekilde etkilenmediği görülmüştür. Tablo 11'de 2008 küresel kriz öncesi 23 milyon 017 bin 081 olan yabancı turist sayısı krizin yaşandığı yıl yaklaşık % 15 artarak 26 milyon 431 bin 124 olarak gerşekleşmiştir. Aynı dönemde turizm geliri ise %23 artarak 25 milyon 415 bin 067 dolara ulaşmıştır. Kişi başı turizm geliri 770 dolardan 820 dolara yükselmiştir. Ancak her ne kadar kişi sayısı bakımında 2008 küresel krizde artış olsa da 2009 gelir bakımdan bir düşüş yaşanmış ve kişi başı 820 dolardan 783 dolara düşmüştür. Bu düşüşte yaşanan krizden Türk turizmin de zarar gördüğünün açıkça bir göstergesidir. 2008 yılında 2009 yılına geçerken Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin sayısında az da olsa artış görülmektedir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır (Resort, 2009-12: 1). Bu nedenlerden ilki, İngiltere'nin para birimi Pound'un Avro karşısında değer yitirmesi, İngiliz tatilciler ve dolar kullanan ülkelerin Avrupa bölgesi dışında olan Türkiye'yi tercih etmeleridir. İkinci nedeni ise, Türkiye'de turizm gelirlerinin hesaplanma

yönteminden kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkiye'de turizm gelirlerinin yarısından fazlası Avro cinsinden elde edilmesine rağmen turizm gelirlerinin hesaplanması dolar üzerinden yapılmaktadır. Böyle bir durumda sezonun başında 100 avro 125 dolar üzerinden hesap edilirken, yıl sonunda döviz kurlarındaki değişim sonucu 100 avro 150 dolar olarak hesap edilmektedir. Böyle bir durumda da dolar bazlı olarak turizm geliri artmış gibi görünmektedir. Türkiye'deki turizm sektörünün küresel krizden diğer ülkelere nazaran daha az etkilenmesinin diğer bir nedeni de fiyatlardaki düşmelerdir (Resort, 2009-12: 1).

Tablo-12: 2003-2009 Yılları Konaklama Tesisleri Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranları

Yıllar	Doluluk Oranları %			Ortalama Kalış Süreleri		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
	%			%		
2003	**33,56**	**13,33**	**46,90**	**4,54**	**1,93**	**3,28**
2004	36,57	13,50	50,07	4,53	1,89	3,29
2005	39,22	13,16	52,38	4,33	1,80	3,20
2006	32,35	14,91	47,26	3,92	1,86	2,90
2007	36,68	14,43	51,12	3,82	1,85	2,94
2008	37,71	13,80	51,51	4,17	1,85	3,12
2009	**35,38**	**13,52**	**48,90**	**4,17**	**1,89**	**3,13**

Kaynak: http://www.tursab.org.tr (24.09.2018)

Tablo 12 de yıllara göre doluluk oranları ve ortalama kalış süreleri görülmektedir. Sonuç olarak 2008 küresel ekonomik krizin Türkiye turizmi açısından bakıldığında ciddi bir etkisi olmadığı görülmektedir.

Aşağıda tablo 13' teki veriler Türkiye Seyahat Acenteleri Birliğinin yaptığı bir araştırmada, Türkiyede konaklama tesisleri 2003 yılından beri doluluk oranlarındaki artışı göstermektedir. Kriz öncesi 2006 yılında doluluk oranı %47,26'ya düşmüştür, 2007 ve 2008 yıllarında ise artış göstermiş, ancak 2009 yılında doluluk oranı %48,90'a düştüğü görülmektedir. Diğer taraftan kişilerin konaklama tesislerinde ortalama kalış sürelerine bakıldığın da, 2005 ve 2006 yıllarında düşüş yaşanırken, kriz öncesi 2007 yılından itibaren ise ortalama kalış sürelerinde artış meydana gelmiştir. Kriz sonrası 2009 yılında konaklama tesislerinde ortalama kalış süresi yabancı müşteriler için yıllık ortalama dört gece iken, yerli müşteriler de iki gece olarak gerçekleşmiştir. Diğer

yandan yıllık ortalamaya yatak üzerinden baktığımızda, yatak yıllık ortalama doluluk oranı % 48,9 olarak gerçekleşmiş. Yabancı müşteri doluluk oranının en yüksek olduğu ay % 49,8 ile Eylül ayı olmuştur (TÜRSAB, 2010).

Tablo-13: 2003-2009 Yıllları Konaklama Tesislerinde geceleme ve Tesise Geliş Sayısı

	Tesise Geliş Sayısı			Geceleme		
Yıllar	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
2003	8.991.456	8.429.868	17.421.324	40.866.002	16.233.902	57.099.904
2004	10.981.763	9.724.913	20.706.676	49.727.905	18.356.597	68.084.502
2005	12.952.616	10.458.386	23.411.002	56.108.453	18.818.631	74.927.084
2006	11.896.571	11.570.101	23.466.672	46.640.,460	21.502.638	68.143.098
2007	14.794.270	12.038.581	26.83.851	56.539.898	22.248.159	78.788.057
2008	13.647.606	11.286.396	24.934.002	56.918.298	20.832.444	77.750.742
2009	14.388.998	12.137.822	26.526.820	59.986.967	22.929.508	82.916.475

Kaynak: http://www.tursab.org.tr (24.09.2018)

Yaşanan krizlerin etkilerini sadece gelen turist sayısı ve turizm geliri ile değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Turizmin diğer paydaşlara yapmış olduğu etkiye de göz atılması krizin olumlu ya da olumsuz etkilerini daha doğru ortaya koyar. Bu bağlamda turizmin en büyük paydaşı olan konaklama işletmelerinin doluluk oranları ve gelen kişilerin kalış sürelerinide irdelemekte, yaşanan krizlerin etkisini görme açışından önemlidir.

2.5. 2013 Siyasi Orijinli Sosyal Kriz (Taksim Gezi Parkı)

Öncelikle "Gezi Parkı" (Taksim) tarihçesine bir göz atıldığında, Taksim Gezi Parkı, Türkiye'nin en büyük ili İstanbul'un Beyoğlu İlçesi'nde, Taksim Meydanı'nın kuzeydoğusundaki Cumhuriyet, Asker Ocağı ve Mete caddeleri arasında bulunan bir şehir parkı idi. Bu park (İstanbul Taksim Meydanı), Osmanlı döneminde şehrin dışında bir mezarlık alanı olarak kullanılmıştır (Kavuncu, 2014: 116).

Fakat daha sonra buraya 1806 yılında Halil Paşa Topçu Kışlası adında Osmanlı, Rus ve Hint mimarisinin izlerini taşıyan büyük ve gösterişli bir topçu kışlası yapılmıştır. Yıllar içiresinde bu bina tarihte meydana gelen savaşlar nedeni ile bir çok kez hasara uğramıştır. Özellikle, 31 Mart olaylarından dolayı çok ciddi hasar görmüştür. 1922 yılında alanda yeniden değişikliğe uğramış ve Taksim stadı olarak düzenlenmiştir. 1940 yılında ünlü şehircilik uzmanı Henry Prost'un hazırladığı imar planı çerçevesinde

Topçu Kışlası istimlak edilerek yıkılmış ve yerine Cumhuriyet döneminin ilk parkı olarak Taksim (Gezi Parkı) hayat geçirilirmiştir. Kışlanın yıkılmasından sonraki dönemde, çevreye yapılan otellere tahsis edilen alanlar ve düzenlemeler nedeniyle parkın mevcut alanı zamanla daralmış, buna rağmen her zaman İstanbul'un merkezinde önemli bir dinlenme yeri olarak önemini korumuş ve sık sık yapılan düzenlemeler sonucunda bu günkü son halini almıştır (Mazlumder, 2013).

2011 yılında İstanbul'daki mevcut yönetiminin belediyecilik anlayışında her zaman eski tarihi yapılar ve mekanlar için yeniden restore yapılmasına büyük önem verilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde kentsel dönüşüm planı ile birçok eski tarihi mekanda restorasyon çalışması yapılmıştır (SDE, 2013:6). Bu plan dahilinde 16 Eylül 2011 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin kararıyla Taksim Yayalaştırma Projesi kabul edilmiş ve bu plan 4 Ocak 2012'de Anıtlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Anıtlar kurulunun ve İstanbul altıncı İdare mahkemesi ve 2 nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararına rağmen, mevcut yönetim bu kararları reddedeceğini açıklayarak Topçu Kışlası'nı Taksim yayalaştırma projesi çerçevesinde imar izni olmaksızın yeniden inşa edileceğini açıklamış ve bu kararında ısrarcı davranmıştır. Bu ısrarcı tavra karşı 31 Mayıs 2013 tarihinde bazı karşı görüş ve farklı gruplar engellemek eylemi için harekete geçmiştir (Korkut, 2011; Candemir ve İzmir, 2013: 6).

4 Ekim 2012 tarihinde yapılan yeni plan çerçevesinde yol genişletme çalışmalarına başlatılmış, yapılan bu çalışma nedeni ile 27 Mayıs 2013 tarihinde bazı ağaçların sökülüp başka bir alana dikilmesi üzerine çevreci marjinal bir çok grup ve bazı sol eğilimli örgüt mensupları Taksim'de (Gezi Parkı'nda) oturma eylemine geçmişlerdir. Aynı zamanda bu gruplar park içinde çadırlar kurmuş ve geceyi burada geçirmeye karar vermişlerdir. Daha sonra mevcut yönetim ve emniyet güçleri, 29 Mayıs 2013 sabahı bu oturma eyleminin yasal olmadığını gerekçe göstererek oturma eylemi yapan gruplara sert bir müdahale yapmışlardır (Karabulut ve Uğur, 2014:282-283).

Polisin orantısız müdahalelerde bulunması ve Başbakan Tayyip Erdoğan'ın inşaatın yapımımda ısrarcı açıklamaları ile protestolar hükümet karşıtı gösteriler haini almış ve başta Ankara, İzmir gibi büyük şehirler olmak üzere diğer şehirlere yayılmıştır. Fakat emniyet güçlerinin müdahalesi sonrası eylemcilerin sayısı hızla çoğalmaya

başlamış ve birçok değişik ilde de destek amaçlı protestolar başlamıştır. 27 Mayıs 2013 tarihinde Taksim Gezi Parkı'nda ağaçların sökülmesine tepki olarak bir çevre hareketi şeklinde başlamış olan Gezi Parkı olayları bu eylemlerin süresi içerisinde yavaş yavaş asıl çevreci amacını aşarak ve çevreci amacından hızla uzaklaşarak, çok farklı bir evreye taşınmıştır. Burada özellikle internet ve sosyal medya çok büyük rol oynamış ve sosyal medya aracılığıyla Gezi Parkı olayları yerli ve yabancı basına hızlı bir şekilde servis edilmiş ve ulusal ve uluslararası basında uzun bir süre gündem oluşturmuştur. Bu noktadan sonra bakıldığında, Gezi Parkı olaylarının başlangıçta taşıdığı çevreci amacın bir araç olduğu ve çevreci bir amaçtan ziyade, daha çok politik, ekonomik ve ideolojik bir muhalif hareket olduğu gözlemlenmiştir. Meydana gelen olaylar bakımından değerlendirildiğinde, bu politik, ekonomik ve ideolojik anlayışın asıl hedefinin siyasi bir kriz ve siyasi istikrarsızlık çıkartılarak, doğal ve demokratik yollarla iktidara gelmiş bir hükümeti yıkmak olduğu söylenebilir. Yaklaşık kırk gün devam eden bu eylem Türkiye tarih literatüründe "Gezi Eylemleri" adıyla yerini almıştır (Kalkan, 2013: 106; Sambur, 2013:183; SDE, 2013: 13).

Gezi Parkı olaylarının asıl amacını siyasi kriz yaratarak, politik bir kaos ortamı oluşturmak olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bir ülkede siyasal istikrasızlık olarak tanımlanan ve merkez otoritenin yönetsel gücünü zayıflatılması şeklinde nitelenen siyasal krizler, siyasal iktidar değişikliklerinden doğan otorite kaybı, seçim süreci kaosu, iç politik sorunlar, uluslar arası gerginlikler ve savaş şeklinde meydana gelebilecek riskler olarak sayılabilir (Küçükaltan. vd, 2015: 17).

Siyasal krizlerin en belirgin özelliği siyasi iktidarın güç ve irade yitirmesi ve bunun sonucunda da yürütmenin yavaşlaması hatta duraksaması ve toplum nezdinde güven yitirmesi olarak ele alınabilir (Güneş, 2010: 38).

Bir ülkede meydana gelecek bir siyasi kriz öncelikle yatırımcılarda bir takım şüphelerin oluşmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda siyasi bir kriz, mülkiyet hakları, yatırım ve büyüme üzerinde ters etkiye sahip olduğu için, tıpkı ekonomik büyüme üzerinde olduğu gibi özel yatırımı da projelerine girişmeden zaman kaybına ve bazen de sermaye kaçışına sebep olmaktadır (Çeştepe ve Vergil, 2004: 78,79).

Diğer taraftan, ülkeler de meydana gelen siyasal krizler öncelikle ekonomik sorunların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Ekonomik sorunların olduğu bir ortama ise yeni yatırımlar yapılmamaktadır. Yeni yatırımların yapılmaması nedeni ile

istihdam azalmakta, işsizlik çoğalmakta ve ülkede ekonomik darboğaz yaşanabilmektedir. Meydana gelen ekonomik darboğaz ise en çok özel sektör üzerinde yeni krizleri tetikleyici rol oynamaktadır. Bundan en çok etkilenen sektörlerin başında ise talep esnekliği en fazla olan turizm sektörü gelmektedir (Küçükaltan.vd, 2015:17). Dünyada yaşanan siyasal krizlere yakın tarihte 2011 yılında Mısır'da yaşanmış olan kriz verilebilecek en doğru örneklerden biridir. 2011 yılında kitlesel gösterilerin sonucun da Temmuz 2013 tarihinde otuz yıllık Hüsnü Mübarek dönemi devrilmiş ve askeri geçiş dönemi başlamıştır. Özellikle siyasi kriz derinleştikçe ekonomik çöküş iyice ortaya çıkmış, işsizlik %4 den %14'e, enflasyon %10,8 den %18,2 ye, döviz rezervi 36 milyar dolardan 13 milyar dolara, turizm geliri 12,5 milyar dolardan 10 milyar dolara, turist sayısı 14,5 milyon dan 11,5 milyon kişiye, Mısır lirası değer kaybederek 5,7925'den 7,0286'ya çıkmıştır. Mısır'ı ayakta tutan tüm dinamikler de zayıflama olmuştur. Mübarek'in devrilmesi ile Mısır için en önemli gelir kaynağı olan turizm sektörü ciddi zarar görmüştür. Türkiye'de meydana gelen siyasi kaynaklı "Taksim Gezi Parkı Olayları" hemen hemen Mısır'da meydana gelen kriz ile aynı tarihe rast gelmektedir (Küçükaltan vd, 2015: 24,25).

Taksim Gezi Parkı olayları incelenince ekonominin dört değişkeni olan döviz kurunu, faiz oranını, borsa endeksini ve merkez bankası rezervlerini etkilediği gözlemlenmektedir. Gezi Parkı olaylarının en fazla etkilediği değişken %20,54 ile faiz oranı olmuştur. Diğer değişkenlerdeki etki, borsa endeksinde %7,42, merkez bankası rezervlerine etkisi %1,6 ve döviz kuruna etkisi %0,04 seviyesinde olmuştur. Bu sonuca göre gezi olayları en çok faiz oranlarına etki etmiş ve faiz oranlarının artması ise ekonomik büyüme hızında yavaşlamaya neden olmuştur. Döviz kuru en az etkilenen değişken olmuştur. Nedeni ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın bu süreçte ciddi şekilde piyasaya müdahale etmesidir. Bu da Merkez Bankasının döviz rezervlerinin azalmasını neden olmuştur.

Taksim Gezi Parkı olaylarının turizme olan etkisine bakıldığında öncelikle İstanbul'da oda fiyatları üzerinde ciddi etkisi olmuş ve daha sonra tüm ülkeye yayılmaya başlamıştır. Özellikle Haziran ayında İstanbul'da ağırlık kazanan fiyat düşüşleri Temmuz ayında Türkiye geneline yayılmıştır. Örneğin Türkiye genelindeki iki kişilik standart odanın ortalama fiyatı Temmuz ayında 136 Euro iken, bu fiyat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 17 oranında azalarak 112 Euro'ya düşmüştür.

Bu örnekte de görüldüğü gibi, uzun dönemde turizm lehine yaşanabilecek birtakım gelişmelere rağmen özellikle kısa dönemde siyasal krizlerin tüm ekonomik sektörleri olduğu gibi turizmi de olumsuz yönde etkilemiş olduğu gözlenmektedir. Turizm açısından bakıldığında bu tür olayların uzun vadede en büyük olumsuz etkisi o ülkenin imajına olmaktadır. Bu tür siyasi orjinli krizler ülkenin imaj kaybetmesine ve imaj kaybı da turizm talebinin azalmasına, talep azalması da beraberinde fiyatların düşmesine neden olmaktadır (Küçükaltan. vd, 2015: 99).

Tablo-14: 2012-2013 Yılları Arasında İstanbul ve Türkiye 'ye Gelen Ziyaretçi Sayıları ve Değişim Oranları

	Türkiye Geneli	Türkiye Geneli	İstanbul	İstanbul	2012'ye Göre Değişim Oranı (Aylık)	2012'ye Göre Değişim (Kümülatif)
	2012	2013	2012	2013		
Ocak	981,611	1,104754	451,662	532,276	%17,8	%17,9
Şubat	977,571	1,268,440	494,124	617,015	%24,9	%21,6
Mart	1,460,563	1,841,154	659,826	838,201	%27,0	%23,8
Nisan	2,168,715	2,451,031	818,788	936,961	%14,4	%20,6
Mayıs	3,232,926	3,809,190	867,511	1,058,771	%22,0	%21,0
Haziran	**3,882,592**	**4,073,906**	**939,058**	**957,894**	%2,0	%16,8
Temmuz	**4,571,389**	**4,593,511**	**966,337**	**926,266**	-%4,1	%12,9
Ağustos	4,470,202	4,945,999	950,062	1,074950	%13,1	%13,0
Eylül	3,991,415	4,265,133	940,156	1,006,014	%7,0	%12,2
Ekim	3,050,981	3,402,460	913,134	998,442	%9,3	%11,9
Kasım	1,631,647	1,709,479	727,772	770,288	%5,8	%11,4
Aralık	1,343,220	1,442,995	652,790	754,789	%15,6	%11,7
Toplam	31,782,832	34,058,052	9,381,670	10,474,867		

Kaynak: http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr (12.10.2018)

Gezi Parkı olaylarının hiç şüphesiz en çok etkilediği turizm destinasyonu İstanbul olmuştur. Kuşkusuz Türkiye'nin en önemli destinasyonlarından birisi olan İstanbul'da Gezi Park'ı olayları yüzünden turist sayılarında çok ciddi düşüş yaşanmıştır. Özellikle Haziran ve Temmuz aylarında bu düşüşü yukarıdaki tabloda görmek mümkündür. Tablo 14'te, Mayıs 2013'te 1.058.771 olan turist sayısı 108.771 azalarak Haziran ve Temmuz aylarında 950 bin civarında gerçekleşmiştir. Ülke geneline bakıldığında yıllık turizm sayısında olumsuz bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Türk turizmi Taksim olayından

önceki yıl 2012'de 31 milyon 782 bin 832 turist ağırlamışken, Taksim olayının yaşandığı 2013 yılında ise 34 milyon 058 bin 052 turist ağırlamıştır (Küçükaltan.vd., 2015: 99).

2.6. 2015 Rusya Krizi ve Etkileri

Türkiye ve Rusya, genel itibariyle bakıldığında tarihi, ekonomik, etnik, coğrafi ve kültürel açılardan bulundukları bölgede barışın korunup sürdürülmesi, bölgesel kalkınmanın ve işbirliğinin tanzim edilmesi açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkilerin ortalama beş asırı aşkın bir dönemdir devam ettiği görülmektedir (Özbay, 2011: 69).

Ancak, Türkiye ve Rusya arasındaki bu uzun soluklu ilişkilerin geneline bakıldığında ilginç bir gerçek göze çarpmaktadır. Tüm bu süre zarfında tarih boyunca iki ülke arasında pozitif yönde olan işbirliği dönemlerinin çok kısa olduğu ifade edilebilir. Türkiye ve Rusya ulusları arasındaki münasebetlerinde genellikle savaş, siyasi çekişmeler ve diplomatik sorunlar göze çarpmaktadır. Fakat bilhassa 1980'lerden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler, daha faydacı ve pratik manada yapıcı bir hal almıştır (Büyükakıncı, https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com)(12.10.2018).

Rusya soğuk savaşın arkasından yeni kurulan bir devlet olarak tüm dinamiklerini kendi iç meselelerini ele almak ve yıkılan bir imparatorluk olan SSBC'nin mirasını elinden geldiğince kurtarabilmek adına mücadele vermiştir. Ayrıca, Montrö Anlaşması'nın şartlarını da istemese de kabul etmek durumunda kalmıştır. Ancak, Türkiye'nin Montrö'yü yeniden yorumlamasına Rusların itirazı olmuştur. 1994 yılına gelince Türkiye Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük hazırlayıp işleme koymuştur. Hazırlanan tüzüğe göre 'büyük' ve 'tehlikeli yük' taşıyan gemiler, petrol gemileri bu kapsamdadır ve sırası ile geçişine izin verilecektir. Örneğin, bir geminin geçişi tamamlanmadan diğer gemi bekletilecektir. Boğazlar, sportif faaliyetler, bakım-onarım, suç takibi ve şiddetli hava muhalefeti sebebiyle geçici olarak trafiğe kapatılabilecektir. Yapılan bu düzenlemeyi ve uygulamayı olumsuz değerlendiren Rus tarafı Türkiye'ye 19 Nisan 1994 yılında bir nota vermiş ve Türkiye hakkında Uluslararası Denizcilik Örgütüne (IMO) Türkiye'nin uluslararası kurallara uymadığı gerekçesi ile şikâyette bulunmuştur (M.Yılmaz, 2010: 32).

Rusya ile Türkiye'nin diğer önemli bir sorunu da PKK ve Çeçenistan meseleleridir. Rusya Türkiye'yi her konuda olduğu gibi PKK konusunda da köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Türkiye'de belli gruplar Çeçenistan'a destek vermektedir. Buna misilleme olarak da Rusya Türkiye'ye karşı PKK'yı desteklemiştir. Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, SSCB yıkıldıktan sonra Rusya'ya karşı bağımsızlığını ilan etmiştir ancak bu durum Rusya tarafından onaylanmamıştır. Bunun arkasında yatan sebep, o bölgenin petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından zengin olması ve böyle bir bağımsızlık hareketinin başka kesimlere olumsuz örnek teşkil edebilecek olmasıydı. Çeçenistan'ın bağımsızlığını kazanması bölgenin denetiminden çıkmasına sebep olacaktı ve Rusya bunun olmasını istememiştir. 1995 yılında bağımsızlık mücadelesine başlayan Çeçenistan'ın Türkiye tarafından desteklendiğini ileri süren Rusya yapmış olduğu hareketlerde kendisini haklı durumda görmekteydi. Ancak Türkiye Devleti de bu durumu her zaman inkâr etse de Rusya bu söylemi hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bundan dolayıdır ki, Rusya PKK'ya etkin biçimde destek vermiş ve hatta sürgün olan Kürt parlamentosunun Moskova'da toplanmasına müsaade etmiştir. Rusya Parlamentosu DUMA 1996 ve 1997 yıllarında daha da ileriye giderek ülkesinde PKK'nın toplantılar yapmasına izin vermiştir. Tüm bunlara ilaveten, Türkiye'nin Kürtlere karşı bir soykırım gerçekleştirdiğini bile ileri sürmüştür (Yılmaz, 2010: 32).

Tüm bu hususlara bakılınca tarih boyunca Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin o ya da bu sebeplerle gergin geçtiğini görelmektedir. Bu gerginlikler bazı dönemlerde ciddi krizlere dahi yol açmıştır. İşte bu krizlerden bir tanesi de en son dönemde yaşanmış olan 2015 yılı uçak krizi olarak karşımıza çıkmıştır. Uçak krizi diğerlerinden ayrı olarak detaylı şekilde ele alınmıştır.

Türkiye, Suriye ile 22 Haziran 2012 tarihinden itibaren sınır ihlalleri sorunu yaşamaya başlamıştır. TSK' nın RF-4E Phantom keşif uçağı Suriye Devleti tarafından, Rusya'nın Suriye sınırlarında kurduğu hava savunma sistemiyle ihtarsız olarak düşürülmüştür. Bu olaydan sonra Türkiye angajman kurallarını değiştirmiştir ve yeniden düzenlemiştir. Yeni düzenlenen angajman kurallarına göre Türkiye, sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle 23 Mart 2014 tarihinde Suriye Hava Kuvvetleri'nin MIG-23 tipi savaş uçağını düşürmüştür. Benzer bir durum 16 Mayıs 2015 tarihinde yaşanmış ve Suriye Hava Kuvvetlerine ait bir helikopter Türkiye tarafından düşürülmüştür. Rusya 30 Eylül 2015 tarihinden itibaren Suriye'de hava operasyonlarına başlamış ve iki kere

Türkiye'nin hava sahasını ihlal etmiştir. Bu ihlallerden sonra Türkiye-Rusya arasında siyasi trafik hızlanmış, birçok kez üst düzey telefon görüşmeleri ve beş ayrı toplantı yapılmıştır. DAİŞ ve muhalif güçlerin silahlı kuvvetleri karşısında zayıflayan ve kaybetmeye başlayan Esad'a Rusya tarafından 30 Eylül 2015 tarihinde hava operasyonlarıyla destek verilmiş ve Rusya'nın tarafı belli olmuştur. Bu gelişme sonucu ortaya çıkan durum Türkiye'nin sınırı için tehlike oluşturmaya başlamıştır. Türkiye bu tehlikeden dolayı oluşan sıkıntılarını Rus yetkililerine bildirerek meydana gelen hava sahası ihlalleri konusunda Rusya'yı defalarca ikaz etmiştir (Tekin, 2015: 1).

Türkiye, 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya'ya ait SU-24 tipi savaş uçağını angajman kurallarına göre hava sahasını ihlal ettiği için düşürmüştür. Bu olay 21. Yüzyıl başlarında Türk–Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş ve 1990 yılından itibaren Rusya ile kuruduğumuz iyi ilişkileri birer birer yıkmaya başlamıştır. Olaydan sonra yapılan ilk açıklamalarda her iki ülke de kendisinin haklı olduğunu iddia etmiştir. Türkiye bu kriz sürecinde uluslararası hukuki yolları kullanarak elindeki tüm kanıtları üyesi olduğu BM ve NATO'ya gönderirken, Rusya hukuki yolları kullanmak yerine Türkiye ile arasındaki ilişkileri yıpratıcı ve zora sokan bir duruma getirme yolunu tercih etmiştir (Yılmaz ve Hazır, 2016: 87-150).

Türkiye'nin bir NATO üyesi olması ve angajman kurallarına uygun olarak olsa bile, Rusya'nın uçağını düşürmesi, Soğuk Savaş dönemine ait bazı argümanların yeniden ortaya çıkmasına sebep olmuştur. NATO üyesi bir ülke, NATO'nun kurulmasından itibaren ilk defa bir Rus uçağı düşürmüştür (Özlük, 2015:2).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Suriye ile ilgili aldığı kararların Rusya ve Çin tarafından dört kez veto edilmesi, Suriye rejiminin Rusya ve Çin tarafından açıkça desteklendiğinin bir ispatı niteliktedir. Rusya Suriye'ye hem siyasi hem de askeri destek vererek Suriye ile askeri operasyonlar yapmaktadır. Bölgeye Rus askeri gücünün dâhil olmasından sonra Suriye'deki dengelerin değişip değişmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Ancak Rusya'nın Suriye'ye silah satması, Tarsus'da Rus donanmasının bulunması ve Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne olan borcunun ödenmemiş olması, Rusya'nın Suriye'de ve bölgede ve bölgenin geleceğinde etkin olmak istemesinin göstergesidir (Ataçay, 2016: 39).

Rusya devlet başkanı Vladimir Putin 15 Eylül 2015 tarihinden itibaren hava birliklerini Suriye'de konuşlandırmaya başlamış ve Suriye iç savaşına doğrudan askeri

şekilde müdahale etmiş, özellikle Rus uçaklarının Türkiye sınırının çok yakındaki yerleri bombalamaya başlaması Türkiye'nin sabrını taşırmıştır (İmanbeyli, 2015: 3).

Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesinin beklenmedik bir olay olduğunu düşünmek oldukça zordur. Rusya'nın bölgeye askeri yığınak yaparken ve Türkiye-Suriye sınırı boyunca bombalar atarken, Türk uçaklarıyla karşılaşma olasılığı yüksekti ve bunun Rus askeri planlayıcılar tarafından hesaplamaması düşünülemezdi. Bayır-Bucak Türkeri'nin bulunduğu bölgenin bombalaması ve birçok sınır ihlalinin yapılması, Türkiye'nin hassasiyetle yaklaştığı konuların hiçe sayılmasına sebep olmuş ve krizin oluşmasını hızlandırmıştır (İmanbeyli, 2015: 5). Ayrıca Rusya uçak krizi konusunda sadece Suriye içerisinde etkin olmamış, konuyu uluslararası platformlara da taşımıştır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye Rusya farklı bloklarda yer almışlardır, buna rağmen birbirleriyle işbirliği yapmaya devam etmişlerdir. Bunun nedeni de aynı coğrafyada bulunup birtakım ortak paydalara sahip olmalarıdır. 2000'den önceki yıllara baktığımızda iki ülke birtakım terör sorunları yaşamaktaydılar ancak 2000'lerden sonra bu sorun atlatılmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik temelli olanlar başta olmak üzere daha da ilerlemiştir. ÜDİK (Üst Düzey İşbirliği Konseyi), OSPG (Toplumsal Forum ve Ortak Stratejik Planlama Grubu) gibi bazı yapılar Türkiye ve Rusya'nın arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamışlardır. İki ülke arasında bir anlaşmazlık baş gösterdiği zaman, taraflar her zaman sağduyulu davranarak çözüm için diplomasi yollarını seçmişler ve birbirlerinin dış politikalarına asla müdahale etmemişlerdir. Bunun en açık nedeni de iki ülkenin işbirliği temelinin kompartıman halinde olmasıdır ve bu sayede ülkeler önemli yollar kat edebilmişlerdir (Güçer, 2013: 7).

AK Parti 2002 yılında iktidar olunca, parti programına Rusya ve Orta Asya ile ilişkilerinde işbirliğine dayanan bir yaklaşım benimsemiş, bu işbirliği sadece siyasal alanda değil ekonomik alanda da kazanımlar elde etmemize yardımcı olmuştur. Zira Rusya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler adeta birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Temel olarak Türkiye'nin Rusya'dan aldığı mallar enerji ve hammadde odaklıydı ve Rusya da Türkiye'den hazır mal talep etmekteydi (Özbay, 2011: 41-42).

Türk-Rus ilişkileri ekonomik alana ilaveten askeri ve politik alanlarda da devam etmektedir. Aynı coğrafyada bulunmanın bir zorunluluğu olarak iki ülke birbirleriyle

yakın ilişkiler kurmaktadırlar. Ülkeler elbetteki kendi çıkarları doğrultusunda birbirleriyle bölgesel anlaşmalar yapmakta ve işbirliği içinde hareket etmektedirler.

2010 yılına gelindiğinde ortaya çıkan Arap Baharı Orta Doğu Blokunu kasıp kavurmuş bölge devletlerin yönetimleri teker teker batı yanlısı hale gelmeye başlamıştır. Bu durum Rusya'yı tedirgin etmiş ve bölgeyle daha yakından ilgilenme ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle Suriye Rusya için ciddi bir önem arz etmiş ve Rusya bu konuda kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izlemiştir. Rusya, stratejik bir konuma sahip olan Suriye Devleti yerine, bölünmüş bir Suriye istememektedir. Daha önceki dönemlerde Rusya NATO'nun müdahale etmesiyle Trablus'un yönetimi değişince burada yer altı kaynaklarını işleterek edeceği kârdan olmuş, yapacağı silah ticaretini kaybetmiştir ve benzer bir durumla Suriye'de de karşılaşmamak için Suriye'nin mevcut yönetimini desteklemiştir (Yazıcı, 2012: 43).

Ancak Türkiye ise politikalarını Esad rejiminin gitmesi üzerine yapmış ve bu bağlamda Rusya ile ters düşmüştür. Ortaya çıkan Suriye temelli krizde, Türkiye Sünni Selefi grubu desteklemiştir ki bu grup tamamen batı yanlısı hareket etmiştir. Bu grubun içerisinde Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün yer almaktadır. Rusya ise İran, Lübnan ve Irak ile birlikte hareket etmiş ve batıya karşı bir tutum benimseyerek Suriye'nin mevcut yönetimini desteklemiştir (Ertuğrul, 2012: 2).

Krizin başlamasıyla birlikte mevcut yönetim giderek gücünü kaybetmiş ve imajı zedelenmiştir. Zaman içerisinde DAİŞ ve diğer muhalif gruplar merkezi yönetime karşı güçlenmiştir. Durumun kritikliğini anlayan Rusya Esad'a aleni destek vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye sınırında yapılan hava operasyonları Türkiye ile Rusya arasında gerginliğe sebep olmuş, yapılan sınır ihlallerine karşı Rusya tarafı yönetim, askeri ateşe, büyükelçilik bazında defalarca uyarılmıştır. 24 Kasım 2015 tarihine gelince, Türk Silahlı Kuvvetleri Rusya tarafının yaptığı ihlale karşı angajman kurallarını uygulamak zorunda kalmış ve Rusya'ya ait SU-24 tipi uçak iki F-16'mızla Hatay Yayladağı mevkiinde düşürülmüştür (Taşçı, 2015: 1).

Türkiye ve Rusya Suriye'de iç savaşın devam etmesi hususunda farklı düşünceler taşımaktaydılar ve böyle bir dönemde yaşanan uçak krizi de iki ülke açısından son dönemde yaşanan en büyük ve ciddi krize dönüşmüştür. Bu olayın yaşanmasındaki en önemli sonuç olayın Rusya ve NATO üyesi bir ülke olan Türkiye arasında yaşanmasıdır ve 66 yıllık NATO tarihinde ilk defa bir üye tarafından bir Rus uçağının düşürülmesidir.

Yaşanan bu kriz Soğuk Savaş döneminden sonra birtakım söylem ve sembollerin yeniden yorumlanarak anlamlandırılmasına sebep olmuştur (Özlük, 2015: 2).

Krizin hemen ardından Türkiye sağduyusunu muhafaza ederek hukuki anlamda elindeki bütün delilleri uluslararası arenada kullanmış ve delilleri NATO ve BM'ye iletmiştir. Fakat Rusya tarafı ilişkilerde 2000 yılından sonra gelinen olumlu noktayı hiçe sayarak Türkiye'ye karşı çok olumsuz ve kabul edilemez bir tavır ortaya koymuştur (Yılmaz ve Hazır, 2016: 150).

Her iki taraf da uçak olayıyla ilgili kendisini haklı çıkarmaya çalışmış bu yönde argümanlarını ortaya koymuşlardır. Türk tarafı somut verilerle olayda haklılığını iddia ederken, Rusya da kendi gücüne güvenerek haklılığını meşrulaştırma yoluna gitmiştir. İlk olarak Türkiye'den bir özür beklediklerini dile getirmişler ve bunu aksi bir durumda uygulanan yaptırımları tüm sektörlere yayacaklarını ileri sürmüşlerdir (Özlük, 2015: 2). İlişkiler öyle bir noktaya gelmiştir ki neredeyse durma aşamasına kadar gerilemiştir. Yapılan açıklamaları tamamen Türkleri köşeye sıkıştırmaya yönelik politikalar takip etmiştir (Zengin, 2015: 62).

Olaydan sonra ortaya çıkan gerilim ortamı 28 Kasım 2015 tarihinde Rusya'nın yaptırım uygulama kararı almasıyla zirveye çıkmıştır. 1 Ocak 2016 tarihi itibariyle katı yaptırım hükümleri uygulanmaya başlanmıştır. Yaptırımlar arasında bazı gıda maddelerinin alınmaması, hali hazırda Rusya sınırlarında faaliyet göstermekte olan bazı Türk şirketlerine karşı ciddi kısıtlamalar getirilmesi, Türkiye'ye turizm akışının kesilmesi, charter uçak seferlerinin iptal edilmesi, Türk vatandaşlarına birtakım alanlarda çalışma izninin verilmemesi, vizesiz uygulamadan vazgeçilmesi, Rusya üniversitelerinin Türkiye'deki üniversitelerle olan işbirliklerinin askıya alınması, Türkiye'den Rusya'ya giden tırların ve Karadeniz üzerindeki gemilerin çok daha sıkı denetimden geçirilmesi türünden bir dizi uygulama yer almıştır (Çetinkaya ve Ersin, 2016).

Kriz iki ülkenin ilişkilerine ciddi oranda zarar vermiş ve yaklaşık olarak 7 ay kadar sürmüştür. Bu süre zarfında iki ülkenin ilk teması 03 Aralık 2015 tarihinde Belgrad'da olmuştur. AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)'te yapılan görüşmelerde Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısı kapsamında Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve mevkidaşı Sergey Lavrov görüşmüş ancak görüşmeden bir sonuç alınamamıştır (https://www.evrensel.net, Erişim Tarihi: 12.10.2018).

Uçak krizinin ardından Türkiye, Rusya tarafının aksine tamamen sağduyulu bir tutum içerisinde hareket etmiş ve yükselen tansiyonu düşürme çabaları içeresinde olmuştur. Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu ve Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu gerekli diplomatik temaslarda bulunarak Rusya'yı işbirliğine davet etmişlerdir. Jetin düşürülmesinden sonra pilotun naaşı törelerimize uygun olarak teslim alınmış ve Rusya'ya gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Türk Bakan Mevlüt Çavuşoğlu Rus ailelerle kahvaltı yaparak ailelere **"Türkiye sizin evinizdir, istediğiniz şekilde gelebilirsiniz"** demiştir. Bu durum Türkiye tarafının olayda sağduyulu davrandığının bir diğer göstergesidir (Yılmaz ve Hazır, 2016: 152).

12 Haziran 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya başkanı Vladimir Putin'e bir mesaj göndererek Rusya Günü'nü kutlamış, Rusya'ya yeni bir büyükelçi ataması yapmıştır. Ardından da Putin'e düşürülen uçakla ilgili olarak 9 Haziran 2016 tarihinde bir taziye mesajı göndermiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kremline yazdığı mektupta olanlar Kremlin sözcüsü Dimitri Peskov tarafından gazetelere aktarılmıştır. Buna göre Erdoğan, Türk-Rus ilişkilerinin bozulmaması için uğraşacağını belirtmiş, düşürülen uçakla ilgili ölen pilotun ailesinden özür dilemiş, pilot için ailesinin acısını paylaştıklarını bildirmiş, uçağın kasten düşürülmediğini ifade etmiş, pilotun katili hakkında da gerekli soruşturmanın da devam ettiğini belirtmiştir. Yapılan bu açıklamaya karşın Türkiye Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim Kalın da Rusya'ya ait jetin düşürülmesi ile alakalı olarak Cumhurbaşkanının Putin'e derin üzüntülerini bildirdiğini, pilotla ilgili taziyelerini sunduğunu ve son olarak da kusura bakmasınlar şeklinde bir açıklama yaptığını kamuoyuna duyurmuştur. (BBC 2016).

Belirtildiği gibi ilişkilerin normalleşmesi yönünde atılan ilk adım Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından 12 Haziran 2016 tarihinde atılmıştır. Bunun arkasından iki lider 9 Ağustos 2016 tarihinde St. Petersburg'da bir araya gelmişler ve görüşme neticesinde ilişkilerin kriz öncesi duruma çekilmesi hususunda ortak karara vardıklarını açıklamışlardır. (http://haberrus.com, Erişim Tarihi: 12.10.2018)

Uçağın düşürülmesinin ardından ilişkilerin eski haline gelmesi bir yıldan fazla bir süre almıştır. Ancak yaşanan kriz ortamı iki ülkeye her açıdan ciddi birtakım sonuçlara mal olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde, Türkiye'ye yönelik yaptırımların inşaat ve turizm başta olmak üzere tarım, tekstil ve otomotiv sektörlerini kısa ve orta vadede

olumsuz yönde etkilemiştir. Orta/uzun vadede ise, şirketlerin alternatif pazarlara yönelmesi durumunda yaptırımların olumsuz etkisinin bir miktar telafi edilmiştir. Öte yandan, yaşanan sorunların Rusya ile yakın ekonomik ilişkisi olan ülkelere de yansıyarak,Türk girişimcilerinin bu ülkelerdeki ekonomik faaliyetleri de olumsuz yönde etkilenmiştir.

Tablo-15: 2015-2017 Yıllarında B.D.T Ülkelerinden Gelen Ziyaretçi Sayısı Karşılaştırılması (Ocak-Aralık Dönemi)

Milliyet	Yıllar			Milliyet Pay Oranı (%)			Değişim Oranı (%)	
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2016/2015	2017/2016
Azerbaycan	602,488	606,223	765,514	1,66	2,39	2,36	0,62	26,28
Beyaz Rusya (Belarus)	204,355	113,793	229,229	0,56	0,45	0,71	-44,32	101,44
Ermenistan	48,522	39,063	48,320	0,13	0,15	0,15	-19,49	23,70
Gürcistan	1.911,832	2.206,266	2.438,730	5,27	8,70	7,52	15,40	10,54
Kazakistan	423,744	240,188	402,830	1,17	0,95	1,24	-43,32	67,71
Kırgızistan	88,369	88,877	104,911	0,24	0,35	0,32	0,57	18,04
Moldova	149,800	140,117	171,538	0,41	0,55	0,53	-6,46	22,42
Özbekistan	143,331	134,330	195,745	0,40	0,53	0,60	-6,28	45,72
Rusya Fed.	**3.649,003**	**866,256**	**4.715,438**	**10,07**	**3,42**	**14,55**	**-76,26**	**444,35**
Tacikistan	31,917	24,768	30,532	0,09	0,10	0,09	-22,40	23,27
Türkmenistan	174,330	165,762	230,881	0,48	0,65	0,71	-4,91	39,28
Ukrayna	706,551	1.045,043	1.284,735	1,95	4,12	3,96	47,91	22,94
Toplam B.D.T.	**8.134,242**	**5.670,686**	**10.618,403**	**22,44**	**22,37**	**32,76**	**-30,29**	**87,25**
Yabancı Toplam	36.244,632	25.352,213	32.410,034	100,00	100,00	100,00	-30,05	27,84

Kaynak: www.tursab.org.tr (12.10.2018)

Tablo 15'teki rakamsal verilere baktığımızda 2015 yılı içerisinde Türkiye'ye B.D.T. ülkelerinden gelen ziyaretçi sayısının toplamda 8.134,242 kişi olduğunu görmekteyiz. Bu sayısının uçak krizinin yaşanmasından sonra 2016 yılında ise %32 oranında düştüğü ve ziyaretçi sayının 5.670,686 olarak kaydedildiği göze çarpmaktadır. 2017 yılına gelindiğinde ise krizin etkilerinin turizm açısından hemen hemen ortadan kalkmış olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim ziyaretçi sayılarının az farkla da olsa kriz öncesi dönemlerdeki sayıya yaklaşmıştır.

2015 yılından 2016 yılına geçişte düşüş yaşayan ülkelere bakınca, bunların başında Rusya Federasyonu'nun geldiği açıktır. Nitekim Rusya Federasyonu'ndan 2015 yılında gelen ziyaretçi sayısına bakılınca 3.649.003 kişi iken 2016 yılında neredeyse 3.000.000'a yakın bir azalma olarak 866.256 kişiye gerilediğini görmekteyiz. Bu da krizin taraflar üzerinde diğer alanlarda olduğu gibi turizm açısından da çok olumsuz bir etki bıraktığının göstergesidir.

Tablo verilerine daha detaylı bakacak olursak kriz sonrası dönemde Rusya Federasyonu'nun yanı sıra bazı ülkelerden gelen ziyaretçi sayılarında da düşüşler yaşanmıştır. Bu ülkeler sırasıyla; Beyaz Rusya (Belarus), Ermenistan, Kazakistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dır. Diğer bir deyişle hemen hemen B.D.T.'den gelen ziyaretçi sayılarında 2015 yılından 2016'ya geçerken düşüşler yaşanmıştır. Ancak bazı ülkeler içinse tersi bir durum söz konusudur. Örneğin, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan ve Ukrayna'dan gelen ziyaretçi sayıları ya azalmamış ya da artış göstermiştir.

Tablo-16: Rusya ile Uçak Krizi Öncesi ve Sonrasında Gelen Turist Sayılarındaki Aylık Değişim

RUSYA										
Yıl	2013	2014			2015		2016		2017	
Ay	Kişi (Bin)	Değ (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)
Ocak	57,616		65,412	13,53	51,058	-21,94	22,106	-56,70	40,124	81,51
Şubat	62,910		60,593	-3,68	41,444	-31,60	20,074	-51,56	39,261	95,58
Mart	74,861		81,868	9,36	58,338	-28,74	23,948	-58,95	58,654	144,92
Nisan	200,740		215,761	7,48	149,879	-30,53	31,050	-79,28	181,865	485,72
Mayıs	608,716		694,886	14,16	501,196	-27,87	41,004	-91,82	608,472	1383,93
Haziran	690,287		805,291	16,66	652,703	-18,95	45,647	-93,01	763,727	1573,12
Temmuz	674,353		805,631	19,47	686,256	-14,82	47,788	-93,04	835,525	1648,40
Ağustos	735,386		776,494	5,59	638,469	-17,78	104,549	-83,63	805,848	670,78
Eylül	710,031		637,768	-10,18	528,960	-17,06	207,987	-60,68	788,829	279,27
Ekim	316,187		224,430	-29,02	229,125	2,09	222,719	-2,8	442,970	98,89
Kasım	77,210		62,961	-18,45	86,090	36,74	55,288	-35,78	81,887	48,11
Aralık	61,009		47,954	-21,40	25,485	-46,86	44,097	73,03	68,276	54,83
Toplam	4.269.306		4.479.049	4,91	3.649.003	-18,53	866.256	-76,26	4.715:438	444,02

Kaynak : http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html (12.10.2018)

2015 yılı ikinci yarısında Rusya ile yaşadığımız uçak krizi sonrasında Rusya'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayılarını gösteren tablo 16'daki veriler ortaya koymaktadır ki; 2013 yılından başlayarak 2015 yılına gelene dek ziyaretçi sayılarında bir artış olduğu ya da ciddi bir değişim olmadığı göze çarpmaktadır. Suriye sorunun yaşanmaya başladığı 2015 yılına gelindiğinde ise bu rakamlarda belli oranlarda düşüşler mevcuttur. Zira 2015 yıl itibariyle Türkiye ve Rusya arasındaki çekişmeler ve Suriye konusundaki uyuşmazlıklar direkt olarak turizme yansımıştır. Çünkü, daha önce de ifade edildiği gibi turizm asla kaos ortamında varlığını sürdüremez. 2015 yılı verilerine baktığımızda bu düşüş oranlarının giderek arttığını ve 2016 yılında da etkisini en ağır biçimde ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. 2016 yılında bir önceki yıla göre turist sayısı %237 oranında

azalmıştır. Türkiye'de öyle bir durum ortaya çıkmıştır ki, 2016 yılında en büyük ikinci turist gönderen pazarımız olan Rus pazarında yaşanan sorun nedeni ile sadece Rus müşterisi ağırlıklı hizmet veren oteller sezona bile başlayamamış ve çareyi tamamen kapalı geçirmekte bulmuşlardır.

2.7. 2017 AB Krizi ve Etkileri

Avrupa topluluğu 27 ülkeden oluşan (İngiltere hariç), dünyada bulunan en önemli siyasi ve ekonomik topluluklardan birisidir. AB topluluğu aynı zamanda günümüzde ekonomik, siyasi ve teknolojik alanlarında çok önemli bir güç merkezi haline de gelmiştir. Geçmiş tarihe bakıldığında AB birliğindeki ülkeler yıllarca kendi aralarında savaşmışlardır. Ancak son olarak 20.yüzyılın ilk yarısında tüm Avrupa'yı içine alan iki dünya savaşı yaşanmış ve bu savaşlarda milyonlarca kişi ölmüştür. Daha sonraki süreçte ülkeler arasında uzun süreli barış ortamı oluşturabilmek amacı ile 1951' de Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurulmuş, 1957'de Roma Antlaşması ile Belçika, Batı Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın da içerisinde olduğu ve şu anki mevcut AB birliğinin temeli olarak kabul edilen birlikteliğin ilk adımı atılmıştır. Başlangıçta 6 üyeden oluşan birlik gün geçtikçe daha çok büyüyerek güçlenmiş ve özellikle Sovyetler Birliğinin dağılması ile bünyesine bir çok ülkeyi dahil etmiştir. Siyasi ve ekonomik açıdan daha da güçlenmek adına 1992 yılında ortak pazar başlamış ve 1999 da ise parasal birlik kurmuş, parasal birliğin kurulmasından sonra mali ve parasal politikaları daha da güçlenen birliğin ortak pazar alanlarında ekonomik entegrasyonu iyice geliştirilmiştir (www.setav.org, Erişim Tarihi: 12.10.2018).

Sonraki yıllarda AB ya da Avro Birliği olarak anılmaya başlayan birlik, zaman içerisinde tüm ülkelerde bir çok alanda ciddi bir değişim süreci yaşanmıştır. Avrupa birliği 2008 yılına kadar her türlü alanda özellikle de ekonomik alanda istikrar içerisinde yaşamıştır. Ancak 2008 de yaşanan küresel kriz ile başlayan sıkıntılara, 2011 yılında Arap Baharı olarak anılan Ortadoğu'da başlayan krizler ile birlikte birçok sıkıntılar ile karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Ortadoğu'da yaşanan olaylar yüzünden ve birlik üyeleri arasında meydana gelen krizler neticesinde üyeler arası kırılganlıklar baş göstermiş ve birliğin sürdürebilirliği noktasında ciddi endişeleri beraberinde getirmiştir. 2008'de baş gösteren ekonomik kriz, Avrupa'nın çoğunluk olarak güney kısmını

kapsayan Portekiz, İspanya, İtalya, İrlanda ve Yunanistan gibi ülkelerde ortaya çıkan borç krizi ile kısa süre içinde Avrupa Bölgesi'nin temelinde olan sıkıntıları gün yüzüne çıkarmıştır. Güney Kıbrıs Rum kesimi ve aynı dönemde İtalya başta olmak üzere bir çok AB üyesi ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamış, bunun sonucunda da 2008 ekonomik krizinin başlamasından sonra uzun süreli ciddi resesyonlar ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Doğal olarak ekonomik alanda yaşanan sorunlar özellikle son yıllarda siyasi ve jeopolitik risklerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Diğer taraftan Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı, diğer yandan Hollanda, İtalya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde AB karşıtı partiler de ciddi yükselmeler ve kazanımlar elde etmeleri sonucunda, AB'nin devamına dair ciddi tartışmalar başlamıştır (https://dogruhaber.com.tr, Erişim Tarihi: 10.10.2018).

Avrupa birliği 25 Mart 2017 tarihin de 60. Kuruluş yılını kutlamıştır. Avrupa Birliği sadece Avrupa kıtasında yüzyıllar süren savaşları sona erdiren bir proje olmamış aynı zamanda, tüm dünyada barış, refah ve istikrar arayışlarının ulaşabildiği örnek bir birlik olmuştur. Avrupa Birliği, daha geniş bir tarihsel ve yapısal boyutta incelendiğinde 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan modern devletin, dünyanın başka hiçbir bölgesinde görülmeyen bir ölçekte yeniden yapılandırıldığı, farklı ve özgün bir siyasal girişimi temsil etme bakımından örnek olmuş bir yapıdır. Bundan dolayı, Avrupa Birliği, hem bir barış ve istikrar projesi olması, hem de beş yüzyıllık modern bir devleti, doğduğu topraklarda uluslar üstü bir bütünleşme içinde yeniden örgütlemesi açısından, benzersiz bir siyasal deneyimdir (Caporaso, 1996; Reid, 2005; McCormick, 2007; Hix ve Hoyland, 2011).

Fakat oluşturulan bu özgün siyasal yapı birlik ülkeleri arasında eleştirilmeye ve özellikle son on yılda tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmanın fitilini de 2008 yıllında Amerika'da patlak veren ve etkileri halen devam eden ekonomik küresel kriz ciddi şekilde tetiklemiştir. Bu tartışmanın en önemli konusunu da birlik içersinde gittikçe derinleşen ekonomik sorunlardan kaynaklı, üyeler arasında siyasal bir krizin gün yüzüne çıkmasıdır. Yaşanan bu siyasal krize en güzel örnek de Brexit (Birleşik Krallık'ın) 23 Haziran 2016 yılında birlikten ayrılma kararıdır. Bu süreçten sonra Avrupa Birliğinin dağılma olasılığı uzun süre gündemde yer almıştır. Bu yaşanan Brexit olayının üstüne Suriye'deki iç savaş ve bütün Avrupa'yı ciddi sorunlar yaşatan mülteci akınının yönetiminde yaşanan sıkıtılar, ortak bir çözüm bulunamaması, farklı tartışma ve

sorunları beraberinde getirmiştir. Daha da önemlisi 2015-2016 yıllarında bir çok ülkede damgasını vuran terör saldırıları sonucunda Avrupa Birliğine, Avrupa'nın bir çok kurumlarına karşı giderek artan şüphecilik ve Avrupa Birliği karşıtı olan aşırı sağ partilerin ve popülist söylemlerin, Avrupa çapında yükselmesine neden olmuştur (Caporaso, 1996; McCormick, 2007; Hix ve Hoyland, 2011).

Avrupa'da yaşanan bu belirsizlik ve gerilimlerin genel bağlamı, kuşkusuz ABD'de Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle şiddetini arttıran küresel ekonomik istikrarsızlıklar ve siyasal/jeopolitik güç ilişkilerinde yaşanan dönüşümler olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle bölgesel olarak da, 2015'den bu yana, sadece Türkiye'nin değil, Avrupa Birliği'nin de oldukça yakınında yaşanmakta olduğu, Suriye iç savaşı kaynaklı terörizm olayları terör tehdidi, hem ABD hem de diğer tüm Avrupa ülkelerini oldukça gerilimli bir politikaya ve sınırlayıcı, korumacı tedbirler almaya yöneltmiştir (De Grauwe, 2010; Herman, 2017).

Türkiye'nin Avrupa ülkeleri özellikle Hollanda ve Almanya ile yaşadığı krizi 2017 yılındaki yaşanan sorunlara bağlamak doğru değildir. AB'nin iki büyük ülkesinde iktidara gelen liderler, Almanya'da Şansölye Merkel ve Fransa'da da Cumhurbaşkanı Sarkozy, Türkiye'nin tam üyeliğine açıkça karşı çıkarak alternatif ilişki biçimlerinden söz etmeye başlamışlardır. Bu dönemde imtiyazlı ortaklık (privileged partnership) genişletilmiş ortak üyelik (extended associated membership) gibi söylemler ile Türkiyeyi dışlamaya başlamışlardır. Genişletilmiş ortak üyelik Türkiye'yi ekonomik olarak Birliğe bağlı tutarken, Konsey'de karar alma mekanizmalarına hiçbir şekilde dâhil etmeyen ve asıl üyelik olasılığını ortadan kaldıran modellerdir Karakaş, 2007-2008: 39).

Bu nedenle de bu tür modeller Türkiye tarafından şiddetle reddedilmiştir. 2011'den itibaren reformların durmasıyla birlikte Avrupa Birliğinde yaşanmaya başlayan gerileme, 2013'e gelindiğinde müzakereleri fiilen donma noktasına getirmiştir. (Aydın ve Kaliber, 2016; Yılmaz, 2016: 88; Öniş ve Kutlay, 2017: 15-16).

2015 sonrasında ise, her iki taraf için de güvenlik sorunlarının siyasal alanı ve üyelik müzakerelerini domine ettiği, buna paralel olarak ilişkilerin sınırlandığı ve zaman zaman ciddi gerilimlerin yaşandığı, özellikle Türkiye'deki anayasa referandumu ve Avrupa'daki seçim süreçlerinin siyasal ve toplumsal ilişkileri yıprattığı bir uzaklaşma dönemi başladı. Avrupa ile Türkiye arasında yaşanan bu siyasal krizin en önemli

nedenlerinden biri bazı Avrupa ülkeleri Türkiye'nin "iç meselesi" olan anayasa değişikliğinde açıktan 'Hayır' tarafını tutmaları başta AB kurumları olmak üzere, NATO, BM ve Avrupa Konseyi ise yaşananlar karşısında ikircikli ya da orta yolcu bir tutum takınmaları ciddi şekilde krizi tetiklemiştir (Köseoğlu, 2017).

Bunun yanı sıra özellikle AB'nin en önemli iki üyesi olan Hollanda ve Almanya ile yaşanan en önemli sorunlar, Türkiye'nin 16 Nisan 2016 yılında Başkanlık Sistemi'ne geçiş amaçlı anayasa değişikliği referandumu yapacağı dönemde, iktidar partisinin, yurt dışındaki yaşayan vatandaşlara yönelik yapmayı planladığı mitinglere izin vermemesi ile patlak vermiştir. Çünkü anayasa referandumu, Avrupa kamuoyunda ve Avrupa Birliği (AB) düzeyinde "Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde geri adım" olarak algılandı. Bu algılama sonucunda AB ülkeleri ile iktidar partisi AKP hükümeti arasında gerilimli süreç başladı. Bu yaşanan gerilimli diyalog süreci sonucunda, Almanya'nın başını çektiği birçok Avrupa ülkesi, Türk siyasetçilerinin yapmayı planladığı tüm mitingleri iptal ettiler ve izin vermediler. Sorunların en üst seviyeye çıktığı olaylardan bir tanesi ise; tarihsel bağımızın en eski olduğu, 406 yıllık dostane bir ilişkimizin bulunduğu Hollanda Hükümetinin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanının 2017 Mart ayında Hollanda'ya ziyaret yapmak istemesi ve bu ziyaret esnasında uçağına iniş izni verilmemesidir. Bu olaydan hemen sonra "Türkiye dışında bulunan Hollanda Büyükelçisi'nin bir müddet görevine dönmesini arzu etmediğimizi bildiririz" ifadesiyle ilişkiler fiilen maslatahgüzar seviyesine indirildi. Hollanda ile yaşanan ikinci büyük kriz de, Almanya'da olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Sayan'nın karayoluyla Rotterdam'a gitme kararıyla zirve yapmıştır. Aile Sosyal Politikalar Bakanı'nın Türkiye'nin Rotterdam Konsolosluğu'na varışına 30 metre kala aracı polis müdahalesiyle durdurulmuş, Hollanda, Rotterdam'daki Türk temsilciliklerini de polis barikatı altına alarak giriş - çıkışlara kapatılmıştır. Hollanda hükümeti, geri adım atmayarak, 12 Mart gece yarısı Sayan'ı "istenmeyen kişi" ilan edmiş ve sınır dışı etme kararı almıştır. Sayan, Hollanda polisi eşliğinde Almanya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır (Köseoğlu, 2017).

Diğer bir sorun da; Rusya'nın Avrupa'nın doğusunu baskı altında olan bir politika izlemesidir ki; bu dönemde Avrupa Birliği Rusya'ya karşı İngiltere ve Amerika tarafından "yüzüstü" bırakılmaştır. Diğer tarafta Güneydoğu komşusu Türkiye ile de ilişkileri iyi gitmemekte ve ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu yaşanan sorunlar

yüzünden yavaş yavaş Türkiye'nin Avrupa Birliğine olan stratejik ortaklık güvenini kaybetmesi AB'yi yalnızlaştırmıştır. Özellikle mülteci sorununda Türkiye'ye verilen yardım sözlerinin tutulmaması, mültecilere ilişkin Geri Kabul Anlaşması'nın tam olarak uygulanmaya konmaması, 15 Temmuz Türkiye'nin yaşadığı darbe girişimine karışan kişilere sahip çıkılması, darbe girişiminin stratejik bir ortaklığa sahip olan Türkiye'nin yanında yer alınmaması, darbe girişiminin kınanmaması hatta daha da önemlisi darbecilere verilen "açık" destek Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaşmasına ve bağımsız hareket etmesine neden olmuştur (https://dogruhaber.com.tr/, Erişim Tarihi: 25.09.2018).

Özet olarak, Avrupa ülkelerinin Rusya'nın hamleleri ve kendi tarzında bir Real politiğe geri dönüşü karşısında güçsüz kalması, en esaslı konularda bölünmeler yaşamaya başlaması, Suriye İç savaşı kaynaklı karşı karşıya bulunduğu büyük göç meselesinde de "Birlik" olarak ortaya çıkamaması, birliğin başta da on yıl kadar önce "tarihin akışının ters tarafında kaldıkları" için büyük hevesle arasına aldığı Merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerini, "Birlik"te olmaktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek hususunda ikna edememesi, işsizlik ve zayıf ekonomik göstergeler bir kenara, aşırıcılığın ve yabancı düşmanlığının artan cazibesine, İngiltere'nin birlikten ayrılması sonucumda son yıllarda eski dönemde sükûnetten çok karmaşa yaşamasına ve doğal olarak da birlik dışı diğer bazı ülkeler ile de sorunlara neden olmuştur. Özellikle de Türkiye ile ciddi siyasi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur (http://www.aljazeera.com.tr, Erişim Tarihi: 25.09.2018).

Kuşkusuz Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında yaşanan bu siyasal kriz Türkiye ekonomisini ve birçok sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak en büyük negatif etkisi turizme olmuştur. Bu olumsuz etki özellikle Hollanda ve Almanya çıkışlı turist sayının ciddi oranda azalmasına neden olmuştur. Yenişehirlioğlu yaptığı çalışmalarda terörizm, ekonomik ve politik olmak üzere farklı boyutta ortaya çıkan krizlerin turizme olan talebi etkilediğini belirtmiştir. Türkiye'de yaşanan uluslararası politik krizlerin turizmi çeşitli yönlerden etkilediğine yapılan birçok çalışmada değinilmiştir (Yenişehirlioğlu vd., 2014).

Aynı şekilde, Neumayer (2004) yaptığı çalışmada politik krizlerin yurt dışından ülkeye gelen turistler üzerinde negatif bir etkiye neden olduğunu belirtmiştir. Örnek olarak; Cohen ve Neal yaptıkları çalışmada yaşanan politik krizlerin Mısır turizmine

etkilerini araştırmışlardır. Yaşanan politik huzursuzlukların turizmi etkilediği sonucuna varmışlardır.

Diğer başka bir çalışmada Yenişehirlioğlu, politik krizlerin dış ticaret ve turizm verileri üzerindeki etkisi incelemiştir. İtalya ile 1998 yılında yaşanan "Öcalan krizi" sonucunda İtalyan turistlerin yaşanan politik olaydan olumsuz etkilendiklerini söylemiştir. Söz konusu çalışmada İsrail ile Türkiye arasında yaşanan "One Minute" krizinin de İsrailli turist sayısında azalmaya neden olduğunu ifade etmiştir. Fransa ile 2001 yılında yaşanan "Ermenistan Krizi" ise Fransa ile olan turizmi çok fazla etkilememiştir. Tüm bunlarla birlikte çalışmada uluslararası politik krizin derinliğine göre turizmi etkilediği sonucuna varılmıştır (Yenişehirlioğlu vd., (2013).

Bir diğer çalışmada 'Arap Baharı' olarak ifade edilen Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan politik krizleri ele alınmıştır. Çalışmada Mısır'da yaşanan politik krizin turizm üzerinde etkisi incelenmiştir. Söz konusu çalışmada Mısır'da turizm talebinde, krizin başladığı Ocak 2011'den Aralık 2011'e kadar önceki yıla göre yaklaşık yüzde 33 oranında daralma olduğu ifade edilmiştir (Yenişehirlioğlu vd., 2014).

Rasyonel tüketiciler olan turistler, bir bölgede siyasal sorunlar ve şiddet hali olduğunda o bölgeye gitmektense, daha güvenli bölgeleri seçmektedirler. Dolayısıyla bir ülkenin başka bir ülke ile yaşayacağı bir politik kriz, o ülkenin turistler nazarında istikrarsız bir ülke olduğu imajını da oluşturacak ve turistlerin o ülkeyi tercih etmemelerine sebep olabilecektir (Enders ve Sandler, 1991; Enders vd., 1992; Isaac, 2010).

Hollanda ve Almanya krizleri 2016 yılında başlamış olup, 2017 de artarak devam etmiştir. Bunun sonucunda tablo 17 de görüldüğü üzere Hollanda' dan gelen tursit sayısında 2015 normal sezona göre 2017 sonu itibariyle %65 oranında düşerek 1.232.487 den 799.006'ya gerilemiştir.

Tablo-17: 2015-2017 Yıllarında Hollanda ve Almanya ile Politik Krizi Öncesi ve Sonrasında Gelen Turist Sayıları ve Aylara Göre Değişim Oranları

Yıl	HOLLANDA					ALMANYA				
	2015	2016		2017		2015	2016		2017	
Ay	Kişi (Bin) Değişim (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)	Kişi (Bin) Değişim (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)	Kişi (Bin)	Değişim (%)
Ocak	23,903	24,031	0,54	18,888	-21,40	115,993	114,208	-1,54	78,750	-31,05
Şubat	32,428	32,827	1,23	24,676	-24,83	152,911	138,338	-9,53	96,775	-30,04
Mart	34,144	31,238	-8,51	25,279	-19,08	279,179	231,244	-17,17	130,310	-43,65
Nisan	104,695	103,490	-1,15	73,351	-29,12	381,346	246,226	-35,43	262,730	6,70
Mayıs	179,948	99,955	-44,45	63,737	-36,23	623,685	427,219	-31,50	295,007	-30,95
Haziran	107,955	72,925	-32,45	57,439	-21,24	556,649	345,714	-37,89	383,172	10,83
Temmuz	277,792	201,374	-27,51	190,810	-5,25	798,295	660,532	-17,26	680,616	3,04
Ağustos	172,603	138,514	-19,75	129,813	-6,28	842,024	551,380	-34,52	572,837	3,89
Eylül	114,475	75,547	-34,01	77,161	2,14	664,300	424,447	-36,11	422,955	-0,35
Ekim	117,984	78,643	-33,34	84,522	7,48	730,227	491,059	-32,75	412,855	-15,93
Kasım	33,527	22,432	-33,09	24,574	9,55	258,613	131,217	-49,26	115,890	-11,68
Aralık	32,985	25,360	-23,12	28,756	13,39	177,570	128,490	-27,64	132,756	3,32
Toplam	1.232.487	906.336	-26,46	799.006	-11,84	5.580.792	3.890.074	-30,30	3.584.653	-7,8

Kaynak:http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html (12.10.2018)

Tablo 17 de görüldüğü üzere Türkiye'ye en çok turist gönderen Almanya'da normal sezon olan 2015 yılında 5.580.792 kişi gelmiş ancak kriz yılı olan 2017 de yılsonu itibari le bu sayı %64 azalarak 3.584.653 kişiye düşmüştür.

Tablo-18: 2015-2017 Yıllarında Avrupa Ülkelerinden Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Karşılaştırması

Milliyet	Yıllar			Milliyet Payı(%)			% Değişim Oranı	
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2016/ 2015	2017/2016
Almanya	**5 580 792**	**3 890 074**	**3 584 653**	**15,40**	**15,34**	**11,06**	**-30,30**	**-7,85**
Avusturya	486 044	310 946	287 746	1,34	1,23	0,89	-30,03	-7,46
Belçika	617 406	413 614	419 998	1,70	1,63	1,30	-33,01	1,54
Çekya	212 464	87 328	126 567	0,59	0,34	0,39	-58,90	44,93
Danimarka	408 841	329 618	269 026	1,13	1,30	0,83	-19,38	-18,38
Finlandiya	213 803	122 185	97 112	0,59	0,49	0,30	-42,85	-20,52
Fransa	847 259	555 151	578 524	2,34	2,19	1,79	-34,48	4,21

Hollanda	**1 232 487**	**906 336**	**799 006**	**3,4**	**3,57**	**2,47**	**-26,46**	**-11,84**
İngiltere	2 512 139	1 711 481	1 658 715	6,93	6,75	5,12	-31,87	-3,08
İrlanda	101 379	54 221	50 102	0,28	0,21	0,15	-46,52	-7,60
İspanya	236 063	106 582	106 757	0,65	0,42	0,33	-54,85	-0,16
İsveç	624 649	320 580	289 134	1,72	1,26	0,89	-48,68	-9,81
İsviçre	380 338	215 194	206 479	1,05	0,85	0,64	-43,42	-4,05
İtalya	507 897	213 227	205 788	1,40	0,84	0,63	-58,02	-3,49
İzlanda	9 579	3 314	2 455	0,03	0,01	0,01	-65,40	-25,92
Lüksemburg	12 764	4 831	4 922	0,04	0,02	0,02	-62,15	-1,88
Macaristan	140 197	64 737	79 899	0,39	0,26	0,25	-53,82	23,42
Norveç	282 210	156 215	116 180	0,78	0,62	0,36	-44,65	-25,63
Polonya	500 779	205 701	296 120	1,38	0,81	0,91	-58,92	43,96
Portekiz	56 312	27 015	26 727	0,16	0,11	0,08	-52,03	-1,07
Slovakya	151 514	61 477	97 967	0,42	0,24	0,30	-59,42	59,36
Yunanistan	755 414	593 150	623 705	2,08	2,34	1,92	-21,48	5,15
Toplam Avrupa	**15 870 330**	**10 352 977**	**9 927 582**	**52,70**	**51,92**	**40,57**	**-31,10**	**-0,10**
Türkiyeye Gelen Toplam Yabancı	**36 244 632**	**25 352 213**	**32 410 034**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**-30,05**	**7,84**

Kaynak**:**https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/milliyetlerine-gore-gelen-yabanci-ziyaretciler (12.10.2018)

Bu bağlamda AB Krizi'nin Türkiye'ye gelen turist sayısında krizin çıktığı yıl olan 2017 yılında bir azalmaya neden olduğu aşağıdaki tablolarda ortaya konulmuştur. Tablo 18'de açıkça görüldüğü gibi kriz öncesi 2015 yılında Avrupadan gelen toplam tursit saysısı 15 bin 870 bin 330 olarak gerçekleşmiş krizin yaşandığı 2016 yılında ise %-30,10 düşürek 10 milyon 352 bin 977 kişiye düşmüştür. Krizin bir yıl sonrası 2017 yılında 9 milyon 928 bin 582 olarak gerçekleşmiştir. Ancak en büyük sayısal düşüş Hollanda ve Almanya pazarında yaşanmıştır. Almanya'dan 2016 yılında 2015 yılına göre %-30,30, 2016 yılından 2017 yılına ise %-7,85 düşüş yaşanmış, Hollanda pazarında ise 2016 yılında 2015 yılına göre %-26,46 ve 2017 yılında 2016 yılına göre %-11,84 oranında ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Tablo-19: Dünyada En Çok Ziyaretçi Alan İlk 10 Ülke ve Dünya Turizm Pastasından Aldıkları Pay (2015-2016-2017)

	Ülke	2015	2016	2017		
		Kişi (milyon)	Kişi (milyon)	Kişi (milyon)	2017 Yılında ki de Payı (%)	2016/2017 ye Değişim (%)
1	Fransa	84,5	82,6	88,9	6,7	7,6
2	İspanya	77,5	75,6	82,2	6,2	8,7
3	ABD	68,5	75,6	72,9	5,5	-3,6
4	Çin	56,9	59,3	59,3	4,5	0,0
5	İtalya	50,7	52,4	57,8	4,3	10,3
6	**Türkiye**	**39,5**	**33,3**	**39,9**	**3**	**31,7**
7	Meksika	32,1	34,9	39,3	3	12,6
8	İngiltere	34,4	35,8	38,7	2,9	8,1
9	Almanya	35	35,6	37,6	2,9	5,6
10	Tayland	29,9	32,6	34,7	2,6	6,4
	Dünya	**1,189,0**	**1,235,0**	**1,322**	**100,0**	**7,0**

Kaynak: World Tourism Organization (UNWTO), 2017

Türkiye 2016 Avrupa ülkeleri ile yaşanan kriz öncesi Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre 2015 yılında aldığı pay yaklaşık %3,3 iken 2016 yılında % 2,7 y kadar düşmüştür.

Tablo-20: 2000 - 2017 Yılları Arası Türkiye Turizminin Dünya Turizmin Pastasından Aldığı Pay Turist sayısı ve Turizm Geliri olarak

Yıllar	Dünya		Türkiye		Türkiyenin Payı (%)	
	Toplam Turist Sayısı (Milyon Kişi)	Toplam Turizm Geliri (Milyon Dolar)	Toplam Turist Sayısı (Milyon Kişi)	ToplamTurizm Geliri (Milyon Dolar)	Turist Sayısına Göre	Turizm Gelirine Göre
2000	697	475	10,4	9,1	1,5	1,93
2001	693	462	11,5	10,0	1,67	2,18
2002	714	474	13,2	11,9	1,85	2,51
2003	691	525	14,0	13,2	2,03	2,51
2004	763	622	17,5	15,8	2,3	2,55
2005	803	678	21,1	18,1	2,63	2,68
2006	846	735	18,9	16,8	2,24	2,29
2007	898	772	23,3	18,4	2,6	2,39
2008	922	944	26,3	21,9	2,85	2,3
2009	880	887	27,0	21,2	3,0	2,3
2010	939	925	28,6	20,6	3,1	2,2
2011	980	960	31,4	23,6	3,2	2,4
2012	1035	985	31,7	24,0	3,1	2,3
2013	1087	1159	32,3	26,1	3,1	2,2
2014	1134	1245	36,8	34,3	3,2	2,7
2015	**1186**	**1232**	**29,7**	**36,2**	**2,5**	**2,8**
2016	**1235**	**1220**	**31,4**	**22,1**	**2,55**	**1,9**
2017	**1322**	**1422**	**38,6**	**26,3**	**2,9**	**1,9**

Kaynak: World Tourism Organization (UNWTO), 2018

Tablo 20'de Türkiye'nin dünya turizm pastasından 2000 yılından itibaren aldığı paylar görülmektedir. 2016 Avrupa krizi öncesi Dünya turizm pastasından kişi sayısı olarak ortalama %2,5'ini, gelir bakımından da %2,8 alırken, krizin yaşandığı yıl ve sonrası kişi sayısı bakımından aldığı pay yaklaşık olarak korunurken ve hatta 2017 yılında artış göstermişken, gelir açısından 2015 yılında %2,8 iken, 2016 yılında ve 2017 yılında %1,9'a düşmüştür. Avrupa krizinin Türk turizmi üzerine yapmış olduğu en büyük olumsuz etki gelir bakımından olmuş ve arz talep dengesi bozulduğu için Türkiye turist için çok ucuz bir turzim destinasyonu ve ucuz ürün konumuna düşmüştür.

Tablo-21: 2000-2017 Yılları Arasında Türkiye'nin Dünya Turizmindeki Sıralama Durumu

Yıl	Turizm Gelir	Ziyaretçi Sayısı
2000	14	20
2001	11	17
2002	12	17
2003	9	15
2004	8	12
2005	8	9
2006	9	12
2007	10	9
2008	9	8
2009	9	7
2010	9	7
2011	12	6
2012	12	6
2013	12	6
2014	11	6
2015	11	6
2016	15	10
2017	12	6

Kaynak: World Tourism Organization (UNWTO), 2018.

Türk turizmi uzun yıllar Dünya da en çok tursit ağırlayan ülkeler içersinde ilk on da yer alırken 2016 yılında terör olayları ve Avrupa ülkeleri ile yaşadığı sorunlardan dolayı kıl payı ilk ondaki yerini korudu ancak 4 basamak birden düştü. Gelir bakımından da 11 sırada iken 2016 yılında 15 ci sıraya geriledi. Ancak 2017 de çok iyi bir performans sergileyerek tursit sayısı bakımından yine 2015 teki 6.sırasına yerleşti.Tablo 21'de 2000 yılından 2017 yılına kadar Türkiyenin Dünya turizm sıralamasındaki durumu görülmektedir.

3.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK UYGULANAN KAMU POLİTİKALARI

3.1.Turizm Politikası Kavramı

Politika devlet faaliyetlerini etkileme ve yönlendirme işidir. İyi politikalar uzun yıllar tecrübesi olan, sağlam ve geleneği olan devletlerde üretilebilir. İşte bin yıldan fazla bir devlet geleneğine sahip bir ülke olan Türkiye'de de bu rasyonel ve etkin politikaların olması beklenmektedir. Siyasette, ekonomide, sporda, sanatta ve her alanda hedef yükselten Türkiye turizmde de dünya sıralamasında **ilk beşin içerisinde olmayı** hedeflemektedir (Batman, Türkay vd., 2009: 20).

Turizm politikası, bir ülkede genel ekonomi politikasına uygun olarak, bir yandan iç ve dış turizmin geliştirilmesi ve yönlendirilmesi, turizmin ekonomik (turizmin gelir ve gider sağlayıcı istihdam yaratıcı) fonksiyonlarından en rasyonel biçimde yararlanılması gibi ekonomik hedeflere, diğer yandan, sosyal, kültürel gibi ekonomik nitelik taşımayan meta ekonomik (iktisat dışı) hedeflere ulaşmak için kamu yönetimleri tarafından alınan önlemlerin ve yapılan müdahalelerin tümüdür (Olalı, 1990: 30).

Turizm politikası, turizmden sağlanan ekonomik, sosyal ve kültürel kazançların en yüksek düzeye çıkarılmasını ve maliyetleri ise en aza indirmeyi amaçlayan dinamik bir politika olarak tanımlanmıştır. Politikanın ekonomik karakteri turizm sektörünün ülkenin koşullarından soyutlanamamasını ve koşullar değiştikçe değişen verilere göre, önerilerin ve önlemlerin değişeceğini, böylece uygulamalara bilinçli bir esnekliğin getirilmesini ifade eder (Çetin-Yalnız, 1976: 32).

Bir başka tanıma göre turizm politikası; örgütlenmiş toplumlarda özellikle devlet tarafından turistik gelişmenin gidişine bilinçli bir biçimde müdahale etmektir. Bu müdahalenin temel hedefleri şöylece özetlenebilir: (Olalı, 1990: 30)

- Turizm politikası, turizmin arz ve talep yönündeki durumunu ve mevcut koşulların ıslahını gerektiren nedenleri belirler.
- Turizm Politikası, turizm alanında uygulanmakta olan ve önerilen müdahalelerin, alınacak önlemlerin yapacağı etkileri araştırır.
- Turizm politikası turizmin gelişmesi için yeni hedefler, araçlar ve olanaklar ortaya koyar.
- Turizm politikasının hedefi ekonomiktir ve turizmin sağladığı ekonomik yararları en yüksek düzeye çıkarmayı hedefler.

- Turizm alanında psikolojik ve sosyal engelleri, çelişik fikir ve davranışları frenler.
- Turizm alanında sağlam ve güvenilir meslek kuruluşlarının oluşmasını özendirir, destekler ve böylece turizm endüstrisinin değişik alanlardaki faaliyetlerinin tatmin edici şekilde sürdürülmesini ve otokontrolü sağlar.
- Turizmin uluslararası piyasaya girmesine yardımcı olur.
- Turizmin yarattığı dışsal ekonomilerin olumlu yönlerini geliştirip, genel ekonomi politikaları içinde sektörün düzenli ve dengeli gelişmesini sağlar.
- Turizmin sağlık, dinlendirici, kültürel fonksiyonlarından mümkün olan en çok bireyi yararlandırır.
- Turizme sanayileşme yoluyla kalkınmanın bir alternatifi olarak bakılmasını önler, açıktan eylemleri durdurur, turistik kapitali sistematik bir şekilde korur ve işletir. (Batman-Türkay, 2009:15).

Turizm olayı bir ülkenin değişik ekonomik ve sosyal faaliyetleri ile yakından ilgili olduğundan turizm politikasını ve bu politikanın temel hedeflerini de ülkenin genel ekonomik ve sosyal politika hedeflerinden tümüyle soyutlamaya olanak yoktur. Bu nedenle; turizm politikasının hedefleri ve başarı koşulları doğrultusunda incelemek zorunluluğu vardır. Turizm politikasının başlıca hedeflerini şöyle sıralayabiliriz (Olalı, 1990: 39-46):

- Ekonomik büyümeye katkıda bulunmak,
- Tam istihdamın gerçekleşmesine yardımcı olmak
- Fiyat istikrarının gerçekleşmesine yardımcı olmak
- Dış ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmak
- Uluslararası turistik amaçlı insan hareketlerine etki etmek
- Turizmin sosyal fonksiyonundan bireyleri yararlandırmak
- Ekonominin üretim çeşitliliğini arttırmak
- Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmaya yardımcı olmak
- Bölgeler arası gelişme farklarını gidermeye ve dengeli kalkınma hedefine katkıda bulunmak
- Doğal ve tarihsel kaynakları korumak
- Turizmin sağlık ve politik fonksiyonlarından daha çok bireyin yararlanmasını sağlamak.

3.2.Turizm Politikasının Araçları

Turizm politikasının uygulanmasında belirlenen hedeflere ulaşabilmek için kullanılan araçları iki başlık altında toplamak mümkündür (Çitlioğlu, 1978: 40-42);

- Arzı etkileyen araçlar: turistik arz üzerinde uygulamada turizm politikası yoluyla yapılabilecek etkilemelerin başında kuşkusuz arz kapasitesinin arttırılmasıyla birlikte mevcut arz kapasitesinin iyileştirilmesine yönelik önlem ve çalışmalar yer almaktadır. Genellikle karma ekonomik sistemin belirlendiği ülkelerde, turistik arz kapasitesinin arttırılmasına yönelik, alt yapı ve ulaştırma sektörü yatırımları kamu eliyle yapılmakta ayrıca sabit sermaye fazlalığı konaklama tesislerinin yarattığı sosyal karlılığın benzer nedenlerle özel girişim lehine özendirici önlemler de getirilmektedir.(Kredi, vergi muafiyeti, vergi bağışıklığı, vergi indirimi vb.)
- Talebi etkileyen araçlar: bir turistin belirli bir fiyat düzeyi (iç turizm) ya da döviz kuru (dış turizm) çerçevesi içinde elde etmek istediği turistik mal ve hizmetler bütünü "turistik talep" olarak tanımlanabilir (Akoğlu, 1967: 14).

Bir turizm politikasını oluşturan elemanlar şu başlıklar altında sıralanabilir (Coşkun, 2010: 9-11).

- Turizm Planı: Turizm planı, belirli bir dönemde turizm sektöründe ulaşılacak hedefleri, bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçları, yapılacak işleri, parasal ve fiziksel olanakları, işlerin kimler tarafından ne zaman ne kadar sürede gerçekleştirileceğini gösterir (Sezgin, 2001: 147). Turizm politikalarının genel bir turizm planına dayanması zorunludur.
- Örgüt: Turizm örgütü, turizm ile ilgili çalışmaları koordine ederek örgütleyen, turizmle ilgili her türlü kamu, yarı kamu ve özel kuruluşların turizmin amaçlarına hizmet eden faaliyetlerini bir araya getiren, turizm politikasını yürüten bir kuruluştur. Turizm politikasının ikinci aracı hukuki bir statüye dayanan, desteklenen etkili bir örgüt (organizasyon)tür. Turizm alanında ciddi çalışmaların yapılması, etkin bir turizm örgütünün var olmasına bağlıdır. Örgütün bir kamu veya özel kuruluş statüsüne sahip olması ya da karma bir yapıya sahip olması, bakanlık veya komiserlik biçiminde kurulması tartışılabilir.
- Parasal Kaynaklar: Turizm politikasının önemli bir aracı da paradır. Çünkü yeterli kaynak sağlanmadan politikayı uygulamak, örgüte hareket ve dinamizm vermek olanağı yoktur.

- Otorite: Kanunların ve özellikle turizmle ilgili mevzuatın uygulanması, emirlerin yerine getirilmesi için kamu yöneticilerinin elindeki gücü ifade eder.
- Koordinasyon: Turizmin kendine has özelliklerinin bulunması ve birçok ekonomik konuları yakından ilgilendiren bir olay olması işbirliğini zorunlu kılar. Dünyanın birçok ülkesinde turizm ve turizm endüstrisi ile ilgili konularda idarenin çeşitli kuruluşları, mahalli idareleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları turizm konusunda işbirliği yapmaktadır (Sezgin, 2001: 148). Turizm konusunda başarıya ulaşılabilmesi için turizmle ilgisi bulunan bütün kuruluşlar arasında gerekli işbirliğinin yapılması şarttır.
- Esneklik: Esneklik; turizm politikasının başarısı için yetkililerin karar alma, uygulama ve kararları değiştirmede sahip oldukları yeteneği, sağduyuyu, iyi niyeti ve bilinci ifade eder. Böylece katı davranışlar önlenmiş olur.
- Çevre İlişkileri: turizm faaliyetleri fiziksel ve sosyal bir çevrede oluşur. Bu nedenle, turizm faaliyetlerine yön veren politika; fiziksel ve sosyal çevreyi tahrip edici etkileri önlemeli ve koruyucu önlemler alınmalıdır.
- Denge: Turizm politikası, bir yandan arz ve talebin optimal noktada dengelenmesine, diğer yandan alt yapı ile üst yapı arasında denge sağlanmasın olanak vermeli böylece kaynak savurganlığına ve darboğazlara yol açmamalıdır.
- İnsan: İnsan, emek-yoğun bir sektör olan turizmin tam içinde yer almaktadır. Turizm endüstrisi bir hizmet endüstrisi olduğu için, insan bu endüstrinin daima temelini oluşturmaktadır. Çünkü yer değiştiren de hizmet eden de insandır. Bu nedenle faaliyetlerin başarıya ulaşması gerçekte insanın kalitesine bağlıdır.
- Kontrol: Turistik faaliyetler her aşamada kontrol fonksiyonunu gerektirir. Bu bakımdan kontrol, turizm politikasında hedeflere ulaşmak, sorumluları saptamak, sapmaları belirlemek ve sapmaların nedenlerini ortaya koymak bakımından son derece önemli bir elmandır (Olalı, 1990: 41).

3.3.Turizm Politikası Uygulamaları

Türkiye de turizm politikası uygulamalarını, cumhuriyet öncesi dönem, planlı dönem öncesi (1923-1963), planlı dönem ve sonrası (1963'den günümüze) olarak sınıflandırılabilir. Cumhuriyet dönemi öncesi dönemde, konaklama hizmetlerinin geliştiği söylemek mümkündür.

3.3.1 Planlı Dönem Öncesi Turizm Politikaları (1963 Öncesi Dönem)

Türkiye'de ilk turizm etkinlikleri ile ilgili verilebilecek örnekler arasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'ye getirilen buharlı gemiler sayılabilir. II. Mahmut Döneminde, "Kırlangıç" aldı buharlı geminin alımıyla başlayan deniz taşımacılığı,1829 yılında Tersane-i Amire tarafından alınan Kebir (büyük) ve Sagir (küçük) buharlı gemilerin alınmasıyla gelişmeye başlamıştır. Aynı yıllarda Aynalıkavak Tersanesinde Eser-i Hayır gemisinin yapımına başlanmıştır. Aynı tersanede Mersin Bahri ve Tairi Bahri adlı iki gemi daha inşa edilmiş ve bu gemilerle Bandırma ve Tekirdağ seferleri yapılmaya başlanmıştır. Bu gemiler aynı zamanda Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğünün de başlangıcı olmuştur. Bu gemilerin ardından 1838 yılında Fransa seferi yapmak üzere Peyki Sevket vapuru inşa edilmiştir" (Kozak ve Diğ., 2000: 107).

Avrupa'ya ilk seyahat eden Osmanlı padişahı Abdülaziz, gezdiği bir uluslararası fuardan esinlenerek, İstanbul Sultanahmet Meydan'ında "Sergi-i Umumi-i Osmani" adlı bir serginin açılmasını istemiştir. 28 Şubat 1863 tarihinden 17 Temmuza 1863 tarihine kadar açık kalan bu Uluslar arası Sergi, Osmanlının modern anlamdaki ilk turizm hareketi olmuştur. Bu serginin ardından Turizm ile ilgili faaliyetler ve çeşitli etkinlikler oluşturulmaya başlanmıştır. Sergi Umum-i Osman-i den 2 ay sonra Avrupa'ya ilk düzenli geziler başlamış oldu. Mösyö Misiri tarafından bir seyahat acentası kuruldu ve "Ruzname-i Ceride-i Havadis" adlı gazete de acentanın ilk defa bir ilanı verildi. İlanda 42 günlük Avrupa gezisinin ücretinin 75 Osmanlı Lirası olduğunu yazıyordu. "Robert College'in yıllık yatılı ücreti o yıllarda 44 Osmanlı Lirası" olduğu düşünülürse günün koşullarına göre oldukça yüksek bir rakam olduğu ortaya çıkmaktadır (Toprak,2010).

Turizmin ilgi görmeye başlamasıyla birlikte tercümanlık ve rehberlik 1800'lü yıllarda ciddi gelişmeler kaydetmiştir. 29 Ekim 1890 tarihinde yayınlanan "Seyyahine Tercümanlık Edenler Hakkında Tatbik Edilecek 190 sayılı Nizamname" bu mesleğin kurumsallaştırılması çabalarının ilk örneği oldu. Rehberleri belli kurallara bağlayan bu nizamnamenin yürütülmesi görevi, İçişleri Bakanlığı tarafından belediyelere verildi (http://www.tureb.net)(27.09.2018)

Cumhuriyet öncesi dönemde konaklama sektöründe de birkaç önemli adım atıldı. Bunların başında 1898 yılında kurulan ve Türkiye'nin ilk Otelcilik Uzman Okulunun açılması çalışmalarının yapıldığı Pera Palas ve 1841 'de Türkiye'nin ilk oteli olma sıfatını taşıyan Otel D'angleteer ve 1892 yılında açılan Büyük Londra Oteli geliyor. Yabancı şirketlerin özellikle de acenta taşımacılık alanında çalışanların başlattıkları

konaklama yatırımları, birkaç istisna sayılmazsa Türkiye'nin ilk konaklama tesisleri sayılabilir (http://www.tursab.org.tr)(27.09.2018).

Otellerle ilgili olarak da bir mevzuat oluşturulmaya başlanmıştır. 27 Şubat 1895 tarihli "Dersaadet ve Bilad-ı Selasede bulunan otel ve misafirhaneler hakkında talimat" bunlardan biridir. Bu talimatname ile oteller ve misafirhaneler sıkı denetim altında tutulmuştur. Talimatnamede "...otel ve misafirhane sahipleri kabul edecekleri adamların ne taraftan geldiklerini ve isim ve şöhret ve san'at ve ticaretlerini ile tabiiyetlerini mübeyyin olmak üzere matbu cetvelli bir polis defteri tutacak ve bu defterde misafirlerin ne tarihte vürut ve odaları ne vakit isticar eyledikleri mukayyet ve musarrah olacak..." şeklinde kayıt altına alınması gerektiği belirtiliyordu (Toprak, 2010).

Cumhuriyet öncesi dönemde bireysel çabalar ile yürütülmeye çalışılan turizm faaliyetleri, cumhuriyetin ilanından sonra örgütlenme faaliyetleri içine girmiştir. Bu dönemde turizmde örgütlenme adına yapılan en önemli çalışma Atatürk'ün talimatları ile 1923'te Reşit Saffet Atabinen ve bir grup aydın tarafından kurulan "Seyyahın Cemiyeti" (günümüzdeki adıyla Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu) nin kurulması olmuştur.

1924 yılında, bir Fransız şirketi olan Vagon Li (Wagon Lits) ile sözleşme yapılarak, Türkiye'de ilk yataklı vagonun hizmete girmesi sağlanmış oldu. Denizcilik alanında da "Seyir Sefain İdaresi" nin kurulması turizm alanında atılan diğer önemli adımlardır. 1925 yılında kurulan, Türkiye Tayyare Cemiyeti, 1933 yılında Türkiye Hava Yolları İşletme İdaresi adını almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin kurulmasından iki yıl sonra, 8 Kasım 1925 tarih ve 2730 sayılı Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edecekler Hakkında Kararname ile sıkı kurallar belirlendi. Tercüman-rehberlik mesleğine gireceklerin uymaları gerekli esasları 11 maddede toplayan bu kararname rehberlik mesleğinde eğitimin önemini gündeme getirmiş oluyordu (http://www.tureb.net)(27.09.2018).

1930 yılında Dahiliye Vekaleti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti bünyesinde turizm işleriyle sorumlu bir şube kuruldu. Aynı yıl İstanbul Belediyesi'nde İktisat İşleri Müdüriyetine bağlı bir turizm şubesi açıldı. Bu yılın en önemli olayı da Uluslararası Turizm Birliği'nin (AIT) Kongresinin İstanbul'da yapılması oldu (http://www.tursab.org.tr)(27.09.2018).

1934 yılında 2450 sayılı İktisat Vekaleti Teşkilat ve Vazifeleri Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Bu yas ile turizm işleri İktisat Vekaleti Dış Ticaret Dairesine bağlı olarak çalışacak Türk Ofis'ine bırakılmıştır. Türk Ofis'i yayın ve tanıtım işlerini yürüten birimi içindeki Turizm Masası, 1938'de önce ayrı bir şubeye dönüştürülmüş, 1939'da Ticaret Vekaleti'nin kuruluşu sırasında Neşriyat ve Propaganda servisi içerisinde Turizm Müdürlüğü adını almıştır. Bu yıllarda turizme bakış açısı genişlerken örgütlenmelerdeki ivedi ihtiyaçlarda gün ışığına çıkmıştır (Kozak vd, 200: 108).

1935 yılında belediyelerde turizm şubeleri kuruldu ve bir rehberlik kursu daha açıldı. Bu kez kurstan 53 kişi mezun oldu. 1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşının etkisi ile turizm adeta durdu ve rehberlerin büyük bir kısmı mesleği bırakmak zorunda kaldılar (http://www.tureb.net)(27.09.2018)

1937 Celal Bayar hükümetinde, Vedat Nedim Tör'ün başında olduğu İktisat Bakanlığı içinde bir Turizm Müdürlüğü kuruldu. Bu müdürlüğün gerçekleştirdiği birkaç faaliyet arasında turist girişlerini ilişkin yasal düzenlemeler kayda değer ilk çalışma olarak nitelendirilir. (http://www.tursab.org.tr)(27.09.2018).

1939 yılında Turizm Müdürlüğü, Ticaret Bakanlığına bağlı Turizm Dairesi'ne dönüştürüldü. 1940 yılında İstanbul'da kurulmuş olan İstanbul'u sevenler grubu, yurtiçi turizm mirasının ve değerlerinin korunması amacıyla üniversitelerle ortak çalışmalarda bulundu ve çeşitli konferanslar verdi. 1940 yılında Turizm Dairesi önce Matbuat Umum Müdürlüğüne ve sonrada 1943 yılında da Basın Yayın Genel Müdürlüğüne bağlandı. Böylece Turizmin Bakanlık düzeyine çıkarılması adına atılmış önemli bir adım gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşından sonra durma noktasına gelen turizm sektörü 1950'li yıllarda tekrar canlanmaya başladı. 22 Mayıs 1953 yılında "Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu" yürürlüğe girdi. Bu kanun, yerli ve yabancı yatırımlara bazı teşvik ve vergi indirimlerini kapsıyordu. 1955 yılında yatırımlara kredi desteği sağlamak amacıyla Turizm Bankası kuruldu. 1957 yılına gelindiğinde, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Bakanlık haline getirildi. 1949'dan 1957'ye kadar Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü Turizm çalışmalarını yürütmüştür (Sezgin, 2001: 150).

3.3.2 Planlı Dönemde Turizm Politikaları (1963 Sonrası Dönem)

1963 yılı ve sonrası döneme planlı dönem adı verilmektedir. Türkiye'de Planlı dönemin uygulanmadığı zamanlarda geçiş programları uygulanmıştır. 1978, 1984, 1995 ve 2006 yılı bu geçiş programlarının uygulandığı yıllardır. Kalkınma planlarını kamu

için zorunlu, özel sektör için ise yol gösterici bir misyon üstlenmiştir. 1963- 1980 döneminde turizm sektörünün planlı dönem kapsamına alınması ciddi bir atılım olmasına karşın, bu planlama dönemlerinden, 1980 yılına kadar turizm hedeflerinin tam olarak tutturulamamıştır.

1963'lerde yatak sayısı 10,226 adet, turizm yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı %0.66, turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı %0.01, turizm gelirlerinin ihracat içindeki payı %2.1'dir. 1980'li yıllara kadar, turizmin bu göstergeleri 20 yılı aşmasına rağmen çok büyük değişmeler göstermemiştir. 1982 yılında çıkarılan yasa ve uygulanan ekonomi politikaları sonucunda, turizmdeki bu göstergeler, özellikle 1985 yılından sonra hızla yükselmiştir (Çakır ve Bostan, 2000: 35-36).

Birinci beş yıllık kalkınma planı dönemi 1963-1968 yıllarını kapsamaktadır. Türkiye'nin mevcut turistik potansiyelinin, tarihi ve doğal zenginliklerinin iyi değerlendirilmesi, Türkiye'ye yönelen talebi değerlendirmek için gerekli yatırımların yapılması, reklam ve tanıtım faaliyetlerinin arttırılması, konaklama tesislerinin yapımı, sektörün çeşitli alt kesimlerinin canlandırılması için izlenecek ana politikalar ve ilkeler belirlenmiştir. Turistlerin ortalama 6 gün kalarak 100 Dolar harcamalarının sağlanması hedeflenmiştir. Turist çekme potansiyeli yüksek olan bölgelere yatırım yapılması turizm politikasının hedefleri olarak belirlenmiştir.

Bütün bu belirlenen amaç ve ilkelerin gerçekleşebilmesi için de bir takım tedbirler öngörülmüştür. Türkiye'de turizm işlerini yürütmek üzere yetkili bir teşkilatın kurulması, yerleşim yerlerinde "Turizmi Geliştirme Kurulları" kurulması, turizm personelinin eğitilmesi, ülkelerde "Turist Eğilim Araştırması" yapılması, iç turizmin geliştirilmesi, yeni kurulacak tesislere vergi muafiyeti sağlanması ve doğal kaynakların korunması şeklinde turizm politikalarının tedbirleri olarak belirlenmiştir (DPT, 1964: 120)

Dönemin son yılı olan 1967'de hedeflenen turist sayısı aşılırken (Gerçekleşme oranı %138) turizm gelirlerindeki hedefin ancak yarısına (Gerçekleşme oranı %52) ulaşılmıştır. 1963 yılında 198 bin olan turist sayısı %190 artarak 1967 yılında 574 bine ulaşmıştır. Yine aynı yıllar itibariyle 1963 yılında 7,7 milyon dolar olan turizm geliri %71 artarak 1967 yılında 13,2 milyon dolara ulaşmıştır. Birinci beş yıllık kalkınma planı sonunda hedefler tam olarak tutturulamamıştır. Turizm gelirleri ancak beklenenin yarısı kadar gerçekleşmiştir. Personel eğitimine önem verilmesi, tanıtma çalışmaları gibi hedefler yeterli örgütlenme olmadığı için yapılamamıştır. Yine birçok konunun mevzuat değişikliği

gerektirmesi, imkânların oldukça sınırlı olması hedeflerin gerçekleşememesinin en büyük nedenlerinden biri olmuştur (Dinçer, 1991: 102).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) dönemde öncelikli olarak bir durum değerlendirmesine gidilmiştir. Değerlendirmenin ardından da bu plan dönemi ile ilgili alınan tedbirlerden bahsedilmiştir. Turizm İşletmeleri Kurumu kurulması, tarihi eserlerin korunması, kitle turizminin geliştirilmesi, turist sayısının ve turizm gelirlerinin arttırılması gibi çeşitli hedefler belirtilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da yine birinci plan gibi turizm hedeflerine ulaşılamamıştır. Hedeflenen turizm gelirleri de bir önceki plan gibi gerçekleşememiştir (Ünal, 2007: 30)

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı dönemi (1973-1977) yıllarını kapsamaktadır. Bu planda önceki iki kalkınma planı dönemindeki durumlar tablolar aracılığıyla analiz edilmiş, her iki planda da hedeflenen turizm geliri ve hedeflenen turist sayısına ulaşılamadığı vurgulanmış ancak yine de bu dönemdeki gelişmenin dünya ortalamasının üzerinde olduğu vurgulanmıştır. Önceki iki kalkınma planının eksiklikleri üzerinde durulmuş ve kredi eksikliğinden bahsedilmiştir. Plan'ın uluslararası karşılaştırmalar kısmında turizmin yükselen bir değer olduğunun altı çizilmiş, bu pastadan pay almanın gerekliliği vurgulanmıştır. Üçüncü beş yıllık kalkınma planında saptanan hedeflere ulaşmak için iç ve dış turizmin desteklenmesi, alt yapının geliştirilmesi, yatırım teşviklerinde özel sektöre ağırlık verilmesi ("Turizm yatırım ve işletmeciliğinde dış ve iç turizm talebine uygun biçimde özel sektör esas alınacaktır. Kamunun yatırımı ve işletmeciliği öncü ve örnek tesislere veya yabancı yatırımlara özel milli sektörün kifayetsizliği ölçüsünde eşlik amacına yönelecektir"), kredi ihtiyacının giderilmesi, sosyal turizmin geliştirilmesi, turizmde istihdam edilecek işgücünün uygulamalı olarak yetiştirilmesi gibi çeşitli tedbirler belirlenmiştir. Ancak bu dönemde de hedefler tutturulamamıştır. Dünya Konjonktüründe yaşanan ekonomik durgunluk ve Petrol Krizi Türkiye'yi de etkilenmiştir. Aynı dönemlere rastlayan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, adanın turizm bölgelerine çok yakın olmasından dolayı turizm hareketleri sınırlandırmıştır (DPT, 1984: 615-621).

1963-1979 dönemi turizmde sektörel örgütlenmenin gerçekleştirdiği teknik alt yapı yatırımlarının yapıldığı, bölgesel arazi kullanım planlarının hazırlandığı ve özel sektörü teşvik amacıyla devlet eliyle turizm tesislerinin yapıldığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde, Türkiye'de hem sermaye birikiminin yetersizliği hem de

özel sektörün turizme teşvik edilmemesi ayrıca dünyada ve Türkiye'de yaşanan siyasal ve ekonomik karışıklar turizm sektörünün yeterince gelişmesini engellemiştir (Çakır ve Bostan, 2000: 43).

Dördüncü Kalkınma Planı (1979-1983) dönemi Türkiye turizmi açısından son derece önemli bir yıldır. Bu dönemde, kitle turizminin yanında bireysel turizmin geliştirilmesi de vurgulanmıştır. 1982 yılında ciddi bir gelişme yapılarak Turizmi Teşvik Yasası çıkartılmıştır. Turizm Teşvik Yasasının çıkarılması ile sektördeki sorunları çözüme ulaştırmak ve gerekli yasal düzenlemeleri yapmak hedeflenmiştir. Turizm Teşvik Kanunu ve yönetmelikleri 1980'li yılların turizm açısından canlı geçeceğinin sinyallerini vermiştir. Teşvik Kanunu kapsamında çıkarılan yönetmelikler: Turizm Tesisleri Yönetmeliği, Yat Turizmi Yönetmeliği, Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik, Turizmi Geliştirme Fonunun Denetlenmesine Ait Yönetmelik, Turizm Alanlarında ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik, Belgeli Turizm İşletmelerinde Yabancı Personel ve Sanatkârların Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik, Turizm Yatırım İşletme ve Kuruluşlarının Denetimi Hakkındaki Yönetmelik, Turizm İşletmelerinin Bakanlıkla, Birbirleriyle ve Müşterileriyle İlişkileri Hakkında Yönetmelikleridir. Bu dönemde hedefler tutturulmamış olsa da turizm de azımsanmayacak bir gelişme kaydedilmiştir. Özellikle tesislerin yatak kapasitelerinde ciddi bir artış olmuştur (Ünal, 2007: 32).

Beşinci beş yılık kalkınma planı dönemi 1984-1989 yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllar turizmin tavan yaptığı yıllardır. Bu dönemde Türkiye'nin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarının turizm amacıyla değerlendirilmesi, doğal ve çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımı, korunmaları ve turizm geliştirme stratejilerinin entegrasyonunun sağlanması ilkeleri yer almaktadır.

Plan'ın hedefler kısmında turizm gelirlerinin yılda ortalama %14,2 turist sayısının ise yılda ortalama %10,8 artması hedeflenmiştir. Plan dönemi sonunda yatak sayısının 100.000'e ulaşması beklenmektedir. Planın ilkeler ve politikalar kısmında Türkiye'nin tabii, tarihi, arkeolojik ve kültürel varlığı, kış, av ve su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyelinin geliştirileceği, ekolojik dengenin korunacağı, çevrenin temiz ve sağlıklı tutularak güzelleştirilmesi gerektiği, OECD ve OPEC ülkelerinin yanı sıra Balkan ve Üçüncü Dünya Ülkeleri ile turistik ilişkilerin

geliştirileceği, kitle turizmine önem verileceği belirtilmiştir. Ayrıca istatistik verilerin yetersizliği vurgulanarak bu konuda daha modern çalışmalar yapılacağı, kamu kurumları, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör arasında işbirliği sağlanacağı, Turizm Bankasının doğrudan yatırım yerine fonları kredi olarak kullandırılacağı belirtilmiştir (5. BYKP, 1984: 120).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde turizm gelirlerinin yıllık ortalama %13,6 artışla dönem sonunda 5,5 milyar dolara, turist sayısının ise %8,2 artarak dönem sonunda 7,4 milyon kişiye ulaşması, plan dönemi sonunda 350 bin yatağa ulaşılması hedeflenmektedir. Plan'ın ilkeler ve politikalar kısmında; sektörde kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, termal, golf ve üçüncü yaş turizminin daha cazip hale getirilmesi, turizm sektöründe istihdam edilenlerin bilgi ve becerilerinin eğitim yoluyla artırılması, turizm alt yapı ve üst yapısının iyileştirilmesi, turistik değerlerin korunması yönünde politikalar geliştirilmesi, charter taşımacılığının geliştirilmesi, yerli seyahat acentelerinin tur operatörlüğüne teşvik edilmesi, mevcut tesislerde doluluk oranını artırıcı ve turizm faaliyetini bir yıla yaygınlaştıracak önlemlerin alınması, doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik verilmesi, belirle sahaların korumaya alınarak turizme açılmasının teşvik edilmesi, turistik tesis işletmeciliğinin geliştirilmesi, küçük kapasiteli işletmeler ve aile işletmeciliğinin teşvik edilmesi, toplumun en uygun ve sağlıklı şekilde tatil yapmasının sağlanması ilke ve politika olarak belirlenmiştir (http://ekutup.dpt.gov.tr)(03.10.2018).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) Turizm bu dönemde mevcut durum, amaçlar, ilkeler ve politikalar ve de yeni eklenen bir başlık olan hukuki ve kurumsal düzenlemeler şeklinde kısımlara ayrılmıştır Bu dönemde Turizm ile ilgili her planda olduğu gibi bir durum değerlendirilmesine gidilmiştir. Mevcut durum konusunda Altıncı Kalkınma Planına atıfta bulunarak, seyahat acentalığı, tur operatörlüğü, turizm eğitimi, ulaşım, tanıtım ve alt yapı faaliyetlerinde yetersiz olunduğu vurgulanmıştır. Ayrıca ATAK projesinin kaynak yetersizliği gibi nedenlerle programlanan şekilde yürütülemediğinden bahsedilmiştir. Amaçlar, ilkeler ve politikalar kısmında, beklenen turizm gelirlerinden, turist sayısından ve yatak kapasitesinden bahsedilmiştir. Bu dönemde diğer dönemlerde olduğu gibi turizm çeşitlendirilmesinden ve yılın dört mevsimin turizm faaliyetlerinde bulunulmasından, yerel yönetim ve halkın katılımından, küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesinden, tanıtım ve pazarlamada özel

sektöründe katılımını sağlanmasından, ATAK'ın uygulanabilirliği için gerekli düzenlemelerin yapılmasından, hizmetin kaliteli olması için sertifikasyona geçilmesinden, TUSAP'ın uygulanmasından, kirleten öder ilkesinin uygulanması gibi çeşitli amaç, ilke ve politikalardan söz edilmiştir (DPT, 1995: 161-162).

Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler başlığı hedeflerinde şunlar yer almıştır: Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevlerine ilişkin Kanun çalışmaları tamamlanması , Türkiye Seyahat Acenteleri ve Seyahat Acenteleri Birliği Kanununun günün koşullarına uygun hale getirilmesi çalışmaları sonuçlandırılması, Turistik Otelciler ve Turizm İşletmecileri Birliği Kanunu çalışmaları tamamlanması, Deniz Turizmi Birliği Kanunu çalışmaları tamamlanması, Turist Rehberleri ve Turist Rehber Odaları Kanunu çalışmaları sonuçlandırılması, Pansiyon İşletmeleri ve Türkiye Pansiyon İşletmecileri Birliği Kanunu çalışmaları tamamlanması, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Özel Yasa düzenleme çalışmaları tamamlanması, Yat Turizmi Yönetmeliği yeniden düzenlenmesi, Turizm personeli için Mesleki Niteliklerin Belgelendirilmesi Hakkında Sertifikasyon Kanunu çalışmaları yapılacağı belirtilmiştir (DPT, 1995: 163-164).

Yedinci Kalkınma Planı sonuna gelindiğinde, hedefler tam olarak gerçekleşememiştir. Turizmde mesleki belgelendirilme sistemine geçilememiştir, Alt yapı için, ATAK programına uygun bir finans modeli yaratılamamıştır. Tanıtım ile ilgili reformlar istenilen düzeyde olmamıştır. Turizm Yatırım ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliği günün şartlarına uygun hale getirilmiştir. 1996 yılında Seyahat Acentaları Yönetmeliği çıkarılmıştır. 1997 yılında Turizm Amaçlı Sportif Faaliyet Yönetmeliği çıkarılmıştır ve Profesyonel Turist Rehberleri Yönetmeliği bu yılda değişikliğe uğramıştır. 1998 yılında Turizm Şurası Yönetmeliği, 2000'de Turizm Tesisleri Yönetmeliği çıkarılmıştır. Çıkarılan yönetmeliklere karşın Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerde yer alan yasa tasarılarının çoğu kanunlaştırılamamıştır. Bu dönemde 1997 yılında Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nun 12. Genel Kuruluna İstanbul'un ev sahipliği yapması açısından da önemlidir. Bu toplantıda Küresel Turizm Etiği İlkelerinin belirlenmesi amacıyla çağrı yapılmıştır (DPT, 1995: 163-164).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Turizm Sektörü (2001-2005); Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda durum değerlendirmesinde Türkiye'nin en çok turist kabul eden ülkeler arasında 1998 yılı itibariyle 12. sıradan 8. sıraya yükseldiği belirtilmiştir. Ayrıca bu kısımda tanıtım ve pazarlama konusunda bir reform ihtiyacı

olduğuna, yabancı tur operatörlerinin turizm piyasasında tekel konumuna geldiğine, turizm açısından önemli merkezlerdeki ulaşım altyapısının,öncelikle de hava alanlarının geliştirilmesi konusuna, hizmet kalitesinin düşüklüğüne, ATAK projesinde finansal problemler nedeniyle fazla yol alınmamış olmasına da değinilmiştir. Plan'da hukuki ve kurumsal düzenleme olarak Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Kanun Tasarısı çalışmalarının tamamlanması, Türkiye Seyahat Acenteleri ve Seyahat Acenteleri Birliği Yasası'nın günün koşullarına uygun hale getirilmesi, Turistik Otelciler ve Turizm İşletmecileri Birliği Kanunu çalışmalarının tamamlanması amaçlanmıştır. Deniz Turizmi Birliği Kanun Tasarısı çalışmalarının, turist rehberliği mesleğine mensup olanların mesleki etkinliklerini artırmak ve bir meslek disiplini altında örgütlenmelerini sağlamak üzere Türkiye Turist Rehberleri Birliği ve Turist Rehber Odaları Kanunu Tasarısı çalışmalarının, Pansiyon İşletmeleri ve Türkiye Pansiyon İşletmecileri Birliği Kanunu Tasarısı çalışmalarının tamamlanması hedeflenmiştir. Yat Turizmi Yönetmeliği yeniden düzenlenmesi hedef olarak belirlenmiştir (DPT,2000: 166-169).

Plan'da diğer planlardan farklı olarak "Tanıtma" başlığı altında turizm bölümüne yeni bir kısım eklenmiştir. Bu kısmın mevcut durum kısmında; ülke tanıtımında kişi, topluluk ve kuruluşların belli bir tutum ve davranışa yönlendirilememiş olmasının, sektörde kaynak ve insan gücü israfına yol açması, ağırlıklı olarak kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen tanıtım faaliyetlerinde yeterli etkinlik sağlanamaması, özellikle dış tanıtımda kamu ve özel kesimin ortak bir plan ve program dahilinde koordineli bir şekilde faaliyet göstermeleri temin edilememesi üzerinde durulmuştur (DPT, 2000: 166-169).

Dokuzuncu Kalkınma Planı, daha önce beşer yıllık olarak hazırlanan planlardan farklı olarak yedi yıllık bir süre için planlamıştır. Yedi yıl olarak hazırlanmasının sebebi, Avrupa Birliği mali yılı (2007-2013) ile uyumlu olmasının istenilmesidir. Bu nedenle, 2005 yılında sona eren Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ardından, yeni bir planın Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulması bir yıl kadar ertelenmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi ve plan vizyonunun gerçekleşmesi yolunda aşağıda yer alan stratejik amaçlar, gelişme eksenleri olarak belirlenmiştir (DPT, 2006: 61):

- Rekabet gücünün arttırılması,
- İstihdamın arttırılması,
- Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi,
- Bölgesel gelişmenin sağlanması,

- Kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin arttırılması,

Dokuzuncu Kalkınma Planı diğer planlardan farklı olarak yüz bir sayfa hazırlanmış, öz ve gerekli bilgilerin yer verilmesine önem verilmiştir. Hedefler kısmında Turizm gelirlerinin Dokuzuncu Kalkınma Plan dönemi sonunda 36,4 milyar dolara, ziyaretçi sayısının 38 milyona, yurtdışına çıkacak vatandaş sayısının ise 15 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi sonunda belgeli toplam yatak sayısının 950 bin olması, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanması ve ikinci konutlardaki turizme açılan yataklarla birlikte, toplam yatak sayısının 1,3 milyona ulaşması beklendiği belirtilmiştir (DPT, 2006: 61).

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) önce durum analizi yapılarak daha sonra amaç ve hedefler şu şekilde belirlenmiştir: Turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelinmesi; daha üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi; turizm değer zincirinin her bileşeninde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelinmesi temel amaçtır. Sektörde, doğal ve kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi ve nitelikten ödün vermeden sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu hedeflere ulaşabilmek için belirlenen politikalar ise http://www.sbb.gov.tr)(03.10.2018):

✓ Sağlık turizmi başta olmak üzere, kongre turizmi, kış turizmi, kruvaziyer turizmi, golf turizmi ve kültür turizmine ilişkin altyapı eksiklikleri tamamlanarak pazarın çeşitlendirilmesi sağlanacak ve alternatif turizm türlerinin gelişimi desteklenecektir.

✓ Turizm türleri bütüncül bir şekilde ele alınarak "Varış Noktası Yönetimi" kapsamında yeni projeler hayata geçirilecektir.

✓ Pazardaki ve müşteri profilindeki gelişmeler sürekli izlenerek dış tanıtım faaliyetleri etkinleştirilecektir.

✓ Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin, STK'ların ve halkın turizmle ilgili kararlara katılımı artırılacaktır.

✓ Turizm sektöründe işgücü kalitesi artırılarak, nitelikli turizm personeliyle turiste daha yüksek standartlarda hizmet sunumuna önem verilecektir.

✓ Çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı kapsamında sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecek, turizmin sosyokültürel ve çevresel olumsuzlukları azaltılacaktır.

3.3.3 AB Uyum Sürecinin Turizm Politikalarına Etkisi

AB ülkeleri, dünya üzerinde, önemi büyük ve en çok tercih edilen destinasyon olarak bilinmektedir. AB, hala ortak bir turizm politikası oluşturmamasına rağmen, turizm alanında birçok atılım yaparak, önemli oranda destek vermiştir. Turizm endüstrisine, özellikle, çevre, kırsal, sosyal, ulaştırma, eğitim gibi alanlarda projeler oluşturarak ve bu projelere maddi açıdan da katkı sağlayarak teşvik vermiştir. Bu bağlamda, AB'nin ortak politika oluşturmasa da, diğer başlıklar altında turizm adına uygulamalar yaptığı görülmektedir. Türkiye'nin, atılımlarını ve çalışmalarını devam ettirmesine rağmen, AB'de olduğu gibi, turizm endüstrisine yönelik istikrarlı bir politikayı henüz oturtamamıştır. Bununla birlikte, turizme destek vermek ve katkı sağlamak amacıyla, dolaylı veya doğrudan birçok kurumla ortak bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir (Akbaş, Mutlu, 2016: 135).

Genel olarak bakıldığı zaman Avrupa Birliği'nin oluşturmaya çalıştığı turizm politikası ile Türkiye'nin turizm politikaları arasında bir uyum söz konusudur. Çünkü Birlik içinde önem verilen konular Türkiye'nin de sektörel anlamda önem verdiği ve düzenlemeler yaptığı konular aynıdır. Turizm çeşitlendirmesi, mesleki eğitimin gibi birçok noktada Avrupa Birliği turizmin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin birçok konu da olduğu gibi turizm politikası konusunda da çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye'nin turizm politikası ile Avrupa Birliği'nin turizm politikalarının uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu demek değildir ki, Türkiye bu konuda AB ile tam olarak uyumludur. Türkiye'nin sektördeki rakipleri yine Avrupa Birliği ülkeleri olan İspanya, İtalya, Fransa, Portekiz ve Yunanistan oluşturmaktadır. Özellikle İspanya, İtalya ve Fransa üçlüsü sektördeki en güçlü ve en eski rakiplerimizdir. Ancak bu ülkeler Avrupa Birliği ülkesi olmasının avantajını sonuna kadar kullanarak çeşitli mali destekler almakta ve bunları turizmin gelişmesine aktarabilmektedirler. Türkiye'nin bu finansman desteğinden yoksun olarak bu ülkeler ile rekabet etmesi bir dezavantaj oluşturmaktadır (Ünal, 2007: 67-68).

Bu nedenle mevcut sorunlarımız bulunduğu bir gerçek olmasına rağmen Türkiye'de hem kamu sektörü hem de turizm birlikleri imkanları dahilinde çalışmalarını

sürdürmektedirler. Turizm ve Kültür Bakanlığı'nın bu sene tanıtım için 20 milyar dolar gibi, Türkiye'nin turizm tarihinin en büyük rakamını ayırması sektör için ciddi bir gelişme olmuştur. Ayrıca mesleki eğitimi konusunda Avrupa Birliği'nde geçerli olacak sertifikasyon sistemine geçilmesi, bazı yasal düzenlemelerin yapılması, turizm çeşitlendirilmesi amacıyla çalışmalarına devam etmesi, ayrıca 2023 yılı Türkiye Turizm Stratejileri Planı ve 2007-2013 dönemini kapsayan Eylem Planı hazırlanması yine sektörün son dönemki önemli çalışmalarından olmuştur. Turizm Birlikleri sayesinde Mavi Bayrak uygulamasının kullanılması, AB Turizm Mevzuatı Rehberi'nin ve Turizm Uydu Muhasebesi'nin hazırlanması önemli çalışmalardandır. Bunun dışında hem kamu hem de turizm birlikleri katıldıkları uluslararası fuarlar, yatırımlar ve çıkardıkları yayınlar ile de turizmin AB'ye uyumlu bir şekilde gelişmesini desteklemektedirler (Ünal, 2007: 68).

AB, turizme hizmet veren ülkelerin karşılıklı değerlendirmelerinin yapılması amacıyla istatistiki bilgilerin alınabileceği topluluk oluşturulmuştur. Türkiye'nin turizm verileri de bu kurum tarafından yayınlanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin istatistiki bilgilendirme konusunda, AB ile uyum aşamasında başarılı çalışmalar gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır.

3.4.Turizm Destek ve Teşvik Uygulamaları[1]

Türkiye'de devletin rolünün, özellikle ekonomik büyüme ve istikrar, istihdamın arttırılması, bölgesel gelişmişlik düzeyinin dengelenmesi, yatırım yoluyla sanayileşme politikalarının yönlendirilmesi, ekonominin dış rekabete açılması gibi politikaların üzerine kurulduğu gözlenmektedir. Bu amaçla birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiş, kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. 1982 yılında yürürlüğe giren, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, yürürlük tarihinden bugüne turizm sektörünün ülke gündeminde kalmasına, turizm için olmazsa olmaz olan konaklama, yeme-içme-eğlence gibi alanları kapsayan sektörel gelişime katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de turizm sektörüne yönelik olarak çeşitli teşvik ve destekler bulunmaktadır. Bu teşvik ve destekleri aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür:

- KOSGEB kapsamında sağlanan destek ve hizmetler

[1] Turizm destek ve Teşvikleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın web sayfasından alıntılanmıştır. http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11608/turizm-tesvikleri.html (12.10.2018)

- Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında uygulanan teşvik ve destekler
- 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile sağlanan teşvikler
- 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Kapsamında Enerji Gideri İndirimi
- 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nda yer alan muafiyetler
- Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXIMBANK) tarafından sağlanan kredi imkanları
- Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki

3.4.1. KOSGEB Destekleri

3624 sayılı "Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun"[1] ile Türkiye'nin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) kurulmuştur. Kanunun ilk hali ile hedef kitlesi "sanayi sektörü işletmeleri"dir.

Kanunda 2009 yılında yapılan değişiklikler[2] ile; KOBİ tanımında yer alan "sanayi" ibaresi çıkartılarak yalnızca "işletme" ibaresi kullanılmış, KOSGEB hizmetleri kapsamına hizmet sektörü de dahil edilmiştir. Böylelikle hizmet sektörü aktörlerinden olan turizm işletmeleri de KOSGEB destek ve hizmetleri kapsamında yer almıştır.

KOBİ kapsamında değerlendirilen işletmelere yönelik olarak KOSGEB başta olmak üzere kamusal ve özel destek, teşvik ve hibeler bulunmaktadır.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından KOBİ kapsamındaki işletmelere eğitim, bilişim, kredi, pazar geliştirme gibi geniş bir yelpazede destekler sağlanmaktadır.

KOSGEB'in KOBİ'ler için sağladığı hizmet ve destekleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür.

- Danışmanlık Desteği
- Eğitim Desteği
- Teknoloji Araştırma ve Geliştirme Destekleri
- Sınai Mülkiyet Hakları Destekleri

- Bilgisayar Yazılım Desteği
- Genel Test Analiz Desteği
- CE İşaretlemesine İlişkin Test ve Analiz Desteği
- Sistem Belgelendirme Desteği
- Yurtiçi Sanayi Fuarlarına Katılım Desteği
- Yurtiçi Uluslararası Sanayi İhtisas Fuarlarına Katılım Desteği
- Milli Katılım Dahilinde Yurtdışı Fuarlara Katılım Deste ği
- Milli Katılım Dışındaki Yurtdışı Fuarlara Katılım Desteği
- Tanıtım Desteği
- Markaya Yönlendirme Desteği
- İhracat Amaçlı Yurtdışı İş Gezisi (İYİG) Desteği
- Eşleştirme Desteği
- Yerel Ekonomik Araştırma Desteği
- Ortak Kullanım Amaçlı Makine Teçhizat Desteği
- Nitelikli Eleman İstihdamı Desteği
- Yeni Girişimci Desteği

3.4.2. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Teşvik Ve Destekler

Bu uygulama ile Bakanlar Kurulu, hangi sektörlerin ne gibi koşullarla teşvik tedbirlerinden yararlandırılacağını saptamakta, daha sonra Hazine Müsteşarlığı Bakanlar Kurulunca saptanan konularla ilgili bir tebliğ yayımlayarak belirlenen teşvik politikası ve amaçları hakkında gerekli yönlendirmeleri yapmaktadır.

2009 yılında konu ile ilgili olarak yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ve kararın uygulayıcısı tebliğin tarih ve sayılarına aşağıda yer verilmiştir;

• 16.07.2009 tarihli ve 27290 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar

• Hazine Müsteşarlığınca 27.07.2009 tarihli ve 27302 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2009/1 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ve bu kararın uygulanmasına yönelik Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Te bliğ ile turizm sektörüne sağlanan son teşvikler özetle aşağıda yer aldığı şekildedir:

- Vergi indirimi
- Sigorta primi işveren desteği (31.12.2010 tarihine kadar yatırıma başlanılması halinde),
- Yatırım yeri tahsisi
- Gümrük vergisi muafiyeti
- KDV istisnası (KDV istisnası teşvik belgesini haiz yatırımcılara yapılacak makine ve teçhizat ile yerli teslimlerinde geçerli olacaktır)
- Faiz Desteği

Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma - geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek amacıyla 16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazete'de "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı'nın uygulanmasına yönelik olarak ise 28.07.2009 tarih ve 27302 sayılı Resmi Gazete'de 2009/1 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yard ımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ" yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu Kararında ve kararın uygulayıcısı tebliğde, turizm sektörüne ilişkin olarak özetle aşağıdaki hususlar öngörülmektedir:

Turizm sektörüne ilişkin yatırım destekleri genel olarak İstanbul ili dışındaki, 3 yıldız ve üzerindeki otelleri kapsamaktadır.

Bakanlar Kurulu Kararında "teşvik edilmeyecek yatırımlar" olarak aşağıda 5 maddede sayılan yatırımlar belirlenmiştir.

- Oteller, tatil köyleri, apart oteller, dağ (yayla) evleri dışında kalan turizm konaklama tesisleri,
- Lokantalar,
- Yat ithali yatırımları,
- Taşıt kiralama yatırımları,
- Gösteri merkezi yatırımları,

Bakanlar Kurulu Kararında teşvik belgesi kapsamında yapılacak yatırımların cinsleri ise

- Komple yeni yatırımlar,
- Tevsi (Genişletme, Yayma),
- Modernizasyon,
- Ürün çeşitlendirmesi
- Entegrasyon yatırımları

Bakanlar Kurulu Kararında otel yatırımlarına sağlanacak destekler iller itibariyle sayılmıştır. Buna göre, Türkiye Yatırım desteklerinin uygulanması açısından 28.08.2002 tarih ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında yer alan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması - Düzey 2 bölgeleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri, dikkate alınarak dört gruba ayrılmıştır.

Asgari Yatırım Miktarı en az 1.000.000 (bir milyon)-TL olan iller birinci ve ikinci bölge grubunda yer almış, bu illere vergi indirimi, 31.12.2010 tarihine kadar yatırıma başlanılması halinde sigorta primi işveren desteği, yatırım yeri tahsisi, gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası gibi destek unsurları sağlanmıştır. KDV istisnası teşvik belgesini haiz yatırımcılara yapılacak makine ve teçhizat ile yerli teslimlerinde geçerli olacaktır.

Üçüncü ve dördüncü bölge grubunda sayılan illerde asgari yatırım miktarı en az 500.00(beşyüzbin)-TL olmalıdır. Bu grupta sayılan illere de yukarıda sayılan destek unsurları sağlanmış, sayılan desteklere ek olarak faiz desteği sağlanmıştır. Tüm bunların yanında asgari sabit yatırım tutarının üzerindeki yatırımlar bölge ayrımı yapılmaksızın gümrük muafiyetinden yararlanmaktadırlar.

Teşvik belgesi için Hazine Müsteşarlığı'na gerekli belgeleri ve şartları sağlayan gerçek kişiler, adi ortaklılar, sermaye şirketleri, kooperatifler, iş ortaklıkları, kamu kurum ve kuruluşları, dernekler, vakıflar başvurabilmektedir. Gerekli incelemelerden sonra yeterli görülenlere Hazine Müsteşarlığınca teşvik belgesi verilecektir. Kurulacak şirketler adına teşvik belgesi talep edilememektedir. Teşvik belgesinde öngörülen yatırıma başlama tarihi teşvik belgesi için Müsteşarlığa veya sanayi odasına müracaat tarihidir.

Yatırıma başlanıldığının kabul edilebilmesi için, arazi -arsa alımı, altyapının hazırlanması, inşaata başlama, makine ve teçhizat temini gibi harcamalardan bir veya

birkaçının gerçekleştirilmesi şarttır.

Tablo-22: Teşvik Belgeli Yatırımlara Sağlanacak Destek Unsurları

Bölge		Asgari Sabit Yatırım Tutarı	Destek unsurları
I	Tekirdağ - Edirne - Kırklareli - İzmir - Bursa - Eskişehir - Bilecik - Kocaeli - Sakarya - Düzce - Bolu – Yalova – Ankara	1.000.000 (1 Milyon) TL	• Gümrük vergisi muafiyeti, • KDV istisnası, (3065 sayılı KDV Kanunu gereğince, teşvik belgesi kapsamında uygun görülen makine ve teçhizatın ithali ve yerli teslimleri KDV'den istisna edilir.) • Vergi İndirimi, • Yatırım yeri tahsisi, • 31/12/2010 tarihine kadar yatırıma başlanılması halinde sigorta primi işveren hissesi desteğinden yararlanabilirler.
II	Balıkesir – Çanakkale (Bozcaada, Gökçeada hariç) - Aydın - Denizli - Muğla – Antalya – Isparta - Burdur – Adana - Mersin		
III	Konya – Karaman – Hatay – Kahramanmaraş - Osmaniye – Kırıkkale - Aksaray – Niğde - Nevşehir – Kırşehir - Manisa - Afyonkarahisar - Kütahya – Uşak – Kayseri -Sivas – Yozgat – Zonguldak - Karabük – Bartın - Samsun – Tokat - Çorum – Amasya – Gaziantep - Adıyaman – Kilis	500.000 (Beşyüz bin) TL	• Gümrük vergisi muafiyeti, • KDV istisnası, (3065 sayılı KDV Kanunu gereğince, teşvik belgesi kapsamında uygun görülen makine ve teçhizatın ithali ve yerli teslimleri KDV'den istisna edilir.) • Vergi İndirimi, • Yatırım yeri tahsisi, • 31/12/2010 tarihine kadar yatırıma başlanılması halinde sigorta primi işveren hissesi desteği, • Faiz desteği
IV	Kastamonu – Çankırı – Sinop - Trabzon – Ordu – Giresun - Rize – Artvin -Gümüşhane – Erzurum – Erzincan – Bayburt - Ağrı – Kars – Ardahan - Iğdır - Van – Muş - Bitlis – Hakkari - Malatya – Elazığ - Bingöl – Tunceli – Şanlıurfa - Diyarbakır - Mardin – Batman - Şırnak – Siirt - Çanakkale İli Bozcaada, Gökçeada İlçeleri		

Kaynak:http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11608/turizm-tesvikleri.html (12.10.2018)

3.4.3. 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunun 13 üncü maddesi hükümlerine istinaden turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelere teşvik ve destek sağlanmaktadır.

Turizmi Teşvik Kanunun 13 üncü maddesinde; " Turizm sektöründeki teşvik tedbirleri ile turizm yatırım ve işletmelerinin bu teşviklerden yararlanma usul ve esasları, Bakanlığın koordinatörlüğünde ilgili bakanlıklar ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca müştereken tespit edilir.

Yatırımlar için öncelik sırası; kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezleri ve Bakanlıkça tespit edilen diğer yerlerdir.

Belgeli işletmelerden Bakanlar Kurulunca her yıl belirlenen döviz miktarını sağlayanlar, ihracatçı sayılırlar." hükümlerine yer verilmiştir. Buna göre 2634 sayılı kanunda yer alan teşviklere ilişkin hükümler aşağıda yer aldığı şekildedir:

- Taşınmaz Malların Turizm Amaçlı Kullanımı Amacıyla Yapılan Tahsisler

Turizmi Teşvik Kanunu'nun 8 inci maddesine göre, hazine ve orman arazilerinin kanunda belirtilen sürelerde turistik tesis yatırımlarına tahsisi sağlanmaktadır. Bu konuda 21/07/2006 tarihli ve 26235 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Kamu Taşınmazlarının Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik " ile 22/07/2007 tarihli ve 26470 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Orman Arazilerinin Tahsisi Hakkında Yönetmelik" uyarınca işlem tesis edilmektedir. Bu bağlamda işletmelere 49 yıl süreyle tahsis işlemi yapılmaktadır.

- Orman Fonuna Katkının Taksitlendirilmesi

Turizmi Teşvik Kanunu'nun 15 inci maddesinde, "Ormanlarda yer alacak turizm yatırımı belgeli tesislerin, 6831 sayılı Orman Kanununun Ek -3 üncü maddesinin (c) fıkrası uyarınca ödemek zorunda oldukları bedel, tahsis tarihini takip eden üçüncü yıldan itibaren, beş yıl vade ve beş eşit taksitte alınır." hükmü yer almaktadır.

6831 sayılı Orman Kanunu'nun Ek-3 üncü maddesi 21/02/2001 tarih 4629/1/b sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak aynı kanunun geçici 1 nci maddesinin 5 nci fıkrasının c bendine konulan hükümle bahsi geçen uygulama devam ettirilmektedir. Ayrıca 4629 sayılı kanunun geçici 1/5-c maddesine konulan hükümle ve Orman köylüleri kalkındırma geliri ile ağaçlandırma ve erozyon kontrolü geliri başlıklı 61 inci maddesinin 1 inci maddesine göre 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 15 inci maddesinde bahsi geçen uygulama devam ettirilmektedir.

- Elektrik, Havagazı ve Su Ücretleri

Turizmi Teşvik Kanunu'nun 16 ncı maddesinde geçen, "Turizm belgeli yatırım ve işletmeler elektrik, gaz ve su ücretlerini o bölgedeki sanayi ve meskenlere uygulanan

tarifelerden en düşüğü üzerinden öderler." hükme istinaden, işletmelere elektrik enerjisi desteği sağlanmaktadır.

5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun "Enerji Desteği" başlıklı 6 ncı maddesi ile 31/12/2009 tarihine kadar uygulanmak üzere Vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteği açısından Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Tutarı, 1500 ABD doları veya daha az olan iller ile bu iller dışında kalan ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sırlamasına göre endeks değeri eksi olan illerden 1.4.2005 tarihinden itibaren faaliyete geçen ve asgarî on işçi çalıştıran iş letmeler ile 1.4.2005 tarihinden önce faaliyete geçmiş ve asgarî on işçi çalıştıran işletmelerden turizm konaklama tesisi alanında faaliyette bulunanların elektrik enerjisi giderlerinin yüzde yirmisinin hazinece karşılanacağı hükmü getirilmiştir.

- Haberleşme Kolaylıkları

Turizm Teşvik Kanunu'nun 17 nci maddesindeki "Belgeli yatırım ve işletmelerin telefon ve teleks taleplerine ilişkin her türlü işlem ve tahsis öncelikle yapılır. " hükmüne göre işletmelere haberleşme kolaylığı sağlanmaktadır.

- Yabancı Personel ve Sanatkâr Çalıştırılması

Turizmi Teşvik Kanunu'nun 18 inci maddesine göre; "Belgeli işletmelerde, Bakanlık ve İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilen izinle yabancı uzman personel ve sanatkârlar çalıştırılabilir..." hükmüne dayanarak yabancı personel ve sanatkâr istihdam eden işletmelere destek sağlanmaktadır.

3.4.4.Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Kırsal Turizm Desteği[2]

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), 4 Mayıs 2007 tarih ve 5648 sayılı Kanunla kurulmuştur. Amacı; ulusal kalkınma plan, program ve stratejilerinde öngörülen ilke ve hedefler çerçevesinde, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirmektir. Gıda, Tarım ve

[2] Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Kırsal Turizm Desteği ile ilgili teşvikler https://www.tkdk.gov.tr/ adesinden alıntılanmıştır.

Hayvancılık Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan TKDK, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli bir kamu kurumudur.

Avrupa Birliği'nin aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturduğu Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nın, Kırsal Kalkınma Bileşeni kapsamında hazırlanan IPARD Programı'nın uygulanmasından sorumlu olan TKDK, Avrupa Birliği Komisyonu'nun gerçekleştirdiği akreditasyon ve yetki devri sürecini 30 Ağustos 2011 tarihi itibariyle başarı ile tamamlamış ve IPARD desteklerini kullandırmaya başlamıştır.

Faydalanıcılara uygun harcamalar karşılığında sağlanan ve %50 ile %65 arasında değişen mali desteğin kaynağı, Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti Eş-finansmanıyla oluşturulan IPARD Programı Fonudur. "Kamu Katkısı" olarak adlandırılan bu destek, program çerçevesinde gerçekleşmiş yatırımlar için geri ödemesiz olarak kullandırılmaktadır.

Tablo-23: Desteklenen Sektörler Yatırım Limitleri ve Destek Oranları

TEDBİR NO	TEDBİR ADI	ALT TEDBİR ADI VE BÜTÇE KALEMLERİ	YATIRIM LİMİTLERİ €	DESTEK ORANLARI
302	KIRSAL EKONOMİK FAALİYETLER ÇEŞİTLENDİRİLMESİ VE GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK YATIRIMLAR	302-1 Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi • Arıcılık – Süs bitkileri- Tıbbi ve Aromatik Bitkiler	5.000-250.000	%50
		302-2 Yerel Ürünlerin ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	10.000-250.000	
		302-3 Kırsal Turizm	15.000-400.000	
		302-4 Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi	15.000 200.000	

Kaynak:https://ankara.tkdk.gov.tr/Duyuru.aspx?Id=708(12.10.2018)

Konaklama tesisleri yatırım sonunda en fazla 25 yatak (çift/tek) kapasitesine sahip olmalıdır.

Mevcut işletmelerin kırsal turizm hibe desteklerine başvurabilmesi için, 50 kişiden az çalışanı istihdam eden veya yıllık cirosu ve/veya bilançosu 8 milyon TL'yi aşmayan mikro ve küçük ölçekli işletmeler olması gereklidir.

3.4.5.Emlak Vergisi Muafiyeti

Turizm İşletmeleri 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun "Geçici muaflıklar" başlıklı 5 inci maddesinin (b) fıkrasında " Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu hükümleri dairesinde turizm müessesesi belgesi almış olan Gelir veya Kurumlar Vergisi mükelleflerinin adı geçen kanunda yazılı maksatlara tahsis ettikleri ve işletmelerine dahil binaları, inşalarının sona erdiği veya mevcut binaların bu maksada tahsisi hali nde turizm müessesesi belgesinin alındığı yılı takip eden bütçe yılından itibaren 5 yıl süre ile geçici muafiyetten faydalandırılır." hükümlerine göre işletmeler Emlak Vergisinden muaf tutulmaktadır.

3.4.6.Türkiye İhracat Kredi Bankası (Eximbank) Turizm Kredisi

Türk Eximbank, ihracat ve yurt dışı müteahhitlik hizmetlerini kredi, garanti ve sigorta programları ile destekleyerek Türkiye'nin döviz girdisinin artmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

Türk Eximbank, çalışmalarını çeşitlendirerek sürdürmek amacıyla "Turizm Pazarlama Kredisi" programını uygulamaya koymuştur.

Kredi TL ve döviz cinsinden kullandırılmaktadır. Söz konusu kredi uygulaması ile Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin finanse edilmesi suretiyle özel havayolu şirketleri ile seyahat acentalarımızın güçlenmesi, bu hizmetler kapsamında sağlanan turizm döviz girdilerinin artırılması yoluyla ödemeler dengesine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Bir önceki takvim yılı itibariyle, bankalarca düzenlenmiş döviz alım belgesi bazında yurda en az 500.000,-ABD Doları ya da muadili tutarda döviz getirdiğini tevşik eden;

• TÜRSAB üyesi, A grubu seyahat acentaları,

• Ticari hava taşıma işletmeciliği yapmaya ilişkin, T.C. Ulaştırma Bakanlığı işletme ruhsatı sahibi Türkiye'ye yurt dışından yolcu taşıyan Türkiye'de mukim özel havayolu şirketleri, krediden faydalanmaktadır.

Şirket limiti, TÜRSAB üyesi, A-Grubu belgeli seyahat acentaları için; Pazarlama Projesi tutarının %80'i ile sınırlı olmak üzere, döviz girdisi tutarının azami %10'una kadar limit (ABD Doları) tahsis edilir. Kredi riski her halükarda 2.000.000, -ABD Doları'nı aşamaz. Ancak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığınca tespit edilecek tur operatörü niteliğini haiz A Grubu belgeli seyahat acentaları ile özel havayolu şirketleri

için, döviz girdisi tutarının azami %15'ine kadar limit (ABD Doları) tahsis edilebilir. Bu durumda kredi riski her halükarda 4.000.000,-ABD Doları'nı aşamaz. Tahsis edilen firma limiti dahilinde Türk Lirası olarak kullandırılacak kısım, söz konusu limitin azami %50'si ile sınırlandırılmıştır.

• Döviz kredileri ve TL krediler azami 360 gün vadeli olarak kullandırılır.

• VRHİB (Vergi, Resim ve Harç İstisnası Belgesi) kapsamında kullandırılacak kredilerde kredi vadesi VRHİB vadesini aşamaz.

3.4.7.Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun 3 üncü maddesi uyarınca "Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe; Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir…" konuya ilişkin sağlanan teşviklerle ilgili uygulama Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır.

3.4.8.Turizm İşletme Belgeli Tesislere Sağlanan Diğer Destekler

- Bina İnşaat harcı istisnası

2464 sayili Belediye Gelirleri Kanununun Bina İnşaat Harcı başlıklı mükerrer yedinci bölümünün İstisnalar başlıklı Ek 2 nci maddesinin (d) fikrasında yer alan hükme göre "Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında inşa edilen binalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatınca teşviki karara baglanmış otel, motel ve benzeri turistik tesisler" bina inşaat harcı istisnaları arasında yer almıştır.

- Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi Resim ve Harç istisnası

İhracati arttırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak ve ihraç pazarlarını geliştirmek amacıyla ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde vergi, resim ve harç istisnasına ilişkin tedbirlerin düzenlenmesi ve yürütülmesine ilişkin sistemdir.

Mezkur sistem kapsamında bahsi geçen istisnadan yararlanılabilmesi için Vergi Resim Harç İstisnası Belgesi düzenlenmekte veya ilgili tebliğinde belirlenen işlemlerle sınırlı olarak bu işlemler ve bu işlemler sebebiyle düzenlenen kağıtların ihracata ilişkin oldugunun tevşiki halinde belgesiz olarak yararlanılabilmektedir. Bu sistemin mevzuatsal dayanaklarını "99/13812 sayılı İhracat, İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Hakkinda

Karar" ile "2008/6 sayili İhracat, Transit Ticaret, İIhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Hakkında Teblig" oluşturmaktadır.

- Tütün ve Alkol Piyasasi Düzenleme Kurulu (TAPDK) Mevzuatı uyarınca Sağlanan Haklar

Yürürlükte bulunan mevzuat hükümleri gereği, alkollü içki satmak isteyen işletmelerin Tütün ve Alkol Piyasasi Düzenleme Kurumundan (TAPDK) satış belgesi almaları zorunludur. "4250 sayılı ve Ispirtolu İçkiler İhisari Kanunu"'nun 9 uncu maddesi içeriğinde yer alan istisnai hüküm dogrultusunda Turizm Işletmesi Belgesi ile Turizm Yatırımı Belgesi ayrımı yapılmaksızın, Bakanlığımızdan Turizm Belgeli tesisler, mesafe şartı veya işyeri açma ve çalışma ruhsatı aranmadan Turizm belgeleri ile alkollü içki satış izni alabilmektedirler.

- Bakanlıktan Belgeli Deniz Turizmi Tesislerine Sağlanan Hak ve Kolaylıklar

Kültür ve Turizm Bakanlığından Belgeli Konaklama ve Deniz Turizmi Tesislerinin İhracatçı Sayılması İçin Sağlamaları Gereken Döviz Miktarına İlişkin Karar"ın yürürlüğe konulması hakkındaki 28/3/2016 tarihli ve 2016/8706 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 2 nci maddesinde; "Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli asli fonksiyonu konaklama olan işletmeler ile Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli deniz turizmi tesislerinin ihracatçı sayılabilmeleri için yurt dışından 750.000 (yediyüzellibin) Amerikan Doları ve üzeri döviz miktarını sağlamaları gerekir. Bakanlar Kurulunca yeni bir miktar belirlenmedikçe mevcut miktar takip eden yıllar için de geçerlidir." hükmü yer almış, bu kapsamda deniz turizmi tesislerinin de ihracatçı sayılmalarına yönelik düzenleme yapılmıştır. 08.04.2016 tarihli ve 29678 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2016/8715 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile illerin bölgesel desteklerden yararlanabilecek sektörleri arasına "turizm yatırım veya turizm işletme belgeli deniz turizmi tesis yatırımları" eklenmiştir.

3.4.9.Turizm Sektörü Acil Eylem Planı Destekleri

Türkiyde yaşanan ekonomik krizlerde, yaşanan krizin sektörel etkilerine göre önlemler alınmış ve sektörel destekler verilmiştir. Önceki dönemlerde yaşanan krizlerde turizm sektörü için ciddi anlamda kapsamlı eylem planı bulunmamaktadır. Ancak 2015 ve 2016 yıllarında Rusya ve Avrupa ile yaşanan krizler doğrudan sektöre yaptırım uygulamışlar ve turizm sektörü son yılların en derin krizini yaşamıştır. Bu bağlamda

2015 sonunda Rusya'nın Türkiye'ye kapanması ile başlayan ve Avrupa pazarlarındaki durgunluğun derinleşmesi ile beraber hükümet 2016 yılı başında turizm sektörü için bir eylem planı dahilinde bir dizi önlemler almıştır.

2016 yılı Şubat ayı sonunda açıklanan Turizmde Acil Eylem Planı olarak isimlendirilen desteklerle; turizme on temel başlık ta, 300 milyon TL dolayında bir ekonomik katkı yapılması planlanmıştır.

Turizm Acil Eylem Planı Destek Paketi, 22 Şubat 2016'da açıklanmış ve sektöre doğrudan 255 milyon TL hibe desteği ile yaklaşık 300 milyon TL borç erteleme imkanı sundmuştur.

Acil Eylem Planı Kapsamında Verilen Destekler :

- **Operatörlere Destek**

1 Nisan-31 Mayıs 2016 tarihleri arasında tüm ülkelerden turist getiren 'A Grubu' seyahat acentelerine uçuş başı 6 bin dolar destek. Destek verilecek havalimanları Alanya-Gazipaşa, Antalya, Muğla-Dalaman, Muğla-Bodrum tarifeli ve tarifesiz charter uçuşları ve İzmir Adnan Menderes ve Kütahya Zafer Havalimanları kapsamaktadır. Önce bazı ülkelere verilen bu teşvik daha sonra tüm ülkeleri kapsayacak şekilde genişletildi. Öncelikle bir yıl verilen bu destek krizin derinleşmesi ve devam etmesi nedeni ile bir yıl daha 2017 yılı sonuna kadar uzatılmıştır.

Başlangıçta altı havalimanını kapsayan bu teşvik, Kasım 2016'da ; Trabzon, Denizli, Isparta ve Eskişehir de eklenerek 10 havalimanına çıkarılmıştır.

Teşvik uygulanan Havalimanları;

Antalya ,Antalya Gazipaşa-Alanya , Muğla Dalaman,Muğla Milas-Bodrum, İzmir Adnan enderes,Kütahya Zafer ,Trabzon, Denizli Çardak, Isparta Süleyman Demirel, Eskişehir Hasan Polatkan.

Bu teşvik yurt dışından tursit getiren yada yurt dışından aşağıdaki havalimanlarına tarifeli ve tarifesiz (charter) uçak seferleriyle 1 Ocak-31 Aralık 2017 tarihleri arasında turist getiren A grubu seyahat acentalarına, turistik uçak seferi başına 6.000 dolar destek sağlanacaktı. Destek, acenta 200 ve daha fazla koltuk sayısına sahip tarifesiz (charter) uçakla, en az 150 yolcu getirirse bu rakamın yüzde 30 daha fazlası, yani 7800 dolar olaraka verilecektir.

16/4/2003 tarihli ve 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun çerçevesinde, Türkiye'ye yönelik turizm amaçlı seyahatlerde, turizm

sektörünün uluslararası rekabet gücünün korunmasını teminen, Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli (A) grubu seyahat acentaları tarafından Türkiye'ye turist taşıyan turistik uçak seferlerine yönelik olarak sağlanacak desteğe ilişkin,03.11.2017 tarihli ve 229743 sayılı Bakanlar Kurulu kararınca Türkiye ye turist getiren (A) grubu seyahat acentelerine sağlanan destek 20.11.2017 de yeniden düzenlenmiştir.

Buna göre:

-Teşvik verilecek havalimanları sayısını 16'taya çıkartılmıştır. Mevcut havalimanlarına ilave, Erzurum, İstanbul Sabiha Gökçen, Konya, Nevşehir Kapadokya, Ordu Giresun, Samsun Çarşamba havalimanları dahil edilmiştir.

-Kalkış saatleri ve ücretleri önceden ilan edilen, halkın kullanımına açık belirli bir düzende yapılan tarifeli seferlere

-Tarifesiz sefer (charter): Belirli bir düzene bağlı kalmadan tarifeli seferler dışında yapılan(charter) seferlerlere

- Bir uçakta, en az 30 kişiden oluşan aynı seyahat acentasına ait turist topluluğu bulunan acenteye

- Bu Karar kapsamındaki havalimanlarına en az 100 yolcusu bulunan tarifeli ve tarifesiz (charter) uçak seferleri ile ilk inişini gerçekleştiren ya da İran'dan bu Karar kapsamındaki havalimanlarına ulaşmak için Türkiye'deki diğer havalimanları üzerinden gerçekleştirilen Turistik uçak seferi kapalı grup uçak seferlerine;

1) 1/1/2018-28/2/2018 tarihleri arasındaki uçuşlara 9.000 (dokuzbin) USD

2) 1/3/2018-31/5/2018 tarihleri arasındaki uçuşlara 6.000 (altıbin) USD

3) 1/6/2018-30/6/2018 tarihleri arasındaki uçuşlara 3.000 (üçbin) USD

4) 1/9/2018-30/9/2018 tarihleri arasındaki uçuşlara 1.500 (binbeşyüz) USD

5) 1/10/2018-31/10/2018 tarihleri arasındaki uçuşlara 3.000 (üçbin) USD

6) 1/11/2018-31/12/2018 tarihleri arasındaki uçuşlara 9.000 (dokuzbin) USD, destek verilir.

Ayrıca aşağıdaki ülkelere ilave olarak bu detekler verilecektir. Almanya, Belçika, Çin, Danimarka, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İsveç, Japonya, Malezya ve Norveç'ten, yukardaki belirtilen havalimanlarına düzenlenecek uçak seferlerinde, yukarda verilen desteğe ilave %20 oranında daha fazla destek uygulanır.

Bir uçakta bir veya birden fazla acenta tarafından getirilen turist grubunun bulunması halinde, her bir acentaya verilecek destek tutarı, o acentanın getirdiği yolcuların uçaktaki toplam yolculara oranı esas alınarak hesaplanır. Yukarda belirtilen dönemler içerisinde, yolcuları tek bir acenta tarafından getirilen seferlere ilişkin talepler öncelikle sonuçlandırılır.

- **Acentelere Kredi Desteği Verilmesi**

Türkiye turist getiren "A Grubu" seyahat acentelerine kredi garanti fonu teminatıyla kredi kullanma imkanı tanınmıştır. Bu destekten yararlanacak firmalar için turist getirecekleri ülke sayısı 13'ten 26'ya çıkarılmıştır. Buna göre Azerbaycan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya, Türkmenistan, Ukrayna, Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Norveç, Bulgaristan ve Romanya'da kredi başvuru tarihinden bir önceki yıl en az 400 bin turist getiren 'A Grubu' turizm acentelerine kredi garanti fonunun kefalet desteğiyle 100 milyon lira kadar kredi kullanma imkanı verilmiştir.

- **Banka Kredi Borçlarının Yapılandırılması**

Diğer bir destek ise krizden dolayı turizm sektöründe firmaların kredi geri dönüşlerinde yaşayacakları sorunlara çözüm olması bakımından sektör firmalarının banka borçlarında yeniden yapılandırmaya gidilmiştir. Bu çerçevede Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli yatırım, işletme ve seyahat acentelerinin kullandığı kredilerin geri ödemelerinin ötelenmesi ya da yeniden yapılandırmasında kolaylık sağlanmıştır.

- **Turizm sektöründe Döviz Getiren Firmaların İhracatçı Sayılması**

Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli deniz turizmi tesisleri daha önce Ekonomi Bakanlığının teşviklerinden faydalanamıyorlardı. Verilen bu detsek ile bu tesislerin faydalanmalrının önü açılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli konaklama ve deniz turizmi tesislerini ihracatçı kapsamına alınarak, konaklama ile deniz turizmi tesislerinden bir önceki yıl 750 bin dolar döviz getirenler bundan sonra ki dönemde ihracatçı olarak sayılacaktır. Önceki dönemde bu limit bir milyon dolar idi. Sektördeki firmalara Eximbank kredilerinden yararlanma, sair bankalardaki kredi işlemlerinde kolaylık, yurt dışı fuarlara katılım desteği, resim ve harçlardan muaf olma gibi avantajlardan doğrudan istifade etme imkanı tanınmıştır.

- **Çevreye Duyarlı Belgesi Olan Konaklama Tesislerine Çevresel Destek Verilmesi**

Çevreye duyarlı konaklama tesisi belgeli işletmelere verilen mevcut enerji desteğine ek olarak, su, atık su ve katı atık bedellerinde, bulundukları bölge itibarıyla en düşük tarife uygulanması, aradaki farkın, Hazine tarafından karşılanması imkanı tanınmıştır.

- **Bakanlık Belgeli Konaklama Tesislerine Ecrimisil Desteği**

Kültür Turzim Bakanlığından belgeli konaklama tesislerinin ecrimisil bedellerinin 2016 yılı ödemelerinin ertelenmesi ve takip eden 3 yılda üç eşit taksitler halinda faizsiz olarak ödenmesi imkanı sağlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığından tahsisli konaklama tesislerinden alınan kira bedelleri ertelenerek ve üç eşit takside faizsiz ödenme imkanı verilmiştir. Yine Kültür Turizm Bakanlığı tahsisli konaklama tesislerinden yıl sonunda toplam cirolardan alınan payda da 2016 yılı için ertelenerek,gelecek üç yılda üç eşit taksitle faizsiz ödenmesi sağlanmıştır.

- **Turizm Sektöründe ki Firmalara İstihdam Desteği Sağlanması**

Sağlanan istihdam desteği Turizm sektöründe kesintisiz 9 ay çalışanlan için kalan üç ay aylık sürede sigorta primleri ve maaşlarının İŞKUR tarafından karşılanması ve bu kapsama turizm kentleri olan başta Antalya, Muğla, İzmir ve Aydın illeri alınmıştır.

- **Kültür ve Turizm Bakanlıgından Belgeli Deniz Turizmi Tesislerinin Ekonomi Bakanlıgı'nın Teşviklerinden Faydalandırılması**

Turizmi 12 aya yaymak ve ülke geneline yaygınlaştırmak kapsamında özellikle yüksek gelir grubuna mensup turistlere hizmet veren deniz turizmi tesislerinin (kurvaziyer limanlar, yat limanları, rıhtım ve iskeleler ile çekek yerleri), 19 Haziran 2012 tarihli ve 28328 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" ile konaklama tesislerine Ekonomi Bakanlığınca sağlanan teşviklerden faydalandırılması amaçlandığı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Karar ile Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli deniz turizmi tesislerine yeni yatırım veya tesis yenileme işlemlerinde, bulundukları bölge teşviklerinden konaklama tesisleri gibi yararlanma imkanı sağlanmıştır.2016/8715 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Karar 08 Nisan 2016 tarihli ve 29678 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre Kararın Ek − 2B sayılı

ve "İllerin Bölgesel Desteklerden Yararlanabilecek Sektörlerine ilişkin Sektör Numaraları" başlıklı tablonun 10 numaralı dipnotuna "Turizm Yatırım veya işletme Belgeli Deniz Turizmi Tesis Yatırımları" eklenmiştir.(Karabulut,2017:80)

3.4.10. 2018 Yılında Turizm Sektörüne Getirilen Yeni Teşvikler

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar (http://dengemusavirlik.com)(12.10.2018)

Madde 1- 15/06/2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karara aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

"**Geçici Madde 10- (1)** Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde bir veya birden fazla yatırımcı tarafından gerçekleştirilecek asgari 7.500 yatak kapasitesini haiz turizm yatırımları için; beşinci bölgede uygulanan bölgesel destek unsurlarının bu maddede belirtilmeyen hükümleri aynı kalmak üzere, aşağıdaki destek, oran, süre, miktar ve şartları uygulanabilir:

(a) Bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli yatırım kredilerinin teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde seksenine kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kar payının Türk Lirası kredilerde yedi puanına kadarı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde üç puanına kadarı, Bakanlıkça da uygun görülmesi halinde ilk on yıl için ödenmek kaydıyla bütçe kaynaklarından karşılanabilir. Faiz desteği tutarı gerçekleşen sabit yatırım tutarının yüzde yirmisini geçmez.

(b) Vergi indirimi desteği kapsamında yatırıma katkı oranı yüzde ellibeş, vergi indirimi oranı yüzde doksan ve toplam yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde diğer faaliyetlerden elde edilecek kazançlar üzerinden kullanılabilecek oranı yüzde yüz olarak uygulanır.

(c) Yatırımcı tarafından talep edilmesi halinde, azami destek tutarı ve süresi aynı kalmak üzere sigorta primi işveren hissesi desteği uygulamasına yatırım tamamlama vizesi şartı aranmaksızın yatırım dönemi içerisinde başlanabilir.

(ç) Sabit yatırım tutarı yüz milyon Türk Lirası ve üzerindeki teşvik belgeli yatırımlar kapsamında yapılacak bina inşaat harcamaları KDV iadesinden yararlandırılabilir.

(2) Müstakil olarak belgelendirilmiş kongre ve sergi merkezi, golf tesisi, sağlıklı yaşam tesisi ve günübirlik tesisler de bu madde kapsamındaki desteklerden yararlanabilir.

(3) Yatırıma başlanıldığının kabul edilebilmesi için bu maddenin yayımı tarihinden itibaren bir yıl içerisinde teşvik belgesinin ilk düzenlendiği tarihteki sabit yatırım tutarının en az yüzde onu oranında veya asgari beş milyon Türk Lirası tutarında harcama yapılması gerekir.

(4) Bakanlığa yapılacak teşvik belgesi ve tamamlama vizesi müracaatları, asgari 7.500 yatak kapasitesine ulaşılmasını müteakip topluca değerlendirilir. Yatımların bitiş tarihi 31.12.2022 olup, mücbir sebep veya fevkalade haller dışında süre uzatımı yapılmaz. Bu madde kapsamında düzenlenen belgelerin tamamlama vizesinin yapılabilmesi için, bu tarihe kadar yatırımın tamamlanarak turizm işletme belgesinin alınması ve bu tarihi izleyen altı ay içinde müracaat edilmesi zorunludur.

(5) Yatırıma başlama şartının sağlanamaması veya 31/12/2022 tarihi itibariyle yatırımın tamamlanamaması ve talep edilmesi halinde; konaklama yatırımlarında, bölgesel desteklerden yararlanma şartının sağlanması koşuluyla teşvik belgesinde kayıtlı destekler beşinci bölge desteklerine dönüştürülerek varsa fazladan yararlandırılan destekler, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde geri alınır.”

Madde 2- Aynı Kararın EK-4 sayılı ve “Teşvik Edilmeyecek Veya Teşviki Belirlı Şartlara Bağlı Yatırım Konuları” başlıklı ekinin I/C bölümünün (12) numaralı sırası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“12- Lokanta, kafeterya, eğlence yeri, günübirlik tesis (Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde yapılacak turizm yatırım belgeli günübirlik tesisler hariç), termal kür tesisi ve yüzme havuzu yatırımları.”

3.4.11. Türk Turizminde Genel istihdam Durumu

İnsanlık tarihi, ekonomik açıdan, basit üretim den başlamış ve daha karmaşık yollar ve metodlar deneyerek çeşitli sektörlerin ortaya çıkmasın avesile olmuştur. Bu süreçte, tarım, sanayii ve hizmet şeklinde ortaya çıkmıştır. Zirai üretim ağırlığı 19. yüz yılın ilk yarısına kadar devam etmiş, 20.yüzyılın son çeyreğine kadar ise sınaî bir nitelik sergilemiştir. Daha sonra ise ise hizmet sektörü ön plana çıkmıştır. Ülkeler bilgi ekonomisi olarak üretim sektörleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Ülkelerin

gelişmişlik seviyeleri aynı olamadığı için ülkelerin sektör gelişimi de farklı düzeylerde ortaya çıkmıştır. Bazı ülkeler tarım-sanayi hizmet sürecinini ilk aşamasında iken bazı ülkeler son aşamada hızla ilerlemektedir. Bazı ülkeler ise iki sektör arasında ekonomik mücadelesine devam etmektedir. Bu çerçevede mücadele eden ülkeler üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, en az gelişmiş ülkeler, ikincisi grup gelişmiş ülkeleri, üçüncü grup ise gelişmekte olan ülkeler olarak anılır.. Türkiye de üçüncü grubta yani yani gelişmekte olan ülkeler grubunda yer almaktadır.(www.akademiktisat.net) (13.10.2018).

İstihdam kavramı, ekonomi litaratüründe biri dar, diğeri geniş olmak üzere iki anlamda kullanılır. Geniş anlamda kullanılan istihdam, bir ekonomideki tüm üretim faktörlerinin kullanılmasıyla ilgilidir. Şayet bir ekonomi sahip olduğu üretim faktörlerinin tümünü kullanabiliyorsa, o ekonomi en yüksek üretim seviyesine ulaşmış demektir. Buna da ekonomide "tam istihdam milli gelir düzeyi" denir. Ancak; üretim faktörlerinden bir ya da bir kaçının tamamını kullanılmıyorsa, o zaman "eksik istihdam milli gelir düzeyi" söz konusudur (Yıldız, 2011: 59).

Turizm sektörün de parasal etkilerinin yanı sıra, ekonomide yarattığı reel etkilerin en önemlisi emek-yoğun üretim tekniğinden kaynaklanan istihdam etkisidir (Korzay, 1992: 289).

Bu nedenle; turizm sektörü kendisinin doğrudan istihdama katkıda bulunması ve bu sektöre girdi veren diğer sektörlere de dolaylı istihdam imkânları sağlaması dolayısıyla, ülkedeki toplam istihdamı etkilemektedir (Coltman, 1989: 226-227).

Turizm sektöründe gösterilen faaliyetlerin büyük bir kısmının hizmet ağırlıklı faaliyetler olması nedeniyle genellikle emek yoğun bir sektör olması, talep edilen işgücünün de ya kalifiye veya vasıfsız olması, bu tür işgücünün de gelişmekte olan ülkelerin veya ekonomisi bozulmakta olan bölgelerin çoğunda bol miktarda bulunması, turizmin istihdam yaratmada ki katkısını arttırmaktadır. Örneğin, ABD için yapılan bir hesaplamaya göre, 1 günde fazladan gelecek 100 turistin bir gece konaklaması, yılda 47 yeni iş olanağı, 6 yeni tesis, 45 çocuğun okuması için yeterli vergi geliri ve milyonlarca dolarlık iş hacmi ortaya çıkaracaktır (Özgüç, 1998: 187).

Ayrıca turizm sektörünün doğrudan etkilediği konaklama, ulaşım, eğlence, seyahat acenteleri, yönetim, finansman ve sağlık gibi pek çok sektör bulunmaktadır. Başta yapı sektörü olmak üzere tarım ve imalat gibi diğer sektörleri de dolaylı olarak

etkilemektedir. Bu nedenledir ki turizm sektörünün istihdam üzerindeki etkisini net bir şekilde belirlemek oldukça zordur (Vellas, Becherel, 1995: 218).

Turizmin gelişimine paralel olarak artan istihdam etkisi, genel olarak doğrudan, dolaylı ve uyarılmış olarak üç farklı istihdam meydana getirir (Avcıkurt, 2003: 28).

Doğrudan İstihdam; konaklama, yeme-içme, ulaştırma işletmeleri, seyahat acenteleri ve tur operatörleri gibi turizm işletmeleri doğrudan istihdamı kapsar. Dolaylı İstihdam; turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu ürünleri ve hizmetleri sağlayan sektörlerdeki ve turistlerin harcamalarından yararlanan faaliyetlerdeki işleri dolaylı istihdamın kapsamındadır. Tarım balıkçılık, inşaat, el sanatları, bankalar ve imalat sektörleri gibi sektörler turizmin gelişmesi ile birlikte yeni istihdam olanakları sağlanan sektörlerdir. Uyarılmış İstihdam, doğrudan ve dolaylı istihdamla sağlanan gelirlerin harcanmasıyla ekonomide yaratılan ek istihdamı kapsayan istihdamdır. Turizm sektörünün bu şekilde ortaya çıkarmış olduğu istihdam olanakları, özellikle Türkiye gibi işsizlik problemiyle karşı karşıya olan ülkeler açısından oldukça önemlidir (Kozak 2012: 94).

Dünya genelinde son yıllarda en çok hizmet sektörü ülkelerin istihdamına ciddi katkılar sağlamaktadır. Türkiyde turizm sektörünün istihdama katkısına bakmadan önce dünya genelinde turizm Sektörü istihdam verileri Türkiye ekonomisinde turizm sektörünün istihdama katkısıyla ilgili bazı verilere bir göz atmakta fayda vardır. (WTTC, 2014: 2).

Tablo-24: Dünya Genelinde Turizm Sektörü İstihdam Bilgileri (2005-2017)

Yıllar	Doğrudan İstahdam		Dolaylı İstihdam		Toplam İstihdam	
	(000) kişi	%	(000) kişi	%	(000)kişi	% Payı
2005	97.933,3	3,76	162.134,1	6,22	260.068	10,29
2006	101.328	3,82	166.683	6,29	268.191	10,22
2007	100.199	3,71	174.020	6,45	274.301	10,10
2008	100.104	3,66	163.607	5,98	263.711	9,97
2009	97.820,8	3,55	159.914,2	5,81	257.735	9,79
2010	98.191,8	3,52	156.285,2	5,60	254.477	9,45
2011	99.557,7	3,52	160.438,3	5,67	259.996	9,53
2012	101.486	3,53	163.683	5,70	265.169	9,60
2013	103.297	3,56	167.426	5,76	270.723	9,72
2014	105.408	3,58	171437	5,82	276.845	9,83

2015	107.519	3,60	176.464	5,91	283.983	9,94
2020*	118.943	3,74	199.705	6,28	318.648	10,13
2025*	130.694	3,90	226.217	6,76	356.911	10,55

Kaynak: www.wttc.org (12.10.2018) *Tahmini veriler

Tablo 24 te görüldüğü gibi dünya genelinde turizm sektöründe 2005 yılında 97 milyon 933 kişi doğrudan istihdam edilirken, 162 milyon 134 bin kişide dolaylı olarak istihdam edilmiştir. 2005 yılında toplam çalışanlar içinde turizmin payı %10,29 dur. Bu sayı yıllara göre değişiklik göstermektedir. Özellikle dünyadaki kriz dönemlerinde çalışan sayısında düşüş olduğu gözlemlenmektedir. 2020 yılında dünyada 118 milyon 943 kişi doğrudan ,199 milyon 705 bin kişi de dolaylı olararak toplamda 318 milyon 648 bin kişi turizm sektöründe istihdam edileceği hesaplanmaktadır.

Türkiye Ekonomisinde Turizm Sektörü hizmetler sektörü içinde yer alan turizm insan odaklı bir sektördür ve bu sektör tüm ülkeler için işsizlik sorununa bir çözüm olarak görülmektedir. Türkiye deki genel istihdam durumu, genel istihdam içersinde hizmet sektörü ve onun içinde yer alan turizm sektöründeki istihdam durumu aşağıdaki gibidir.

Tablo-25: Türkiyenin Sektörlere Göre İstihdam Verileri (1927-2017)

Yıllar	Toplam isthdam	Tarım	Sanayi	Hizmet
1925	5.280.000	4.712.000	191.000	377.000
1930	5.975.000	5.229.000	248.000	498.000
1940	7.259.000	6.243.000	477.000	539.000
1950	8.790.000	7.408.000	566.000	816.000
1960	11.945.000	8.342.000	938.000	2.665.000
1970	13.768.000	8.243.000	1.515.000	4.010.000
1980	16.523.000	8.360.000	2.300.000	5.863.000
1990	18.539.000	8.691.000	2.845.000	7.003.000
2000	21.580.000	7.769.000	3.810.000	10.001.000
2006	22.330.000	6.088.000	4.407.000	11.835.000
2010	22.594.000	5.761.000	4.497.000	10.980.000
2015	26.621.000	5.484.000	7.374.000	13.896.000
2017	28.703.000	6.056.000	5.359.000	15.385.000

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr **(**15.09.2018)

Tablo 25 te 1925 TÜrkiyede toplam istihdam 5 milyon 280 bin kişi,bunun 4 milyon 712 bin kişis tarımda ,191 bin kişi si sanayide ,377 bin kişisi hzimet sektöründe çalışmakta idi. Toplam hizmet sektörünün payı yaklaşık %7,1 civarındadır. Yıllara bakıldığında hizmet sektörünün payı sürekli artarak gelmiştir. 2017 yılına baktığımızda Türkiyede toplam istihdam rakamı 28 milyon 703 bin kişi ye ulaşmış ve bunun 6 milyon 056 bini tarım, 5 milyon 359 bini sanayi, 15 milyon 385 bini de hizmet sektöründe çalışmaktadır. Buna göre hizmet sektörünün payı %53 nin üzerine çıkmış durumdadır. Bu göstergede bize hizmet sektörünün ülkeler işsizliği önleme ve istihdam yaratmadaki önemini açık bir şekilde göstermektedir.

Turizm sektörünün hizmet sektörü içersindeki önemin kavramak açısından Türkiyenin yatak kapasitesine değinmenin yararı olacaktır.

Tablo-26: Türkiyenin Yatak Kapasitesi Verileri (*) (1990-2017) (Adet)

Yıllar	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Kapasitesi
1980	511	28.992	56.044
1990	1.260	83.953	173.227
1995	1.793	135.436	286.463
2000	1.824	156.367	325.168
2005	2.412	231.123	483.330
2006	2.475	241.702	508.632
2008	2.566	268.633	567.470
2010	2.647	299.621	629.465
2012	2870	336.447	706.019
2014	3.131	384.454	807.316
2015	3.309	404.462	850.089
2016	3.641	426.981	899.881
2017	3.771	446.228	935.286

Kaynak: tursab.org,(15.09.2018).*Turizm İşletme Belgesi Olanlar

Tablo 26 da baktığımızda Türkiyenin yatak kapasitesi 1980 yılında 511 tesis, 56 bin 044 yatak idi. 2000 yılında bu sayı 1824 tesis ve 325 bin 168 yatağa ulaştı. Günümüzde ise 3771 tesis 446 bin 228 oda ve 935 bin 286 yatak kapasitesine ulaşmıştır. Bu rakamlar turizm bakanlığı belgeli tesislerin rakamlarıdır. Yıllar itibari ile artan yatak kapasitesi doğal olarak hizmet sektöründe çalışanların payınıda artırmıştır.

Tablo-27: Türkiye de Turizm Sektöründe İstihdam (2013-2017) (000 kişi)

ALT SEKTÖRLER	2013	2014	2015	2016	2017
Yiyecek İçecek Hiz	474,4	564,5	599,1	609,3	658,5
Konaklama	391,7	348,6	219,1	192,2	205,3
Spor Eğ. Din. Faaliyetleri	59,0	44,2	44,0	44,2	47,0
Seyahat Acente ve Tur Operatörleri	55,8	59,4	49,0	47,2	48,5
Havayolu Hizmetleri	10,5	23,3	25,4	25,9	25,2
Turizm İstihdam Topl.	919.3	1.040,0	936.2	919,1	984,6
Türkiye Hizmet İstihdam Topl.	14.297	15.148	13.896	14.609	15.385
Turizm İstihdam Payı (%)	**6.56**	**6.88**	**6.78**	**6.29**	**6.43**
Toplam Türkiye istihdam	24.602	25.933	26.621	27.205	28.703
Turizm İstihdam Payı (%)	**58.11**	**58.41**	**52.19**	**53.69**	**53.60**

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr **(**15.09.2018) (Rakamlar SGK'dan alınmış olup, resmi olarak sigortalı istihdam edilen kişileri göstermektedir.)

Tablo 27'de görüldüğü gibi hizmet sektörünün alt birimlerinden biri olan turizm sektöründe doğrudan çalışan kişi sayısı kriz dönemleri hariç her artarak devam etmişir. Örneğin konaklama işletmelerinde 2013 yılında çalışan sayısı 391 bin 700 iken 2016 kriz yılında 192 bin 200 kişiye düşmüştür. 2017 yılında turizmin toparlanmaya başlaması ile birlikte konaklama sektöründe çalışanların sayısıda artış gösterek 205 bin 300 kişiye ulaşmıştır.

4.BÖLÜM

TURİZM SEKTÖRÜNDE YAŞANAN KRİZLERE YÖNELİK UYGULANAN KAMU POLİTİKALARININ ETKİNLİK ANALİZİ: ANTALYA İLİ KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizm sektörü diğer sektörler gibi krizlerden en fazla etkilenen sektörler arasında yer almaktadır. Sektörün ekonomiye katkısı azımsanamayacak boyutta olduğu için devlet her kriz dönemlerini sektörün daha kolay atlatabilmesi için bir takım politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadır. Çalışmanın amacı kriz dönemlerinde uygulanan kamu politkalarının sektörün beklentilerini karşılayıp karşılamadığını araştırmaktır.

Literatür taramasında krizlerin turizm sektörü üzerindeki etkilerini araştıran birçok çalışma olmakla birlikte kriz dönemlerinde uygulanan kamu politikalarını etkinliğini araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmaması araştırrmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın temel hipotezi; konaklama işletmeleri kriz dönemlerinde alınan önlemleri yeterli bulmuş mu bulmamış mı ? Ayrıca kriz dönemlerinde kendilerine sunulan alınması gereken önlemlere katılıyorlar mı katılmıyorlar mı ? şeklinde olup, araştırmadan çıkan sonuçlar gelecekte ortaya çıkabilecek olası krizlere karşı kamu politikaların şekillenmesinde ipucu vermesi açısından önemlidir.

4.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu kısımda araştırmanın test edilen hipotezler, veri toplamada kullanılan ölçüm araçları, ana kütle ve örneklem, veri derlemek üzere gerçekleştirilen araştırma uygulaması ve kavramlar arası ilişkileri denemek amacıyla uygulanan istatistiksel analizlere ilişkin bilgiler sunularak, çalışmada takip edilen metodoloji açıklanmaktadır.

4.2.1. Verileri Toplamada İzlenen Yöntem ve Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan veriler Antalya ilinde faaliyet gösteren 4 yıldızlı ve 5 yıldızlı otel yöneticilerine yapılan anket sonucunda elde edilmiştir. Araştırmada 4 yıldızlı ve 5 yıldızlı otellerin seçilme sebebi konaklama işletmelerini temsil etmeleri ve krizden en fazla etkilenen işletmeler olmasından dolayıdır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak yazılı soru sorma tekniği olan anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette en başta işletmelerin özellikleri olmak üzere birinci

grupta kriz dönemlerinde alınan önlemler, ikinci grupta ise alınması gereken önlemlere yöneticilerin katılıp katılmadıklarını ölçmeye yönelik ifadeler kullanılmıştır.

4.2.1.1. İşletmelerin Özellikleri

Anketin bu bölümünde işletmlerin hizmet yılını, statüsünü, sınıfını, sermaye yapısını, faaliyet gösterdiği piyasayı, faaliyet dönemini, oda sayısını, personel sayısını, kaç adet kriz dönemi yaşadığını tespit etmeye yönelik sorular yer almıştır.Bu bilgiler EK-1 de gösterilmiştir.

4.2.1.2. Ölçekler

Yapılan araştırmada, veri toplama yöntemlerinden anket metodu kullanılmıştır. Anket formu Antalya bölgesinde yer alan 4 ve 5 yıldızlı otellerin üst düzey yöneticilerinin (genel müdür, otel sahibi, genel koordinatör) katılımıyla gerçekleştirilen AKTOB, MASTOB, TİSOYAB meslek birliklerinin aylık toplantılarında ve Resort yıllık kongresinde yapılan "devlet teşvikleri ve destekleri" ile ilgili görüş alışverişlerinden elde edilen bilgiler ve kriz dönemlerinde işletme yönetimi ilgili araştırmalardan (Çiftçi, 2015., Israeli and Reichel, 2003, Israeli., vd, 2011, Israeli, 2007a) ve krizlere yönelik ölçek geliştirilmesi, analiz edilmesi ve krizlerin anlaşılması ile ilgili araştırmalardan (Narayanan vd.,2012., Ghazi, 2014) faydalanılmıştır. Oluşturulan anket formunun geçerliliğini sağlamak için belirlenen örneklem üzerinde pilot uygulama (n=50) gerçekleştirilerek araştırmada kullanılan ölçeğin faktör yapıları test edimiş, güvenirlik analizi sonucunda da anketin A kısmında yer alan ifadeler (0,92) B kısmında yer alan ifadeler ise (0,91) güvenirlilik değerlerini aldığı görülmüş ve anket uygulanmaya devam edilmiştir.

Üç ana bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde işletmlerin özelliklerine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Tanımlayıcı soruların yer aldığı A kısmında turizm sektöründe yatırımların teşviki ve krizlere karşı "devletin aldığı önlemleri" gösteren 17 adet ifade yer almıştır. Bu bölümde yer alan ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Bu ölçek, sorulara katılım düzeyini belirlemek için 1=Kesinlikle Yeterli Değildir, 2=Yeterli Değildir, 3=Ne Yeterlidir Ne Yetersizdir, 4=Yeterlidir ve 5=Kesinlikle Yeterlidir biçiminde düzenlenmiştir. Sektör temsilcilerinim devletten bekledikleri destek ve teşviklerin sorulduğu anketin B kısmında turizm sektöründeki krizlere karşı "alınması gereken önlemlere" ilişkin 23 adet ifade yer almıştır. Bu

bölümde yer alan ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Bu ölçek, sorulara katılım düzeyini belirlemek için 1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum biçiminde düzenlenmiştir. Ölçekler EK-1 de sunulmuştur.

Yapılan faktör analizi sonucunda ulaşılan yapıya bağlı olarak değişkenlerle ilgili Cronbach Alpha güvenirlilik katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda anket formunun A kısmında yer alan "alınan önlemler" kısmına ilişkin güvenirlik katsayı Alpha = 0,92 olarak B kısmında yer alan "alınması gereken önlemler " kısmına ilişkin güvenirlik katsayı Alpha = 0,91 olarak, anketin tamamına ilişkin güvenirlik katsayı Alpha = 0,83 olarak bulunmuştur

4.2.2. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma sadece Antalya ilinde faaliyet gösteren 4 yıldızlı ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerini kapsamakatadır. 4 yıldızın altındaki işletmeleri ve diğer işletmeleri kapsamaması bir ksıttır. Ayrıca sadece Antalya ilinde yapılıp tüm Türkiye'yi kapsamamasıda ikinci bir kısıttır. Bu durum, bulgulardan elde edeceğimiz sonuçların tüm Türkiye'deki turizm sektörünü ve konaklama işletmelerini kapsayacak şekilde genellemede bulunulmasını engellemektedir.

4.2.3. Ana Kütle ve Örneklem

Antalya ilinde araştırma kapsamında 290 adet 5 yıldızlı, 195 adet 4 yıldızlı olmak üzere toplam 485 adet işletmenin faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Örneklem seçiminde α= 0.05 İçin $\pm$0.10 örnekleme hatasına göre 81 adet işletmeye anket yapılması yeterli iken 150 adet anket dağıtılmış, bu anketlerden 15 tanesi cevaplandırılmamış, cevaplandırılan anketler içersinde 8 tanesi eksik ve özensiz cevaplandırıldığı için değerlendirilmeye tabi tutulmamış ve geriye kalan 127 anket değerlendirilmiştir. Ana kütlenin %26 sına anket uygulanmştır. Araştırmaya katılan işletmeler basit tesadüfi yöntemle belirlenmiştir.

4.2.6. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Araştırmada kullanılan işletme bilgileri bağımsız değişkenleri, Ölçeğin A ve B kısmı ise bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Bağımlı değişkenlerin geçerliliğini test amacıyla önce Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett's Testi ve faktör analizi yapılmıştır. Bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenlerin özelliklerine göre farklılık

gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi (Anova Testi) ve Independent Samples (t-testi) ile analiz edilmiş, gruplar arasında algı farklılıkları içinse LSD Testi yapılmıştır, bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arsındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada verilerin analizi için SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Analizler %90 güven aralığında gerçekleştirilmiştir.

4.2.7. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel sorusu; işletmelerin tutumları kriz dönemlerinde alınan önlemler ve alınması gereken önlemler konusunda değişiklik göstermekte midir? İşletmelerin özellikleri ile alınan ve alınması gereken önlemler arasında bir ilişki var mıdır? Bu sorulara göre aşağıdaki hipotezler geliştirilmiş ve soruların cevabını bulabilmek için Korelasyon analizi yapılmıştır.

Hipotez 1: $H1_0$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H1_1$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 2: $H2_0$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H2_1$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 3: $H3_0$: Statü değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H3_1$: Statü değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 4: $H4_0$: Sınıf değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H4_1$: Sınıf değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 5: $H5_0$: Sermaye yapısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H5_1$: Sermaye yapısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 6: $H6_0$: Hizmet sunduğu piyasa değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H6_1$: Hizmet sunduğu piyasa değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 7: $H7_0$: Faaliyet dönemi değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H7_1$: Faaliyet dönemi değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 8: $H8_0$: Oda sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H8_1$: Oda sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 9: $H9_0$: Personel sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H9_1$: Personel sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 10: $H10_0$: Kriz sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H10_1$: Kriz sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

4.3. İşletmelerin Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu kısımda ankete katlan 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerine ait bulgular yer verilmiş ve analizler bu bulgular ışığında yapılmıştır.

Tablo-28: İşletmelerin Hizmet Yılı

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
5 yıl	15	11,8
6-10 yıl	29	22,8
11-15 yıl	25	19,7
16-20 yıl	21	16,5
21 ve üzeri yıl	37	29,1
Toplam	127	100,0

Tablo 28 de araştırmaya katılan işletmelerin %11,8 i 5 yıldır, %22,8 i 6-10 yıldır, %19,7 si 11-15 yıldır, %16,5 i 16-20 yıldır, %29,1 i 21 ve üzeri yıldır faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo-29: İşletmelerin Statüsü

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
Bağımsız otel işletmesi	91	71,7
Ulusal otel zincirine bağlı işletme	30	23,6
Uluslararası otel zincirine bağlı işletme	6	4,7
Toplam	127	100,0

Tablo 29 da araştırmaya katılan işletmelerin %71,7 sinin bağımsız otel işletmesi, %23,6 sının ulusal otel zincirine bağlı işletme, %4,7 sinin de uluslararası otel zincirine bağlı işletme olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 30. İşletmelerin Sınıfı

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
4 yıldız	25	19,7
5 yıldız	102	80,3
Toplam	127	100,0

Tablo 30 da araştırmaya katılan işletmelerin %19,7 sinin 4 yıldızlı, %80,3 ünün 5 yıldızlı konaklama işletmesi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-31: İşletmelerin Sermaye Yapısı

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
Yerli sermaye	114	89,8
Yabancı sermaye	3	2,4
Yerli ve yabancı sermaye ortaklığı	9	7,1
Yerli kamu sermaye ortaklığı	1	,8
Toplam	127	100,0

Tablo 31 de raştırmaya katılan işletmelerin %89,8 inin yerli sermaye, %2,4 ünün yabancı sermaye, %7,1 inin yerli ve yabancı sermaye ortaklığı, % 0,8 inin yerli kamu sermaye ortaklığından oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo-32: İşletmelerin Hizmet Sunduğu Piyasa

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
İç piyasa	1	,8
Dış piyasa	2	1,6
İç ve dış piyasa	124	97,6
Toplam	127	100,0

Tablo 32 de araştırmaya katılan işletmelerin % 8 inin iç piyasaya, %1,6 sının dış piyasaya, %97,6 sının da iç ve dış piyasa hizmet sundukları tespit edilmiştir.

Tablo-33: İşletmelerin Faaliyet Dönemi

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
Tüm sezon 12 ay açık	31	24,4
Sezonluk açık (yaz veya kıs)	96	75,6
Toplam	127	100,0

Tablo 33 te araştırmaya katılan işletmelerin %24,4 ünün tüm sezon 12 ay açık, %75,6 sının sezonluk (yaz veya kış) açık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-34: İşletmelerin Oda Sayısı

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
200 den az	10	7,9
201-300 arası	32	25,2
301-400 arası	33	26,0
401-500 arası	22	17,3
501-600 arası	12	9,4
601 ve üstü	18	14,2
Toplam	127	100,0

Tablo 34 te araştırmaya katılan işletmelerin %7,9 unun 200 den az, %25,2 sinin 201-300, %26 sının 301-400, %17,3 ünün 401-500, %9,4 ünün 501-600, %14,2 sinin 601 ve üstü oda sayısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-35: İşletmelerin Personel Sayısı

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
200 den az	47	37,0
201-300 arası	41	32,3
301-400 arası	16	12,6
401-500 arası	4	3,1
501-600 arası	2	1,6
601 ve üstü	17	13,4
Toplam	127	100,0

Tablo 35 te raştırmaya katılan işletmelerin %37 sinin 200 den az, %32,3 ünün 201-300, %12,6 sının 301-400, % 3,1 inin 401-500, %1,6 sının 501-600, %13,4 ünün 601 ve üstü personele sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-36: İşletmelerin Yaşadığı Kriz Sayısı

Konaklama İşletmeleri	Sayı	Yüzde
1	75	59,1
2	3	2,4
3	18	14,2
4	14	11,0
5	7	5,5
6	10	7,9
Toplam	127	100,0

Tablo 36 da raştırmaya katılan işletmelerin %59,1 inin 1, %2,4 ünün 2, %14,2 sinin 3, %11 inin 4, %5,5 inin 5, %7,9 unun ise 6 adet kriz dönemi yaşadığı tespit edilmiştir.

4.4. İstatistiksel Bulgular

Bu kısımda anketin geçerliliği ve güvenirliğine ilişkin yapılan faktör analizlerine ,güvenirlik analizine ilişkin bulgulara, frekans dağılıma, ölçek ortalamalarına ve hipotezleri test etmek için bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki yapılan Anova testi ve korelasyon analizine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo-37: KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,829
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4430,151
	df	903
	Sig.	,000

KMO ve Bartlett’s Test sonucuna göre Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,50’den büyüktür ve P değeri anlamlıdır. Dolaysıyla veriler yeterlidir ve faktör analizi yapmaya uygundur.

Tablo-38: Faktör Yapıları

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings(a)
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	11,993	27,890	27,890	11,993	27,890	27,890	11,707
2	7,941	18,467	46,356	7,941	18,467	46,356	8,498
3	2,066	7,130	53,486				
4	2,055	4,779	58,265				
5	1,882	4,376	62,641				
6	1,353	3,145	65,786				
7	1,234	2,870	68,657				
8	1,062	2,470	71,127				
9	1,015	2,361	73,488				
10	,905	2,106	75,594				
11	,852	1,981	77,574				
12	,788	1,833	79,408				
13	,697	1,621	81,028				
14	,694	1,615	82,643				
15	,615	1,430	84,073				
16	,567	1,319	85,392				
17	,525	1,221	86,612				
18	,506	1,177	87,789				

19	,472	1,097	88,886				
20	,424	,985	89,871				
21	,390	,907	90,778				
22	,363	,845	91,623				
23	,340	,790	92,414				
24	,324	,753	93,167				
25	,282	,655	93,822				
26	,271	,630	94,452				
27	,255	,594	95,046				
28	,230	,535	95,581				
29	,219	,508	96,089				
30	,206	,479	96,568				
31	,202	,470	97,038				
32	,183	,426	97,465				
33	,162	,378	97,842				
34	,152	,354	98,196				
35	,126	,292	98,488				
36	,123	,287	98,775				
37	,111	,257	99,032				
38	,105	,245	99,278				
39	,083	,194	99,471				
40	,076	,176	99,648				
41	,063	,145	99,793				
42	,052	,121	99,914				
43	,037	,086	100,000				

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a When components are correlated, sums of squared loadings cannot be added to obtain a total variance.

Tablo 38 de ölçeği oluşturan soruların alt faktör dağılımları gösterilmektedir. Faktör analizi yapılırken elde edilen faktör yükleri temel bileşenler yöntemi (principal component method) ile belirlenmiştir. Faktör yük değerinin en yüksek olduğu ilk iki faktör göz önüne alınarak ölçeğin iki boyutlu olmasına araştırmacı tarafından karar verilmiştir. Faktör analizi sonucunda toplam varyansın %46'sını açıklayan öz değeri en yüksek 2 faktörden oluşan bir yapı görülmektedir.

Tablo-39: Maddelerin Faktör Yük Değerleri (Rotated Component Matrix)

	Component	
	1	2
a1		,703
a2		,728
a3		,733
a4		,684
a5		,691
a6		,799
a7		,764
a8		,739
a9		,688
a10		,731

a11		,618
a12		,555
a13		,482
a14		,539
a15		,471
a16		,586
a17		,625
b1	,549	
b2	,568	
b3	,551	
b4	,447	-,390
b5	,614	
b6	,636	
b7	,679	
b8	,715	
b9	,694	-,305
b10	,642	
b11	,414	-,324
b12	,617	
b13	,649	
b14	,799	
b15	,678	
b16	,686	
b17	,798	
b18	,590	
b19	,659	
b20	,544	
b21	,651	
b22	,466	
b23	,840	
b24	,835	
b25	,866	
b26	,817	

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a Rotation converged in 3 iterations.

Tablo 39 da bu 2 faktörün altında hangi maddelerin toplandığını ve bu maddelerin faktör yüklerini görebilmek için tüm maddeler Varimax rotasyonuna tabi tutulmuştur. Buna göre bu maddelerden 17 tanesi "alınan önlemler" diğerleride "alınması gereken önlemler" başlığı altında toplanmıştır.

Faktör yük değer 0,30 un altında gerçekleşen b4 nolu ifade "İşletmeler kriz dönemleri için işten çıkartılan personel için devlet garantörlüğünde kriz fonu oluşturulmalıdır", b9 nolu ifade "Kriz dönemlerinde yönetim ekibi ve çalışanlar fikir alış verişi yapmalıdırlar." ve b11 nolu ifade "Kriz dönemlerinde işçi maliyetini düşürmek için çalışma saatleri uzatılmalı ve ilave ücret ödenmemelidir" anketten çıkartılmış ve anketin ikinci bölümü 23 soru ile son halini almıştır.

Tablo-40: Güvenirlik Katsayıları

Ölçekler	Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı
Alınan Önlemler (17 soru)	0,92
Alınması Gereken Önlemler (23 soru)	0,91
Anketin Tamamı (50 soru)	0,83

Geçerliği sağlamak için uzman görüşü alınmıştır. Anketin "alınan önlemler" kısmına ilişkin güvenirlik katsayı Alpha = 0,92 olarak "alınması gereken önlemler " kısmına ilişkin güvenirlik katsayı Alpha = 0,91 olarak, anketin tamamına ilişkin güvenirlik katsayı Alpha = 0,83 olarak bulunmuştur. Bu değerler anketin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo-41: Alınan Önlemlere İlişkin Frekans Dağılımı

A-Turizm sektöründe yatırımların teşviki ve krizlere karşı *devletin aldığı önlemleri* dikkate alarak aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı verilen ölçeği kullanarak değerlendiriniz	**1-Kesinlikle Yeterli Değildir**		**2- Yeterli Değildir**		**3-Ne Yeterlidir Ne Yetersizdir**		**4-Yeterlidir**		**5-Kesinlikle Yeterlidir**	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1-KOSGEB Kapsamında Sağlanan Destekler	41	**32,3**	38	29,9	26	20,5	17	13,4	5	3,9
2-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Teşvikler	25	19,7	53	**41,7**	28	22,0	20	15,7	1	,8
3-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Destekler	25	19,7	54	**42,5**	27	21,3	19	15,0	2	1,6
4- 2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile Sağlanan Teşvikler	21	16,5	62	**48,8**	20	15,7	22	17,3	2	1,6
5- 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Muafiyetler	22	17,3	67	**52,8**	20	15,7	16	12,6	2	1,6
6- Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXIMBANK) Tarafından Sağlanan Kredi İmkânları	24	18,9	39	**30,7**	26	20,5	33	26,0	5	3,9
7-Deniz Turizm tesislerinin Eximbank kredilerinden yararlanması ve resmi harçlardan muaf olması	19	15,0	38	**29,9**	28	22,0	33	26,0	9	7,1
8- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki	22	17,3	32	25,2	24	18,9	37	**29,1**	12	9,4
9- Yurtdışı Turizm Fuarlarına Katılım Desteği	34	**26,8**	32	25,2	22	17,3	30	23,6	9	7,1

10-BDDK tarafından yeni yapılandırma desteği verilerek sektör firmalarının banka borçlarının yeniden yapılandırmaya gidilmesi	20	15,7	39	**30,7**	27	21,3	37	29,1	4	3,1
11-Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli deniz turizmi tesislerini Ekonomi Bakanlığı'nın teşvikleri	20	15,7	55	**43,3**	24	18,9	23	18,1	5	3,9
12- Çevreye duyarlı konaklama tesisi belgeli işletmelere, su, atık su, katı atık bedellerine en düşük tarife uygulanması	30	23,6	44	**34,6**	22	17,3	25	19,7	6	4,7
13-Bakanlık belgeli konaklama tesislerinin ecri misil, kira bedellerinin ve ciro paylarının 2016 yılı ödemelerinin ertelenmesi ve takip eden 3 yılda 3 eşit taksit ödenmesi hususunda gerekli düzenlemeler yapılması	23	18,1	41	**32,3**	18	14,2	31	24,4	14	11,0
14- Turizm sektöründe 9 ay çalışanların kalan 3 aylık sürede sigorta primleri ve maaşlarının İş-Kur tarafından karşılanması	14	11,0	37	**29,1**	20	15,7	36	28,3	20	15,7
15-İş kurdan alınan işçilerin 6 aydan fazla istihdam edilmesi durumunda kalan 6 aylık dönemde SGK primlerinin SGK tarafından karşılanması	13	10,2	26	20,5	21	16,5	49	**38,6**	18	14,2
16- A Grubu seyahat acentelerine uçuş başına 6 bin dolar uçuş desteği verilmesi	11	8,7	20	15,7	23	18,1	46	**36,2**	27	21,3
17-Bir önceki yıl en az 400 bin turist getiren A Grubu seyahat acentelerine kredi garanti fonu kefalet desteğiyle 100 milyon TL'ye kadar kredi kullanma imkânı sağlanması	10	7,9	19	15,0	26	20,5	45	**35,4**	27	21,3

Tablo 41 e göre alınan önlemlere ilişkin frekans dağılımı incelendiğinde "KOSGEB Kapsamında Sağlanan Destekler" i katılımcıların çoğunluğunun %32,3 ile kesinlikle yeterli değildir, "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Teşvikler" i % 41,7 ile yeterli değildir, "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Destekler" i %42,5 ile yeterli değildir, "2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile Sağlanan Teşvikler" i %48,8 ile yeterli değildir," 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Muafiyetler" i %52,8 ile yeterli değildir, "Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXIMBANK) Tarafından Sağlanan Kredi İmkânları" nı %30,7 ile yeterli değildir, "Deniz Turizm tesislerinin Eximbank kredilerinden yararlanması ve resmi harçlardan muaf olması" nı %29,9 ile yeterli değildir, "Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki" ni %29,1 ile yeterlidir, "Yurtdışı Turizm Fuarlarına Katılım Desteği" ni %26,8 ile

kesinlikle yeterli değildir," BDDK tarafından yeni yapılandırma desteği verilerek sektör firmalarının banka borçlarının yeniden yapılandırmaya gidilmesi" ni %30,7 ile yeterli değildir, "Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli deniz turizmi tesislerini Ekonomi Bakanlığı'nın teşvikleri" ni %43,3 ile yeterli değildir, "Çevreye duyarlı konaklama tesisi belgeli işletmelere, su, atık su, katı atık bedellerine en düşük tarife uygulanması" nı %34,6 ile yeterli değildir, "Bakanlık belgeli konaklama tesislerinin ecri misil, kira bedellerinin ve ciro paylarının 2016 yılı ödemelerinin ertelenmesi ve takip eden 3 yılda 3 eşit taksit ödenmesi hususunda gerekli düzenlemeler yapılması" nı %32,3 ile yeterli değildir, "Turizm sektöründe 9 ay çalışanların kalan 3 aylık sürede sigorta primleri ve maaşlarının İş-Kur tarafından karşılanması" nı %29,1 ile yeterli değildir, "İş kurdan alınan işçilerin 6 aydan fazla istihdam edilmesi durumunda kalan 6 aylık dönemde SGK primlerinin SGK tarafından karşılanması" nı %38,6 ile yeterlidir, "A Grubu seyahat acentelerine uçuş başına 6 bin dolar uçuş desteği verilmesi" ni %36,2 ile yeterlidir, " Bir önceki yıl en az 400 bin turist getiren A Grubu seyahat acentelerine kredi garanti fonu kefalet desteğiyle 100 milyon TL'ye kadar kredi kullanma imkânı sağlanması" nı %35,4 ile yeterlidir şeklinde cevapladıkları görülmektedir.

Tablo-42: Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Frekans Dağılımı

B-Turizm sektöründeki krizlere <u>karşı alınması gereken önlemlere</u> ilişkin aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı verilen ölçeği kullanarak değerlendiriniz	**1-Kesinlikle katılmıyorum**		**2- Katılmıyorum**		**3-Ne Katılıyorum Ne katılmıyorum**		**4-Katılıyorum**		**5-Kesinlikle katılıyorum**	
	Sayı	**%**	Sayı	**%**	Sayı	**%**	Sayı	**%**	Sayı	**%**
1-Turizm tesislerinde 3 yıl boyunca 6 aylık kış dönemi tüm istihdam ettirilen personelin SGK kesintilerinin %50 si devlet tarafından karşılanmalıdır	5	3,9	12	9,4	7	5,5	53	**41,7**	50	39,4
2- Turizm tesislerine diğer sektörlerden farklı olarak yaz döneminde 3 yıl boyunca SGK prim desteği sağlanmalı ve bu destek en az % 10 olmalıdır.	5	3,9	7	5,5	9	7,1	58	**45,7**	48	37,8
3-Uçaklara verilen yakıt desteğinin tüm destinasyonlara yayılmalıdır	5	3,9	7	5,5	10	7,9	45	35,4	60	**47,2**

4-Havalimanı vergileri %50 düşürülmeli veya geçici bir süreliğine kaldırılmalıdır	9	7,1	15	11,8	21	16,5	38	29,9	44	**34,6**
5-Havalimanı vergileri kriz dönemlerinde kaldırılmalıdır	4	3,1	6	4,7	21	16,5	40	31,5	56	**44,1**
6-Otellerde misafir tüketimine sunulan içkilerin ÖTV oranı kriz dönemlerindeki enflasyona göre ayarlanmalıdır.	4	3,1	4	3,1	4	3,1	46	36,2	69	**54,3**
7- Antalya'ya havalimanı THY tarafından merkez hava limanı kabul edilmeli ve yapılan direkt uçuşlar artırılmalıdır	4	3,1	2	1,6	8	6,3	27	21,3	86	**67,7**
8-Sektör kredileri en az 3 yıl ertelenmeli ve faizin %50 si devlet tarafından karşılanmalıdır.	5	3,9	7	5,5	5	3,9	39	30,7	71	**55,9**
9-Sektöre ucuz enerji desteği sağlanmalı, birim fiyatından en az % 25 dan aşağı olmamak kaydı ile enerji desteği (elektrik, doğalgaz (lng) vb)3 yıl boyunca verilmelidir.	5	3,9	7	5,5	8	6,3	45	35,4	62	**48,8**
10-Emlak vergilerine 3 yıl boyunca %50 indim uygulanmalı, su, atık su ve katı atık bedelleri 3 yıl boyunca en düşük tarifeden alınmalı ve fiyat artışı yapılmamalıdır.	3	2,4	7	5,5	9	7,1	50	39,4	58	**45,7**
11-Tur operatörlerine ve konaklama sektörüne 3 yıl boyunca düşük faizli işletme kredisi imkanı verilmeli ve EXIMBANK'ın kredi vadesi 3 yıla çıkartılmalıdır.	10	7,9	22	17,3	13	10,2	41	32,3	41	**32,3**
12- Başbakanlık, Dışişleri, Kültür ve Turizm bakanlıkları ile TOBB tarafından oluşturulacak fonla etkin tanıtım tek elden yapılmalıdır	2	1,6	7	5,5	16	12,6	43	33,9	59	**46,5**
13- Yurt dışında lobi faaliyetleri arttırılmalıdır.	1	,8	3	2,4	10	7,9	43	33,9	70	**55,1**
14- Son yıllarda savaş ve terör olaylarına karşılık, Deniz-kum-güneşin unsurunun yanı sıra güvenlik unsuru da vurgulanmalıdır.	3	2,4	0	0	5	3,9	22	17,3	97	**76,4**

15- Turizme bağlı olan diğer yan sektörlere istihdam yüklerinde kolaylıklar sağlanmalıdır.	3	2,4	1	,8	6	4,7	47	37,0	70	**55,1**
16-Turizm bakanlığı kontrolünde turizm krizleri araştırma merkezi kurulmalıdır.	3	2,4	7	5,5	9	7,1	53	41,7	55	**43,3**
17- İç turizmin geliştirilmesi için, devlet tarafından teşvik ve desteklenmesi sağlanmalıdır.	3	2,4	2	1,6	4	3,1	54	42,5	64	**50,4**
18- Turizm sektöründeki mevcut işletmelerin arz-talep dengesizliğine devlet kanalıyla çözüm üretilmelidir.	1	,8	14	11,0	11	8,7	49	38,6	52	**40,9**
19- Turizm sektöründeki tüm paydaşlar bir çatı örgüt altında toplanarak kriz dönemlerinde bu örgütün önerileri doğrultusunda hareket edilmelidir.	3	2,4	3	2,4	13	10,2	45	35,4	63	**49,6**
20- Ulusal ülke markasının yanında, dünya çapında tanınan bölge-yöre otel markaları oluşturulmalıdır	1	,8	5	3,9	16	12,6	35	27,6	70	**55,1**
21- Yabancı operatörlere bağımlılıktan kurtulmak için önemli her ülkede etkin olan Türk tur operatörler kurulmalı ve devlet tarafından desteklenmelidir.	3	2,4	3	2,4	6	4,7	35	27,6	80	**63,0**
22- Pazar çeşitlendirilmesi veya yeni pazarlar bulunması sağlanmalıdır.	5	3,9	3	2,4	16	12,6	33	26,0	70	**55,1**
23- Kriz dönemlerinin daha hafif atlatılabilmesi için turizm mevsimsellik ve bölgesellikten kurtulmalı, deniz-güneş-kum turizmi ve güney sahilleri dışında, Türkiye'nin turizm ürünlerinin çok daha çeşitli zengin ve cazip olduğu tanıtımlarla vurgulamalıdır.	3	2,4	0	0	4	3,1	51	40,2	69	**54,3**

Tablo 42 ye göre alınması gereken önlemlere ilişkin frekans dağılımı incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu “Turizm tesislerinde 3 yıl boyunca 6 aylık kış dönemi tüm istihdam ettirilen personelin SGK kesintilerinin %50 si devlet tarafından

karşılanmalıdır" ifadesine %41,7 i ile katılıyorum, "Turizm tesislerine diğer sektörlerden farklı olarak yaz döneminde 3 yıl boyunca SGK prim desteği sağlanmalı ve bu destek en az % 10 olmalıdır." ifadesine %45,7 ile katılıyorum, "Uçaklara verilen yakıt desteğinin tüm destinasyonlara yayılmalıdır" ifadesine %47,2 ile kesinlikle katılıyorum, "Havalimanı vergileri %50 düşürülmeli veya geçici bir süreliğine kaldırılmalıdır" ifadesine %34,6 ile kesinlikle katılıyorum, " Havalimanı vergileri kriz dönemlerinde kaldırılmalıdır" ifadesine %44,1 ile kesinlikle katılıyorum, "Otellerde misafir tüketimine sunulan içkilerin ÖTV oranı kriz dönemlerindeki enflasyona göre ayarlanmalıdır." İfadesine %54,3 ile kesinlikle katılıyorum, "Antalya'ya havalimanı THY tarafından merkez hava limanı kabul edilmeli ve yapılan direkt uçuşlar artırılmalıdır" ifadesine %67,7 ile kesinlikle katılıyorum, "Sektör kredileri en az 3 yıl ertelenmeli ve faizin %50 si devlet tarafından karşılanmalıdır" ifadesine %55,9 ile kesinlikle katılıyorum, "Sektöre ucuz enerji desteği sağlanmalı, birim fiyatından en az % 25 dan aşağı olmamak kaydı ile enerji desteği (elektrik, doğalgaz (lng) vb)3 yıl boyunca verilmelidir." İfadesine %48,8 ile kesinlikle katılıyorum," Emlak vergilerine 3 yıl boyunca %50 indim uygulanmalı, su, atık su ve katı atık bedelleri 3 yıl boyunca en düşük tarifeden alınmalı ve fiyat artışı yapılmamalıdır." İfadesine %45,7 ile kesinlikle katılıyorum.

Diğer taraftan"Tur operatörlerine ve konaklama sektörüne 3 yıl boyunca düşük faizli işletme kredisi imkânı verilmeli ve Eximbank'ın kredi vadesi 3 yıla çıkartılmalıdır." İfadesine %32,3 ile kesinlikle katılıyorum, "Başbakanlık, Dışişleri, Kültür ve Turizm bakanlıkları ile TOBB tarafından oluşturulacak fonla etkin tanıtım tek elden yapılmalıdır" ifadesine %46,5 ile kesinlikle katılıyorum, "Yurt dışında lobi faaliyetleri arttırılmalıdır." İfadesine %55,1 ile kesinlikle katılıyorum, "Son yıllarda savaş ve terör olaylarına karşılık, Deniz-kum-güneşin unsurunun yanı sıra güvenlik unsuru da vurgulanmalıdır." İfadesine %76,4 ile kesinlikle katılıyorum, "Turizme bağlı olan diğer yan sektörlere istihdam yüklerinde kolaylıklar sağlanmalıdır." İfadesine %55,1 ile kesinlikle katılıyorum, "Turizm bakanlığı kontrolünde turizm krizleri araştırma merkezi kurulmalıdır." İfadesine %43,3 ile kesinlikle katılıyorum, "İç turizmin geliştirilmesi için, devlet tarafından teşvik ve desteklenmesi sağlanmalıdır." İfadesine %50,4 ile kesinlikle katılıyorum, "Turizm sektöründeki mevcut işletmelerin arz-talep dengesizliğine devlet kanalıyla çözüm üretilmelidir." İfadesine %40,9 ile

kesinlikle katılıyorum," Turizm sektöründeki tüm paydaşlar bir çatı örgüt altında toplanarak kriz dönemlerinde bu örgütün önerileri doğrultusunda hareket edilmelidir." İfadesine %49,6 ile kesinlikle katılıyorum," Ulusal ülke markasının yanında, dünya çapında tanınan bölge-yöre otel markaları oluşturulmalıdır." İfadesine %55,1 ile kesinlikle katılıyorum, "Yabancı operatörlere bağımlılıktan kurtulmak için her ülkede etkin olan Türk tur operatörler kurulmalı ve devlet tarafından desteklenmelidir." İfadesine %63 ile kesinlikle katılıyorum," Pazar çeşitlendirilmesi veya yeni pazarlar bulunması sağlanmalıdır." İfadesine %55,1 ile kesinlikle katılıyorum, "Kriz dönemlerinin daha hafif atlatılabilmesi için turizm mevsimsellik ve bölgesellikten kurtulmalı, deniz-güneş-kum turizmi ve güney sahilleri dışında, Türkiye'nin turizm ürünlerinin çok daha çeşitli zengin ve cazip olduğu tanıtımlarla vurgulamalıdır." İfadesine %54,3 ile kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmektedir.

Tablo-43: Alınan Önlemlere İlişkin Ortalamalar

Devletin Aldığı Önlemler	Ortalama	Standart Sapma
1-KOSGEB Kapsamında Sağlanan Destekler	2,26	1,16462
2-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Teşvikler	2,36	,99737
3-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Destekler	2,36	1,01316
4- 2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile Sağlanan Teşvikler	2,38	1,00828
5- 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Muafiyetler	2,28	,95034
6- Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXIMBANK) Tarafından Sağlanan Kredi İmkânları	2,65	1,17093
7-Deniz Turizm tesislerinin Eximbank kredilerinden yararlanması ve resmi harçlardan muaf olması	2,80	1,18883
8- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki	2,88	1,27001
9- Yurtdışı Turizm Fuarlarına Katılım Desteği	2,59	1,29929
10-BDDK tarafından yeni yapılandırma desteği verilerek sektör firmalarının banka borçlarının yeniden yapılandırmaya gidilmesi	2,73	1,13703
11-Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli deniz turizmi tesislerini Ekonomi Bakanlığı'nın teşvikleri	2,51	1,08281
12- Çevreye duyarlı konaklama tesisi belgeli işletmelere, su, atık su, katı atık bedellerine en düşük tarife uygulanması	2,47	1,18741
13-Bakanlık belgeli konaklama tesislerinin ecri misil, kira bedellerinin ve ciro paylarının 2016 yılı ödemelerinin ertelenmesi ve takip eden 3 yılda 3 eşit taksit ödenmesi hususunda gerekli düzenlemeler yapılması	2,77	1,30270
14- Turizm sektöründe 9 ay çalışanların kalan 3 aylık sürede sigorta primleri ve maaşlarının İş-Kur tarafından karşılanması	3,08	1,28498
15-İş kurdan alınan işçilerin 6 aydan fazla istihdam edilmesi durumunda kalan 6 aylık dönemde SGK primlerinin SGK tarafından karşılanması	3,25	1,22935
16- A Grubu seyahat acentelerine uçuş başına 6 bin dolar uçuş desteği verilmesi	3,45	1,23286
17-Bir önceki yıl en az 400 bin turist getiren A Grubu seyahat acentelerine kredi garanti fonu kefalet desteğiyle 100 milyon TL'ye kadar kredi kullanma imkânı sağlanması	3,47	1,20730
Genel Ortalama	**2,72**	,76878

Tablo 43 e göre devletin aldığı önlemler arasında "KOSGEB Kapsamında Sağlanan Destekler" (2,26) "yeterli değildir" ifadesi en düşük ortalama ile birinci sırada yer alırken, "1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Muafiyetler" ifadesi (2.28) ortalama ile "yeterli değildir" ikinci sırada yer almaktadır.

Katılımcılar "Turizm sektöründe 9 ay çalışanların kalan 3 aylık sürede sigorta primleri ve maaşlarının İş-Kur tarafından karşılanması" ifadesine (3,08) ortalama ile ne yeterlidir nede yetersizdir cevabı verirken bunu, "İş kurdan alınan işçilerin 6 aydan fazla istihdam edilmesi durumunda kalan 6 aylık dönemde SGK primlerinin SGK tarafından karşılanması" ifadesine de (3,25) ortalama ile ne yeterlidir nede yetersizdir cevabı izlemektedir.

Katılımcılar "A Grubu seyahat acentelerine uçuş başına 6 bin dolar uçuş desteği verilmesi" ifadesini (3,45) ortalama ile "yeterlidir" şeklinde cevaplarken bunu, (3,47) ortalama ile "Bir önceki yıl en az 400 bin turist getiren A Grubu seyahat acentelerine kredi garanti fonu kefalet desteğiyle 100 milyon TL'ye kadar kredi kullanma imkânı sağlanması" ifadesi izlemiştir. Katılımcılar devletin aldığı önlemlerden sadece bu son iki önlemi yeterli görmektedirler.

Genel anlamda katılımcılar (2,72) ortalama ile devletin aldığı önlemleri ne yeterli ne yetersiz olarak görmektedirler.

Tablo-44: Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Ortalamalar

Devletin Alması Gereken Önlemler	Ortalama	Standart Sapma
1-Turizm tesislerinde 3 yıl boyunca 6 aylık kış dönemi tüm istihdam ettirilen personelin SGK kesintilerinin %50 si devlet tarafından karşılanmalıdır	4,03	1,09063
2- Turizm tesislerine diğer sektörlerden farklı olarak yaz döneminde 3 yıl boyunca SGK prim desteği sağlanmalı ve bu destek en az % 10 olmalıdır.	4,07	1,01267
3-Uçaklara verilen yakıt desteğinin tüm destinasyonlara yayılmalıdır	4,16	1,05231
4-Havalimanı vergileri %50 düşürülmeli veya geçici bir süreliğine kaldırılmalıdır	3,73	1,25007
5-Havalimanı vergileri kriz dönemlerinde kaldırılmalıdır	4,08	1,03911
6-Otellerde misafir tüketimine sunulan içkilerin ÖTV oranı kriz dönemlerindeki enflasyona göre ayarlanmalıdır.	4,35	,93033
7- Antalya'ya havalimanı THY tarafından merkez hava limanı kabul edilmeli ve yapılan direkt uçuşlar artırılmalıdır	4,48	,92467

8-Sektör kredileri en az 3 yıl ertelenmeli ve faizin %50 si devlet tarafından karşılanmalıdır.	4,29	1,04737
9-Sektöre ucuz enerji desteği sağlanmalı, birim fiyatından en az % 25 dan aşağı olmamak kaydı ile enerji desteği (elektrik, doğalgaz (lng) vb)3 yıl boyunca verilmelidir.	4,19	1,04683
10-Emlak vergilerine 3 yıl boyunca %50 indim uygulanmalı, su, atık su ve katı atık bedelleri 3 yıl boyunca en düşük tarifeden alınmalı ve fiyat artışı yapılmamalıdır.	4,20	,96229
11-Tur operatörlerine ve konaklama sektörüne 3 yıl boyunca düşük faizli işletme kredisi imkanı verilmeli ve EXIMBANK'ın kredi vadesi 3 yıla çıkartılmalıdır.	3,63	1,30730
12- Başbakanlık, Dışişleri, Kültür ve Turizm bakanlıkları ile TOBB tarafından oluşturulacak fonla etkin tanıtım tek elden yapılmalıdır	4,18	,96294
13- Yurt dışında lobi faaliyetleri arttırılmalıdır.	4,40	,79940
14- Son yıllarda savaş ve terör olaylarına karşılık, Deniz-kum-güneşin unsurunun yanı sıra güvenlik unsuru da vurgulanmalıdır.	4,65	,77026
15- Turizme bağlı olan diğer yan sektörlere istihdam yüklerinde kolaylıklar sağlanmalıdır.	4,41	,82077
16-Turizm bakanlığı kontrolünde turizm krizleri araştırma merkezi kurulmalıdır.	4,18	,95467
17- İç turizmin geliştirilmesi için, devlet tarafından teşvik ve desteklenmesi sağlanmalıdır.	4,37	,82427
18- Turizm sektöründeki mevcut işletmelerin arz-talep dengesizliğine devlet kanalıyla çözüm üretilmelidir.	4,07	1,00480
19- Turizm sektöründeki tüm paydaşlar bir çatı örgüt altında toplanarak kriz dönemlerinde bu örgütün önerileri doğrultusunda hareket edilmelidir.	4,27	,91441
20- Ulusal ülke markasının yanında, dünya çapında tanınan bölge-yöre otel markaları oluşturulmalıdır	4,32	,89869
21- Yabancı operatörlere bağımlılıktan kurtulmak için önemli her ülkede etkin olan Türk tur operatörler kurulmalı ve devlet tarafından desteklenmelidir.	4,46	,88007
22- Pazar çeşitlendirilmesi veya yeni pazarlar bulunması sağlanmalıdır.	4,25	1,03289
23- Kriz dönemlerinin daha hafif atlatılabilmesi için turizm mevsimsellik ve bölgesellikten kurtulmalı, deniz-güneş-kum turizmi ve güney sahilleri dışında, Türkiye'nin turizm ürünlerinin çok daha çeşitli zengin ve cazip olduğu tanıtımlarla vurgulamalıdır.	4,44	,77309
Genel Ortalama	**4,26**	,61240

Tablo 44 de göre katılımcılar devletin alması gereken önlemlerden "Son yıllarda savaş ve terör olaylarına karşılık, Deniz-kum-güneşin unsurunun yanı sıra güvenlik unsuru da vurgulanmalıdır." İfadesine (4,65) ortalama ile en yüksek düzeyde kesinlikle katılıyorum cevabını verirken, bunu "Antalya'ya havalimanı THY tarafından merkez hava limanı kabul edilmeli ve yapılan direkt uçuşlar artırılmalıdır" ifadesi (4,48) ortalama ile izlemektedir.

Katılımcılar genel olarak (4,26) ortalama ile devletin alması gereken önlemlere kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir.

4.4.1.İşletmelerin Özelliklerine Göre Farklılık Analizi Bulguları

Bu kısımda işletmlerin özelliklerine göre alınan ve alınması grekene önlemlere ilişkin tutumları arasında bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için farklılık analizleri yapılmıştır.

Tablo-45: Hizmet Yılına Göre Farklılık Analizi

Hizmet Yılı		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Alınan Önlemler	Gruplar arası	6,418	4	1,605	2,877	,026*
	Grup içi	68,050	122	,558		
	Toplam	74,468	126			
Alınması Gereken Önlemler	Gruplar arası	1,358	4	,340	,903	,465
	Grup içi	45,897	122	,376		
	Toplam	47,255	126			

*P<0,05

Araştırmaya katılan otellerin hizmet yılana göre alınan önlemler hakkındaki tutumları arasında bir farklılaşmanın bulunup bulunmadığını tespiti için One Way Anova testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre hizmet yılına göre alınan önlemlere ilişkin tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Yine araştırmaya katılan otellerin Alınması gereken önlemler hakkındaki tutumları arasında bir farklılaşmanın bulunup bulunmadığını tespiti için One Way Anova testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre hizmet yılına göre Alınması gereken önlemler tutumlarda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo-46: Alınan Önlemlere İlişkin Hizmet Yılı Ortalamaları

Hizmet Yılı	Sayı	Ort
5 yıl	15	2,63
6-10 yıl	**29**	**3,03**
11- 15 yıl	25	2,76
16-20 yıl	21	2,85
20 yıl ve üzeri	37	2,43

Hizmet yılı ortalamalarına bakıldığında farklılığın (3,03) ortalama ile 6-10 yıldır hizmet gösteren işletmelerden kaynaklandığı tablo 46 te görülmektedir.

Tablo-47: Statüye Göre Farklılık Analizi

Statü	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
4 yıldız	25	2,59	,76984	-,957	0,340
5 yıldız	102	2,75	,76884		
4 yıldız	25	4,27	,38128	-,108	0,914
5 yıldız	102	4,26	,65824		

Araştırmaya katılan otellerin statülerine göre alınan önlemler ve alınması gereken önlemler hakkındaki tutumlarının farklılaşması konusundaki tespit için Independent Samples t-test analizi yapılmıştır. Buna göre statü ile tutumlar arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Tablo-48: Sermaye Yapısına Göre Farklılık Analizi

Sermaye Yapısı		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Alınan Önlemler	Gruplar arası	2,448	3	,816	1,394	,248
	Grup içi	72,020	123	,586		
	Toplam	74,468	126			
Alınması Gereken Önlemler	Gruplar arası	,337	3	,112	,294	,829
	Grup içi	46,918	123	,381		
	Toplam	47,255	126			

Araştırmaya katılan otellerin sermaye yapısına göre alınan önlemler hakkındaki tutumları arasında bir farklılaşmanın bulunup bulunmadığını tespiti için One Way Anova testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre sermaye yapısına göre alınan önlemler tutumlarda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Yine araştırmaya katılan otellerin sermaye yapısına göre alınması gereken önlemler hakkındaki tutumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo-49: Hizmet Sunduğu Piyasaya Göre Farklılık Analizi

Hizmet sunduğu piyasa		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Alınan Önlemler	Gruplar arası	,252	2	,126	,210	,810
	Grup içi	74,216	124	,599		
	Toplam	74,468	126			
Alınması Gereken Önlemler	Gruplar arası	,101	2	,050	,133	,876
	Grup içi	47,154	124	,380		
	Toplam	47,255	126			

Araştırmaya katılan otellerin hizmet sunduğu piyasaya göre alınan önlemler hakkındaki tutumları arasında bir farklılaşmanın bulunup bulunmadığını tespiti için One Way Anova testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre hizmet sunduğu piyasa göre alınan önlemler tutumlarda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Yine araştırmaya katılan otellerin hizmet sunduğu piyasa göre alınması gereken önlemler hakkındaki tutumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo-50: Faaliyet Dönemine Göre Farklılık Analizi

	Önlemler	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Tüm sezon 12 ay açık	Alınan Önlemler	31	2,78	,87035	,516	0,606
Sezonluk açık (yaz veya kış)		96	2,70	,73688		
Tüm sezon 12 ay açık	Alınması Gereken Önlemler	31	4,23	,67965	-,347	0,730
Sezonluk açık (yaz veya kış)		96	4,27	,59251		

Araştırmaya katılan otellerin faaliyet dönemlerine göre alınan önlemler ve alınması gereken önlemler hakkındaki tutumlarının farklılaşması konusundaki tespit için Independent Samples t-test analizi yapılmıştır. Buna göre faaliyet dönemi ile tutumlar arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Tablo-51: Personel Sayısına Göre Farklılık Analizi

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Alınan Önlemler	Gruplar arası	,141	2	,070	,118	,889
	Grup içi	74,327	124	,599		
	Toplam	74,468	126			
Alınması Gereken Önlemler	Gruplar arası	1,429	2	,714	1,933	,149
	Grup içi	45,826	124	,370		
	Toplam	47,255	126			

Araştırmaya katılan otellerin personel sayısına göre alınan önlemler hakkındaki tutumları arasında bir farklılaşmanın bulunup bulunmadığını tespiti için One Way Anova testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre personel sayısına göre alınan önlemler tutumlarda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Yine araştırmaya katılan otellerin alınması gereken önlemler hakkındaki tutumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

4.4.2.Hipotezlere İlişkin Bulgular

Hipotez 1: $H1_0$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H1_1$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-52: Hizmet Yılı Değişkenine Göre Alınan Önlemlere İlişkin Korelasyon Analizi

	Hizmet yılı	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	-,186(*)	-,016
Sig. (2-tailed)	.	,037	,860
N	127	127	127

P<0,05

İşletmenin turizm sektöründeki hizmet yılı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre İşletmenin turizm sektöründeki hizmet yılı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler arasında negatif yönde düşük derecede (r = -0,18) ve 0,03 düzeyinde anlamlı ilişki vardır. Başka bir deyimle işletmeler hizmet yılı arttıkça alınan önlemleri yetersiz bulmaktadırlar. Bu durumda $H1_0$ reddedilerek $H1_1$ kabul edilmiştir.

Hipotez 2: $H2_0$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H2_1$: Hizmet yılı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-53: Hizmet Yılı Değişkenine Göre Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Korelasyon Analizi

	Hizmet yılı	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	-,186(*)	-,016
Sig. (2-tailed)	.	,037	,860
N	127	127	127

P>0,05

İşletmelerin turizm sektöründeki hizmet yılı ile krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre anlamlı ilişki yoktur. Bu durumda $H2_0$ kabul edilerek $H2_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 3: $H3_0$: Statü değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H3_1$: Statü değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-54: Statü Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Statü	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	-,043	-,052
Sig. (2-tailed)	.	,629	,560
N	127	127	127

İşletmenin statüsü ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H3_0$ kabul edilerek $H3_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 4: $H4_0$: Sınıf değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H4_1$: Sınıf değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-55: Sınıf Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Sınıfı	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	,085	-,010
Sig. (2-tailed)	.	,340	,914
N	127	127	127

İşletmenin sınıfı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H4_0$ kabul edilerek $H4_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 5: $H5_0$: Sermaye yapısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H5_1$: Sermaye yapısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-56: Sermaye Yapısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Sermaye yapısı	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	,156	-,042
Sig. (2-tailed)	.	,079	,640
N	127	127	127

İşletmelerin sermaye yapısı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H5_0$ kabul edilerek $H5_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 6: $H6_0$: Hizmet sunduğu piyasa değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H6_1$: Hizmet sunduğu piyasa değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-57: Hizmet Sunulan Piyasa Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Piyasa	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	,041	-,042
Sig. (2-tailed)	.	,650	,638
N	127	127	127

İşletmelerin hizmet sunduğu piyasa ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H6_0$ kabul edilerek $H6_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 7: $H7_0$: Faaliyet dönemi değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H7_1$: Faaliyet dönemi değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-58: Faaliyet Dönemi Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Faal dönem	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	-,046	,031
Sig. (2-tailed)	.	,606	,730
N	127	127	127

İşletmelerin faaliyet dönemi ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H7_0$ kabul edilerek $H7_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 8: $H8_0$: Oda sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H8_1$: Oda sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-59: Oda Sayısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Oda sayısı	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	,002	-,138
Sig. (2-tailed)	.	,980	,123
N	127	127	127

İşletmelerin oda sayısı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H8_0$ kabul edilerek $H8_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 9: $H9_0$: Personel sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H9_1$: Personel sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-60: Personel Sayısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Personel sayısı	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	,086	-,056
Sig. (2-tailed)	.	,338	,531
N	127	127	127

İşletmelerin personel sayısı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H9_0$ kabul edilerek $H9_1$ reddedilmiştir.

Hipotez 10: $H10_0$: Kriz sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki yoktur.

$H10_1$: Kriz sayısı değişkenine göre işletmelerin kriz dönemlerinde alınan ve alınması gereken önlemlere ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

Tablo-61: Kriz Sayısı Değişkenine Göre Korelasyon Analizi

	Kriz Sayısı	Alınan önlemler	Alınması gereken önlemler
Pearson Correlation	1	-,006	-,045
Sig. (2-tailed)	.	,950	,617
N	127	127	127

İşletmelerin kriz sayısı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler ve krizlere karşı alınması gereken önlemler arasında ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre her iki boyutta da anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda $H10_0$ kabul edilerek $H10_1$ reddedilmiştir.

Tablo-62: Hipotez Kabul–Ret Tablosu

HİPOTEZLER		**KABUL**	**RET**
Hipotez 1	$H1_0$		Ret
	$H1_1$	Kabul	
Hipotez 2	$H2_0$	Kabul	
	$H2_1$		Ret
Hipotez 3	$H3_0$	Kabul	
	$H3_1$		Ret
Hipotez 4	$H4_0$	Kabul	
	$H4_1$		Ret
Hipotez 5	$H5_0$	Kabul	
	$H5_1$		Ret
Hipotez 6	$H6_0$	Kabul	
	$H6_1$		Ret
Hipotez 7	$H7_0$	Kabul	
	$H7_1$		Ret
Hipotez 8	$H8_0$	Kabul	
	$H8_1$		Ret
Hipotez 9	$H9_0$	Kabul	
	$H9_1$		Ret
Hipotez 10	$H10_0$	Kabul	
	$H10_1$		Ret

Tablo 62 de görüldüğü üzere sadece $H1_1$ hipotezinde değişkenler arasında ters yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Sebebi 6-10 yıl süreyle faaliyet gösteren işletmelerin tutumları alınan önlemler konusunda diğer işletmelerden farklı olmasıdır. İşletmelerin hizmet yılı arttıkça alınan önlemlere ilişkin tutumlarının düzeyinde bir azalma olduğu ortalamalardan görülmektedir.

Bunun dışında diğer hipotezlerdeki bağımsız değişkenler (işletmelerin özellikleri) ile bağımlı değişkenler (alınan ve alınması gereken önlemler) arasında anlamlı bir

ilişkiye rastlanmamıştır. Sebebi ise katılımcılara sunulan önerilere katılımcıların tutum düzeylerin birbirine çok yakın olmasından kaynaklandığı ortalamalardan görülmektedir. İşletmeler genel olarak alınan önlemleri yetersiz bulduklarını belirtirken buna karşılık alınması gereken önlemlere de katıldıklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ

Krizler beklenmedik zamanlarda ortaya çıkan işletmelerin hali hazırdaki değerlerini ve hedeflerini tehdit eden, işletmeleri en üst kademeden en alta kadar etkileyen, yaşandığı dönem itibariyle stres yaratan, alınacak önlemlerin zamanının kısıtlı olduğu, öncesinde tahmin edilemeyen durumlardır. Krizlerin en belirgin iki özelliği belirsizlik ve zamanlarının kısıtlı olmasıdır. Neden oldukları olumsuz sonuçlarla krizler işletmeleri maddi manevi zarara sokabilmektedir.

Son yıllarda bir çekim merkezi haline gelen turizm endüstrisi her geçen gün dünya ekonomisinden aldığı payı artırmaktadır. Sektörden elde edilen sosyo ekonomik getirilerin devamını sağlamak maksadıyla hem makro hem de mikro temelde uygun yönetim tekniklerinin kullanılması gerekmektedir. Ancak turizm sektörü krizlere daha açık ve savunmasız bir konumdadır. Bunun başlıca nedeni turizm sektörünün ilişkili olduğu sektörlerin sayısının fazlalığı ve emeği yoğun işleyen bir sektör olmasıdır.

Turizm dünya ekonomisi açısından son derece önemlidir. Zira Dünya Turizm Örgütü 2017 yılında 1 milya 322 milyon kişinin turizm faaliyetlerine katıldığını ve bunun 2020'ye gelince 1 milyar 600 milyon kişi olacağını tahmin etmektedir. Buna paralel olarak da 2017 de 1 trilyon 245 milyar dolar olan dünya turzim ekonomisi, 2020'de 2 trilyon doları aşacağı tahmin eilmektedir.

Turizm talep esnekliğ yüksek olan sektörlerin başındadır. Bu da turizmi krizlerden en fazla etkilenen sektörler kategorisine sokmaktadır. Gerek ulusal gerekse uluslararası bir kriz hali, öncelikle ve en çok turizmi etkilemektedir. Turizmin krizden etkilenmesi aynı zamanda bağlı olduğu tüm sektörlerin etkilenmesi demektir.

Krizlerin turizm sektöründe ortaya çıkmasında içsel ve dışsal etkenler etkilidir. Yani bu etkenler işletmenin kendi içinden olabildiği gibi işletme dışından da ortaya çıkabilir. İçsel sebeplerden ortaya çıkan bir krize işletmenin müdahale etmesi daha olasıdır. Ancak dış etkenlerin etkili olduğu bir krizin müdahelesi oldukça zor olacaktır.

1999 ve 2001 yıllarında meydana gelen ve birbirine çok benzer olan ekonomik krizler turizm sektöründe olumsuz etkilere sebep olmamıştır. Bunun başlıca nedeni bu krizlerin tamamen Türkiye merkezli olup küresel ölçekte krizler olmamasından kaynaklıdır. Bunun bir benzer örneği de 1997 ve 1998 yılarında Asya'da başlayıp Rusya'yı da etkisine alan krizlerde de gözlemlenmiştir. 1997 yılı verilerine bakılınca, turist sayısının 1996 yılına kıyasla % 13 ve turizm gelirlerinin de %34 oranında artması

bunun açık bir göstergesidir. Fakat Türkiye'de 1999 yılında yaşanan büyük deprem sektörü olumsuz etkilemiş, turist sayısı bir önceki yıla kıyasla %24 ve turizm gelirleri de buna paralel olarak %33 oranında düşmüştür. 2001 yılı krizi süresince ise turist sayısı % 11 ve gelirler de %31 oranında artmıştır. Yine 2008 yılında yaşanan ABD merkezli küresel ekonomik kriz Türkiye turizmi açısından olumsuz sonuçlar doğurmamıştır. Türkiye'ye gelen turist sayısı 27 milyon 214 binden 30 milyon 979 bine ve turizm gelirleri de yaklaşık %18 artarak 20 milyon 942 bin 501 bin dolardan 25 milyon 415 bin 067 dolara çıkmıştır. Durumu özetleyecek olursak, ekonomik kriz dönemlerinde turizm bir durgunluk süreci yaşamazken, doğal afet ve salgın temelli krizlerde turizm olumsuz etkilenmiştir. Bir başka ifadeyle, ekonomik temelli olan gelişmeler turizmi sınırlı boyutta etkilerken, insanların sağlığını ve güvenliğini tehdit edebilecek gelişmeler turizmi daha çok etkilemektedir.

2013 siyasi orjinli taksim krizi ise Turk turizmini bölgesel olarak etkilemiştir. İstanbul bölgesinde ciddi bir kayıp yaşanmış ancak diğer turzim destinasyonlarında aynı etkinin olduğu görülmemiştir. Yaklaşık 40 gün süren bu siyasal olay bölgesel olarak bölge turzimini ciddi şekilde etkilemiş, konaklama fiyatlarında %50'ye varan düşüşler yaşanmıştır.

2015 yılı sonunda Rusya ile yaşadığımız uçak krizi turizm tarihimizin son 30 yılının en büyük krizidir. Türkiye'nin en büyük ikinci pazarı olan Rus pazarının tamamen kapanması 2016 yılında bir önceki yıla kıyasla Rusya pazarında %76'lik bir düşüş yaşatmış ve turizm sektöründeki en büyük krize sebep olmuştur. Fiyatlarda %50 oranında düşüşler yaşanmış, birçok işletme sezonda açılamamıştır. Bunun istihdama yansımaları da yaklaşık %20'lik bir düşüşle ortaya çıkmıştır. 2016 yılında Türkiye Dünya sıralamsında 6. sıradan düşmüş, uzun yıllardan sonra ilk 10'a girememiş ve yaklaşık Türkiye ekonomisi 10 milyar dolar ekonomik kayıp yaşamıştır. 2017 yılında Rusya krizinin son bulmasıyla turizm sektörü bir nefes alsa da, bu yıl içinde yaşanan terör eylemleri ve Almanya ve Hollanda'yla yaşanan politik krizler nedeniyel 2015 yılı verilerine ulaşmak mümkün olmamıştır. Türkiye istatistiksel açıdan 2017 yılı sonunda ilk 10'daki yerini tekrar almıştır fakat yaşanan bu krizler neticesinde ortaya çıkan ucuz destinasyon imajı bu krizlerin bir başka olumsuz yansımasıdır.

2015 yılı sonunda patlak veren krizin istihdama yansımalarına bakacak olursak; rakam 936 bin 600 kişiden 919 bin 100 kişiye gerilemiştir. Ancak krizin bittiği 2017'ye

gelince bu rakam ise 984 bin 600 kişiye çıkmıştır. Bu veriler ortaya koymaktadır ki; turizm ülke ekonomisine ve istihdama ciddi boyutta katkı yaparak hem işsizliği önlemekte hemde cari açığın kapanmasında etkilidir. Fakat tüm bunlara rağmen sektör için genel bütçeden ayrılan pay ise çok düşüktür. 2017 yılı genel bütçeden ayrılan pay yaklaşık %0,55 dir.

Bugüne kadar ulusal ya da uluslararası meydana gelen birçok iç ve dış siyasi ve ekonomik kriz yaşanmış ve bu krizler dönemlerinde sektör kendi çabaları ile bu krizleri aşmayı başarmıştır. Ancak bazı krizleri devlet desteği olmadan atlatmak mümkün olamamıştır. Sektörün bu günlere gelmesinde 1980'li yıllarda verilen ilk teşvikler çok önem arz etmektedir. Türkiye'de yaşanan son kriz nedeniyle devlet krizin etkilerini azaltmak ve sektöre yardımcı olmak için birçok tedbir almıştır. Bizim bu çalışmammızda da son yıllarda yaşanan krizlerde Devletin almış olduğu tedbirlerin uygulandığı konaklama sektöründe ne derece faydalı olup olmadığının kamu politikalarına sektör yöneticilerinin nasıl baktığını araştırmak için Antalya bölgesinde bulunan 4 ve 5 yıldızlı otel yöneticilerine yönelik anket çalışması yapılmıştır.

Araştırmada 4 ve 5 yıldızlı otel sahibi, Koordinatörü yada Genel Müdürü pozisyonunda ki yöneticilerine kriz dönemlerinde devletin aldığı önlemlere ilişkin tutumları ölçmek için 17 soru yöneltilmiş ve yöneticiler genel olarak alınan önlemelere (2,72) ortalama ile "ne yeterli ne yetersiz" cevabını vererek bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar alınan önlemler içerisinde "A Grubu seyahat acentelerine uçuş başına 6 bin dolar uçuş desteği verilmesi" ifadesini (3,45) ortalama ile "yeterlidir" şeklinde cevaplarken bunu, (3,47) ortalama ile "Bir önceki yıl en az 400 bin turist getiren A Grubu seyahat acentelerine kredi garanti fonu kefalet desteğiyle 100 milyon TL'ye kadar kredi kullanma imkânı sağlanması" önlemlerini yeterli görmektedirler.

Katılımcılara devletin alması gereken önlemlere ilişkin 23 öneri sunulmuş ve katılımcılar bu önerilere (4,26) ortalama ile kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu öneriler içerisinde en yüksek ortalama (4,65) ile "Son yıllarda savaş ve terör olaylarına karşılık, Deniz-kum-güneşin unsurunun yanı sıra güvenlik unsuru da vurgulanmalıdır." İfadesi yer alırken bunu (4,48) ortalama ile "Antalya'ya havalimanı THY tarafından merkez hava limanı kabul edilmeli ve yapılan direkt uçuşlar artırılmalıdır" ifadesi izlemiştir.

Araştırmanın hipotezlerinde konaklama işletmlerinin özelliklerine göre devletin aldığı önlemler ile alması gereken önlemler arasında bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiş ve hizmet yılı değişkenine göre alınan önlemlere ilişkin tutumlarında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre işletmelerin turizm sektöründeki hizmet yılı ile krizlere karşı devletin aldığı önlemler arasında negatif yönde düşük derecede (r = -0,18) düzeyinde anlamlı ilişki vardır. Başka bir deyimle işletmeler hizmet yılı arttıkça alınan önlemleri yetersiz bulmaktadırlar.

İşletmlerin diğer özelikleri; sınıf, statü, sermaye yapısı, hizmet sunulan piyasa, faaliyet dönemi, oda sayısı, personel sayısı, yaşadıkları kriz saysısı değişkenleri ile, alınan ve alınması gereken önlere ilişkin tutumları arasında farklı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Sebebi ise katılımcılara sunulan önerilere katılımcıların tutum düzeylerin birbirine çok yakın olmasından kaynaklandığı ortalamalardan görülmektedir. İşletmeler genel olarak alınan önlemleri yetersiz bulduklarını belirtirken buna karşılık alınması gereken önlemlere de katıldıklarını belirtmişlerdir.

Yaşanan krizler ve yapılan bu araştırma sonuçlarına göre kriz dönemlerinde uygulanan ve ugulanması gereken kamu politikalarına ilişkin öneriler aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

- Konaklama işletmeleri bağlamında özellikle örneklediğimiz zaman yapılması gereken öncelikle kriz yönetim planı oluşturmak ve kriz döneminde doluluk oranından maliyetlere kadar ne gibi sonuçlar ortaya çıkacağına dair bulguları ortaya koyup önlemler almak, rakiplerin fiyat stratejilerini iyi analiz ederek aynı doğrultuda önlemler almak gerekir. Aynı durumda krizlerde oluşacak finansman açığının nasıl giderileceği ile ilgili önlemleri önceden tespit etmek gerekir. Burada en önemli nokta yönetim planını oluşturulurken olası krizlerin önceden tahmin edilebilme imkânına sahip olunması ve kriz süresince doğru kararlar alınması krizi fırsata çevirme imkânı sağlar.
- Sektörü ve sektörde yer alan birçok paydaşları temsil eden birlikler odalar dernekler bulunmasına rağmen bunların birleştiği bir çatı kuruluşu yoktur. Bu örgütler bir çatı kuruluş altında toplanmalı ve turizm politikalarını önceden belirlemelidir. Bu kuruluş sayesinde karşılaşılan ya da karılaşılacak her türlü kriz için önceden belirlenmiş ortak hareket planı, politikaları ve yol haritaları belirlenmelidir. Çünkü krizler yaşanmadan henüz ortaya çıkmadan öngörülebilen tedbirleri almak kriz anında ortaya çıkabilecek bunalımları ve kaosları engelleyebilecektir.

- Kültür Turizm Bakanlığının öncülüğünde, güvenlik güçleri dâhil tüm paydaşları kapsayan turizm sektörü temsilcileri ile kriz olsun ya da olmasın her yıl düzenli olarak en az yılda bir kez bir araya gelip durum değerlendirmesi yapılarak o yıl için yaşanan sorunlara bir sonraki dönem için çözüm önerileri ortaya konulmalı gelecek için değişik stratejiler geliştirmeli ve gelecek yılın yol haritası ortaya konulmalıdır.

- Konaklama sektörü turizm sektörünün en önemli alt dalı konumundadır. Bu bağlamda kriz dönemlerinden konaklama sektörlerine direk etki edecek ve yaşanan krizlerin etkilerini daha az hissettirecek doğrudan, teşvik hatta gerektiğinde hibe yolu ile destek sağlanmalıdır. Bunlar destekler çalışanların SGK prim ödemesi, bu prim ödemesinin işveren payından en az %10 gibi bir indirim ile kriz dönemi boyunca devam ettirilmesi, kriz dönemlerinde sezon dışı olarak adlandırılan kış dönemlerde SGK kesintilerinin %50 sinin devlet tarafından karşılanmalıdır. Devletin vermiş olduğu dokuz ay kesintisiz sigortası olanın son üç ayda SGK'sının devlet tarafından ödenecek olması, özellikle Antalya turizminin gerçeği ile bağdaşmamaktadır. Bu konuda birçok destekler verilmekte ancak verilen birçok teşvik maalesef sektöre reel olarak katkısı çok az olmaktadır.

- Konaklama sektörünün en çok gider kalemi olan içkinin üzerinde Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) çok yüksektir. Kriz dönemlerinde Özel Tüketim Vergisinde mutlaka makul bir indirim yapılmalı ve bu makul indirim seviyesi en az %25 olmalıdır. Ayrıca, Özel Tüketim Vergisi yıllık artışı enflasyonun üzerinde olmamalıdır.

- Konaklama sektörünün önemli gider kalemlerinden bir diğeri de enerji ve kredi faiz giderleridir. Kriz dönemlerinde mevcut krediler kriz süresi boyunca ertelenmeli, sektöre işletme kredisi olarak verilen EXİMBANK kredisin vadesi 1 yıl yerine en az kriz süresince uzatılmalı, işletmenin daha önce almış olduğu krediler için ise kriz dönemde faizin belli bir oranı devlet tarafından karşılanmalıdır. Sektöre enerji desteği verilmeli, enerji birim fiyatından en %25 aşağı olmak kaydı ile kriz süresince ucuz enerji, desteği sağlanmalıdır. Bunun yanında emlak vergilerine indirim uygulanmalı, su, atık su ve katı atık bedelleri en düşük tarifeden alınarak kriz dönemlerinde fiyat artışı yapılmamalıdır.

- Türkiye için turizmin başkenti olarak kabul edilen Antalya havalimanı Türk Hava Yolları tarafından merkez havalimanı kabul edilmeli ve direk uçuş sayısı artırılmalıdır. Kriz dönemlerinde hava yolu şirketlerinin yükünü azaltmak, krizi daha az

zararla atlatabilmek ve uçuşlarının devamı için havalimanı vergilerinin %50 indirimli uygulanması yaptığımız araştırmada en çok kabul görmüş önerilerden biridir.

- Türkiye dünya çapında tanıtım faaliyetlerinde bulunmakla birlikte bu faaliyetler yetersizdir. Deniz-kum-güneş üçlüsü artık her destinasyonda mevcuttur Deniz-kum-güneşin önüne **güvenlik** unsurunun konulması, dünyada oluşan bu algının kırılması ve farklı bir imajı yaratılması sektörün kendini toparlaması bakımından hayati öneme sahiptir. Türkiye çok zengin bir kültür mirasa ve ülke olarak diğer İslam ülkelerine göre farklı bir mistik otantik bir yapıya sahiptir. Bu öneride ankete katılan katılımcılar tarafından en çok kabul gören bir öneri olmuştur.

- Tanıtım bütçesi sürekli ve yeterli düzeyde olmalıdır, bütçe pazar payına göre oranlanarak dağıtılmalıdır. 2017 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığının bütçesi genel bütçeye oranı % 0,55 (yaklaşık binde 5)'tir. Bu oran diğer rakip ülke bütçelerine göre çok düşük bir seviyededir. Tanıtım faaliyetleri Turizm Bakanlığı öncülüğünde Dışişleri Bakanlığı, TOBB tarafından oluşturulacak bir fon ile tek elden etkin ve sürekli olarak yapılmalıdır.

- Ülke markasının yanında dünya çapında tanınan bölge, yöre, otel markları daha çok yaratılmalıdır. Türkiyede malasef yatak kapasitesi ve tesis sayısı çok fazla olmasına rağmen marka olan tesis sayısı çok azdır. En iyi örnek Rixos Hotels grubu gösterilebilinir. Örneğin dünyanın konaklama sektöründe marka olmuş Marriot, Hilton, Accor gibi oteller hem bulundukları bölgenin bilinirliliğine katkı sağlamakta hemde marka oldukları için kriz dönemi dahi olsa fiyatlarından ödün vermemektedirler. Bölgede yaratılacak daha çok marka otel sayısıs o bölgenin hem imajına hemde fiyat baskısına olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

- Tur Operatör bağlamında dışa bağımlılıktan kurtulmak için öncelikle Türk turizminin lokmotifi konumundaki ana pazar ülkelerde Türk tur operatörleri kurulmalı yada mevcut pazarda ki özellikle Türkiye ye müşteri gönderen tur opertörlerine destekler verilmelidir. Önceki yıllarda Türk turizminin en önemli pazarı olan Almaya da güçlü Türk tur operatörleri var iken günümüzde hepsi kapanmış ve yabancı operatörlere bağlı bir konumda bulunmaktayız. Tur Operatörlerinin kapanma sebebi bilimsel veriler dâhilin de iyice araştırılarak, Türk tur operatörleri, önemli turizm pazarımız olan ülkelerde yeniden yerini almalıdırlar.

- İşletmelerin olmazsa olmazı sürekli gelen müşterileridir. Rekabet ortamının bu kadar yoğun yaşandığı konaklama sektöründe işletmeler kriz dönemlerinde değişik alternatifi olan pazarlama stratejileri oluşturmaları gerekmektedir. Kriz dönemlerinde yeni müşteri bulmak ve yeni müşteriyi ikna etmek ciddi bir bütçe gerektirmektedir. Ancak sürekli gelen müşteriler üzerinde yoğunlaşarak onlara özel imkânlar sunarak tekrar gelmelerini sağlamak krizde işletmeyi rahatlatacak en kısa yoldur.

- Pazar çeşitlenmesi, ürün çeşitlenmesi kavramı herkes tarafından yıllardır dile getirilmesine rağmen, ürün çeşitlenmesi ile ilgili yeni bir strateji geliştirlmeli ve bir plan dahilinde geliştirlmelidir. Diğer taraftan yeni pazarlara yatırım yapılamamış pazar çeşitlemesi dengesini kuralamamıştır. Yıllardır Türkiye turizminin lokomotifi üç büyük ülke (Almanya, Rusya, İngiltere) olmuştur bunlara yeni pazarlar eklemekte çok geç kalınmıştır. Pazar çeşitlendirmesi krizlerin en hafif şekilde atlatılacağı en önemli unsurlardan biridir.

- Kültür Turizm Bakanlığı öncülüğü ve kontrolünde, krizler öncesi, kriz dönemleri ve kriz sonrası olmak üzere ciddi sürekli araştırmalar, anketler yapacak bir araştırma şirketi olmalı ve elde edilen bulgulara göre tedbirler alınmalıdır. Neden ve sonuçları tespit edildikten sonra, güçlü ve zayıf yönleri iyi belirlenmeli ortaya çıkan duruma göre; "**Acil(Mikro) Eylem Planı**" ve "**Uzun Dönem (Makro) Eylem Planı**" her zaman güncel ve kimin ne ve nasıl yapacağı önceden belli olmalıdır.

- Kriz sırasında gelişen olaylar ile ilgili yapılacak değerlendirmeleri anında kamuoyu ile paylaşacak sözcüler belirlenmeli, hızlı bir bilgi transferi sağlanmalı ve şeffaf olunmalı, kamuoyuna yapılan açıklamalar tek elden hızlı bir şekilde yapılmalı, gelişen farklı olayların arasında manipülatif açıklamaların yapılması engellenmeli, yapılan açıklamalar istikrarsızlığı giderecek nitelikte olmalı, ülkenin güvenli olduğuna yönelik rahatlatıcı ifadeler içermeli, ülke imajı için ulusal medya ile ortak hareket edilmeli ve ülkeye zarar verecek açıklamalardan ve haberlerden kaçınılmalıdır.

- Kriz dönemlerinde normal durumlarda uygulanan tanıtım stratejilerinin faaliyetlerin dışında doğrudan yabancıları etkileyecek olan yerli ve yabancı seyahat acentelerini hedef alan tanıtma stratejileri belirlenmelidir. Bir anlamda normal işleyişin dışında prosedürler izlenerek yurt içi ve yurt dışında lobi faaliyetleri yapılmalıdır. Bu prosedürler seyahat firmalarına verilecek teşvikler şeklinde olabilir. Bu teşvikler turizm

sektöründeki firmaların birbirileriyle ortak hareket etmelerini sağlayacak niteliğe sahip olmalıdır.

- Arz-talep dengesinin ayarlanması ve hangi bölgeye yatırım yapılması ya da ilave yatak arzı gereklidir soruları için öncelikle o bölgeye olan talep araştırılmalı, değerlendirilmeli ve ona göre izin verilmelidir. Arz-talep dengesinin dengelenmesi aynı zamanda fiyat düşüşünde önüne geçecek en kesin çözümdür.
- İstihdam ve kalifiye eleman sorun sektörde çok ciddi boyutlara ulaşmış ve birçok firma bu ihtiyacını yabancı işçi çalıştırarak giderme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda mevcut turizmde çalışanlarına her iş koluna göre uluslar arası standarta sahip uzman kişiler tarafından, eğitim kursları verecek akredite kuruluşlar olmalı ve merkezi bir sınav ile eğitim kursları sonunda sınav yapılıp sertifika verilmelidir. Turizm alanında eğitim veren tüm okulların eğitim programları gözden geçirmeli, sektörün ihtiyaç duyduğu açıklara göre öğrenci almalı eğitmeli ve nitelikli kalifiye elemanlar sektöre kazandırılmalıdır.
- İşletmelerde kriz döneminde en çok yaşanan olay kriz başlamasında ilk işveren tarafından tasarruf tedbirleri uygulaması ve ilk iş olarak personel azaltması ve işten çıkartılması yâda ücretsiz izne gönderilmesidir. Buda sektörde çalışan kalifiye personelin maalesef sektörden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bunun önüne geçilmek için kriz dönemlerinde çalışana destek verilmesi ve işten çıkarmaları önlemek için bir kriz fonu kurulması sektördeki kalifiye eleman kaybını eksikliğini giderecektir. Böyle bir durum hem personeli daha iyi motive edecek ve verimliliğini artırmasına sebep olacaktır.
- Türkiye de iç turizmi daha çok yaygınlaştırmak ve kriz dönemlerinde sektöre daha çok destek verebilmek için bölgelerin hava şartlarına göre, bölgesel okul tatilleri uygulamasına nasıl geçilebilinir yolu aranmalıdır. Ayrıca kriz dönemlerinde iç pazar için devlet destekli seyahat seçenekleri sunulması daha uygun olacaktır.

İşletmeler yaşanan her krizden, krizin türüne göre gereken dersleri çıkartmalıdırlar. Krizler sona erdiğinde, işletmeler krizin gelecekte tekrar meydana gelebileceğini göz ardı edilmemelidir. İşletmeler her daim krizlere hazırlıklı olmaları gerekir. Özellikle kriz dönemlerindeki ortaya çıkan sorunlar gelecekte karşılaşılacak yeni bir krizin daha az zarar ile atlatılabilmesi için en kısa zamanda çözümlenmelidir. Krizler beklenmeyen anda ortaya çıkması ve oluş durumu, nedenlerinin ve etkilerinin

farklı olması işletmelerde kriz dönemlerinde farklı sorunlar meydana getireceği unutulmamalıdır. Geleceğin önemli sektörlerinden biri olarak kabul edilen turizm, aynı zamanda ülke ekonomisine ciddi katkı sağladığı gerçeği tüm turizm paydaşlar tarafından bilinirken, turizme hakettiği önem verilmesi, sektörün kronikleşmiş yapısal sorunlarına kalıcı çözümler üretilmesi, sektörün daha istikrarlı büyümesine katkı yapacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akar, Cüneyt ve Serkan, Çiçek (2007). "Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Merkezileşmesi", Marmara Üniversitesi, *İ.İ.B.F Dergisi*, İstanbul, Cilt: XXIII, Sayı:12, İstanbul

Akat, Ö. (2000). *Uygulamaya Yönelik İşletme Politikası ve Stratejik Pazarlama*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Akbaş Zafer, Mutlu Çiğdem, (2016). Turizmi Etkileyen Avrupa Birliği Politikalarının Türkiye Turizm Politikaları ile Karşılaştırılması: AK Parti Dönemi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 123-139

Akdiş, M., *Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye:Finansal Krizler –Beklentiler*, http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim 2002/akdiş,htm, (12.10.2018).

Akgemci, Tahir- Güleş, Kürşat Hasan. (2009). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. Gazi Kitabevi, Ankara

Akıncı, Z. (2010). *Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi: Alanya Bölgesindeki Konaklama İşletmelerinde Kriz Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Tespit ve Çözümüne Yönelik Bir Araştırma* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Akoğlu, Tunay, (1967). *Turizm Politikasının Anahatları*, Ankara: Yayla Yayınevi.

Aksoy, Ö. (2010). *1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Finansal Krizlerin Türkiye'nin Makroekonomik Dengeleri Üzerindeki Etkileri*, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aktan ve H. Şen, (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*, Ankara: TOSYÖV Yayınları,

Aktaş, G. (2005). *Turizm İsletmelerinde Kriz Yönetimi*. Yüksek Lisans Ders Notu. Dokuz Eylül Üniversitesi İsletme Fakültesi Turizm İsletmeciligi Bölümü.

Akyüz, Y. ve Boratav, K. (2002). The Making of the Turkish Financial Crisis. *UNCTAD Discussion Papers*, No.158, April, 15-17. 19 Aralık 2014,

Alantar, D. (2009). *Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, Maliye Finans Yazıları, Sayı 81.

Albeni, M. ve Ongun U., (2005). "Antalya Turizminin Türk Turizmi İçerisindeki Yeri ve Krizlerin Antalya Turizmi Üzerindeki Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:10,Sayı:2, ss: 93-112.

Alptekin, Erdem (2009). "Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları". İzmir Ticaret Odası *Arge Bülten*. Haziran: 5-12.

Altuntepe, N. (2009). *2008* Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi *Vizyoner Dergisi*. Cilt:1 Sayı:1: 129-145.

Annual Icm Crısıs Report, News Coverage of Business Crises During (1996). Volume 6, No. 1, March 1997. www.crisisexperts.com,(11.06.2018)

Ardıç, H. (2004). *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C.M.B. Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara

Ataçay, M. Nergiz. Türk-Çin İlişkileri: Türkiye-Rusya Krizinin Etkileri (2016).Ömer Halisdemir Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 9, Sayı: 4, ss. 37-56.

Ataman Göksel (2001). *İşletme Yönetimi Temel Kavramlar&Yeni Yaklaşımlar*, Türkmen Kitabevi, İstanbul

Avcıkurt Cevdet (2003). *Turizm Sosyolojisi, Turist Yerel Halk Etkileşimi*, Detay Yayınları, Balıkesir.

Aydede Ceyda, (2005). Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları, İstanbul

Aydın, Ü. (2006). Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi İstanbul: *iktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları.*

Aydın-Düzgit, S. ve Kaliber, A. (2016). Encounters with Europe in an era of domestic and international turmoil: Is Turkey a de-Europeanising candidate country, *South European Society and Politics*, 21(1), ss.1-14.

Aymankuy, Ş. Y., (2001)."Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, Aralık, ss: 105-118.

Baran, H. (2012). *İşletmelerde Kriz Yönetimi*, A&G Bülten Araştırma ve Mesleki Geliştirme Müdürlüğü, www.izto.org.tr/isletmelerde-kriz-yönetimi-i-h-baran-26.04.2012%20230919.pdf. Erişim Tarihi: 12.10.2018

Başaran, A, (2004). Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi 15-16 Nisan 2004 Devalüasyonların Yurt Dışından Turizm Talebine Tesiri Çerçevesinde, Şubat 2001 Devalüasyonunun Rusya Federasyonundan Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebine Etkisi

Batman, Orhan, Türkay, Oğuz, (2009). *Turizm Politikaları*, Değişim Yayınları İstanbul.

BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) (2010). Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, *Çalışma Tebliği,* 13-29. 14 Ekim2014, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/15279C8914BD.pdf (12.10.2018)

Berikol, B. Z., (2003). *Finansal Krizlerin Akdeniz Bölgesindeki Turizm Sektöründe Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Mersin Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Berk Güven, (2001). "Kriz Şirketlerin Kendilerini Gözden Geçirmelerini Sağlar", *Kapı ve Pencere*, Sayı:19, Temmuz-Ağustos.

Bilgen, B., H., (2000). "*Ekonomik Kriz, Türkiye'de Yaşanan Krizler ve Çalışma Hayatına Etkileri*", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,

Boatwright, G. (2007). *Crisis Management*: The Need For A Comprehensive Approach. Pipeline & Gas Journal, 23(5).

Bozgeyik, A. (2004). *Krizleri Fırsata Dönüştürmek*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Budak, Gülay ve Gönül Budak (2004). *İşletme Yönetimi*, 5.Baskı, Barış Yayınları, İzmir.

Burby, R. J. and Wagner, F.: (1996). Protecting tourists from death and injury in coastal storms, Disasters, vol. 20, pp. 49-60.

Burnett, .L, (1998). *'A Strategic Approach to Managing Crises'*, Public Relations Review, 24 (4),

Büyükakıncı, E. (2013). *Türk–Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş*. https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com/2013/06/trk-rus-likileri.Pdf (02.02.2018).

BYKP, (Beş Yıllık Kalkınma Planı) (1984). http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/Web Content Gosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBD8FB4D720EB6A172,(27.10.2018)

Can, H. (1992). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Adım Yayıncılık.

Can, H. (2002). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Candemir, U. S. ve İ.Zmir, M. (2013). Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu, *Mazlum-der* İstanbul Şubesi.

Caparaso, J. (1996). The European Union and forms of state: Westphalian, regulatory, or post-modern, *Journal of Common Market Studies*, 34(1), s. 29-52.

Carmeli, A. ve Schaubroeck, J. (2008). Organisational crisis – preparedness: The importance of learning from failures. *Long Range Planning*, 41.

Caroll, W, J. (1993). "Canada İn The Crisis. Transformations İn Capital Structure And Political Strategy", H.Overbeek, (Ed), Restructuring Hegemony İn The Global Political Economy, The Rise Of Transnational Neo-Liberalism İn The 1980s, Routledge, London

Cohen ve Neal (2010). Cohen, E. And Neal, M. (2010). "Coinciding Crisesand Tourism İn Contemporary Thailand", *Currentıssues İn Tourism*, 13(5), ss. 455-475.

Çakır, M. ve A. Bostan, (2000). Turizm sektörünün ekonominin diğer sektörleriyle bağlantılarının girdi-çıktı analizi ile değerlendirilmesi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 11, Özel Sayı, 35

Coşkun N., (2010). "*Türkiye'de Turizm Politikaları Ve Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri*", T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara

Çelik A. Ve Akgemci, T. (1997). "*Yeni Stratejiler Karşısında Kobi'ler", Kobi'ler Ve Kriz Yönetim*i, Kahramanmaraş Ticaret Ve Sanayi Odası Yayınları, No:1997-3.

Çelik, A. (1999). *İşletmelerde Kriz Yönetimine İlişkin Teorik Ve Uygulamalı Çalışma*, Doktora Tezi Konya

Çelik,N.,Karaçuka,M.,(2017). Terör Saldırılarının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri: Türkiye Öznelinde Ampirik Bir Analiz.,Ege *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:17 Sayı: 3, 313-322

Çelikkan Osman, (2012). *Krizler Ve Kriz Yönetimi*, Edt ,(Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efegil) Barış Kitap.

Çeştepe,H. ve Vergil H.(2004). ‘’Yabancı Doğrudan Yatırımlar Ve İstikrarı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerinde Bir Panel Veri Analizi ‘’, *İşletme-İktisat Ve Finans Dergisi*, Yıl:19, Sayı:2016

Çetin, İ., Yalnız, A. (1976). *Türkiye'nin Turizm Politikası* (Teksir), Ankara: Turizm Ve Tanıtma Bakanlığı Yayını.

Çetinkaya, O.,& Ersin B. T. (2016). 24 Kasım 2015'ten İtibaren Rusya Tarafından Türkiye'ye Karşı Uygulanan Ekonomik Yaptırımlar ve Ticaret Engelleri. https://www.morogluarseven.com/news/24-kasim-2015ten-itibaren-rusya tarafindan-turkiyeye-karsi-uygulanan-ekonomik-yaptirimlar-ve-ticaret-engelleri, (05.08.2018).

Çiftçi, G. (2015). Turizm İşletmelerinde Kriz Yönetimi Uygulamalarinin Örgütsel Öğrenme Ve İşletme Performansi Açisindan Ampirik Olarak Analizi Namık Kemal Üniversitesi, SBE, İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, 178:181.

Çitlioğlu, Ercan (1978). *Türkiye Turizm Politikaları ve Sorunları*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Dallaryan, S (2006). *Turizmde Kriz Yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kriz Yönetiminin Ülke Turizminin Gelişimine Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İstanbul.

De Grauwe, P. (2010). Crisis İn The Euro Zone And How To Deal With It? Ceps, Policy Brief, No.204

Demir, F., A. Karabıyık, E. Ermişoğlu ve A. Küçük, (2008). "Abd Mortgage Krizi", Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (Bddk) Çalışma Tebliği, Sayı:3 Ağustos.166

Dinçer, F. M., (2002). "*Ekonomik Krizlerin Türkiye'de Ekonomi ve İstihdam Üzerindeki Etkileri*", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı, Ekim

Dinçer, Ö. (1991), *Stratejik Yönetim ve İsletme Politikası*, M.M.Ü İİBF,İstanbul

Dinçer, Ömer (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikaları*. BetaYayınevi, İstanbul.

Doeg, Collins (2005). Crisis Management İn The Food And Drinks Industry: A Practical Approach, Second Edition, Springer, New York.

Dogan, D. (2005). *Türkiye'de Yaşanan 2001 Yılı Finansal Krizi ve Firmalar Üzerineetkileri: İmkb'de Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

DPT, Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

DPT, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani.pdf (03.10.2018)

DPT, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf, (01.10.2018)

DPT, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf, (01.10.2018)

DPT, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf, (03.10.2018)

DPT, http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/yedi, (03.10.2018)

Drabek, Thomas E. (1995). "Disaster Planning and Response by Tourist Business Executives." Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly 86-96

Drumrnond, H., ve Chell, E., (1994). 'Crises Management İn A Small Business:A Tale Oftwo Solicitors' Firms', Managernem Dedsion, 32 (1), ss.37-40.

Dünya Turizm Örgütü (Unwto),(2017). Kalkınma Bakanlığı Verilerinden Yararlanarak Hazırlanmıştır.(World Tourism Barometer 2017 Volume 11 Ve World Tourism Barometer, 2017 International Tourism Results And Prospects For 2017).

Ekinci, H. ve İzci, F., (2006). "*Kriz Yönetiminde İnsan Kaynaklarına Psikolojik Desteğin Önemi* ve Kayseri Tekstil Sektöründe Bir Araştırma", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Dergisi,* 12(1), S.39-54

Emir, O. ve E. Özgür, (2008), "Konaklama Tesisleri Etkinlik Analizi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, Ss:165-174

Enders, W. And Sandler, T. (1991). "Causality Between Transnational Terrorism And Tourism: The Case Of Spain'', *Studies İn Conflict &Terrorism*, 14(1), S. 49-58.

Enders, W., Sandler, T. And Parise, G. F. (1992). "An Econometric Analysis Of The Impact Of Terrorism On Tourism", *Kyklos*, 45(4), S. 531-554.

Ercan, Muzaffer Yılmaz. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi.* Cilt:8, Sayı: 13, Ss. 27-41.

Erdem, V., (2001). "Türkiye'de Ekonomik Krizler", *Yeni Türkiye Dergisi* Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Sayı:41, Ss: 11-19.

Erdogan, H. H. (2010). *Global Mali Krizin Kobilerin Finansal Yapıları Üzerine Etkileri*: İzmir Tekstil Sektöründe Bir Arastırma. Yayınlanmamıs Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergenç, Y. E. (2009). *Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri*. http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf (04.08.2010).

Eroğlu, Ö., (2008). *Türkiye Ekonomisi*, 3. Baskı, Bilim Kitabevi, Isparta. Celasun, O., (1998). The 1994 Currency Crisis İn Turkey, Macroeconomics And Growth Group Development Research Department , The World Bank,<www.worldbank.org/html/dec/publications/workpapers/wps1900series/pdf > (29.09.2018).

Erol, Eren (2003). *Yönetim ve Organizasyon*, Beta, İstanbul.

Ertuğrul, Doğan. (2012). *Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test*: Suriye Krizi, Tesev Dış Politika Programı, ss. 1-7.

Esen, S. S. (2011). "*Konaklama İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti Ve Etnosentrizmin Müşteri Memnuniyet Düzeyleri Üzerindeki Etkisi* (Alanya İlçesi Örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fink, S., (1986). *Crises Management*: Planning For The Inevitable, New-York:American Management Association

François Vellas, Lionel Becherel (1995). International Tourism, Macmillan Business, London.

Gençtürk, M. (2008). *Finansman Kararlarına Finansal Krizlerin Etkileri*. Bursa: Ekin Basın Yayım Dağıtım.

Glaesser, Dirk (2005). *Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi*, Çev., A. Bahadır Ahıska,Set Siystems, İstanbul.

Göçen,S., Yirik, Ş., Yılmaz,Y.,(2011). Türkiye'de Krizler ve Krizlerin Turizm Sektörüne Etkilerisüleyman Demirel Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2011, C.16,S.2, ss.497-499

Güçer, Mehmet. (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine, Usak Avrasya Araştırmaları Merkezi, *Usak Rapor* No: 13-06.

Güloğlu, Bülent, Altunoğlu, A., Ender (2002). Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri, İstanbul Üniversitesi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:27,İstanbul. ss:112-140.

Güneş, H.(2010). *Ekonomik Krizlerin Siyasal Temelleri*:1950-2002, Zor Zamanlarda İktisat Sempozyumu, İzmir Ekonomik Üniversitesi,17-18 Şubat.

Ghazi, K. (2014). Crisis-Management Practices in the Egyptian Hotel Industry, https://www.researchgate.net/ erişim tarihi 08.09.18

Hacıoğlu, Necdet, Cevdet Avcıkurt Ve Ahmet Köroğlu (2004).“Turizmde Kriz Yönetimi ve Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama”,Amforth Dünya Turizm Forumu, Antalya, ss.42-50

Hale, J.E., R.E. Dulek Ve D.P. Hale, (2005). Crisis Response Communication Challenges, Journal Of Business Communication.

Haşit, G. (2000). *İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Türkiyenin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları: 616.

Henderson, Joan C. (2007). *Tourism Crisis*: Causes, Consequences And Management, Elsevier, Burlington

Herman, C. (2017). Crisis, structural reform and dismantling of the European social model(s), *Economic and Industrial Democracy*, 38(1), ss. 51-68.

Hiç, Mükerrem, (2001). Ekonomik Kriz Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, ss. 518-523.

Hix, S. ve Hoyland, B. (2011). The Political System Of The European Union, Basingstoke, Palgrave Macmillan

http://dengemusavirlik.com,(12.10.2018)

http://denizegitimdanismanlik.com/fileupload/ks212629/file/dogan_alantar_kuresel_ finansal_kriz_nedenleri_sonuclari_mfy81.pdf (03.04.2018).

http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/tr_ekonomisi_1923_2006.htm (11.10.2018)

http://www.aljazeera.com.tr/gorus/avrupanin-krizi-ve-turkiye-tarihsel-bir-bakis. (11.10.2018)

http://www.econturk.org/turkisheconomy/boratav.pdf (13.10.2018)

http://haberrus.com, (12.10.2018)

http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html (12.10.2018)

http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11608/turizm-tesvikleri.html (12.10.2018)

http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr (13.010.2018)

http://www.sbb.gov.tr/lists/kalknma%20planlar/attachments/12/onuncu_kalk%c4%b1nma_plan%c4%b1.pdf (03.10.2018)

http://www.turizmgazetesi.com/article.aspx?ıd=71258. (08.10.2018).

http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/doluluk-veortalama-kalis-suresi-1990-_912.Html (24.09. 2018).

https://dogruhaber.com.tr/haber/241731-hollanda-krizi-uzerinden-turkiye-avrupa-birligi-iliskileri/ (10.10.2018)

https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/milliyetlerine-gore-gelen-yabanci-ziyaretciler(25.09.2018)

https://ankara.tkdk.gov.tr/Duyuru.aspx?Id=708,(12.10. 2018)

https://www.evrensel.net,(12.10.2018)

https://www.tkdk.gov.tr/,(12.10.2018)

Israeli A., and Reichel A. (2003) Hospitality crisis management practices: the Israeli case. International Journal of Hospitality Management, 22 (4): 353–372

Israeli, A. (2007a). Crisis management in the restaurant industry. International Journal of Hospitality Management, 26 (4): 807–823.

Isaac, R. K. (2010). "Alternative Tourism: New Forms Of Tourism İn Bethlehem For The Palestinian Tourism Indıstry", Current Issues İn Tourism, 13 (1), ss. 21-36.

İçöz, O., Var, T. ve Birkal, İ. (2002). *Turizm Planlaması*. Ankara: Turhan Kitabevi.

İmanbeyli, Vügar. ''Uçak Krizi'' ve Türkiye-Rusya İlişkileri, *Seta Perspektif Dergisi*. Sayı: 119, 2015,ss. 1-6.

Jones, P. ve Groenenboom, K., (2002). Crime İn London Hotels, Tourism And Hospitality Research, Vol. 4, Number. 4, pp. 21-35,.

Kalkan, B. (2013). Gezi Parkı Eylemleri ve Kendiliğindenlik, Ekrem Saltık (Ed.), #Diren Sosyoloji Gezi Olaylarına Sosyolojik Bakışlar, İstanbul: Kaldırım Yayınları:105-113.

Kalpaklıoğlu, Nur, Ü. (2010). Krizlere En Hassas Sektör Turizmde Etkin Kriz Yönetimi, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (44) 139-155

Kandır, Serkan Yılmaz, Karadeniz, Erdinç, Özmen, Mehmet, Önal, Yıldırım Beyazıt, (2008). Türk Turizm Sektöründe Büyüme Göstergelerinin Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisinin İncelenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, ss: 211-237.

Kansu, A. (2006). *Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri,* İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Karabulut Erol 2015/2016, (2017),Kriz Döneminde Türkiye Turizmi Turizmdatabank Yayınları 2017-1.

Karabulut, R. ve Uğur, A. (2014). Taksim Gezi Olaylarının (Mayıs- Haziran 2013) Turk Finans Sektorune Etkisi, *Birey Ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 7:281-295.

Karakaş, C. (2007-2008). Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün mü? Türkiye'nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(16), ss.23-49.

Karluk, R., (1999). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal De*ğişim, İstanbul

Kash, J. T. ve Darling, R. J. (1998). Crisis Management: Prevention, Diagnosis And İntervention. Leadership & *Organisation Development Journal*, 19(4).

Kavuncu, A. C. (2014). Sivil' Değil 'Sivil Görünümlü Siyasal' Gezi Parkı, *Birey ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 7: ss.107-134.

Kayınova, Z. (2013). *Konaklama İşletmelerinde Krizi Yönetimi*,

Kazgan, G. (2013). "2008 Krizi Üsselleşirken Türkiye'nin Sürdürülemez Büyüme Modeli", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* 2013/4, 1-40.

Kerchner, C., Ve Schuster, R, (1982). 'The Use Of Crisis: Taking The Tide At The Flood', *The Review Ofhigher Educatian*, Spring, 5(3)

Keskin, H. (2004). *Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi*. *Yayınlanmamıs* Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keyder, Nur, (2000). *Para Teori Politika ve Uygulama*, Ankara

Keyder, Nur, (2001). Türkiye'de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları, *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, ss:37-53.

Koçhan Murat, (2015), Risk ve Kriz Dönemlerinde Otel İşletmelerinin Yönetimine Yönelik Bir Araştırma *Otel İşletmelerinde Risk Ve Kriz Yönetimi*, Düzce Üniv. Sbe, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Kontogeorgopoulos, Nick., (1999). Sustainable Tourism Or Sustainable Development? Financial Crisis, Ecotourism, And The 'Amazing Thailand' *Campaign*", pp:316-332.

Korkut, S. (2011). Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi Onaylandı, *Zaman*.

Kovoor-Mistra, S., Clarir, J., Ve Bettenhusen, K., (2001). 'Clarifying The Attributes Of Organizational Crises', *Technological Forecasting And Social Chang*e,

Kozak Nazmi, (2012). *Genel Turizm Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir.

Kozak, Nazmi, Kozak, Metin, Akoğlan, Meryem (2000). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*, Ankara: Turhan Kitapevi.

Kozak, S. (1998). Otel *İşletmelerinde Önbüro Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 868.

Köroglu, Ahmet. (2004a*). Turizmde Kriz Yönetimi*- Otel İşletmelerinde ve Seyahat Acentelerinde Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köroğlu, Ahmet, (2004). *Turizm İşletmelerinin Muhtemel Krizlere Yönelik Hazırlık Çalışmaları* ve Seyahat Acentelerinde Bir Uygulama", Balıkesir Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:7, Sayı: 12, Aralık, ss: 66-87.

Köseoğlu, B. (2017). "Yasak, 'Nazi' Diplomasi: 11 Soruda Hollanda Krizi", https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/03/14/yasak-nazi-diplomasi-11-soruda-hollanda-krizi,(29.09.2018)

Kuklan Hossong, (1988). Crisis Confrantation İn İnternational Managament; Cansequenses And Coping Actions *Managament İnternational Review*

Küçükaltan D,Tükeltürk, Ş, Çiftçi. G, (2015). *Otel İşletmeleri Kriz Yönetimi*, Detay Yayıncılık Ankara

Küçükaltan, Gül (2008). "Krizin Türkiye Turizmine Etkileri",http://www.turizminsesi.com/yazi/krizin-turkiye-turizmine-etkileri-35.htm, (16.08.2010).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, (2009). Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, <www.tbmm.gov.tr>,(26.02.2010).

Leıper, N. ve N. Hıng, (1998). Trends İn Asia-Pacific Tourism İn 1997–98: From Optimism To Uncertainty" *International Journal* Of Contemporary Hospitality Management, Vol: 10 (7), pp: 245–251.

Lin, Justin Yifu And Treichel, Volker (2012). "The Crisis İn The Euro Zone. Did The Euro Contribute To The Evolution Of The Crisis?" World Bank Policy Research Working Paper 6127. Washington D.C.: World Bank

Luecke, Richard (2009). *Kriz Yönetimi*, Çev., Önder Sarıkaya, 3. Baskı, Harvard Business Press, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Maechler, A.M. Ve Ong. L.L. (2009). Foreign Banks İn The Cese Countries: In For A Penny,İn For A Pound?, *ımf working paper,* wp/09/54, March 2009.

Mccormick, John P. (2015). Weber, Habermas ve Avrupa Devletinin Dönüşümü. İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Meral Korzay (1992). "Turizmde İstihdam ve Eğitim", Iıı. İzmir İktisat Kongresi, Turizm Çalışma Grupları, 4-7 Haziran, ss. 289-311.

Michael M. Coltman (1989). *Introduction To Travel And Tourism*: An International Approach, New York.

Mladenovıç Igor. Ve Zlatkovıç Aleksonder., (2009). "Some Aspects Of Financial Crisis Influence On Tourism Industry İn West Balkan Countries", Economics And Organization, Vol: 6, No:1, pp: 51-58.

Muhammet Akdiş, (1998). *Global Finansal Sistem Finansal Krizler Ve Türkiye*, İstanbul: Beta Basım.

Nazmiye Özgüç (1998). *Turizm Coğrafyası Özellikler Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Neumayer, E. (2004). "The Impact Of Political Violence On Tourism: Dynamic Cross National Estimation",*Journal Of Conflictresolution,* 48 (2), ss. 259-281.

Narayanan,A. (2012). Proceedings of The Association of Collegiate Marketing Educators Crısıs Management Among Industrıal Dıstrıbutors: Scale Development, Analysıs And Insıghts.

Okumuş, F. Ve E. Çiçek, (2002). "*2001 Yılında Ortaya Çıkan Ekonomik Krizin Bodrum'daki Konaklama İşletmeleri Üzerine Uzun Vadeli Etkileri* Ve Otelcilerin Krizden Öğrenceleri Üzerine Bir Araştırma", First Tourism Congress Of Mediterranean Countries, 17-21 April, Antalya, ss:636-648

Okumuş, F. (2003). İşletmelerde Kriz Yönetimi Ve Krizlerin İşletmeler Üzerinde Olası Etkileri, *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, ss. 208-229.

Okumus, F., Altinay, M., Arasli, H. (2005). The İmpact Of Turkey's Economic Crisis Of February 2001 On The Tourism İndustry İn Northern Cyprus. Tourism Management, 95–104.

Olalı, H. ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık.

Olalı, Hasan (1990). "*Turizm Politikası ve Planlaması*", İzmir: Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, No:228.

Olgun Çiçek Ve Hasan Kılıç (2001).''Konaklama Endütstrisinde Kriz Yönetim Planları ve Uygulama Aşamaları''*2. Ulusal Türkiye Sempozyum Tebliği Kitabı* (İzmir; Türkiye Turizmini Araştırma Enstitüsü)

Öniş, Z. ve Kutlay, M. (2017). Global Shifts And The Limits Of The Eu's Transformative Power İn The European Periphery: Comparative Perspectives From Hungary To Turkey. Government And Opposition, 1-28. Doi:10.1017/Gov.2017.16

Özatay, F. (2009). *Finansal Krizler Ve Türkiye.* İstanbul: Doğan Kitap.

Özbay F. (2011). The Relations Between Turkey And Russia İn The 2000s. Perceptıons, Autumn, Volume XVI, Number 3, pp. 69-92

Özbay, Fatih. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merke*zi. Cilt: 3, Sayı: 4, ss.37-82.

Özcan, Ş.K., Papaioannou, E. Ve Peydro, J.L. (2009). Financial Regulation, Financial Globalization And The Synchronization Of The Economic Activity. *Nber Working Paper*, No:14887, 225-233.

Özdemir,A., (2006). *Farklı Örgüt Kültürü Olan İşletmelerde Zaman Yönetimi* Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Bursa İli Örneği Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

Özden, K. (2009). *İşletme Ve Örgütlerde Toplam Kriz Yönetimi*, 1.Baskı İstanbul, Beta Basım Yayım.

Özkul, H. (2001). "*Krizlerin Turizm Üzerindeki Etkileri* – Turizm – Kriz İlişkileri". II. Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Türkiye Turizmini Araştırma Enstitüsü, 6-7 Aralık 2001, ss: 75-101.

Özlük, Erdem. (2015). Türkiye Ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi Ve 'Özür' Meselesi, *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*. No. 35, ss. 1-12.

Patan, Günseli Nilhan (2009). *İşletmelerde Kriz Yönetimi Ve Stratejisinin Önemi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya, , S.28.

Pauchant T, And Mitroff I, (1992). Transforming The Crisis Prone Organization. Sanfirancisco, Ca: *Jossey-Bass Publishers*

Pearson, C. M - Mitroff, I. (1993). From Crisis Prone To Crisis Prepared A Framework For Crisis Management. *Academy Of Management Executive*, 7(1), ss.48-59, February.

Pearson, Christine M. ve Judith A. Clair (1998). (Shristava'dan Aktaran), "Reframing Crisis Management", *Academy Of Management Review*, Vol.23, No.1, ss.59-78.

Pıne, R., A. Chan Ve P. Leung, (1998). The Current And Future Impact Of Asia's Economic Downturn On The Region's Hospitality Industry", *International Journa*

Pira.A. Ve Sohodol, Ç.(2004). *Kriz Yönetimi*.'' Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme''.İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş.

Pizzam, Abraham. (1999). "A Comprehensive Approach To Classifying Acts Of Crime And Violance At Tourism Destinations", *Journal Of Travel Research.* Vol.38,August, ss.5-12.

Poon, A. (2002). *Tourism, Technology And Competitive Strategies*. Oxford: Cab International.

Preston, N. (2005). Tourism Industry Counts The Cost Of Bali Bombings. http://www.moodiereport.com/document.php?c_id=1178&doc_id=8200 (09 .03.2018).

Prıdeaux, B. (1999). 'Tourism Perspectives Of The Asian Financial Crisis: Lessonsfor The Future', Current Issues İn Tourism, Vol:2, No: 4, pp:279 -293.

Reid, T.R. (2005). *The United States of Europe: The new superpower and the end of American supremacy*. London, Penguine Books.

Resort, Aylık *Turizm Ve Seyahat Endüstrisi Dergisi*, (2009). "Daha Az Zararın Nedeni ve 2009'da Olanların 2010'a Yansıması", Resort,Sayı:85

Sadıklar, T., (2001). "Türkiye'deki Son 20 Yılın Ekonomik Krizleri", *Yeni Türkiye Dergisi* Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Sayı:41, Ss: 662-674.

Sağlam, D. (1998). Meksika, Asya ve Rusya Ekonomik Krizlerinin Mukayeseli Bir Analizi. İktisat, *İşletme ve Finans Dergisi*. Sayı: 152: 41-45.

Sağlam, E., (2009). *Türkiye'nin Kriz Deneyimi*, İçinde Krizler Para Ve İktisatçılar, E. Kumcu (Der), Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, ss:171-198.

Sambur, B. (2013). Gezizm, Kolektivizm Ve Anti-Demokrasi, *Liberal Düşğnce*, Yıl 18, Sayı 71:181-186.

SDE (*Stratejik Düşünce Enstitüsü*), (2013). Taksim Gezi Parkı Eylemleri Raporu-Gezi Parkı Etrafında Yaşanan Toplumsal Olaylara İlişkin İzleme ve Değerlendirme:1-32.

Sarı, Didar. (2010). *Konaklama İsletmelerinde Kriz Yönetimi*: 2009 Küresel Ekonomik Krizine Yönelik Bir Araştırma, Sakarya Üniv. Sbe. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Seçilmiş, C. Ve Sarı, Y. (2010). Kriz Dönemlerinde Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi *İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 501-520.

Seymen, O. A., Bolat, T. ve Çeken, H. (2004). Turizm İsletmelerinde Krizler, Etkileri ve Krizden Çıkıs: Kriz Yönetimi. *Verimlilik Dergisi*. 2: ss. 105- 140.

Sezgin, H, Mesut (2001). *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*, Ankara: Detay Yayınları.

Smıther, Robert D., Houston John M. And Sandra A. Mclntıre, S. A. (1996). Organization Development Strategies For Changing Environments; *Harper Collins College Publisher*s, Usa.

Sönmez, S.vd (1994). *Managing Tourism Crisis*:A Guidebook Clemson Sc:Clemson University,S.21

Şahbaz, P. ve M. Tuna (1998). "*Krizlerin Türk Turizmine Etkileri Ve Makro Ölçekte Kriz Yönetim Stratejileri"*. 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Turizmi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, 16 Nisan L998, Ankara, ss: 149-161.

Tağraf, Hasan & Arslan, N. Talat (2003). "Kriz Oluşum Süreci Ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, ss.149-160.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Kırsal Turizm Desteği İle İlgili Teşvikler https://www.tkdk.gov.tr/(10.10.2018)

Taşcı, Tekin Ayhan. (2015). Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Başlangıç: Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi, Erciyes Üniversitesi *Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Kayseri,

TCMB, (1998). *Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler Ve Para Politikası*. http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/98turkce/98rapor2.html(10.10.2018)

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), 2001 Yıllık Rapor, Ankara,

TCMB, (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu, *Mazlumder* İstanbul Şubesi, 2013 http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html(10.10.2018)

TEPAV, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, (2009). "2007-2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler Ve Öneriler", Politika Notu.

The European Union And Forms Of State: Westphalian, Regulatory, Or Post-Modern?, Journal Of Common Market Studies, 34(1), ss. 29-52.

TOBB, Ekonomik Rapor 1994, 50. Genel Kurul, Mayıs 1995.

Topaloğlu, M., Tunç, A. (1997). "Turizm İşletmelerinde Kriz Yönetimi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 1-2 (8), 1997, 88-94.

Topuz,Ç.,(2009). *Kriz Yönetimi ve Turizm Sektörüne Etkileri* (Belek Bölgesindeki Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama) Selçuk Üniversitesi, Sbe Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Tureb, Turist Rehberleri Birliği, Rehberliğin Tarihçesi, Turist Rehberliği Nasıl Doğdu, http://www.tureb.net/genelbilgiler.asp?id=33 (28.09.2018)

Turgut Göksu, (2013). *Yönetim Bilimi* 2, Anadolu Üniversitesi Web Ofset, Eskişehir,

Turgut Karaköse, (2007). Örgütler ve Kriz Yönetimi, Akademik Bakış, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 13

Turizm Destek ve Teşvikleri, Kültür Ve Turizm Bakanlığı'nın http://yigm.kulturturizm.gov.tr/tr-11608/turizm-tesvikleri.html (12.10.2018)

Turofed, (2010). "*Turizm Sektöründe Ve Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi*",E-Dergi, www.turofeddergi.com, Şubat 2010, Sayı:41

Tutar, Hasan, (2000). *Kriz ve Stres Ortamında Yönetim*, İstanbul: Hayat Yayıncılık

Tutar, Hasan, (2004). Kriz Ve Stres Yönetimi. Ankara: Seckin Yayıncılık.

Tutar, Hasan.(2007)."Erzurum'da Devlet ve Özel Hastanelerde Çalışan Sağlık Personelinin İşlem Adaleti, İş Tatmini ve Duygusal Bağlılık Durumlarının

İncelenmesi", Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve *İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 12, Sayı:3

TÜROFED, Türkiye Otelciler Federasyonu, (2010).

TÜRSAB (2010). *Doluluk Oranları ve Ortalama Kalış Süreleri.* http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/doluluk-veortalama-kalis-suresi-1990-_912.html (24 Ocak 2018).

TÜRSAB, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, *Dünden Bugüne*, http://www.tursab.org.tr/content/turkish/kurumsal/tarihce.asp (28.09.2018)

Tüz, Melek (1996),Kriz Yönetimi Alfa Aktüel; İstanbul

Tüz, Melek, (2001). *Kriz ve İşletme Yönetimi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul,.

Uğurel, E., (2003). "*1990 – 2002 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler Ve Türkiye Ekonomisine Etkisi*", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,

Unwto (United Nations World Tourism Organization) World Tourism Barometer,(April 2010). "International Tourism Receipts 2009'',http:www.unwto.org/facts/ facts/eng/barometer.htm, (11.05.2010)

Unwto, (2010). Crises Guidelines Fort He Tourism Endustry, www.worldtourism.org, (07.10.2018).

Usta, Ö.(2001). *Genel Turizm*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Uyan, H.D. (2011). *1980 Sonrası Türkiye'de Ekonomik Krizler Ve İstikrar Programları*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzun, D., (2001). *Otel İşletmelerinin Krize Hazırlıklı Olma Durumlarının Değerlendirilmesi*; Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin,

Ünal B.Ayşe, (2007). *Türkiye'nin Avrupa Birliği Turizm Politikasına Uyumu*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ünal, A. ve Kaya, H. (2009). *Küresel Kriz ve Türkiye*. Ekonomi Ve Politika Arastırmaları Merkezi. http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090211 123152.pdf (19.09.2018)

Varlık, C. (2009). İkiz Krizler: Para Krizleri İle Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi,* 13(42),174-179, 30 Ekim 2014.

World Tourism Organization (Unwto) (2009). Unwto Tourism Highlights 2009 Edition. http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights (20 09 2018).

World Tourism Organization (Unwto) (2010). *Unwto Tourism Highlights 2010* http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights (20.08.2018).

Wttc, World Travel & Tourism Council, (2014), The Comparative Economic Impact Of Travel & Tourism Ve Travel & Tourism, S.2

www.setav.org (03.09.2018)

www.tourexpi.com (12.05.2018)

www. tuik.gov.tr (12.10.2018)

www.world-touism.org,(08.03.2018)

www.wttc.org (20.08.2018)

Yazıcı, Amine (2012). Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri), *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. 2012, ss.40-43.

Yenişehirlioğlu, E. , Erdoğan, Ç. , Polat, S. Ve Sarıışık, M. (2014)."Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Mısır Turizmi", *Akademik Turizm Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, (1), ss.57-69.

Yenişehirlioğlu, E. , Zengin, B. ve Yamaç, Z. (2014). "Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Gezi Parkı Eylemleri Örneği", *I. International Congress Of Tourism And Managament Researches*, Antalya: 5-9 Kasım, ss. 1-15.

Yentürk, N., Körlerin Yürüyüşü, (2005). *Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2. Baskı, İstanbul.

Yıldız Zafer, (2011). "Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi *Vizyoner Dergisi* C.3, S.5. ss.54-71.

Yılmaz D., Ö. (2004). *Turizm İşletmelerinde Kriz Yönetimi ve Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Krizlere İlişkin Yaklaşımlarına Yönelik Bir Araştırma*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Yılmaz, G. (2016). From Europeanization To De-Europeanization: The Europeanization Process Of Turkey İn 1999-2014. *Journal Of Contemporary European Studies*, 24(1), ss.86-100.

Yılmaz, Salih ve Hazır, Ümit Nazmi, (2016). Rusya-Türkiye Arasındaki Rus Jeti Krizi'ne Türkiye'den Bakış, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi*. Ankara, 2016, Sayı: 87, ss. 150-158.

Zafer Toprak, (2010). *Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi*, Etkinlikler Voyvoda Caddesi Toplantıları 2003-2004, İstanbul'da Turizm Çabaları: Eğlence Kültürü (22 Şubat 2010).

Zao Hui, (2009). "*Chinesse Government's Role İn Crisis Management*", Calfornia, Universty Of Southern California

Zengin, E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. *Avrasya İncelemeler Dergisi (*Avid), 4(1), 61-103.

EKLER

ANKET FORMU

Sayın Yönetici,

Araştırmanın amacı turizm sektöründe yaşanan krizler karşısında uygulanan kamu politikalarının krizin çözümünde etkili olup olmadığını araştırmaktır. Bu araştırma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Doktora programında doktora tezi kapsamında yapılmaktadır. Vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel amaçla kullanılacak olup, üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Anketimize vereceğiniz içtenlikli cevaplar, araştırma sonuçlarının sağlıklı ortaya konması bakımından son derece önemlidir.

İlginiz ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Danışman: Prof Dr Mete Sezgin /Araştırmacı :Ali KELEŞ

lindaalik@hotmail.com

1-İşletmenizin turizm sektöründeki hizmet yılı:

1-5 yıl ( ) 6-10 yıl ( ) 11-15 yıl ( ) 16-20 yıl ( ) 21 yıl ve üzeri( )

2-İşletmenizin statüsü:

Bağımsız otel işletme ( ) Ulusal otel zincirine bağlı işletme ( )

Uluslararası otel zincirine bağlı işletme ( )

3-İşletmenizin sınıfı:

4 Yıldızlı otel( ) 5 yıldızlı otel( )

4-İşletmenizin sermaye yapısı:

Yerli Sermaye ( ) Yabancı Sermaye ( ) Yerli ve Yabancı sermaye Ortaklığı ( )

Yerli-Kamu sermaye ortaklığı ( ) Yerli-kamu-Yabancı sermaye Ortaklığı ( )

5-İşletmenizin hizmet sunduğu piyasa:

İç piyasa ( ) Dış piyasa ( ) İç ve Dış Piyasa ( )

6-İşletmenizin faaliyet dönemi:

Tüm sezon 12 ay açık ( ) Sezonluk açık (Yaz veya Kış) ( )

7- İşletmenizin oda sayısı

a) 200 den az b) 201 – 300 arası c) 301 – 400 arası d) 401 – 500 arası

e) 501 - 600 arası f) 601 ve üstü

8- Yüksek sezonda işletmenizde çalışan toplam personel ne kadardır?

a) 200 den az b) 201 – 300 arası c) 301 – 400 arası d) 401 – 500 arası

e) 501 - 600 arası f) 601 ve üstü

9- Kaç kriz yaşadınız ?

a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5 f) 6 ve üzeri

A-Turizm sektöründe yatırımların teşviki ve krizlere karşı *devletin aldığı önlemleri* dikkate alarak aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı verilen ölçeği kullanarak değerlendiriniz	**1-Kesinlikle Yeterli Değildir**	**2- Yeterli Değildir**	**3-Ne yeterlidir ne yetersizdir**	**4-Yeterlidir**	**5-Kesinlikle Yeterlidir**
1-KOSGEB Kapsamında Sağlanan Destekler					

2-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Teşvikler					
3-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı Kapsamında Uygulanan Destekler					
4- 2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile Sağlanan Teşvikler					
5- 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Muafiyetler					
6- Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXIMBANK) Tarafından Sağlanan Kredi İmkânları					
7-Deniz Turizm tesislerinin Eximbank kredilerinden yararlanması ve resmi harçlardan muaf olması					
8- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki					
9- Yurtdışı Turizm Fuarlarına Katılım Desteği					
10-BDDK tarafından yeni yapılandırma desteği verilerek sektör firmalarının banka borçlarının yeniden yapılandırmaya gidilmesi					
11-Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli deniz turizmi tesislerini Ekonomi Bakanlığı'nın teşvikleri					
12- Çevreye duyarlı konaklama tesisi belgeli işletmelere, su, atık su, katı atık bedellerine en düşük tarife uygulanması					
13-Bakanlık belgeli konaklama tesislerinin ecri misil, kira bedellerinin ve ciro paylarının 2016 yılı ödemelerinin ertelenmesi ve takip eden 3 yılda 3 eşit taksit ödenmesi hususunda gerekli düzenlemeler yapılması					
14- Turizm sektöründe 9 ay çalışanların kalan 3 aylık sürede sigorta primleri ve maaşlarının İş-Kur tarafından karşılanması					
15-İş kurdan alınan işçilerin 6 aydan fazla istihdam edilmesi durumunda kalan 6 aylık dönemde SGK primlerinin SGK tarafından karşılanması					
16- A Grubu seyahat acentelerine uçuş başına 6 bin dolar uçuş desteği verilmesi					
17-Bir önceki yıl en az 400 bin turist getiren A Grubu seyahat acentelerine kredi garanti fonu kefalet desteğiyle 100 milyon TL'ye kadar kredi kullanma imkânı sağlanması					

B-Turizm sektöründeki krizlere karşı *alınması gereken önlemlere* ilişkin aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı verilen ölçeği kullanarak değerlendiriniz	**1-Kesinlikle Katılmıyorum**	**2- Katılmıyorum**	**3-Ne katılıyorum ne katılmıyorum**	**4-Katılıyorum**	**5-Kesinlikle katılıyorum**
1-Turizm tesislerinde 3 yıl boyunca 6 aylık kış dönemi tüm istihdam ettirilen personelin SGK kesintilerinin %50 si devlet tarafından karşılanmalıdır					
2- Turizm tesislerine diğer sektörlerden farklı olarak yaz döneminde 3 yıl boyunca SGK prim desteği sağlanmalı ve bu destek en az % 10 olmalıdır.					
3-Uçaklara verilen yakıt desteğinin tüm destinasyonlara yayılmalıdır					
4-Havalimanı vergileri %50 düşürülmeli veya geçici bir süreliğine kaldırılmalıdır					
5-Havalimanı vergileri kriz dönemlerinde kaldırılmalıdır					
6-Otellerde misafir tüketimine sunulan içkilerin ÖTV oranı kriz dönemlerindeki enflasyona göre ayarlanmalıdır.					
7- Antalya'ya havalimanı THY tarafından merkez hava limanı kabul edilmeli ve yapılan direkt uçuşlar artırılmalıdır					
8-Sektör kredileri en az 3 yıl ertelenmeli ve faizin %50 si devlet tarafından karşılanmalıdır.					
9-Sektöre ucuz enerji desteği sağlanmalı, birim fiyatından en az % 25 dan aşağı olmamak kaydı ile enerji desteği (elektrik, doğalgaz (lng) vb)3 yıl boyunca verilmelidir.					
10-Emlak vergilerine 3 yıl boyunca %50 indim uygulanmalı, su, atık su ve katı atık bedelleri 3 yıl boyunca en düşük tarifeden alınmalı ve fiyat artışı yapılmamalıdır.					
11-Tur operatörlerine ve konaklama sektörüne 3 yıl boyunca düşük faizli işletme kredisi imkanı verilmeli ve EXIMBANK'ın kredi vadesi 3 yıla çıkartılmalıdır.					
12- Başbakanlık, Dışişleri, Kültür ve Turizm bakanlıkları ile TOBB tarafından oluşturulacak fonla etkin tanıtım tek elden yapılmalıdır					
13- Yurt dışında lobi faaliyetleri arttırılmalıdır.					
14- Son yıllarda savaş ve terör olaylarına karşılık, Deniz-kum-güneşin unsurunun yanı sıra güvenlik unsuru da vurgulanmalıdır.					
15- Turizme bağlı olan diğer yan sektörlere istihdam yüklerinde kolaylıklar sağlanmalıdır.					

16-Turizm bakanlığı kontrolünde turizm krizleri araştırma merkezi kurulmalıdır.					
17- İç turizmin geliştirilmesi için, devlet tarafından teşvik ve desteklenmesi sağlanmalıdır.					
18- Turizm sektöründeki mevcut işletmelerin arz-talep dengesizliğine devlet kanalıyla çözüm üretilmelidir.					
19- Turizm sektöründeki tüm paydaşlar bir çatı örgüt altında toplanarak kriz dönemlerinde bu örgütün önerileri doğrultusunda hareket edilmelidir.					
20- Ulusal ülke markasının yanında, dünya çapında tanınan bölge-yöre otel markaları oluşturulmalıdır					
21- Yabancı operatörlere bağımlılıktan kurtulmak için her ülkede etkin olan Türk tur operatörler kurulmalı ve devlet tarafından desteklenmelidir.					
22- Pazar çeşitlendirilmesi veya yeni pazarlar bulunması sağlanmalıdır.					
23- Kriz dönemlerinin daha hafif atlatılabilmesi için turizm mevsimsellik ve bölgesellikten kurtulmalı, deniz-güneş-kum turizmi ve güney sahilleri dışında, Türkiye'nin turizm ürünlerinin çok daha çeşitli zengin ve cazip olduğu tanıtımlarla vurgulamalıdır.					

ÖZGEÇMİŞ

01.03.1970 yılında Antalya ili Gündoğmuş ilçesi Güneycik köyünde doğdum. İlköğrenimimi Güneycik Köyü İlköğretim okulunda 1982 yılında tamamladım. Orta ve Lise öğrenimimi Antalya Aksu Öğretmen Lisesinde 1988 yılında tamamlayarak aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi Aydın Turizm İşletmesi ve Otelcilik Yüksek Okuluna devam ettim.1992 yılında lisans öğrenimimi tamamladım. Eylül 2015 tarihinde Turizm İşletmeciliği anabilimda yüksek lisansımı tamamladım

1992 yılında Turizm sektöründe iş hayatıma başladım sektörün her birimlerinde görev yaptım. Halen Manavgat/Side Linda Resort Hotel de Genel Müdür olarak devam etmekteyim. Evli ve 3 çocuk babasıyım, iyi düzeyde Almanca İngilizce ve Rusça bilmekteyim.